

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI DEVLETİ VE BULGARİSTAN KRALLIĞI
İLİŞKİLERİ (29 EYLÜL 1913 -12 EKİM 1915)

BESNA ÖNLER

2501171676

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. FATİH MEHMET SANCAKTAR

İSTANBUL – 2022

ÖZ

OSMANLI DEVLETİ VE BULGARİSTAN KRALLIĞI İLİŞKİLERİ (29 EYLÜL-12 EKİM 1915)

BESNA ÖNLER

İkinci Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan, Birinci Balkan Savaşı'ndaki kazanımlarının çoğunu kaybetmiş, Osmanlı Devleti de Bulgaristan'dan Edirne'yi geri almayı başarmıştı. Bulgaristan büyük devletlerden beklediği desteği göremeyince Osmanlı Devleti ile uzlaşarak İstanbul Antlaşması'nı imzalamaya razı olmuştur. İstanbul Antlaşması ile iki ülkenin diplomatik ilişkileri tekrar normale dönmüştü. Fakat Osmanlı Devleti ve Bulgaristan, İstanbul Antlaşması'nı uygulamaya koyduktan sonra yeniden anlaşmazlıklar yaşamaya başlamıştı. İlk olarak yeni belirlenen Osmanlı-Bulgar sınırının tespiti sırasında sorunlar çıkmıştı. Ayrıca Meriç Nehri'nin sınır tespiti konusunda da anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Bunun dışında Edirne İtilafnamesi ile iki ülkenin 15 km'lik sınır hattı boyunca Türk-Müslüman ve Bulgar köyleri mübadele edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu anlaşmaya göre mübadele edilen köylerin, taşınır ve taşınmaz mülkleri tazmin edilecektir. Fakat mübadele edilen köylerin ve mülklerin tazminat meselesi bir çözülememiştir. Ayrıca Bulgaristan'a terkedilen arazilerdeki Müslümanlar vatandaşlık ve askerlik gibi meselelerde güçlüklerle karşılaşmışlardı. Bu sırada Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkmasıyla birlikte iki ülke ilişkileri de bu duruma göre şekil almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, Almanya ile bulunduğu İttifak Bloku'na Bulgaristan'ın da katılması için daha yumuşak ve temkinli politik adımlar atıyordu. Bulgaristan Krallığı da bu durumu Osmanlı Devleti'ne karşı bir koz olarak kullanmış ve Osmanlı Devleti'ne yeni bir sınır anlaşması imzalatmayı başarmıştı. Tashih-i Hudut Anlaması ile Osmanlı- Bulgar sınırında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasında Almanya'nın da etkisi olmuştu. Çünkü Almanya Bulgaristan'ın kendi İttifak Blok'una katılmasını bir zorunluluk olarak görüyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti de Bulgaristan'ın İttifak Bloku'na katılması uğruna birtakım tavizler vermeye razı olmuştu.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bulgaristan Krallığı, İstanbul Antlaşması, Sınır Anlaşmazlığı, Edirne İtilafnamesi, Almanya, Tashih-i Hudut Anlaşması.

ABSTRACT

OTTOMAN STATE AND THE KINGDOM OF BULGARIA
RELATIONSHIPS (29 SEPTEMBER-12 OCTOBER 1915)

BESNA ÖNLER

After the Second Balkan War, Bulgaria had lost most of its achievements in the First Balkan War and The Ottoman State had succeeded in retaking Edirne from Bulgaria. When Bulgaria could not get the support it expected from the Great Powers, it agreed with The Ottoman State to sign the İstanbul Treaty. With İstanbul Treaty, the diplomatic relation between two countries returned to normal. However, after The Ottoman State and Bulgaria put the İstanbul Treaty into practice, They started to have disagreement again. At firstly, problems arose during the determination of the newly defined Ottoman – Bulgaria frontier. There were also disagreements about the demarcation of the Meriç River. Apart from the fact that, it was decided to Exchange Turkish-Muslim and Bulgarian villages along 15 km border line of the two countries with the Edirne Agreement. According to this agreement, the movable and immovable properties of the exchanged villages will be compensated. However, the issue of compensation for the exchanged villages and properties has not been resolved. In addition, Muslims in the lands left to Bulgaria faced difficulties in matters such as national status and military service. Meanwhile, with the outbreak of the First World War, the relations between the two countries began to take shape according to this situation. The Ottoman State was taking softer and more caution political steps for Bulgaria to join the Alliance Bloc with Germany. The Kingdom of Bulgaria also used this situation as a trump card against The Ottoman State and succeeded in getting The Ottoman State to sign a new boundary convention. Some changes were made on the Ottoman-Bulgaria boundary line with Border Correction Agreement Germany was also influential in the signing of the this agreement. Because Germany saw it as an necessity for Bulgaria to join its Alliance Bloc. Therefore, The Ottoman State was willing to make some compromise for Bulgaria participation in the Alliance Bloc.

Key Words: Ottoman State, The Kingdom of Bulgaria, İstanbul Treaty, Case of Boundary, Edirne Agreement, Germany, Border Correction Agreement.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Krallığı (29 Eylül 1913-12 Ekim 1915 tarihi arasında) ile diplomatik ilişkileri ve Osmanlı bürokrasisinin tavrı incelenmiştir. 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Muahedesi ile iki ülke arasında yeniden başlayan ilişkiler ele alınacaktır. Özellikle İstanbul Muahedesi hükümlerinin uygulanması ve buna bağlı olarak yapılan anlaşmalar bu iki yılı aşkın süreç içinde değerlendirilecektir. Ayrıca bu süreçte Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı ilişkilerine etkisi de değerlendirilecektir.

Çalışmanın ana kaynağı olarak yakın bir zamanda araştırmacılara açılmış olan Osmanlı Arşivleri Sofya Sefareti kısmı yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezaretine gönderilen yazıların çoğu dönemin Sofya Sefiri Ali Fethi Bey (Okyar) tarafından düzenlenmiştir. Ali Fethi Bey sadece bir büyükelçi değil Türk-Bulgar ilişkilerinde bilgisi ve tecrübesi olan önemli bir devlet adamıdır. Nitekim Osmanlı ve Bulgar hükümetleri arasında yapılan müzakere ve anlaşmalara bizzat yön veren etkili bir isim olmuştur. Ali Fethi Bey'in bu etkisini, Enver Paşa ve Hariciye Nazırlığını da üstlenen Sadrazam Said Halim Paşa ile yaptığı yazışmalarda görmek mümkündür. Bundan dolayı Ali Fethi Bey'e ait yazılar büyük bir önem taşımamaktadır.

Tez konusu bulmakta sıkıntılar çektiğim sırada çalışma konumu öneren, araştırma yapmama vesile olan ve bütün dünyayı etkisi altına alan pandeminin getirdiği birtakım sıkıntılarımı anlayışla karşılayan Danışmanım Prof. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Diğer taraftan lisans ve lisansüstünde derslerini aldığım, bilgi ve tecrübelerini büyük bir cömertlikle paylaşan Prof. Dr. Cezmi Eraslan, Prof. Dr. Halil Bal, Prof. Dr. Abdurrahman Bozkurt ve Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü'ye şükranlarımı iletmeyi bir vazife bilirim.

Besna Önler

İSTANBUL2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSRTACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
A. Tezin Amacı Kapsamı ve Yöntemi	1
B.1. Osmanlı – Bulgar İlişkilerine Genel Bir Bakış	4
B.2. Birinci Balkan Savaşı’nın Başlaması	17
B.3. İkinci Balkan Savaşı ve Edirne’nin Geri Alınması	38

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Balkan Savaşları Sonrası ve I. Dünya Savaşına Kadar Osmanlı- Bulgar Sınırları	45
1.1.İstanbul Muahedenamesi.....	45
1.1.2.Sınırların Tespiti ve Tahdid-i Hudut Komisyonunun Çalışmaları.....	60
1.1.3. Meriç Nehri Tahdid-i Hudut Çalışmaları ve Talveg Meselesi.....	64
1.2. Tashih-i Hudut Anlaşması ve Müzakereleri	71

İKİNCİ BÖLÜM

B. İstanbul Antlaşması’na Göre Arazi-i Metruke Halkının Statüsü ve Yaşanılan Sorunlar	82
2.1. İstanbul Muahedenamesi’ ne Göre Türk- Bulgar Mübadelesi.....	82
2.1.2. Edirne İtilafnamesi	85
2.2. İstanbul Antlaşması’na Göre Tabiiyet Meselesi	98
2.3. İstanbul Antlaşması’ndan Sonra Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Arasında Ortaya Çıkan Askerlik Meselesi	107

2.4. Bulgaristan'ın Müslüman Ahaliye Karşı İstanbul Antlaşması Hükümlerine Aykırı Davranması	115
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

C. Balkan Savaşı Sonrası ve I. Dünya Savaşına Kadar Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı İlişkileri.....	124
3.1. Birinci Dünya Savaşına Giden Yolda Osmanlı Devleti ve Almanya Yakınlaşma Süreci.....	124
3.2.1. Balkan Savaşı Sonrası Bulgaristan Krallığında Ortaya Çıkan Mali ve İktisadi Kriz.....	131
3.2.2. Bulgaristan Meclisinde Siyasi Kriz “Sobronya Seçimleri” ve “Geşof ile Danef Kabineleri Buhranı”	132
3.2.3. Bulgaristan'ın Borç Meselesi ve Bulgaristan Hükümeti- Almanya İstikraz (Borç) Mukavelenamesi	140
3.3. Savaşın Başlamasıyla Beraber Bulgaristan'ın Takip Ettiği Dış Politika “Tarafsızlık Politikası”	148
3.4. Bulgaristan Kamuoyuna Göre Osmanlı- Bulgar İlişkileri	155
3.5. Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Bulgaristan'ı İttifak Bloku'na Çekmesi ve Bulgaristan'ın Toprak Talepleri	160
SONUÇ.....	177
KAYNAKÇA	188

KISALTMALAR

a.g.e.:	adı geçen eser
a.g.m.:	adı geçen makale
BOA.:	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BEO.:	Babıali Evrak Odası
C.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Der.	Derleyen
DH.EUM.3. ŞUBE.:	Dahiliye Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 3. Şube
DH.MB.HPS. M.:	Dahiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Belgeleri
DSDHADB.:	Satın Alınan Evrak Hacı Adil Bey Evrakı
DH.SYS.:	Dahiliye Siyasi Kısım Belgeleri
HR.İD.:	Hariciye İdari Kısım Belgeleri
HR. HMŞ.İŞO.:	Hariciye Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri
HR.SFR.O4.:	Hariciye Sofya Sefareti
HR.SYS.:	Hariciye Siyasi Kısım Belgeleri
M.V.:	Meclisi Vükela Mazbatası
S.:	Sayı
s.:	sayfa
Yay. Haz.:	yayına hazırlayan

GİRİŞ

A. Tezin Amacı Kapsamı ve Yöntemi

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı ilişkileri, 29 Eylül 1913 ve 12 Ekim 1915 tarihleri arasındaki dönemi kapsayacak şekilde üç bölüm halinde incelenecektir. Tezin önemli ölçüde bütününe kaynaklık eden Osmanlı Arşivi Sofya Sefareti arşividir. Bu noktada bu sefirliğin başında bulunan Ali Fethi Bey (Okyar) öne çıkmaktadır. Zira Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında diplomatik ilişkilerin bir an önce başlaması için Sofya Sefaretine bir sefir atanması gerekmişti. Ayrıca İstanbul Antlaşması'nın hemen uygulanmaya konulması ile iki ülke arasında kritik öneme sahip sınırların düzenlenmesi, askerlik, tabiiyet, göçmenler gibi meselelerin çözülmeye başlanmalıydı. Nitekim bu göreve İttihat ve Terakki Fırkası'nın Genel Sekreteri Ali Fethi Bey uygun görülmüştü. Ali Fethi Bey, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'nın teklifiyle ve 15 Ekim 1913 tarihli Padişah iradesiyle Sofya Sefareti'ne atanmıştır. Ali Fethi Bey, kendisine verilen görevi yerine getirmek üzere çalışma ekibiyle birlikte Sofya'ya gitmiş ve 24 Ekim'de Sofya'ya varır varmaz bir elçilik binası olarak göreve başlamıştır. Böylece Balkan Savaşları nedeniyle iki ülke arasında kesilen diplomatik ilişkiler yeniden başlamıştır. Bundan sonra Ali Fethi Bey Osmanlı Hariciye Nezareti'ne Bulgar Krallığı'nın iç ve dış politikasına dair birçok rapor göndermiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ve Bulgar Krallığı ilişkilerine yön veren bu rapor ve yazılar olmuştur¹.

Diğer taraftan Bulgaristan'ın kuruluşundan itibaren temel politikası toprak kazanımı olduğu için birinci bölümde Osmanlı-Bulgar sınırlarıyla ilgili olaylar ve gelişmeler yer almıştır. 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile Osmanlı-Bulgar sınırı olarak kabul edilen Midye-Enez hattından başlayarak 6 Eylül 1915 tarihli Tashih-i Hudut Anlaşmasına kadar olan sınır değişiklikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca tezin I. ve II. bölümünü kapsayan, iki ülke arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın maddeleri ve buna bağlı olaylar aktarılmıştır. İstanbul Antlaşması'ndan sonra iki ülkenin ilişkilerinde ve antlaşmanın

¹ Fatih Mehmet Sancaktar, "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913-Aralık 1917)", *Atatürk Araştırma Dergisi*, C. XXVII. S. 81, Kasım 2011. s.879-80.

uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlara da değinilmiştir. İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasından sonra anlaşma hükümlerinin uygulanması süreci ve bu süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl etkilendiği hususlarına değinilmiştir. Çünkü İstanbul Antlaşması hükümleri ve diğer protokoller ile ilgili konular; Tahdid-i Hudut Komisyonu ve Meriç Nehri Tahdid-i Hudut Komisyonu çalışmaları sırasında, her iki ülkenin birbirine karşı takip ettiği politikayı açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı bu konuların değerlendirilmesi önem arz etmiştir.

Tezin ikinci bölümünde daha çok İstanbul Antlaşması'nın arazi-i metruke halkına yönelik ne gibi hükümler içerdiği ve nasıl bir uygulamaya gidildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çünkü Osmanlı hükümetinin Bulgaristan'a terk ettiği topraklarda yaşayan Müslümanların sorunları muhakkak ki iki ülkenin siyasi ve diplomatik ilişkilerini etkilemiştir. Öyle ki askerlik meselesinde Sofya Sefiri Fethi Bey'in önerisiyle mütekabiliyet esasına göre bir yaptırım uygulanması yoluna gidilmişti. Bu bölümde ilk kez uygulanmış olan Osmanlı-Bulgar Mübadelesi ve bu mübadelenin uygulanması ve Edirne'de hazırlanan itilafnameye göre nasıl bir süreç yaşandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca arazi-i metruke ahalisinin vatandaşlık ve askerlik gibi sosyal fakat bir o kadar da siyasi ve politik olarak birbiriyle bağlantılı olan meselelerin nasıl çözüldüğü ve her iki ülkenin bununla ilgili politikalarına değinilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Bulgaristan'ı İttifak Bloku'na dahil etmeye çalıştırması ve bu sürecin Osmanlı-Bulgar ilişkilerini nasıl etkilediğini anlamaya çalıştık. Bu bölümde özellikle Sofya Sefiri Fethi Bey ile Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa arasındaki yazışmalar kaynaklık etmiştir. Bu yazışmalar Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında İttifak Bloku'na girdiği süreç hakkında detaylı bilgi vermektedir. Ayrıca Ali Fethi Bey Bulgaristan matbuatını da büyük bir dikkat ile takip etmiştir. Osmanlı hükümeti lehine veya aleyhine yazılan matbuat haberleri hakkında Hariciye Nezaretine çok geniş ve detaylı bilgiler sunmuştur. Tabi bu geniş ve detaylı bilgiler içeren yazışmalar, özellikle bu bölümün başlıklarının oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca Bulgaristan'ın gerek ekonomik ve gerek kamuoyunun fikri ve diğer devletlerle olan bütün ilişkilere bakışı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu, Ali Fethi Bey'in

Osmanlı-Bulgar ilişkilerine nasıl geniş bir çerçeveye baktığı ve Osmanlı-Bulgar ilişkilerine nasıl yön verdiği hakkında bize ipucu vermektedir. Dolayısıyla Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile aynı İttifak Bloku'nda yer almasını etkileyen ekonomik, siyasi ve askeri nedenler ve bu koşullar nedir sorusunun cevabı bu bölümde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Tezin ana kaynağı olan Osmanlı Arşiv Belgeleri, Sofya Sefiri Ali Fethi Bey tarafından hazırlanmış olduğundan Ali Fethi Bey kendi bakış açısı, bilgi birikimi ve deneyimlerini aktarmıştır. Bu noktada Osmanlı ve Bulgar ilişkilerinin değerlendirilmesi hususunda tek taraflı bir bakış şeklinde yorumlanabilir. Fakat Ali Fethi Bey'in Bulgaristan matbuatı ile ilgili neredeyse günü gününe gönderdiği gazete yazıları ya tam çeviri ya da ayrıntılı özet şeklinde olmuştur. Bu yüzden bu gazete yazıları, bu çalışmaya Bulgaristan kamuoyu hakkında değerlendirme yaparken çok yönlü bir bakış açısı sunmuştur. Bunun dışında Osmanlı kamuoyuna yansıyan Bulgaristan hükümeti ile ilgili gazete yazıları da kullanılmıştır. 'Ayrıca Sofya Sefareti'nden gönderilen yazıların bir kısmında Ali Fethi Bey'in imzası bulunmamaktadır. Bu tezde kullanılan belgelerde yok denecek kadar az ve diğer yazılar ile benzer konular ve görüşler içermektedir. Dolayısıyla Ali Fethi Bey'in imzası bulunduğu belgelerle aynı öneme sahiptir². Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise bu tezde kullanılmış olan, döneme tanıklık etmiş kişilerin hatıraları veya günlükleri olmuştur. Çünkü bu hatırat ve günlüklerin yazarları ya İttihat ve Terakki'yi desteklemiş parti ile ilişkili kişilerdir. Ya da dönemin olumsuz olaylarını, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sonuçlarından dolayı İttihat ve Terakki'yi tamamen sorumlu ve suçlu gören muhaliflerdir. Bu yüzden hatırat ve günlüklerin değerlendirilmesi yapılırken bu hususlara dikkat edilmeye çalışılmıştır.

² Fatih M. Sancaktar makalesinde bu konuya şu şekilde açıklık getirmiştir. "Ali Fethi Bey'in imzasının olduğu belgeler ile imzasının bulunmadığı belgeler aynı şekilde dikkate alınmalıdır. Çünkü Ali Fethi Bey'in imzası bulunmayan belgeler ile konuların benzerliği ve devamı şeklindedir." Fatih Mehmet Sancaktar, **a.g.m.**, s.580.

B. Osmanlı-Bulgar İlişkilerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki genel durumuna bakacak olursak; büyük buhranlar ve isyanlarla geçmiş, neredeyse her tarafta dağılmakta olan geniş sınırlara sahip güçlü bir devlet görünümünden uzaklaşmıştı. Dolayısıyla bu süreci tersine çevirmek, işlevsiz hale gelmiş tüm kurumlarını yenilemek ve en önemlisi aidiyeti zayıflamış Hristiyan tebaasını kendine bağlayabilmek için bir dizi reform ve ıslahatlar yapmak durumunda kalmıştır. Tanzimat ile başlayan bu süreç devletin bekasıyla ilgili olup en can alıcı noktası idi. Osmanlı Milletini “*bila tefrik-i cins ü mezhep*” kanunlar karşısında eşit olarak birleştirmektir. Bu süreçte 1839 Tanzimat Fermanı ile başlamış ve 1876 Kanun-i Esasi ile esas şeklini almıştır. Diyebiliriz ki Avrupa'daki ulusçuluk hareketlerine karşılık devletin bütünlüğünü korumak için ortaya attığı bir Osmanlılık tezi olarak uygulanmış politikadır³. Bu reformlar öncesinde Osmanlı Müslümanlarını birbirine bağlayan güç Osmanlı hanedanlığı ve Sultan idi. Fakat Ortodoks Hristiyanları için bu bağlayıcı güç Ortodoks Patrikhanesiydi. Ortodoks Patriği de Osmanlı Sultanına bağlı ve sorumluydu. Ortodoks Patrikhanesi çeşitli etnik gruplardan oluşan milletleri birleştirici bir güç olmaktan uzaklaşmış ve kendi içinde bölünmeye başlamıştı. Osmanlılık ise bu dinsel gruplar arasındaki değişimi dengelemek ve statükoyu korumak için ortaya çıkmış bir kavramdı. Bu süreçte Osmanlılık kavramı da bir değişim geçirmiştir. Osmanlılık, ilk başlarda birleştirici bir unsur idi. Daha sonra Osmanlı coğrafyasında yaşayan herkesi içine alan ve tanımlayan bir kimlik olarak şekillenmiştir. Klasik dönemde Osmanlı coğrafyasında yaşayan herkes Sultana bağlı idi. Bu reformlardan sonra “Osmanlı milleti” devletin koruyucusu rolünü üstlenmiş bir topluluk olarak evrimleşmişti⁴. Osmanlı coğrafyasında Tanzimat öncesine kadar halklar veya topluluklar Osmanlı millet sistemine göre tasnif edilmişti. Yani İslam hukukuna göre etnik kimliklerine bakılmaksızın dini inançları göz önünde bulundurulmuş, bu durumda Müslüman milleti, Rum milleti (Ortodoks inancına sahip olan herkes), Yahudi milleti Ermeni milleti olarak sınıflandırılmışlardı⁵. Fakat

³ Halil İnalcık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Doktora Tezleri Serisi No:2, TTK Yay., Ankara-1943, s.2-3.

⁴ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**, Timaş Yay, İstanbul-2009, s. 16-18.

⁵ Gülnihal Bozkurt, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 43, S.1-4, Ankara-1993, s.50,52.

Osmanlı coğrafyasında 19 yüzyılda Tanzimat ile başlayan yenilikler, Hristiyan toplulukların önce yeni kazanımlar elde etmesi ve sonrasında ise Osmanlı Devleti'nden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Çünkü Osmanlı Millet Sistemi, temelinde dini anlayışa göre düzenlenmişti. 19. yüzyıldaki siyasi, hukuki ve ekonomik birçok değişimlerle birlikte artık dini olarak değil ulus, etnisite kavramlarıyla yer değiştirmişti. Bununla birlikte dini özelliklerini korumaya devam eden topluluklar, bu süreçte etnik olarak bir kimlik belirleme sorunu veya bunalımı yaşamaya başlamışlardı. Bu yüzden Balkan coğrafyasında huzursuzluklar baş göstermesi Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin iç sorunlarına müdahale etmesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla Balkanlardaki dil, din ve etnik farklılıklar daha da belirginleşip, kimlik bunalımını sorunuyla birlikte huzursuzluğun artmasına neden olmuştur⁶.

İlk olarak Bulgar milli hareketi İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Bulgarlara karşı uyguladığı asimilasyon politikalarına bir tepki olarak doğmuştur. Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar, 19. yüzyıldan sonra patrikhanenin Panhelenizm (Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırma) politikasını takip etmesiyle sorunlar yaşamaya başlamıştı. Bulgarlar, Rum Ortodoks Patrikhanesine karşı koymalarını bir sonucu olarak milli duyguları etkilenmiştir. Bu milli duyguların uyanmasını sağlayan da Bulgar papazlar olmuştur. Bunlar içinde en önemli olanları Paisii ve Sofroni isimli papazlardır.⁷ Bulgarlar mücadele konusunda farklı düşünce ve inançlara sahip olsalar da özünde bütün bunların buluştuğu ortak nokta bağımsızlık olmuştur. Çünkü Rum Ortodoks Patrikhanesi Bulgarlar üzerinde o kadar büyük bir baskı uygulamış ve asimile etmeye çalışmıştır ki Bulgar bilinci yok olma noktasına gelmiştir. Rum Ortodoks Patrikhanesi dini ve kültürel araçlarla Bulgarları Rumlaştırmaya çalışmıştı. Bu politikasının sonucunda Bulgarların çoğu kendini Rum olarak kabul etmişlerdi. Bütün bu politikalara karşı koyan Rum Ortodoks Kilisesinin etkisinden uzak manastır (Aynaroz, Hileder, Zağrof ve Rila) ve piskoposlar sayesinde Bulgar Bilinci tekrar yeşermeye başlamıştır. Bunlar içinde etkili olan Slav-Bulgar

⁶ Meltem Begüm Saatçi, "II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda "Bulgar Rolü", **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu**, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay., 7. Tarih Dizisi 2, Mayıs 2005. s. 117-118.

⁷ Mahir Aydın, **Şarkı Rumeli Vilayeti (Ortaya Çıkışı-İdari Teşkilat- İlhak)**, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, İstanbul-1989, s.1.

tarihi yazarı Paisii Hilenderaski'dir. Bulgar halkının kendi tarih ve benliklerinden habersiz ve cahil bırakıldıklarını farketmiş ve Bulgar halkını bilinçlendirmek için 1762'de "Slav-Bulgar Halkının, Çarların ve Azizlerin Tarihi" kitabını yazmıştır. Paisii, Bulgar halkının kendi bağımsız kilise ve eğitim haklarına sahip olmak için mücadele etme çağrısında bulunmuştur. Paisii'nin bu çağrısının bundan sonra yaşanan gelişmelere bakıldığında karşılık bulduğu ortadadır⁸. Diğer taraftan milli duyguları tetikleyen ve harekete geçmesini sağlayan bir diğer etken de Bulgarların kültürel olarak gelişmesi olmuştur. Bu süreç Bulgar tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Bulgar halkı kendi kimliğinin farkına varmış ve milli bir duyguya dönüşmüştür. Bulgarlar için en önemli dönüm noktası Kırım Savaşı'ndan sonra artan eğitim faaliyetleridir. Öğrencilerin ekonomik sosyal ve kültürel gelişimleri için gerekli olan bilgiler, dini olmayan okulların açılmasıyla sağlanmış oldu. Bunların yanında temel eğitim veren üst düzey eğitim kuruluşları ve kız öğrenciler için okullar faaliyete geçmiştir. Sadece 1856-1876 yılları arasında 1470 kadar ilkokul açılmıştır. Ayrıca Bulgar öğrenciler yurt dışında Rusya ve Batı Avrupa'da orta eğitim görmüştür. Üniversite için Fransa, Almanya gibi ülkelerde eğitim almışlardır. Sadece yurtdışındaki okullar değil, Osmanlı Devleti'ndeki yabancı kuruluşların eğitim kurumlarına da gitmişlerdi. Bu eğitim kurumlarına kitap tedarik etmek amacıyla ilk Bulgarca yayın yapan basımevleri Selanik, İstanbul ve Bükreş gibi büyük şehirlerde açılmıştır. Bunun sonucunda Bulgarca yayın yapan yayınevleri ortaya çıkmış, pek çok Bulgarca dergi ve gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde ılımlı veya aşırı radikal, pek çok milliyetçi anlayışa sahip toplam 66 Bulgarca gazete yayınlanmıştır. Bütün bu yayınların temelinde milliyetçi duyguları besleyen argümanlar yer almıştır⁹.

Balkanlarda sadece kültürel gelişmeler değil eş zamanlı olarak Bulgarlar için siyasi gelişmeler de yaşanmıştır. Sırp, Rumenler gibi Bulgarlar da kendi siyasi hayatlarını inşa etmek için İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden ayrılarak Bulgar Eksarhlığı'nı (Kilise) kurmaya çalışmışlardır. 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hattı

⁸ Ayşe Tuğçe Konaç, **Paisii Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğinin Oluşmasındaki Önemi**, Trakya Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne-2019, s.9-11, 21.

⁹ Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınevi, İstanbul. 1984. s.82-84.

Hümayunu'ndaki dini eşitlik ilkesine dayanarak Bulgarlar da kendi bağımsız kiliselerinin kurmak istemişlerdi. İstanbul'da Bulgarlara ait bir kilisenin açılmasını ve Osmanlı Devleti tarafından da tanınması için büyük uğraşlar vermişlerdi. Bu doğrultuda 1845 yılında hükümete yazılı bir dilekçe sunmuşlardı. Buna göre, İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi ile birlikte okul ve matbaa açılmasını, hükümetle resmi olarak temas sağlayacak kendi temsilcilerinin atanmasını ve bazı yerel yönetimlerle ilgili düzenlemeler hususunda taleplerde bulunmuşlardı. Bu talepleri reddedilmesine rağmen Bulgarlar ayrı bir kilise kurma fikrinden vazgeçmediler. 1849'da bu taleplerini yenileyerek Babıali'ye bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması için resmi başvuruda bulundular. Bunun üzerine Babıali hiç olmazsa İstanbul'da bir Bulgar papaz evinin kurulmasına izin vermiştir. Bu gelişme Bulgar Eksarhlığının kuruluşuna giden sürecin önünü açmıştır. Böylece Osmanlı Devleti tarafından Rum Patrikhanesine bağlı olan Bulgarlar, ayrı bir millet olarak ilk kez resmen tanınmışlardı. 1860 yıllarında Bulgarlar artık Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin dini bir otorite olarak kabul etmemeye başlamışlardı. Bu görüşlerini Babıali'ye gönderdikleri bir heyetle Rum Patrikhanesini tanımayacakları hususunu bildirmişlerdi. Dolayısıyla Bulgarlar ve Patrikhane arasında özellikle kilise faaliyetleri konusunda Bulgarların yaşadığı yerlerde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Rum Patrikhanesinin otoritesini tanımayan Bulgarlar, Rum din adamları tarafından birtakım cezalara ve yaptırımlara maruz kalmıştır. Bu duruma karşı Bulgarlar da tepki göstermiştir. Bu gelişmeler nedeniyle Patrikhane ve Bulgarlar arasındaki krizin daha da büyümesine neden olmuştur. Bu süreçte Osmanlı Devleti-Yunanistan ilişkilerinde yaşanan gerilimler nedeniyle Osmanlı hükümeti Bulgarların taleplerini dikkate almaya başlamıştır. Osmanlı Sultanı'nın 11 Mart 1876 tarihli fermanıyla Bulgarların bağımsız kilise kurulması talepleri kabul edilmiştir. Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması için çıkarılan ferman Bulgar milliyetçileri tarafından kazanılmış bir zafer olarak görülmüştür. Dahası bu ferman Bulgar Milleti'nin tanınması ve ayrı bir millet olarak görüldüğünün resmi bir belgesidir. Ayrıca Bulgar Eksarhlığı'nın etki alanı ileride kurulacak Bulgar Krallığı'nın sınırları ile doğru orantılı olacaktır¹⁰.

¹⁰ Ramazan Erhan Güllü, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 17 (1). s. 350-361, 2018, s.351-354.

Diğer taraftan Bulgar komitacılık faaliyetleri, 1862 yılında Bulgar Lejyonu'nun kurulmasıyla başlamıştır. Ayaklanmalar çıkarmak isteyen Bulgar komiteleri zaman içinde hem faaliyetleri hem de sayıları artmıştır. Osmanlı topraklarına 1862-1866 yılların arasında çok sayıda küçük gruplar halinde Bulgar çeteleri sevk edilmiştir. Bu çetelerin çıkardığı isyanların çoğu Osmanlı askeri kuvvetleri tarafından bastırılmış ve etkileri kırılmıştır. Fakat 1867 yılının Mayıs ayında, hazırlıklarını tamamlayan bu çeteler tekrar harekete geçmişlerdi. Özellikle Rusya tarafından her türlü yardım edilerek bu çeteler güçlendirilmişler. Ayrıca Rusya, Balkan coğrafyasında Slavlık ideolojisini yaymak için İstanbul Büyükelçisi İgnatief'i görevlendirmiştir. Bu doğrultuda İgnatief, Bulgar ve Sırp çetelerini tahrik ederek isyan çıkartmaları konusunda teşvik etmiştir. Mayıs 1867'de bu Slav çeteleri Eflak'taki Bükreş, İbrail, Kalas ve Yergöğü gibi merkezlerde ve Rusya'nın kontrolündeki Besarabya'da gerekli hazırlıkları tertiplemişlerdi. Bu sırada Tuna Vilayeti'nde Mithat Paşa valilik görevini yürütüyordu. Mithat Paşa Tuna Vilayeti'ndeki hizmetleri sayesinde Müslüman ve gayrimüslim halkın bir nebze huzur bulmasını sağlamıştı. Bu yüzden hem Rusya'nın hem de bu çetelerin hazırlıklarını dikkatle takip etmiştir. Mithat Paşa, casusları aracılığıyla İbrail, Bükreş, Kalas ve Hocabey'deki Bulgar komitelerinin amaçlarını öğrenmiştir. Çeteler, Tuna Vilayeti'ne sızıp Müslüman köylerine zarar vererek Müslüman ve Hristiyan halkın huzurunu bozmayı amaçlamıştır. Bunun sonucunda da Bulgar halkının çıkan bu huzursuzluklar nedeniyle çoğunun bu çetelere katılacağını düşünülmüştür. Bu yüzden Mithat Paşa, Tuna Vilayeti'ne çetelerin girmelerine engellemek için Vidin'den Rusçuk'a kadar olan mustafhız karakollarının sayısını artırmıştır. Bu karakollar vasıtasıyla vilayete giriş çıkışlar sıkı bir şekilde denetlenmiştir. Bu denetimler hususunda bir talimatname hazırlanmış ve mustafhız karakollarına ve sahildeki kaza müdürlüklerine gönderilmiştir. Bu alınan tedbirler sonucunda yakalanan çetecilerden alınan bilgiye göre, Bulgar komiteleri Bulgarların yaşadığı her kasabada gizli komiteler kurmayı amaçlamışlardı. İlk komite Zıştovi'de Dimitri Ketkoriç ve kardeşleri tarafından kurulmuştur. Bu doğrultuda Zıştovi komitesinin ele başları ve birçok üyesi yakalanmıştır. Rusçuk'ta kurulan karma bir mahkeme de yakalanan bu çete üyeleri yargılanmıştır. Böylelikle Osmanlı topraklarında kurulan ilk Bulgar komitesi ortadan kaldırılarak diğer bölgelerde kurulmasının önüne geçilmiştir. Fakat

Mithat Paşa Şura-yı Devlet Reisliği'ne tayin olduğundan çetelerle olan mücadele tamamlanamamıştır. Bundan faydalanmak isteyen Bulgar komiteleri de 1868 yılının Temmuz ayında yeniden harekete geçmişler. Bu çeteler Bükreş, Kalas, Yergöğü ve Besarabya'daki merkez komitelerde yaptıkları toplantılarda büyük bir isyan çıkarmaya karar vermişlerdi. Bulgar çeteleri Eflak hükümetinin denetiminde bulunan Tuna Adasında bir araya gelmişlerdi. Osmanlı askerleri ile bu çeteciler 19 Temmuz'da karşı karşıya gelmiş ve çıkan bu çatışmalara Müslüman ve gayrimüslim halk da katılmıştır. Hristiyan halkın çetelere katılımıyla da çatışma alanı gittikçe genişlemiştir. Müslüman ve Hristiyan halk karşı karşıya gelmişlerdi. Bulgar çeteleri Filibe'ye doğru ilerlediği haberleri Edirne Vilayeti'nde panik yaratmıştır. Bunun üzerine Sadaret tarafından Bulgar çeteleri konusunda bilgi ve deneyimi olması nedeniyle¹¹ ayrıca isyanı Tuna valisi Mehmet Sabri Paşa'nın bastıramaması üzerine bölgeye Şura-yı Devlet Reisi Mithat Paşa gönderilmiştir. İsyanı bastıran Mithat Paşa, elebaşlarını yakalatarak idam ettirmiştir. Ayrıca Mithat Paşa bölgedeki "milliyet propagandası" üzerinde durmuş ve devletin eğitim, askerlik konularında alması gereken tedbirleri raporlamıştı. Fakat bu rapor üzerinde durulmamıştır. Bu yüzden sorunlar devam etmiştir¹².

Rusya'nın Balkanlardaki politikası, Slav halklarının koruyucu rolü adı altında ekonomik ve iktisadi bir sömürü temeline dayanmaktadır. Çünkü Rusya'nın kendi egemenlik sınırları dışında ticaret yapabilecek geniş bir sahaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Avrupalıların "Doğu Meselesi" dedikleri Osmanlı Devleti'nin paylaşılması sorununu bahane etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarına gözünü dikerek bu bölgelerdeki ticaret ağını ve yerüstü zenginliklerini sömürmek istemiştir. "doğu meselesini" sadece Osmanlı-Rus mücadelesine indirgemek eksik bir değerlendirme olacaktır. Aynı zamanda Osmanlı-Rus nüfuz mücadelesinin Avrupalı devletlerin nasıl tavır aldıkları da bu değerlendirmeye dahil edilmelidir. Avrupalı devletlerin "doğu meselesine" karşı takip ettiği politika Rusya'nın zayıflamasını sağlamaya yöneliktir. Almanya açısından Rusya ile Fransa'nın müttefik olmasının önüne geçilmesi gerekmiştir. Fransa 1871'de Prusya

¹¹ Adem Korkmaz, **Mithat Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri**, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul-2016. s. 237-239, 241,243-244,246,253-255.

¹² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861-1876)**, C.7, 6. Baskı TTK. Yay., Ankara 2003. s.93-95.

tarafından yenilgiye uğramış fakat hızlı bir şekilde kendini toparlamaya başlamıştır. Bu durum Almanya tarafından endişe verici olarak görülmüştür. Bu yüzden Almanya'nın amacı Fransa'nın tekrar yenilgiye uğratılmasını sağlamaktır. Ayrıca olası bir Almanya-Fransa savaşında Avrupa devletlerinin tarafsız kalması ve Rusya ile ittifak kurmasının önüne geçilmesidir. İngiltere ise Rusya'nın Orta Asya'dan ilerleyerek Hindistan'a yaklaşmasını tehlikeli bir durum olarak görmüştür. Bunun önüne geçmek için olası bir Osmanlı – Rus harbinde Rusya ile Avusturya – Macaristan'ı karşı karşıya getirmeyi amaçlamıştır. Böylece her iki taraf bu mücadeleden zayıflamış olarak çıkacaktır. İngiltere de Osmanlı topraklarında daha rahat işgal faaliyetlerini yürütebilecektir¹³. Bu sırada Rusya harekete geçerek Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve etkisini kırmaya başlamıştır. Özellikle 1853-1865 Kırım Savaşı'ndan sonra Balkanlarda Slav Birliği politikası ile Fransa ve İngiltere gibi garantör devletlere rağmen Osmanlı Devleti'ne karşı daha ciddi adımlar atmıştır¹⁴. 1870'de Rusya, 1856 tarihli Paris Antlaşması'nın en büyük savunucusu konumunda olan Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi sayesinde beklediği fırsatı bulmuştur. Paris Antlaşmasına göre, tarafsız bir deniz haline getirilen Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin tersane ve donanma bulundurulması yasaklanmıştı. Dolayısıyla Paris Antlaşması hükümleri, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği tehditkâr politikasının önünde bir engel oluşturuyordu. Bu yüzden 31 Ekim 1870 tarihinde Rusya, Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlere bir nota göndererek artık antlaşmanın bu hükmünü tanımadığını bildirmiştir. Avrupa devletleri Rusya ile karşı karşıya gelmemek için buna tepki göstermemişlerdir. Almanya Şansölyesi Bismarck'ın önerisiyle Londra'da bir protokol yapılmıştır. Bu protokol sonunda 13 Mart 1871'de Londra Mukavelenamesi imzalanmış ve Paris Antlaşması hükümleri değiştirilmiştir. Bundan sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmek için Avrupa devletlerine kendini haklı gösterecek mazeretler aramaya başlamıştır. Bu yüzden Rusya, Balkanlarda huzursuzluklar olduğunu ve Osmanlı Devleti'ne karşı

¹³ Nurgül Kutlar, **Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi**, Dicle Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır-2019, s.23-29.

¹⁴ Cezmi Eraslan, “93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı) Osmanlı Devleti için Önemi Üzerine Düşünceler”, **1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı (93 Harbi)- Vatan Neresi Uluslararası Sempozyumu 1-2 Kasım 2018**, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, Yayın No: 24, İstanbul-2019, s.24.

isyanlar çıktığı izlenimi vermiştir. Bu doğrultuda Rusya'nın desteğiyle, 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulmuş olan Slav Komiteleri aracılığıyla birçok isyan çıkarılmıştır. Bu seferde 1875 Haziran'ında Hersek'te halk, ağır vergiler yüzünden isyan başlatmışlardı. Rusya'nın isyanı desteklemesi ve Osmanlı Devleti'nin zamanında müdahale edememesi nedeniyle isyan daha da büyümüştür. Bulgar komitecileri de bu durumdan yararlanarak 16-21 Eylül 1875'te "*Zagralar Vak'ası*" olarak bilinen yeni bir isyan teşebbüsünde bulunmuşlardı. Ancak Bulgarların bu isyan teşebbüsü de sonuçsuz kalmıştır¹⁵. Bu başarısız isyan teşebbüsünden sonra Bulgar komitecileri, Kasım-Aralık 1875 tarihlerinde bir toplantı yapmışlardı. Bulgar komitecileri yeni bir isyan daha tertiplemişler. İsyan tarihi olarak 1 Mayıs 1876 günü kararlaştırılmıştı. Bu isyan hazırlıkları için Rusya doğrudan destek vermişti. Bulgar komitecileri silah konusunda Rusya'dan büyük yardımlar almışlardı. İsyan hazırlıklarını kontrol etmek için komiteciler 23 Nisan 1876'da gizli bir toplantı yapmışlardı¹⁶. Fakat komite toplantılarına katılan bir isyancı tarafından Tatarpazarcağı'ndaki hükümet memurlarına isyan hazırlıkları ihbar edilmiştir. Bunun üzerine komiteciler tutuklanmıştır. Planları açığa çıktığını anlayan Bulgar komitecileri, isyanı 2 Mayıs'ta başlatmışlardı. Bu isyanın duyulması üzerine Bulgar köylerinin de isyana katılmasıyla isyan kısa sürede büyüyerek tehlikeli bir boyuta ulaşmıştır. Osmanlı Devleti, 9 Mayıs 1876'da isyanı bastırmak için bölgeye asker sevk etmeye karar vermiştir. Bu isyan nedeniyle çok sayıda Müslüman ve Bulgar köyü yakılıp yıkılmış ve 400 civarında Türk köylüsü, 3.000 kadar Bulgar köylüsü hayatını kaybetmiştir¹⁷.

Osmanlı Devleti Bulgar isyanları ile uğraşırken 1875'te Hersek'te bir isyan ortaya çıkmıştı. Bu isyana Karadağ ve Sırbistan da dahil olmuştu. Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmışlardı. Sırbistan bağımsızlık sonrasında Bosna-Hersek'te yoğun bir Sırp nüfusu bulunduğunu gerekçe göstererek bu bölgeyi Sırp toprağı olarak kabul etmişti. Karadağ ise Hersek ve Arnavutluk topraklarına doğru genişleyerek Ege

¹⁵ Nurgül Kutlar, **a.g.e.**, s.26.

¹⁶ Nevzat Artuç, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar İsyanları ve Bulgar Meselesi (1878-1886)**, Süleyman Demirel Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta-1998, s.43-44,46.

¹⁷ Nurgül Kutlar, **a.g.e.**, s.26.

Denizi'ne çıkmak istiyordu. Sırbistan ve Karadağ çıkarları doğrultusunda bir uzlaşma içindeydi. Ayrıca Rusya Panslavist politikaları sadece Bulgarlar üzerinde etkili değildi. Bütün Ortodoks Slavlar yani Sırlar, Bulgarlar ve Karadağlıları da kapsıyordu. 1870'lerden sonra Panslavist fikirler bu halklar üzerinde daha da etkili olmuştu. 1875'te Hersek'te başlayan isyan mültezimlerin halktan ağır vergiler toplaması ve kötü muamelelerine karşı ortaya çıkmıştı. İsyanın büyümesi ve genişlemesi için Rusya açıktan destek vermişti. Osmanlı Devleti Hersek'te başlayan isyanı fırsat bilerek Rusya ile Avusturya'nın hatta Sırbistan ve Karadağ'ın dahil olmasından endişe ediyordu. Nitekim Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa dahil olmuşlardı¹⁸.

Rusya, Bosna-Hersek'te başlayan bu isyanın sonuçları için her türlü ihtimali düşünmüştür. Öncelikle Avusturya- Macaristan ile bir anlaşma yapmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılacak savaşa Avusturya- Macaristan dahil olmayacaktır. Bu tarafsızlığına karşılık Bosna-Hersek'ten bir kısım toprak Avusturya- Macaristan'a verilecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti savaşı kaybettiği takdirde özerk ya da bağımsız bir Bulgar Krallığı kurulacak ve Yunanistan'ın güçlenmesi sağlanacaktır. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ise bağımsız bir şehir olacaktır. Buradan anlaşıldığı üzere Rusya Osmanlı Devleti'ni sadece Avrupa'dan atmak değil aynı zamanda İstanbul'u da ele geçirerek tamamen çökertmek istemektedir¹⁹. Dolayısıyla Rusya, hemen harekete geçerek 11 Mayıs 1876'da Avusturya- Macaristan ve Almanya ile birlikte Berlin Memorandumu' nu hazırlamışlardı. Babıali'ye bu memorandumu bildirmişlerdi. Osmanlı Devleti'ni yalnızlaştırmak ve Avrupa Kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirebilmek için Rusya propaganda yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Bulgarları katlettiği hakkındaki Rus propagandası yüzünden Avrupa kamuoyunda Osmanlıların aleyhine bir ön yargı oluşmuştur. Bu sırada Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Sırbistan ve Karadağ'ın yenilmeye başladığını gören Rusya, Osmanlı Devleti'ne askerî harekâtı durdurması için ultiatom vermiştir. İngiltere de durumun Osmanlı Devleti aleyhine geliştiğini görünce meselenin müzakere yoluyla

¹⁸ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi (18. Ve 19. Yüzyıllar)**, Çeviri İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, C.1, Küre Yay., 2013-İstanbul; Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 74,77,76,80.

¹⁹ Nurgül Kutlar, **a.g.e.**, s.26.

çözülmesini önermiştir²⁰. Gerçekte İngiltere, Rusya'nın Balkan coğrafyasında tek başına müdahale etmesini kendi çıkarlarına uygun bulmamıştır. Bu durumun önüne geçmek için Balkan coğrafyasında ortaya çıkan sorunların çözülmesi gerekçesiyle bir konferans yapılmasını teklif etmiştir. Böylece Rusya'nın Balkanlarda tek başına karar mercii olmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti ise bu konferansa sıcak bakmamıştır. Fakat İngiltere konferansta Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün bozulmasının önünü açacak hiçbir kararın alınmayacağı taahhüdünde bulunmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti de bu konferansa katılmaya razı olmuştur. Fakat İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçtiğini bu taahhüdünü yerine getirmeyerek göstermiştir. Bir diğer neden de Rusya, Osmanlı Devleti'ni dışarda tutarak Avrupa devletleriyle Balkanlardaki sorunları çözmek istemekteydi. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin konferansa katılmaması Rusya'nın amacına ulaşmasını sağlayacaktır. Zaten Osmanlı Devleti bu konferansa katılmasa dahi Avrupa devletleri yine de bu konferansı düzenleyeceklerdi²¹. 23 Aralık 1876'da İstanbul'da Tersane Konferansı yapılmıştır. Fakat bu konferansta Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarını ihlal eden hükümler içerdiği için alınan kararlar kabul edilmemiştir. Tersane Konferansı'nda alınan kararlara göre, Sırbistan ve Karadağ'a toprak, Bosna-Hersek'e muhtariyet verilecek, Bulgarlar'a ise geniş topraklar üzerinde doğu-batı olarak ikiye ayrılmış büyük bir Bulgar Krallığı verilecektir. Rusya, Osmanlı Devleti'nin konferans kararlarını reddetmesini bahane ederek savaş hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Ayrıca Rusya, Avusturya'nın tarafsız kalması durumunda Bosna-Hersek'i alması konusunda kendi aralarında anlaşmıştır. Diğer taraftan Rusya, yürüttüğü diplomatik faaliyetler ile Avrupa devletleri ile hazırlamış olduğu Londra Protokolünü Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Osmanlı Devleti bu protokolün, Tersane Konferansında alınan kararlar ile aynı olması nedeniyle reddetmiştir. Bu son gelişme ile Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmek için hemen harekete geçmiş ve 24 Nisan 1877'de Rus askerlerini Osmanlı sınırına sevk etmeye başlamıştır²².

²⁰ Mahir Aydın, **a.g.e.**, s.6-11.

²¹ Hikmet Öksüz-Ahmet Köksal, "93 Harbine Giden Yol: Tersane Konferansı ve Sonuçları", **1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı (93 Harbi)- Vatan Neresi Uluslararası Sempozyumu 1-2 Kasım 2018**, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, Yayın No: 24, İstanbul-2019, s. 320-323,327.

²² Mahir Aydın, **a.g.e.**, s.6-11.

24 Nisan 1877'de Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlayan Osmanlı-Rus Harbi karşısında İngiltere kendi menfaatlerinin korunması şartıyla, Avrupa devletler ise hiçbir şart öne sürmeden tarafsız kalacaklarını ilan etmişlerdir. Savaş Rumeli ve Anadolu'da olmak üzere iki cephede meydana gelmiştir. Hem Rusya hem de Osmanlı Devleti büyük kuvvetlerini Rumeli cephesine kaydırmıştır. Dolayısıyla en fazla askeri çarpışmalar Rumeli cephesinde yaşanmıştır. Osmanlının askeri mevcudu 200 bin civarında iken Rusya'nın 220-250 bin kişilik askeri kuvveti bulunmaktaydı. Rusya, Romanya ile anlaşarak kuvvetlerini Romanya üzerinden Osmanlı'nın sınırlarına Tuna'ya doğru geçirmiştir. Tuna Nehri'ni geçen Rus kuvvetleri 27 Haziran 1877'de Zıştovi'yi ele geçirmiştir. Ruslar vakit kaybetmeden Sofya, Lofça, Tırnova ve Şıpka Geçidi gibi stratejik yolların kavşak noktasında bulunan Plevne'yi ele geçirmeği amaçlıyordu. Ruslar Plevne'yi üç kez ele geçirme teşebbüsünde bulunmuştur. Rus kuvvetlerinin bu teşebbüsleri Garp Ordusu Kumandanı Müşir Gazi Osman Paşa'nın mukavemeti sayesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat Ruslar bu üç başarısız denemeye rağmen Plevne'yi her taraftan kuşatarak dışardan yardım almasını engellemiştir. Osman Paşa dışardan yardım alamayınca huruç hareketiyle Plevne'den çıkmak istemiştir. Fakat Vid Suyu'nu geçemeyince ordusuyla birlikte Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştır. Plevne'yi ele geçiren Ruslar büyük bir avantaj sağlamışlardır. Plevne'den sonra Edirne'ye doğru Rus kuvvetleri ilerlemeye başlamışlardır. Rus kuvvetleri 4 Ocak 1878'de Sofya'yı, 20 Ocak 1878'de Edirne'yi ele geçirmiştir. Doğu Cephesi'nde ise Ruslar Türk kuvvetlerine karşı ardı ardına başarılar kazanıp Erzurum'a kadar gelmişlerdi. Rus kuvvetlerinin İstanbul'a ilerlemesinden endişelenen Osmanlı Devleti, Rusya ile 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi'ni imzalamak durumunda kalmıştır²³.

Barış Antlaşması için müzakereler Ayastefanos'da başlamış, Osmanlı Devleti'ni temsilen Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile Berlin Sefiri Sadullah Bey Rusya'yı ise General İgnatief ve Nelidof temsilen katılmışlardır. Müzakereler sonunda Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma metni 29 maddeden oluşuyordu. Buna göre Osmanlı Devleti, Romanya,

²³Bülent Yıldırım, **Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)**, TTK Yay. Ankara- 2014, s. 22-24.

Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını ve Bulgarları ise kendisine bağlı özerk bir Bulgaristan Krallığı olarak kurulmasını kabul etmiştir. Bu krallığın sınırları Tuna'dan Ege Denizi'ne, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanacaktır. Bulgaristan Kralı'nı Avrupa devletleri hanedanlığı üyeleri arasından olmamak şartıyla halk seçecektir. Rumeli ve Bosna- Hersek'te meskûn Hristiyanlar ve Doğu Anadolu'daki Ermeniler için ıslahatlar yapılacaktır. Rus kuvvetleri, Bulgaristan Krallığı hariç işgal ettiği Osmanlı topraklarından 6 ay içinde, Rumeli'den 3 ay içinde çekilecektir. Ayrıca Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt'ın yanısıra bir kısım yerler Ruslar'a bırakılmıştı. Ayastefanos Antlaşması Rusya'nın uzun süreden beri talep ettiği Panslavizm siyasetinin başarılı olduğunu göstermiştir. Bu antlaşma ile Rusya'nın hem Osmanlı Devleti hem de Balkanlarda nüfuzunu artırması başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Bu yüzden Avrupa devletleri, Ayastefanos Antlaşması'ndaki maddelerin tekrar görüşülmesi için Berlin'de bir kongre düzenlenmesine karar vermiştir²⁴. Büyük devletlerin Ayastefanos Antlaşmasına karşı gösterdiği bu tepki karşısında Rusya, Berlin'de Ayastefanos'un yeniden gözden geçirilmesini kabul etmiştir. Almanya, 1856 Paris Kongresi'ne katılan bütün devletlere Berlin'e temsilci göndermeleri için resmi bir davette bulunmuştur. Berlin Kongresi'ne katılan devletler ya Başbakan ya da Dışişleri Bakanlarını temsilci olarak göndermişlerdi. Kongrede bir ay süren müzakereler sonunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Kongreye katılan Osmanlı Devleti'nin alınan kararlar üzerinde söz sahibi konumunda olamamıştır. Yine de Berlin Kongresi'nde alınan kararları kabul etmiştir. Çünkü Ayastefanos ile karşılaştırıldığında Berlin Antlaşması maddeleri daha az yıkıcı olduğu söylenebilir. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü bozulmuştur. Bundan sonra Avrupa devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmayacağı hatta parçalanması konusunda kendilerine düşen payı almak için birbirleriyle yarışacağı anlaşılmıştır.

Berlin Antlaşması ile Bulgaristan Krallığı üç bölgeye ayrılmıştır. Birincisi Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk ve vergi vermekle yükümlü bir Bulgaristan Prensliği (Bulgaristan Eمارeti) kurulmuştur. Bulgar Prensi Avrupa hanedan üyelerinden

²⁴ Ali İhsan Gencer, "Ayastefanos", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.IV. İstanbul-1994. s. 225.

olmamak şartıyla Bulgar halkı tarafından seçilecektir. Ayrıca Bulgar Prensi Babiali'nin tarafından görevine atanacaktır. Osmanlı askeri artık Bulgaristan'da bulunmayacaktır. Diğer de Balkanların güneyinde Doğu Rumeli Vilayeti olarak kurulacaktır. Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaya devam edecek fakat büyük devletlerin uygun gördüğü ve Babiali tarafından atanacak Hristiyan bir vali tarafından beş yıl süreyle yönetilecektir. Diğer üçüncü bölge Makedonya, ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Berlin Kongresi, Viyana ve Paris Kongrelerinden sonra üçüncü büyük kongredir. Bu kongre ile Avrupa da bozulan güç dengesi yeniden düzenlenmek istenmiştir. Bu güç dengesi Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarının bölünmesi ile sağlanmıştır. Ancak Balkanlardaki dengenin daha da bozulmasına neden olmuştur. Romanya'nın Dobruca'yı alması nedeniyle Bulgaristan ile arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu antlaşmadan sonra Avusturya'nın bir uydusu haline gelen Sırbistan üzerinde nüfuzu artmıştır. Sırbistan da sınırlarını doğu ve güneydoğuya doğru genişletmeye başlamıştır. Berlin Antlaşması ileride Bulgaristan Prenslığı ve Osmanlı Devleti arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bulgarlar Ayastefanos ile sahip olduğu büyük Bulgaristan Krallığı'nı, Berlin Antlaşmasıyla kaybetmiştir. Ayrıca Bulgar Prenslığı tam olarak bağımsız bir devlet olma hakkına sahip olamamıştır. Bunun sonucu olarak tekrar büyük Bulgar Krallığı'nı tesis etmek için Osmanlı Devleti ve diğer Balkan Devletleri ile karşı karşıya gelmiştir. Berlin Antlaşması bölgede ne Osmanlı devleti için ne de Balkan devletleri için sorunların çözülmesine yardımcı olmuş, aksine dengelerin yeniden bozulmasına neden olmuştur²⁵.

Ayrıca Berlin Anlaşması sonucunda Balkanlarda bir Makedonya sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun karşısında Balkan Devletlerinin her biri Makedonya üzerinde birbirinden farklı talep ve istekleri olması nedeniyle bir uzlaşma sağlanması mümkün olmamıştır. Balkan devletlerine göre Makedonya Makedonyalılara verilmeliydi. Bu bağlamda yoğun Türk ve Müslüman nüfus ve kültür varlığı göz ardı edilerek, her bir Balkan devleti ve toplumu tarih, etnik köken ve dil açısından Makedonya'nın kendilerine ait olduğu iddiasını öne sürmüşlerdir. Diğer taraftan özerk bir Makedonya

²⁵ Erol Çetin, **Bulgaristan Prenslığı ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)**, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2003. s.5-6.

veya Güney Slav Federasyonun kurulmasını savunan gruplar da bulunmaktaydı. Bu fikirler üzerinden Makedonya’da sayısız örgütler kurulmuştur²⁶. Berlin Antlaşması’ndan hemen sonra Ruslar ve Bulgarlar, takip ettikleri yayılmacı politikalar ekseninde ve Ayastefanos Antlaşması ile çizilen Büyük Bulgaristan hedefi için Makedonya’da iki yol takip etmişlerdir. Makedonya için takip edilen yol “devrimci” ve “evrimci” olmak üzere iki temele dayandırılmıştır. Devrimci yolda ihtilalci çeteler kurularak halk ayaklandırılacaktır. Evrimci yolda ise Bulgar Eksarhanesi’nin nüfuzunu kullanarak yerli halk arasında kültürel bağlar oluşturulacaktır. Özellikle özerklik kazanmak için 1893’te Selanik’te Makedonya Komitesi kurulmuş ve bu komite kısa zamanda Avrupa’ya kendini duyurmayı başarmıştır. Komitenin amacı özerkliğin ardından Makedonya’nın Bulgaristan’a ilhakı sağlamaktır. Komite bu amacı gerçekleştirmek için Makedonya’da huzur ve asayiş bozmaya çalışacaktır. Böylece Avrupa’nın ilgisi Makedonya üzerine çekilecek ve Osmanlı Devleti ıslahat yapmak zorunda kalacaktır. Dolayısıyla Bulgaristan Krallığı açıktan veya gizli olarak bu komiteyi desteklemiştir²⁷.

B.1.Birinci Balkan Savaşı’nın Başlaması

Osmanlı Devleti’nde İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra ortaya çıkan sosyal ve siyasi çözümler ortaya çıkmıştır. Avusturya-Macaristan 5 Ekim 1908’de Bosna-Hersek’i ilhak ve aynı gün Bulgaristan ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Avrupa ve Balkan devletlerinin gözünde bu siyasi ve sosyal bir iç gelişme olarak değil bir zayıflık ve dağılma süreci olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti ise Bulgaristan’ın Berlin Antlaşmasına aykırı davrandığını ve meselenin çözümü için uluslararası bir konferansın toplanmasını ileri sürmüştü de başarılı olamamıştır. Daha 1907’de Jön Türkler meşrutiyet hazırlığı içerisinde iken Rusya ve Avusturya Bulgaristan’ın bağımsızlığına karşı çıkmayacaklarını duyurmuşlardı. Nihayetinde Osmanlı Devleti Bulgaristan’ın bağımsızlığını tanımak durumunda kalmıştır. 19 Nisan 1909’da Osmanlı ve Bulgaristan arasında İstanbul’da iki protokol imzalanmıştır. Osmanlı

²⁶Meltem Begüm Saatçi, **a.g.e.**, s.118.

²⁷ Zafer Koylu, “Ayastefanos Antlaşması ve Sonrasında Balkanlar’da Bulgaristan’ın Genişleme Politikaları: Makedonya”, **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu**, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay., 7. Tarih Dizisi 2, Mayıs 2005. s.108.

Devleti, Bulgarların vereceği tazminat karşılığında Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır. İkinci protokol ise Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Müslümanların haklarının korunmasıyla ilgili hususları içermekte idi. Bundan sonra iki ülke karşılıklı olarak elçiler göndermişlerdir. İstanbul Bulgaristan elçisi olarak Mikail K. Sarafof atanmış, Sofya'ya ise Stockholm Büyükelçisi Asım Bey elçi olarak atanmıştır. İki ülke arasındaki krizler bağımsızlık sonrasında bir süreliğine çözülmüş ise de Bulgaristan'ın Makedonya'daki faaliyetleri yüzünden ilişkiler tekrar gerilmeye devam etmiştir²⁸.

Balkan devletleri daha Balkan Savaşları başlamadan çok önce askeri modernizasyonunu tamamlamışlardır. Osmanlı Devleti ise bu süreçte doğrudan olmasa da kendi toprakları üzerinden askeri sevkîyat yapılmasına izin vererek bu askeri modernizasyona fırsat sağladığı söylenebilir. Sırbistan, Almanya'dan satın aldığı silahları Avusturya-Macaristan üzerinden geçişine izin sağlayamamıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne başvurarak Selanik üzerinden silah geçişi gerçekleştirilmişti. Osmanlı yöneticileri bu silahların kendilerine karşı kullanılabileceğini öngörememişti. Ancak sevk edilen bu silahlar Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmıştır. Diğer taraftan Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve Balkan devletleri üzerindeki baskısını artırması üzerine Balkan devletleri 1910 tarihinden itibaren kendi aralarında diplomatik görüşmelerini yoğunlaştırmıştır.²⁹ İtalya Trablusgarb'ı 29 Eylül 1911 işgale başlamıştı. Osmanlı Devleti, İtalyanların saldırılarından korumak amacıyla önemli askeri kuvvetini Batı Anadolu sahillerini sevk etmişti. Bu durumdan yararlanmak isteyen Balkan devletleri de kendi aralarında ittifak yapmak için müzakerelere başlamışlardı³⁰. Zira Balkan devletleri sadece dış politik mücadeleyi değil Osmanlıdaki iç politik çekişmeleri de görerek hareket etmiştir.

²⁸ Yusuf Sarınoy, "Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar İlişkilerinin Gelişmesi (1908-1914)", **Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu**, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay., 7. Tarih Dizisi 2, Mayıs 2005. s.134-135.

²⁹ Meltem Begüm Saatçi, **Makedonya Sorunu (1903-1913)**, Akdeniz Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2004. s.202.

³⁰ Mehmet Selahattin, **Bildiklerim**, Yay. Haz. Ali Birinci-Cüneyd Okay, Vadi Yay., Ankara-2006.s.40.

Bu sırada ise Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İttihat ve Terakki ile İtilaf ve Hürriyet fırkaları arasında büyük çekişmeler yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti, Trablusgarp, Girit ve Yemen meselesi büyük sorunlarla uğraşırken, İttihat ve Terakki ile İtilaf ve Hürriyet fırkaları kendi aralarında iktidar olma mücadelesine girmiştiler. İttihat ve Terakki mecliste kendisine karşı muhalif bir parti bulunmasını istememiştir. 1911 yılına kadar İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalif olanlar bir çatı altında biraya gelememişlerdi. İttihat ve Terakki muhalifleri bir araya gelmesi gerektiğinin farkındaydılar. Buna rağmen tek bir yapı içinde birleşememişlerdi. 1911'den sonra Osmanlı Devleti iç ve dış siyasette üst üste yaşadığı buhranlar muhaliflerin bir araya gelmesine zemin oluşturmuştu. Özellikle 29 Eylül 1911'de İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle bu süreç hızlanmıştı. 21 Kasım 1911'de İttihat Terakki muhalifleri Hürriyet ve İtilaf Fırkası altında bir araya gelmişlerdi. Yeni kurulmuş olmasına rağmen Hürriyet ve İtilaf Fırkası 11 Aralık 1911 ara seçimlerinde başarılı olmuştu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bu başarısı İttihatçıları endişelendirmişti. İstanbul ara seçimlerinden sonra açılan Meclis-i Mebusanda İttihat ve Terakki Fırkası iyice güç kaybetmeye başlamıştı. İttihatçılar bu gidişatı durdurmak ve tekrar iktidarını sağlamlaştırmak istiyordu. Bu yüzden Sadrazam Sait Paşa'ya Kanun-i Esasi'nin 35. maddesinin Padişahın yetkisini daralttığı gerekçesiyle yeniden düzenlenmesini önermişti. Daha önce Kanun-i Esasi'nin 35. maddesinin yeniden düzenlenmesi ilgili benzer teklifler bazı vekil ve fırkalar tarafından yapılmıştı. Fakat İttihat ve Terakki'nin bu önergeyle hükümeti düşürüp seçimlerin yenilenmesini amaçlıyordu. Bu sayede İttihatçılar yapılacak yeni seçimlerden daha güçlü çıkarak İttihatçı ağırlıklı bir hükümet kurulmasını sağlayacaklardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihatçıların bu amacının farkında idiler. Bu yüzden bu önerge Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Muhalefete göre, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp gibi birçok sorunla uğraştığı bir sırada meclisin feshiyle sonuçlanacak böyle bir yasa değişikliği tehlikeli ve gereksiz bulunmuştur. ayrıca bu önerge, 1909'daki Kanun-i Esasi'nin değişikliği ile kabul edilen meclisin üstünlüğü ilkesine ters düşmekteydi. İttihat Terakki Fırkası 35 maddenin yeniden düzenlemesi ile ilgili önergeyi Meclis-i Mebusan'a sunmuştur. Bu önerge mecliste uzun uzadıya tartışıldıktan sonra encümene gönderilmişti. Bundan sonra İttihat ve Terakki encümene gönderilen 35. maddenin yeniden düzenlenmesi teklifini istediği şekilde çıkması için üye ve başkanların

değişikliğe gidilmesini sağlamıştı. Encümende 35. maddenin yeniden düzenlenmesi önergesi görülmüş ve 19 üyesi bulunan İttihatçıların istekleri doğrultusunda bir kanun teklifi hazırlanmıştı. Meclisin feshi tehlikesine karşı muhalifler, İttihatçılar ile uzlaşma yoluna gitmişti. Muhalefet tarafsız bir kabine kurulması için bir öneri sunmuştu. Muhalefet ve İttihatçılar bu öneri hakkında görüşmeler yapmışlardı. Fakat bu konuda da bir uzlaşma mümkün olmamıştı. Bu seferde Hürriyet ve İtilaf Fırkası Meclis-i Mebusunda 35. maddenin yeniden düzenlenmesine dair kanun teklifinin görüşmelerine katılmamıştı. Kanun-i Esasi'nin 116. maddesine göre kanun değişikliğine gidilebilmesi için mecliste 3/2 çoğunluğun sağlanması gerekmekteydi. Sadrazam Sait Paşa, Meclis-i Mebusanda çoğunluk sayıya ulaşamadığı gerekçesiyle 35 maddenin yeniden düzenlenmesi teklifini ret etmiştir. Yaşanan bu hükümet bunalımından dolayı Sadrazam Sait Paşa istifa etmişti. Sultan Reşat tarafından istifası kabul edilen Sait Paşa Sadrazamlığa vekâletten atanmış ve hükümeti yeniden kurması görevlendirilmişti. Fakat Kanun-i Esasi'nin 35. maddesinin yeniden düzenlenmesi teklifi ikinci kez meclise sunulmuştu. Bu kanun teklifi ikinci kez reddedilince Sait Paşa, seçimlerin üç ay içinde yapılmasına dair kararını Sultan Reşat'a sunmuştu. 17 Ocak 1912'de Meclis-i Mebusan'ın fesh edilmesi kararı Mebusan-ı Ayanda çoğunluk oyuyla kabul edilmişti. Sait Paşa'nın kabinesi iktidara geldiği ilk günden beri Osmanlı Devleti, Girit meselesi, Trablusgarp Harbi, Yemen meselesi ve en önemlisi Arnavutların çıkardığı isyanlar ile meşgul olmuştur. Bütün bunlarla birlikte meclisin fesh edilmesi ve dağıtılması Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmıştır³¹.

Osmanlı Devleti iç politikasındaki buhranlarla uğraşırken, Balkan devletleri ittifak görüşmelerine başlamıştı. Balkan İttifakı'nın oluşmasında ilk adımı Bulgaristan hükümeti atmıştır. Bulgaristan ve Sırbistan hükümetleri görüşmelere başlamış fakat Makedonya'yı kendi aralarında paylaşamayınca görüşmeler kesilmiştir. Ancak Rusya tarafların uzlaşması için baskı yapmıştır. Bunun sonucunda 13 Mart 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan arasında Dostluk ve İttifak Anlaşması yapılmıştır³². Sırp ve

³¹ Fatih Mehmet Sancaktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923)**, Ötüken Yay., İstanbul-2021, s. 101-109.

³² Yunus Emre Kaleli, **Edirne Müdafî Şükrü Paşa ve Balkan Müzesi**, Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri-2012.s. 27-28.

Bulgar ittifakından sonra Bulgar ve Yunan ittifakı için görüşmelere başlanmıştır. Bulgarlar ve Yunanlılar arasında Makedonya'nın paylaşılması konusunda ilk başta uzlaşma sağlanamamış ise de 29 Mayıs 1912'de Sofya'da iki devlet arasında bir ittifak anlaşması yapılmıştır. Bu Balkan İttifakı'na Karadağ da dahil olmuştur. Karadağ, Bulgaristan ile 27 Eylül'de, Sırbistan ile 6 Ekim'de İttifak Anlaşması yapmıştır³³. Balkan devletleri tarafından kurulan ittifaklara Osmanlı Devleti kayıtsız kalarak kritik bir hata yapmıştır. Balkan devletlerinin kendi aralarında toplantılar yaparak ittifaklar kurması, Avrupa devletleri tarafından da fark edilmiştir. Avrupa devletleri, Balkanlarda olası bir savaşın çıkması engellenmek istenmişlerdi. Bu yüzden Rusya ve Avusturya, Avrupa ülkeleri adına Balkanlardaki statükonun korunacağı ve Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması'nın 33. maddesindeki ıslahatları uygulanacağına dair Balkan devletlerine taahhütte bulunmuşlardır. Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin Balkan devletlerine karşı galibiyet kazanacağını düşündüklerinden böyle bir tedbir almışlardı. Fakat Balkan devletleri savaş hazırlıkları yaparken Osmanlı Devleti bunun aksi yönde davranmıştır. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı arifesinde harp tedbirler alması gerekirken silah altındaki redif ve nizamiye taburlarındaki iki yıldan eski olan askerlerini terhis ettirmiştir. Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nin aksine ciddi bir şekilde harp hazırlığı yapmaktaydılar. Fakat sonradan Osmanlı Devleti hatasını geç de olsa telafi etmek istenmiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti Rumeli'ndeki ikinci sınıf redifleri silah altına almaya başlamıştır. Fakat Balkan devletleri buna tepki olarak 17-30 Eylül'de seferberlik hazırlığına başlamışlardı. Osmanlı Devleti buna tepki olarak seferberlik hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Bu süreçte Daha önce Balkan devletleriyle anlaşmış olmasına rağmen Yunan Başbakanı Venizelos, Osmanlı Devleti'ne Girit meselesinin çözülmesine karşılık tarafsız kalabileceğini teklif etmiştir. Osmanlı Devleti bu teklifi reddetmiştir.³⁴ Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'ın bu teklifine kayıtsız kalmasının nedenlerinden biri, o sırada Girit

³³ Yunus Emre Kaleli, **a.g.e.**, s. 28-29.; Bu ittifaka ilk başlarda Yunanistan da davet edilmiştir. Ancak Yunanistan Başbakanı Venizelos, Bulgar ve Sırp hükümetlerine güvenmediğinden bu ittifak anlaşmasından Osmanlı Devleti'nin Atina Büyükelçisi vasıtasıyla Osmanlı hükümetini haberdar etmiştir. Ayrıca Yunanistan bir ittifak anlaşması yapmak için Osmanlı devletine teklifte de bulunmuştur. Fakat Osmanlı hükümeti tarafından bu teklif cevapsız bırakılmıştır. Yunanistan bundan sonra kendi çıkarları doğrultusunda Balkan Devletleriyle anlaşmıştır. Mehmet Selahattin, **a.g.e.**, s.40.

³⁴ Ahmet İzzet Paşa, **İstiklal Harbi'nin Gerçekleri Feryadım**, C.1., Yay. Haz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yay, İstanbul-2019. s.135-137.

meselesi yüzünden Osmanlı kamuoyunda Yunanistan'a karşı hala devam eden olumsuz havadan idi. Girit Rumlarının adanın egemenlik hakları konusunda Osmanlı Devleti'ne karşı olmaları ve Giritli Müslümanlara uyguladıkları baskı nedeniyle birçok Osmanlı şehirlerinde buna tepki olarak protesto ve mitingler düzenlenmişti. Ayrıca Yunan mallarına karşı da boykot uygulanmıştı. Dolayısıyla Yunanistan'ın bu teklifini iyi değerlendiremeyen Osmanlı idarecileri, iyi bir fırsatı elinden kaçırmışlardı. Hiç değilse Birinci Balkan Savaşı ertelenebilir veya biraz daha zaman kazanılabilirdi³⁵.

Diğer taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1912 seçimlerinden sonra yeni kurulacak kabine için Arnavutların desteğine ihtiyaç duymuştu. Fakat bu pek mümkün görünmüyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Arnavutların arasındaki ilişkiler 1909'dan sonra gerilmeye başlamıştı. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İttihatçılar ve Arnavutlar arasında süre gelen iş birliği 31 Mart Olayından sonra bir çatışmaya dönüşmüştü. Çünkü İttihatçılar 31 Mart Olayından sonra muhalefeti kontrol altına alabilmek için baskıcı bir yönetim tarzını takip etmişti. İkinci Meşrutiyet ile birlikte Arnavutlar, basın ve yayın, açtıkları kulüpler ve okullar aracılığıyla kültürel hak ve özgürlüklerinden faydalanmıştı. Fakat bazı talepleri İttihatçılar tarafından hoş karşılanmadı. Özellikle alfabe meselesinde Arnavutlar ve İttihatçılar arasında tam bir ayrışma yaşanmıştı. Arnavut aydınlar, Osmanlı Devleti dahilinde Arnavutların yaşadığı bölgelerde siyasal, kültürel ve ekonomik reformların yapılmasını ve Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir Arnavutluk Vilayeti'nin kurulmasını istiyorlardı. Bu bağlamda adem-i merkeziyetçi Ahrar Fırkasını kendilerine daha yakın görmüşlerdi. Bu yüzden merkeziyetçi bir yönetimi destekleyen İttihat ve Terakki Fırkası ile Arnavut aydınlar arasında ciddi bir fikir ayrışması mevcut idi. İttihatçıların iktidarını güçlendirmek amacıyla uyguladığı merkeziyetçi uygulamalar düzenli vergilendirme, askerlik hizmeti, silahsızlaştırma gibi Arnavutların isyan çıkarmasına neden olmuştu. İttihatçılar merkeziyetçi politikalarını uygulayabilmek için askeri müdahalelerde bulunmuştu. Bu baskıcı uygulamaları yüzünden Meclis-i Mebusanda Arnavut vekiller İttihat ve Terakki Fırkasına muhalif olmuşlardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurulmasıyla bazı Arnavut vekiller bu fırkaya katılmıştı. İttihatçıların Kanun-i

³⁵ Fatih Mehmet Sancaktar, **Yunan Boykotu- Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye (1909-1911)**, Akademi Titez Yayınları, İstanbul – 2012, s.9,26-27.

Esasının 35. maddesinin yeniden düzenlenmesi teklifine karşı çıkmışlardı. 18 Ocak 1912’de Meclis-i Mebusan fesh edilmişti. İttihatçıların mecliste çoğunluğu sağlamak amacıyla seçim sürecinde baskısını daha da artırması Arnavutların tepkisine yol açmıştı³⁶.

Sait Paşa’nın istifasından sonra Arnavutları tekrar kazanmak için Arnavutların desteklediği Kâmil Paşa ve Şeyhülislam Mehmet Cemaleddin Efendi’nin içinde bulunduğu 22 Temmuz 1912’de Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi kurulmuştur. Yeni hükümetin bütün tarafları kazanmaya çalışan bir iç politika benimsediği söylenebilir idi³⁷. Bu yüzden Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi bitarafılık söylemiyle iktidar olmuştu. Fakat yeni kabine de İttihat ve Terakki’ye açıkça karşı olan Kâmil Paşa ve Mehmet Cemaleddin Efendiler de bulunmaktaydı. Bu durumda Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin bitarafılık söylemine gölge düşmüştür. Bunun dışında hükümet programında Halaskar Zabitan ve Hürriyet ve İtilaf gibi muhaliflerin görüşleri benimsenmiştir. Dolayısıyla bu yeni hükümetin iç politikalarından en çok İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri zarar görmüştür. Bu süreçte İttihat ve Terakki tarafından göreve getirilmiş olan devlet memurları dahi baskı görmüş ve görevlerinden azledilmişlerdir. Dönemin siyasi partileri bu savaş ortamından yararlanarak kendilerine karşı muhalif olan diğer partileri sindirmeye çalışmıştır. Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi ise tam olarak Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlısı bir hükümet olduğu söylenemese de bir geçiş kabinesi olduğu açıktır. Balkan Savaşları başladığı sırada ise savaşa neden olabilecek politikalardan kaçınmaya çalışmıştır. Bu tutumun aksine İttihat ve Terakki üyeleri ise savaş taraftarı söylem ve eylemlerde bulunmuşlardır³⁸. Dolayısıyla Ahmet Muhtar Paşa, ortaya çıkacak savaşı durdurmak için Avrupa devletlerinin de ısrarıyla Rumeli’de ıslahatlar yapmaya çalışmıştır. Fakat bunun için çok geç kalınmıştır. Karadağ hükümeti Osmanlı Devleti’nin sınırlarına tecavüz etmeye başlamış ve Karadağ 8 Ekim’de, Sırbistan ve Bulgaristan 17 Ekim’de ve hemen sonrasında Yunanistan Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmişler. Balkan

³⁶ Banu İşlet Sönmez, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi Yay., İstanbul-2007, s. 121, 131, 135, 147, 164.

³⁷ Mehmet Selahattin, **a.g.e.**, s.35-40.

³⁸ Fatih Mehmet Sancaktar, “Balkan Savaşları Esnasında Osmanlı Hükümetleri”, **100 Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne Sempozyumu**, Edirne Valiliği Kültür Yay., Edirne Kitaplığı:13, Ekim-2013, s.20-21.

devletlerinin savaş ilanına karşılık Osmanlı hükümeti de aynı Şekilde karşılık vererek ordularını sevk etmeye bařlamıřtır³⁹.

Savaş durumu ortaya çıkınca Başkumandan Vekili olarak Harbiye Nazırı Nazım Paşa tayin edilmiştir. Savaşacak ordular Doğu ve Batı Orduları olarak iki kısıma ayrılmıştır. Batı Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa, Doğu Ordusu Kumandanlığına Abdullah Paşa göreve getirilmiştir. Balkan Savaşları öncesinde 1911 yılında Erkanı Harbiye Nezareti tarafından olası bir savaş ihtimaline karşılık arazi üzerinde büyük bir tatbikat yapılmıştır. Bu tatbikata göre, varsayımlarla ve haritalarla birlikte bir çalışma hazırlanmıştır. Bu  alışmalar sonucunda düşmanın hangi noktalardan saldıracağına yönelik beş kapsamlı proje hazırlanmıştır. Fakat Balkan Savaşı sırasında Başkumandan ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa, bu projeleri dikkate almamıştır. Nazım Paşa kendi emirleri doğrultusunda Doğu Ordusu kumandanı Abdullah Paşa'ya taarruz emri vermiştir. 22 Ekim'de Kırkkilise bölgesinde dört kolordu, 70 bin tüfek, 110 tabur piyade ve 264 top ile taarruza geçilmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin bu mevcuduna karşılık düşman ordusu 110 bin tüfek ,116 tabur, 288 sahra topu, 48'i dağ ve diğer 48'i ağır olmak üzere toplamda 384 top mevcuduna sahipti. Ancak Osmanlı kuvvetleri iki gün içerisinde mağlup olmuştur. Kırkkilise yenilgisinden sonra güçlükle Lüleburgaz'da toplanan Osmanlı kuvvetleri 29 Ekim'de büyük bir savunma savaşı vermiştir. Kırkkilise Savaşı yenilgisinden dolayı büyük kayıpları olan Osmanlı kuvvetleri Lüleburgaz Savaşı'nda da yenilmiştir. Osmanlı kuvvetleri büyük kayıplar vererek Çatalca'ya kadar çekilebilmiştir. Fakat Bulgar kuvvetleri aldıkları galibiyetlere ve morallerinin yüksek olmasına rağmen Çatalca'daki saldırılarında bir sonuç alamamıştır. Bu durumda Osmanlı kuvvetleri kendilerini yenileyerek bir savunma savaşı yapabilme olanağına sahip olmuştur.

Batı Ordusuna gelince, kuvvetlerin büyük bir kısmı Vardar Ordusu adıyla Zeki Paşa komutasına Sırlara karşı mukavemet edilmesi için verilmiştir. Vardar Ordusu yaklaşık 80 ila 70 bin kadar piyade ve 192 top ile 140 bin tüfek, 390 top mevcuduna sahip Sırlara karşı savaşmıştır. Vardar Ordusu kuvvet ve teçhizat bakımından Sırp ordusunun yarısı dolaylarındaydı. Vardar Ordusu ve Sırp kuvvetleri arasında iki gün

³⁹ Mehmet Selahattin, **a.g.e.**, s.35-40,45-48.

sürmüş olan Komanova Savaşı'nda yenilerek Manastır' doğru çekilmiştir. Manastır'a çekilen Osmanlı kuvvetleri 39 bin ere düşmüştür. Bunu fırsat bilen Sırlar, 70 bin er 85 tabur, 35 süvari bölüğü ve 47 batarya ile takibe başlamışlardır. Dolayısıyla kuvvetler arasındaki fark nedeniyle Kasım'ın 15'inden 17'sine kadar süren savaşta Sırlar üstün gelmiş ve Osmanlı kuvvetleri Arnavutluk'a sığınmıştır. Ali Nadir Paşa kumandasındaki 18 bin piyade ve 72 top ile Ustruma hareket sınırı üzerinde bırakılmıştır. Ali Nadir Paşa, Manastır Savaşı'nın durumunu öğrenince Vardar Havzası'na inip Hasan Paşa Kolordusunu da alarak Vardar Ordusuna yardım etmek yerine daha fazla takibata uğramadan Selanik'e doğru çekilmiştir. Hasan Paşa kumandasında 18 bin piyade ve 72 topla Teselya sınırında bulunuyordu. Yunan kuvvetleri ise Velihaht Prens Konstantin komutasında 44 bin piyade, 100 sahra topu ve 48 dağ topu, 12-18 kıta on iki santimetrelik obüsten ve 10 bölük süvari ile ve bu orduyu takip eden 20 bin redif kuvvetten oluşuyordu. Hasan Paşa kumandasındaki kuvvetler Yunan ordularıyla birkaç kez çarpıştıysa da kuvvetler arasındaki orantısızlık nedeniyle çekilmekten başka çaresi kalmamıştır. Dolayısıyla Hasan Paşa kumandasındaki kuvvetler de Selanik'e doğru çekilmiştir⁴⁰. Arnavutluk ve Makedonya'daki mücadele ise Batı Trakya olduğu gibi kaybedilmeye başlanmıştır. Osmanlı askeri kuvveti savaşın başında Arnavutluk ve Makedonya da toplam 175 bin askeri bulunuyordu. Osmanlı Devleti buradaki askeri mevcudiyetini Yunan Ordusu nedeniyle artıramıyordu. Bu yüzden buradaki Osmanlı kuvvetleri ve yerel milis kuvvetler birlikte Balkan devletlerine karşı koymak zorunda kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ki en iyi savunma bölgesi Arnavutluk cephesi idi. Arnavutluk'ta Osmanlı kuvvetleri ve yerel milisler bir savunma savaşı verirken Avrupalı devletler Arnavutlara otonom bir idare tesis edecekleri vaadinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla Arnavutluk'taki mücadele Arnavut aydın ve halkın da desteğiyle bir bağımsızlık mücadelesine evrilmiştir⁴¹.

Doğu Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'ya göre bu yenilginin temel sebepleri Osmanlı ordularından yalnızca I. ve II. Orduları askeri eğitimden geçmişti. Fakat iki

⁴⁰ Ahmet İzzet Paşa, a.g.e., s.144-150.

⁴¹ Suat Zeyrek, **Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri**, İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul-2012, s.332-33.

senelik program ile askeri eğitimden geçmiş olan bu ordular bile hala yetersiz idi. Ayrıca Osmanlı coğrafyasında baş gösteren ihtilal ve isyanlar nedeniyle ordunun bir kısmı başka bölgelere gönderilmiştir. I. ve II. Orduların en önemli kıtaatları Yemen, Arnavutluk ve Trablusgarp Savaşı'na gönderildikleri için sayı ve nicelik olarak tam mevcudunu koruyamamıştır. Bu yüzden Balkan Savaşları'na bu ordular tam teçhizatlı ve eksiksiz olarak hazır bulunamamışlardır. Ayrıca ordunun teçhizat ve malzemesi özellikle top cephaneleri yetersizdi. Eldeki mevcut cephaneye ise Selanik, İzmir, Çanakkale gibi bölgelere dağıtılmıştı. Bu bölgelerdeki cephaneler Balkan Savaşlarında kullanılması için cephelere zamanında sevk edilememiştir. Ayrıca Osmanlı ordusu içinde subayların siyaset ile içli dışlı olması idi. Hatta bazı subayların hükümetleri değiştirecek derecede siyasette etkili olmaları da büyük sorunlara yol açmıştır. Particilik, siyasi kavgalar ve şahsi meseleler yüzünden Osmanlı ordunun bütünlüğü bozulmuştur⁴². Ayrıca Ali Fuat (Türk geldi) de ordunun hazırlıksız olduğuna dair görüşünü hatıratında yazmıştır. Balkan devletleriyle savaş durumu ortaya çıkınca, Şehremini Operatörü Cemil Bey ordunun harbe henüz hazır olamadığını Ali Fuat Bey'e söylemiştir. Cemil Bey, bir önceki sene ordunun tatbikat yaparken olası bir savaşta askerlerin savaş kabiliyetinin yetersiz olduğunu gözlemlemiştir. Bu yüzden Ali Fuat Bey'e savaşın önüne geçilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Başkumandan Vekili Nazım Paşa, Bulgaristan'ın seferberlik hazırlıklarını henüz tamamlamadığından savaş ilanını geciktireceğini düşünmüştür. Osmanlı Devleti de bu sırada ordunun ihtiyaçlarını ikmal edeceğini ve gerekli hazırlıklarını tamamlayacaktır. Fakat bu süreçte Nazım Paşa herhangi bir harp planı hazırlayamamıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın harbiye nazırlığı döneminde hazırlanmış olan harp planlarını dahi dikkate almamıştır⁴³. Ayrıca Balkan Savaşı arifesinde ordunun redif ve nizamiye taburlarındaki iki yıldan eski olan erlerin terhis ettirilmesi gibi hatalar da yenilgiye götüren sebepler arasındadır⁴⁴. Yenilginin başka bir sebebi de savaş sırasında Osmanlı ordusu içinde istihbarat ve muhaberat tamamen işlevsiz hale gelmiş olmasıydı. Doğu Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa Lüleburgaz çarpışmaları sırasında kendi genel

⁴² Recep Çelik, **Kölemen Abdullah Paşa 1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı (Tahlil-Metin)**, İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul- 1991.s.7,11-12.

⁴³ Ali Fuat Türk geldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK Yay.,5. Baskı, Ankara-2010, s.58-60.

⁴⁴ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s.136.

karargâhında savaşın gidişatından habersiz beklemekteydi. Öyle ki ordusunun sağ kanadı ve sol kanadının nerede bulunduğunu dahi bilmiyordu. Bütün bunlar bir araya geldiğinde Osmanlı kuvvetlerinin büyük bir yenilgiye uğraması kaçınılmaz olmuştur⁴⁵.

Osmanlı ordusunun uğradığı bu büyük yenilgiden cesaret bulan Bulgarlar, Çatalca savunmasını aşmayı düşünmüşlerdi. Bulgaristan 12 Kasım 1912'de Çatalca hattına başarısız bir taarruzda bulunmuştu. Zaten Rusya tarafından bu taarruz hareketi desteklenmemişti. Rusya, Bulgaristan'ın İstanbul'a kadar ilerlemesi halinde donanmasını İstanbul'a göndereceğini ve Meriç'in doğusunda kalan toprakların işgalini tanımayacağını bildirmişti. Bütün bunların sonucunda Bulgaristan daha önce Osmanlı Devleti'nin teklif ettiği mütarekeyi kabul etmiştir⁴⁶. Kral Ferdinand, Bulgar Ordusunun Çatalca'da gerilemesinden sonra 20 Kasım'da Başbakan Geşof 'a barış görüşmelerinin başlanmasını istemiştir. Böylece ateşkes görüşmeleri 25 Kasım Çatalca'da başlamıştır. Osmanlı kuvvetlerinin elinde Çatalca hattının doğusundaki Doğu Trakya, Gelibolu Yarımadası ve kuşatma altında bulunan Edirne, İşkodra ve Yanya kaleleri kalmıştır. Bu sırada Yanya Yunanlılar tarafından kuşatma altındaydı. Görüşmelere Nazım Paşa, General Savof başkanlıklarındaki heyetlerin dışında Sırbistan ve Karadağ da temsilci göndermişlerdi. Beş toplantıdan sonra 3 Aralık'ta ateşkes imzalandı. Ateşkese göre ordular yerinde kalacak ve Edirne, İşkodra ve Yanya'ya hiçbir şekilde ikmal yapılmayacaktı. Osmanlı Devleti Bulgaristan'a Karadeniz'den uyguladığı ablukayı kaldıracak ve Çatalca'daki Bulgar birliklerinin ikmali için Edirne demir yolunu kullanmalarına izin verecekti. Ancak Yunanlılar Yanya'yı alamadıkları için ateşkese imzalamayıp kuşatmaya devam etmiştiler. Ayrıca yapılan ateşkes Balkan devletlerinin lehine olmuştur. Bulgarlar Edirne demir yolunu kullanarak Çatalca'daki birliklerine gönderecekleri ikmal ile bir avantaj kazanmıştır. Fakat ateşkese rağmen Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ kuşattıkları kaleleri almak istemişlerdi. Osmanlı Devleti ise İstanbul'a konumu yüzünden Edirne'yi savunmaya

⁴⁵ Stephane Lauzanne, **Uçurumun Kenarındaki Türkiye 1. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar**, Bileşim Yay, İstanbul-2005. S.50-51.

⁴⁶ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, TTK Yay., Ankara-1995, s. 17-18.

istemiştir. Yanya ve İşkodra'daki savunma ise Arnavutların Yunan egemenliğine karşı olmaları nedeniyle devam etmiştir.

Çatalca Ateşkesi'nden sonra Balkan Yarımadası'nın geleceğini kararlaştırmak üzere diplomatik adımlar Londra da atılmıştır. Aralık 1912'de aynı zamanda önemli iki konferans düzenlenmişti⁴⁷. Birincisi Osmanlı Devleti delegeleri ve Balkan devletleri delegeleri ve ikincisi İngiltere Dışişleri Bakanı başkanlığında büyük devletlerin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan) büyük elçileri arasında Saint James Sarayı'nda yapılmıştır. Bu yüzden bu ikinci konferansa Büyük Elçiler Konferansı da denilmektedir⁴⁸. Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti temsilcileri 16 Aralık'ta Saint James Sarayında barış görüşmeleri için bir araya gelmişlerdi. Bu görüşmelerde Bulgaristan'ı Dr. Danef, Yunanistan'ı Başbakan Eleutherios Venizelos, Sırbistan'ı eski Başbakanı Stojan Novakoviç, Karadağ'ı ise eski Başbakan Lazar Mijuskiviç baş delege olarak temsil etmiştir.⁴⁹ Osmanlı Devleti adına baş delege olarak Berlin Büyükelçisi Osman Nizami Paşa ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Reşit Paşa da birlikte görüşmelere katılmıştır⁵⁰.

Osmanlı Devleti konferans boyunca zaman kazanmak için oyalama taktiğini uygulamıştır. Balkan devletleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan yararlanarak ordularını takviye etme çalışmıştır. Ayrıca Reşit Paşa ateşkesi imzalamayan Yunanistan'ın barış müzakerelerine katılmasına itiraz ederek Yunan delegelerinin varlığını 24 Aralık'a kadar kabul etmemiştir⁵¹.

Müzakereler esnasında Bulgaristan önemli politik adımlar atmıştır. Müzakereler sürürken 16 Aralık 1912'de Bulgaristan'ın Londra Büyükelçisi Macarof ile İtalyan Büyükelçisi arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Bu müzakere Bulgaristan'ın Balkan Savaşı'nda ve barış görüşmelerinde takip edeceği yolu göstermesi açısından önemlidir. Zira Bulgarlar savaşın asıl yükünü çeken ve Osmanlı Devleti'ni zorlayan taraf olarak barış görüşmelerinde üstün tutulmalarını istemişlerdir.

⁴⁷ Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.91-92.

⁴⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi (II. Kısım Balkan Savaşları)**, C.2. TTK. Yay., Ankara 1991. s.185.

⁴⁹ Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.92-93.

⁵⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 176.

⁵¹ Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.93.

Buna göre Bulgaristan ile Yunanistan ve Sırbistan eşit tutulamazdı. Bu yüzden Selanik'in Yunanlılara, Manastır'ın da Sırlara verilmesine müsaade edilmemelidir. Diğer taraftan Bulgaristan Baş Delegatesi Danef'te bir gün önce Paris'te Fransa Başbakanı Raymond Poincaré ile görüşmüştür. Danef, Bulgaristan'ın kuşatma altındaki Edirne'den vazgeçmeyeceğini ve Rusya'nın da Bulgaristan'ın bu talebine onay vererek desteklediğini öne sürmüştür. Ayrıca Romanya'nın ileri sürdüğü talepleri de kabul etmiyordu. Danef'in Selanik konusundaki görüşü, Bulgaristan'ın Makedonya'nın önemli bir liman şehri olan Selanik'ten vazgeçmeyeceğini belirtiyordu. Bu görüşmeler sonucunda Bulgaristan'ın hem Osmanlı Devleti'nden hem de Yunanistan ve Sırbistan'dan olabildiğince daha fazla kazanç sağlamak istediğini ve bu taleplerini ileri sürmekten çekinmediğini göstermiştir⁵².

Osmanlı delegeleri görüşmeler boyunca vakit kazanmaya çalışmıştır. Genellikle hükümete danışmak gibi nedenler ileri sürerek toplantıları ertelemeyi başarmışlardı. Bu yüzden Balkan delegeleri, 23 Aralık'ta barış şartlarını sunabilmiştir. Fakat Balkan devletleri sundukları şartlar çok ağır idi. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin Batı Trakya'daki topraklarını Gelibolu hariç Tekirdağ'ın batısından itibaren Balkan devletlerine bırakılmasını, Girit ve Ege Adaları üzerindeki haklarından feragat etmesini istemişler. Buna karşılık 28 Aralık'ta Osmanlı delegeleri Balkan devletleri delegelerine kendi barış şartlarını ileri sürmüşlerdi. Osmanlı Devleti Edirne'nin Bulgarlara teslim edilmemesi konusunda ısrarcı olmuştur. Makedonya ve Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'ne bağlı birer muhtarlık olarak idare edilmesi, Ege Adalarının ise de Osmanlı Devleti'ne bırakılması istenmiştir. Ayrıca Girit meselesi, konferansın yetkisi dışında kalması nedeniyle Osmanlı Devleti ve büyük devletler arasında çözülmeli idi. Bu teklifler Balkan devletleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 3 Ocak 1913 tarihli konferansta Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin Edirne, Ege Adaları ve Girit üzerindeki haklarından vazgeçmesi için üç günlük süre tanımıştı. Bunun üzerine 6 Ocak'ta Osmanlı delegeleri Girit üzerindeki haklarından vazgeçebileceklerini, fakat Edirne ve Ege Adaları üzerindeki haklarından bırakmalarının söz konusu olamayacağı cevabını vermişlerdir. Osmanlı Devleti ve Balkan devletlerinin kendi barış şartları üzerinde ısrar etmelerinden dolayı konferans

⁵² Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.177-181.

çıkmaza girmiştir. Bundan sonra barış anlaşması için yapılacak toplantılar Büyükelçiler Konferansında devam etmiştir⁵³. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasında yapılan görüşmelerde bir sonuç alınamamıştır. Bu durum Balkanlarda savaşın devamı ihtimalini gündeme getirmiştir. Büyük devletler savaşın devam etmesini istemediklerinden dolayı 17 Ocak 1913'te kendi aralarında hazırladıkları ortak notayı Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Bu notaya göre Osmanlı Devleti'nden Edirne'yi Bulgarlara teslim edecek, Ege Adaları meselesinin de büyük devletler tarafından çözülecektir. Büyük devletler Balkan Savaşı öncesinde verdikleri ilk notada herhangi bir sınır değişikliğine izin vermeyeceklerini bildirmelerine rağmen bu ikinci nota ile Osmanlı Devleti'nden Balkan devletlerine toprak verilmesini istemiştir. Büyük devletlerin Balkan Yarımadası'ndaki sorunların çözülmesi konusundaki sergiledikleri tutum, Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan devletlerinin desteklediklerini açıkça göstermiştir. Bu nota ile Osmanlı hükümeti büyük bir iç buhran geçirmiştir. Osmanlı Devleti'ne uzun bir süre başkentlik yapmış Edirne gibi önemli bir Müslüman ve Türk şehrinin Bulgarlara teslim edilmesi Osmanlı kamuoyu tarafından kabul görülmemiştir⁵⁴. Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasında bir uzlaşma sağlanamayacağı açıktı. Barış müzakereleri sırasında tarafların birbirine sunduğu talepler müzakere görüşmelerini uzamasına ve sonuçsuz kalmasına neden olmuştu. Nitekim Bükreş'teki Osmanlı Sefareti vasıtasıyla Romanya Dışişleri Bakanı, açıkça Osmanlı Devleti'nin barış görüşmelerini uzatması tavsiye etmişti. Romanya Dışişleri Bakanına göre, Bulgaristan görüşmelerin her aşamasında yeni sorunlar ortaya atarak barış görüşmelerini sabote etmekteydi. Bu koşullarda hem Osmanlı Devleti'nin hem de Romanya'nın üzerinde uzlaşabilecekleri bir barış anlaşmasının yapılması mümkün değildi. Çünkü Bulgarlar, Sırp ve Yunanlılar arasında düşmanlık, menfaat çekişmeleri bulunmaktaydı. Romanya hükümeti ise Balkanlardaki bu gelişmelere, özellikle Bulgarların uygulayacakları politikaya göre hareket etme eğilimindeydi. Dolayısıyla Romanya hükümeti kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin Edirne de askeri kuvvetlerinin yeni bir savaşa

⁵³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi 'İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, C.9., TTK Yay., 2. Baskı, Ankara-1999. S.331-332.

⁵⁴ Togay Seçkin Birbudak, **Balkan Savaşlarında Edirne**, Gazi Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2008. S.72.

karşı hazır bulundurmasını istemekteydi. Bu durum hem Osmanlı hem de Romanya hükümetlerinin çıkarlarına uygun görünüyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Batı Trakya'da elinde kalan yerleri savunmak için askeri kuvvetlerini toparlamaya çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı hükümeti şartlar uygun olduğu ilk fırsatta Edirne'yi Bulgar muhasarasından kurtarmayı amaçlıyordu⁵⁵.

17 Ocak 1913'te büyük devletler Osmanlı hükümetine nota gönderdiğinde Kâmil Paşa kabinesi görevdeydi. Arnavutların da desteklediği Kâmil Paşa, yeni kabine kurmak yerine devletin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle eski kabineyle devam etmişti. Dolayısıyla Kâmil Paşa ve kabinesinin bir önceki kabineye göre sorumlulukları daha ağırdı. Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Kâmil Paşa'ya Osmanlı ordusunun savaşa devam edemeyecek durumda olduğunu söylemişti. Bu durumda Kâmil Paşa da Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin önerisiyle siyaseten atılacak adımları ve alınacak tedbirleri danışmak için devletin ileri gelen ricalinin de katılacağı genel bir toplantı yapmayı kabul etmişti. Yapılan saltanat şurasında Kamil Paşa büyük devletlerin notasına bir cevap yazılmasına karar vermişti⁵⁶. Büyük devletlerin notasına cevap yazılmadan önce Kamil Paşa, Osmanlı Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa vasıtasıyla İngiltere Dış işleri Bakanı Edward Grey ve İngiliz Büyükelçisi Gerald Lowther'e bu konuda fikirlerini sormuştu. Buna göre, büyük devletlerin Edirne'nin Bulgaristan'a bırakılmasını tavsiye ederken Türk kamuoyunun vereceği tepkisi düşünülmemişti. Bu sorunun çözülmesi Osmanlı Devleti ve Avrupa devletleri için çok önem arz etmekteydi. Bu yüzden Edirne'nin müstakil bir vilayet olması ve valisini Berlin Antlaşmasını imzalayan devletler tarafın Müslümanlardan seçilmesi önerilmişti. Çünkü Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasında barış sağlanamaz ise ortaya çıkacak savaş tehlikesi en çok Avrupa'yı etkileyecekti. Savaşan taraflar arasındaki sorunları büyük devletler çözmeliydi. Barış sağlanması bu şekilde mümkün olabilirdi. Ayrıca Balkan devletleri tazminat taleplerinde bulunmuşlardı. Büyük devletlerin bu tazminat meselesi ve Edirne ve Adalar hususunun nasıl çözüleceğini Osmanlı Devleti'ne bildirmeleri gerekmekteydi. İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, tazminat taleplerini doğru bulmamıştı. Edirne ve Adalar meselesinde Osmanlı

⁵⁵ **Babiali Evrak odası (BEO)**,4137.310226.3-1.Hariciye Nezareti'ne Bükreş Sefaretinden gönderilen Romanya Dışişleri Bakanının Beyanatının Tercümesi 4 Şubat 1913 tarihli telgrafname.

⁵⁶ Mehmet Selahattin, **a.g.e.**, s.51-53.

Devleti'nin büyük devletlerin tavsiyelerine uymalıydı. Ayrıca Adalar meselesinde Osmanlı Devleti'nin savaşabilecek gücü var ise Büyük devletlerin tavsiyesine ihtiyacı bulunmamaktadır. eğer savaşacak gücü yok ise Adalar ilgili sorunların çözülmesi Büyük devletler ve İtalya arsında bir konudur. Kamil Paşa bu görüşler doğrultusunda saltanat şurasında Büyük devletlerin notasına bir cevap yazmayı düşünmüştü⁵⁷.

Büyük devletlerin notasına verilecek cevapta, Edirne'nin Müslüman nüfusu nedeniyle Bulgarlara terkinin uygun bir karar olmadığı vurgulanmıştır. Bunun yerine Müslüman bir prens tarafından İsviçre gibi müstakil bir idare tesis edilmesi istenmiştir. Ayrıca Ege Adaları'nın Anadolu sahillerine yakın olması nedeniyle Yunanlılar'a verilemeyeceği izah edilmeye çalışılmıştır. Ege Adalarının Yunanlılar'a verilmesi durumunda bu bölgedeki Osmanlı Devleti'nin sınırlıları suistimal edileceği ve Anadolu'daki yerleşik Rum halkının Yunanlılar tarafından sürekli kışkırtılmasıyla sorunlar ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Büyük devletlerin Ege Adaları ile alacağı kararlarda bu hususlara dikkat edilmesi istenmiştir. 23 Ocak 1913 Perşembe günü, bu notanın Fransızca yazılmış kopyası mecliste müzakere edilmekteydi⁵⁸. Bu sırada İttihatçılar kabinede Avrupa devletlerine gönderilecek olan nota müzakere edildiği halde, Kâmil Paşa'nın Edirne'yi Bulgarlar'a teslim ettiğine dair haberler yaymışlardı.⁵⁹ Baskın tarihi ilk başta 16-17 Ocak 1913 olarak planlanmıştı. Baskın yapılmasından bir gün önce Talat Bey, Nazım Paşa ile görüşmüş ve bu plandan haberi olmadığını anlamıştı. Ayrıca Talat Bey bu baskın planından emin olmak için Ali Fethi Bey'e (Okyar) danışmıştı. Ali Fethi Bey bu planı doğru bulmamıştı. İttihat ve Terakki önde gelenleri ile baskından önce bir toplantı yapılmıştı. Ali Fethi Bey bu toplantıda itiraz ederek baskın planını iptal ettirmişti. Fakat Ali Fethi Bey'in dahil olmadığı ikinci bir toplantı yapılmış ve Babıali baskının yapılması kabul edilmişti. Bu baskın planından haberdar olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi Rıza Nur, Kamil Paşa'yı uyarmıştı. Kamil Paşa ise bu uyarıyı dikkate almamıştı. İttihatçılar 23 Ocak 1913'te Babıali'ye doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Enver Bey'in yanında İzmirli Mümtaz, Filibeli Hilmi Beyler bulunuyordu. Talat Bey'in yanında Mithat Şükrü, Mustafa Necip ve Yakup Cemil Beyler vardı. Babıali binasının telefon hatları kesilerek dışarı ile irtibata

⁵⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 247-252.

⁵⁸ Mehmet Selahattin, **a.g.e.**, s.56-61.

⁵⁹ Cevdet Küçük, "Babıali Baskını", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.4., s.390.

geçilmesi önlenmişti. Enver Bey Meclis-i Vükela'nın toplantı yaptığı binaya girmişti. Bu esnada vuruşmalar başlamıştı. gürültüyü duyan Nazım Paşa ve yaveri Tefvik Bey koridora çıkmıştı. Tefvik Bey ne olduğunu bile anlamadan vurularak yere düşmüştü. Nazım Paşa ve Enver Bey karşı karşıya gelmişti. Nazım Paşa'nın arkasında Yakup Cemil Bey duruyordu. Yakup Cemil Bey kendi inisiyatifıyla Nazım Paşa'yı başından vurmuştu. Bu duruma Enver ve Talat Beyler tepki göstermişti. Fakat kaybedilecek zamanları yoktu Enver ve Talat Beyler hemen sadrazam odasına yönelmiş ve Kâmil Paşa'yı istifaya zorlamışlardı. Bunun üzerine Kâmil Paşa da istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu hükümet darbesinden sonra İttihat ve Terakki kontrolü tamamen ele almıştır. Padişaha, Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazam olarak tayin ettirmişlerdi⁶⁰.

23 Ocak'ta Mahmut Şevket Paşa sadarete tayin olmuştur. Bu yeni kabinenin gündeminde ise Balkan devletleriyle yapılacak barış anlaşması bulunmaktaydı. Nazım Paşa'nın vefatıyla yerine Erkanı Harbiye Reisliğine Ahmet İzzet Paşa getirilmiştir⁶¹. Ahmet İzzet Paşa, İttihat ve Terakki taraftarı bir asker olamamakla birlikte askeri konularda sık sık kendisine danışıldığından Nazım Paşa'nın yerine gelebilecek en uygun aday idi. İttihat ve Terakki ile mesafeli olmasına rağmen ve en önemlisi de Bulgarların yeniden harekate başlayacağı haberi üzerine ordunun kumandasız kalmaması için kendisine teklif edilen Erkanı Harbiye Reisliği görevini kabul etmiştir⁶². Mahmut Şevket Paşa Edirne meselesi için kabine toplantısı yapmıştır. Askeri durumu öğrenmek için Ahmet İzzet Paşa da bu toplantıya çağırılmıştır. Ahmet İzzet Paşa ordunun durumu çok iyi bildiği için yeniden savaşılmamasını istememişti. Diğer taraftan Kamil Paşa Sadareti sırasında büyük devletlere verilmek üzere hazırlanmış nota, Mahmut Şevket Paşa'nın sadarete geldikten yedi gün sonra verilebilmiştir. Bu notanın büyük devletler üzerinde olumlu bir etkisi olacağı düşünülmüştür. Fakat notanın gönderilmesinden hemen önce Bulgar Başkumandanı General Savof mütareke hükümleri gereği dört gün içinde yeniden taarruza geçileceğini bildirmişti. 15 Ocak'tan itibaren Çatalca mevkiinde başlamış olan

⁶⁰ Ender Korkmaz, **Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri**, İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul- 2017, s.371-375.

⁶¹ **Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü**, Arba Yay., İstanbul-1988.

⁶² Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s.162.

Osmanlı ve Bulgar kuvvetleri arasındaki çarpışmalar devam ediyordu. Gönderilmiş olan notanın Büyük devletler nezdinde beklenen etkiyi yaratmamıştı⁶³.

Osmanlı Devleti'nin barış anlaşması için sürdürdüğü siyasi ve diplomatik girişimler tek başına yeterli değildi. Çatalca çarpışmalarında Osmanlı kuvvetlerinin Bulgarlar'a karşı kazanacağı askeri bir zafer Osmanlı Devleti'nin barış görüşmelerinde konumunu güçlendirecekti. Bu zaferle Balkan devletlerine sunduğu talepleri kabul ettirebilecek bir itici güce sahip olabilecekti. Bu yüzden Erkanı Harbiye Reisi Ahmet İzzet Paşa, Balkan Savaşlarından önce hazırlanmış olan hücum ve taarruz planlarını uygulamaya karar vermiştir. Bu plana göre düşman kuvvetinin zayıf olduğu noktadan taarruza geçilecekti. Bu noktalar Keşan'dan Aksamili ve Bolayır'a kadar olan yerler, arazinin zorluğu nedeniyle düşmanı zayıflatıyordu. Ayrıca İstanbul-Edirne demir yolunu Osmanlı kuvvetleri elinde tutmasıyla düşman kuvvetlerinin ulaşımı engellenmiş olacaktı. Bu yüzden Aksamili civarına iki ila üç kolordu daha yerleştirilecekti. Bu şekilde düşman kuvvetleri İstanbul kapılarından uzaklaştırılmış olunacaktı. Bunun için de düşman kuvvetlerinin büyük bir kısmı ile Bolayır'da çarpışarak oyalanması planlanmıştı. Hurşit Paşa kumandasındaki kuvvetlerde Şarköy İnceburun arasındaki bölgede karaya çıkacak düşman kuvvetlerini yanlardan ve arkadan taarruz edecekti. Fakat harekât sırasında planın uygulanmasında yapılan hatalar nedeniyle Bolayır'daki kolordu düşman kuvvetleri karşısında yalnız kalmıştır. Dolayısıyla Bolayır'da süren çarpışmalarda Osmanlı kuvvetleri yenilmişti. Bu sırada savaşın başından beri Edirne şehri ise Mehmet Şükrü Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri ve halk ile birlikte Bulgar muhasarasına direnmekteydi. Edirne hem dışardan yardım alamadığı için hem de Bulgar taarruzlarına karşı daha fazla dayanamadığından 26 Mart 1913'te düşmüştü⁶⁴.

Edirne'nin düşmesinden sonra Osmanlı Devleti barış anlaşması için büyük devletlerin alacağı kararlara dikkat kesilmişti. Bunun için büyük devletlerin büyükelçileri ile sık sık görüşmeler yapılmıştır. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Alman Büyükelçisi'nden aldığı bilgiye göre, Rusya dışında büyük devletlerin hepsi Osmanlı-Bulgar sınırının Midye-Ergene-Enez olarak kabul etmiştiler. Fakat Rusya,

⁶³ Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, **a.g.e.**, s.55.

⁶⁴ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s.163-163.

Midye-Enez olarak düz bir hat ile sınırların belirlenmesini ve Meriç Nehri'nin her iki sahilinin de Bulgarlar'a bırakılmasını istemekteydi. Ruslar bu sınır hattının kabulü hususunda Almanya'ya da baskı yapmıştır. Almanya Bulgaristan'ın talepleri yerine Osmanlı Devleti'nin istediği sınır hattını desteklemekteydi. Alman Büyükelçisine göre Ege Adaları meselesinde, İtalya'nın Ege Adaları'nı Yunanistan'a bırakması muhtemeldir. Bunun karşılığında Yunanistan'dan Kuzey Epir ve Korfu Boğazını Arnavutluk'a bırakması istemiştir. Çünkü Korfu Boğazına hakim bir Yunanistan, Adriyatik Denizinde İtalya için ciddi bir rakip anlamına geliyordu. İngiltere ise Rusya ve Fransa'nın bu konudaki politikasına daha yakın durmaktaydı. Büyük devletler arasında Osmanlı Devleti'ni açıkça destekleyen tek ülke Almanya idi. Fakat diğer büyük devletlerin baskısından dolayı Almanya alınan kararlara etki edememişti. Avusturya-Macaristan ise Sırbistan'ı destekleyen Rusya'ya karşı Bulgarları desteklemeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne verilmeyeceği kesinleşmiştir. Fakat Alman Büyükelçisi'nin de belirttiği üzere hiç değilse Ege adalarının silahsız hale getirilmesi ve tahkim edilememesi sağlanabilirdi. Roma Büyükelçisi Nabi Bey'in Dahiliye Nezaretine verdiği istihbarata göre İngiltere ve İtalya Ege Adaları'nı Yunanistan'a bırakacaktır. Böylece Alman Büyükelçisi'nin verdiği bilgiler doğrulanmıştır. Mahmut Şevket Paşa, Alman Büyükelçisine İngiltere'ye verilecek bir takım iktisadi tavizlerle Ege Adalarının kurtulabileceği konusundaki görüşünü uygun bulmamıştır. Alman Büyükelçisi, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye daha fazla imtiyaz vermesinin Osmanlı-Almanya ilişkilerine zarar vereceği uyarısında bulunmuştur. Edirne'nin düşmesinden sonra da Osmanlı Devleti'nin barış anlaşması konusunda büyük devletlerin alacağı kararlara uymasından başka çaresi kalmamıştır⁶⁵.

27 Mart'ta Edirne düştükten sonra Bulgarlar yeni şartlar öne sürmüşlerdi. Bulgaristan baş delegesi Danef, Petersburg Fransız Büyük elçisine Bulgaristan'ın istekleri hakkındaki görüşlerini anlatmıştı. Buna göre tazminat talep edeceklerdi. Midye-Enez hattını belli şartlarla kabul edeceklerdi. Askeri nedenlerden dolayı sınırın, Meriç-Ergene boyunca gidemeyeceğini yanındaki demiryolunun da güneyden bir eğrilme yapılarak sınıra dahil edilmesi istenmişti. Edirne'nin düşmesinden sonra

⁶⁵ Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, **a.g.e.**, s.55,64-65,68,140-141,149.

büyük devletler 31 Mart'ta dört maddelik barış şartlarını Osmanlı hükümetine bildirmiştir. Enez-Ergene Midye olan sınır hattı, Enez- Midye şeklinde düzeltilmişti. Bu şartlar kabul edildiği takdirde savaşın durdurulması mümkün olacaktı. Ayrıca Rus Dışişleri Bakanı Sazonof, bu sınır hattının kabul edilmemesi halinde Bulgarların Kadıköy- Midye sınır hattına kadar taleplerini genişletecekleri tehdidinde bulunmuştu. Osmanlı hükümeti Çatalca'nın zorlanmasından dolayı panikleyip bir gün bile geçmeden barış şartlarını 1 Nisan'da kabul etmiştir.

Rusya ve Avrupa devletleri Bulgaristan'ın Çatalca'yı geçme ihtimaline karşı büyük bir heyecan ve korkuya kapılmıştı. Rusya Karadeniz'den İstanbul'a donanma göndermeye hazırlanmıştı. Rus donanmasının İstanbul'a girmesi tehlikesi ise Avrupa'da ayrı bir büyük heyecana sebep olmuştur. Çünkü en küçük bir olay genel bir savaşın çıkmasını tetikleyebilirdi. Çatalca'nın zorlanmasından korkan Rusya'nın araya girmesiyle 10 Nisan'da ateşkes için yarı resmi de olsa görüşmelere başlanmıştır. Buna göre 16 Nisan'da on günlük bir ateşkes yapılacak ve bir uzlaşma sağlanamazsa tekrar uzatılacaktır. Bu süreçte savaşmak isteyen taraf kırk-sekiz saat önceden haber verecektir. Büyük devletler kendi gözetiminde, Osmanlı ve Balkan devletleri arasında 8-11 Nisan'da, barış görüşmelerini başlatmıştı⁶⁶. Osmanlı hükümeti ise çok önceden barış şartlarını kabul etmişti. Osmanlı hükümeti, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile bir barış anlaşması imzalanması amacıyla Berlin Sefiri Osman Nizami Paşa, Nafia Nazırı Besarya Efendi ve Babiali Hukuk Müşaviri Reşit Bey'i 8 Nisan'da Londra'ya göndermişti⁶⁷. Bu sırada Yunanlılar ve Sırlar barış görüşmelerini kasıtlı olarak uzatmaya çalışıyorlardı. Çünkü Bulgaristan Çatalca'daki kuvvetlerini Makedonya'ya kaydırmış ve taleplerini güç kullanarak desteklemeyi amaçlamıştır. Fakat büyük devletler Balkan devletlerine baskı uygulayarak 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşmasını taraflara kabul ettirmiştir⁶⁸.

30 Mayıs 1913 Londra Antlaşmasına göre, Osmanlı Devleti'nin Trakya'daki sınırı Ege Denizi'ndeki Enez'den Karadeniz'deki Midye'ye kadar uzanan bir hat şeklinde olacaktır. Bu hattın batısında kalan yerler Balkan devletlerine bırakılmıştı.

⁶⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.298-309.

⁶⁷ **BEO**.4169.312662.lef,1-2. Hariciye Nezareti'ne gönderilen irade-i seniyye 5 Mayıs 1913.

⁶⁸ Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.133-134.

Arnavutluk ve Ege Adaları gibi meselelerinin çözümü büyük devletlerin sorumluluğuna verilmiştir. Osmanlı Devleti Girit üzerindeki haklarından Yunanistan lehine feragat etmişti. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasındaki mali problemler uluslararası bir komisyon tarafından çözülecekti. Londra Antlaşması Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasındaki savaşı durdurmuştu. Fakat Balkan devletlerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları daha belirgin bir hale getirmişti. Bu anlaşma Balkan devletleri arasında yeni bir savaşın çıkmasına neden olmuştu⁶⁹.

Daha öncesinde Bulgaristan ile Sırbistan, Makedonya'nın paylaşılmasına konusunda kendi aralarında anlaşmışlardır. Fakat Londra Antlaşması'ndan sonra her iki taraf da bu uzlaşmadan vazgeçmiştir. Zira Sırbistan Londra Antlaşması'nda umduğunu bulamamış ve gözünü Bulgaristan'ın kontrolündeki Makedonya topraklarına çevirmişti. Bu durum iki ülke arasında yeni sorunların başlamasına neden olmuştur. Ayrıca Bulgaristan, Yunanistan ile de Selanik konusunda anlaşmazlık içindeydi. Selanik şehrine Bulgar kuvvetleri, Yunan kuvvetlerinden bir gün önce girmişti. Bu yüzden hem Bulgar kuvvetleri hem Yunan kuvvetleri arasında Selanik şehrinin hakimiyeti hususunda gerginlikler yaşanmıştı. Bunun dışında Bulgaristan'ın elinde bulunan Silistre ve Dobruca üzerinden Romanya hak talep etmekteydi. Rusya bu konuda Romanya'yı desteklemiştir. Bu yüzden Bulgaristan ve Rusya ilişkileri olumsuz yönde etkilenmişti. Yunanistan, Sırbistan ve Romanya ortak çıkarları karşısında tek bir engel olarak Bulgaristan'ı görmüşlerdir. Bu devletler kendi aralarında anlaşarak Bulgaristan'a karşı ittifaklar kurmuşlardı. İlk olarak Yunanistan ve Sırbistan 5 Mayıs 1913'te bir ittifak anlaşmasının ardından 14 Mayıs'ta askeri bir anlaşma imzalamışlardı. Yunanistan bu ittifaka Osmanlı Devleti'nin de katılmasını istemişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin iç siyasetindeki kargaşa bu ittifakı mümkün kılammıştı. Bulgaristan ise Balkan devletlerinin kendisine karşı ittifaklar kurmasına tepki olarak 30 Haziran 1913'te Yunan ve Sırp kuvvetlerine saldırma kararı almıştır⁷⁰.

Birinci Balkan Savaşı sırasında Sırp ve Yunan birlikleri çok az kuvvetle çarpışmışlardı. Yunanlılar Selanik'i Sırp Manastır'a girdiğinde önemli bir Türk kuvveti ile karşılaşmamışlardı. Fakat Bulgar ordusu ise sayıca en fazla olan Türk

⁶⁹ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.337-338.

⁷⁰ Togay Seçkin Birbudak, **a.g.e.**, s.122-123.

kuvvetleriyle çarpışmış çok yıpranmışlardı⁷¹. Bu yüzden 30 Haziran 1913'ten itibaren çatışmalar başladığında Bulgar ordusunda sıkıntılar yaşanmaya başlamıştı. Bulgar ve Yunan kuvvetleri I. Balkan Savaşı'nda Selanik şehrini 8 Kasım 1912'de aynı anda işgal etmişlerdi. Bu işgale dayanarak Yunan ve Bulgarlar Selanik üzerinde hak iddia etmişlerdi. Dolayısıyla Bulgarlar ve Yunanlılar arasında Selanik üzerinden bir anlaşmazlık söz konusuydu. Daha II. Balkan Savaşı başlamadan Yunan ve Bulgar kuvvetleri arasında ufak çaplı çatışmalar yaşanmıştı. Bulgar 2. Ordusu 26 Haziran 1913'te Edirne'den Doğu Makedonya'ya sevk edilirken Yunan kuvvetleriyle karşılaşmıştı. Karşısına ıkan Yunan kuvvetlerini yenmişti. Asıl atışmalar 30 Haziran'dan sonra başlamıştı. Bulgar 2.Ordusu Selanik'e geçerek buradaki kuvvetlerle birlikte taarruza geçmişti. Fakat Bulgar kuvvetleri sayıca çok az olduğundan Yunan kuvvetleri karşısında 1 Temmuz'da büyük bir yenilgiye uğramıştır. Sofya'nın kuzeyinde Bulgar 1. Ordusu ise Sırlara karşı 4 Temmuz'da saldırıya geçmişti. Bu sırada Bulgar kuvvetleri Sırp ve Yunan kuvvetleri ile savaşırken Romanya da 10 Temmuz'da Bulgaristan'a savaş ilan etmişti. Bu durumda Bulgaristan için yenilgi kaçınılmaz hale gelmiştir. Nitekim Bulgar kuvvetleri, karşılına çıkan düşman kuvvetlerine yenilmiştir. Romen orduları 18 Temmuz'da Bulgaristan'ın Ferdinand şehrine girmiştir. 25 Temmuz'da ise Romen ve Sırp orduları Belogradchik'te buluşarak Bulgaristan'ın en önemli şehri olan Vidin'i kuşatmışlardır. Vidin şehri, 31 Temmuz ateşkes ilanına kadar Romen ve Sırp kuvvetlerinin hücumlarına karşı büyük bir direniş göstermiş ve işgale uğramamıştır⁷².

B.2. İkinci Balkan Savaşı ve Edirne'nin Geri Alınması

Londra Antlaşmasına göre Osmanlı-Bulgar sınırı Midye-Enez hattı olarak kabul edilmişti. Fakat Bulgaristan anlaşma hükümlerini hiçe sayarak Osmanlı Devleti'ne bırakılan kısmı işgal etmeye devam etmiştir. Çünkü Midye-Enez hattı olarak tespit edilen bu sınır konusunda bir belirsizlik mevcut idi. Bu konunun bu şekilde belirsiz bırakılması nedeniyle de Bulgarlar Midye-Enez hattının doğusunda bulunan Midye, Saray, Karıştıran, Seyitler, Muratlı, Malkara, Keşan, Enez, orlu ve Tekfurdağı işgal etmişlerdi. Londra Konferansı sırasında Osmanlı Hükümeti ve

⁷¹ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.360-362.

⁷² Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.98, 148-151,155-158.

Bulgaristan hükümeti arasındaki meselelerin görüşülmesi için Naçeviç (Bulgar devlet memuru) ve Nafia Nazırı Osman Nizami Paşa görevlendirilmişti. Osman Nizami Paşa Osmanlı Hükümetine bırakılan arazilerin tahliyesi meselesini Naçeviç ile görüşmüştür. Bulgaristan hükümetinden Midye-Enez hattı üzerinde bulunan Bulgar askerlerinin geri çekilmesi istenmiştir. Boşalan bu araziye de Osmanlı askerleri kontrol edecekti. Osmanlı hükümeti, Bulgaristan hükümetinden tahliyeyi kabul edip etmediğine dair bir cevap beklenmekteydi. Bulgaristan hükümeti ise işleri olabildiğince ağırdan alarak cevap vermekten imtina ediyordu⁷³. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti 12 Temmuz 1913'te Meclis-i Vükela kararıyla kendisine bırakılan araziye askerlerini sevk edecekti⁷⁴. Bu duruma müdahale etmek isteyen İstanbul Rusya sefiri hemen Babıali'ye gelerek Midye-Enez hattının doğusunda bulunan Bulgar ordusunun tahliyesi için Bulgaristan hükümetine bir nota verdiğini, Osmanlı Devleti'ne ait arazide bulunan Bulgar ordusunun tahliyeye başlanacağını bildirmişti.⁷⁵ Bulgaristan hükümeti de muntazam askeri birliklerini kendisine savaş açmış Balkan devletlerine kullanmak üzere geri çekmişti. Geriye sadece Osmanlı kuvvetlerine karşı Bulgar çetelerini bırakmıştı⁷⁶. Bulgar kuvvetleri Edirne Vilayetinden çekilirken Müslüman halka karşı zalimce ve insanlığa uymayacak davranışlarda bulunmuşlardı. Osmanlı birlikleri müdahale etmişler ise de Bulgar çeteleri eylemlerine devam etmiştir. Müslüman halkın içinde bulunduğu koşullar her geçen gün daha da kötüleşmiştir. Bu yüzden Osmanlı kuvvetlerinin Midye-Enez hattını geçmesi durumu bir zorunluluk haline gelmiş ve bunun için uygun koşulların oluşması beklenmiştir⁷⁷.

Bu sırada Osmanlı ordusu ise Çatalca'nın gerisinde büyük kolera salgınına önlemeye ve kendini toparlamaya çalışıyordu. Sırp ve Yunanlılar da Bulgarlara karşı saldırıya geçmişlerdi. Bu durumdan istifade etmek isteyen İttihatçılar Bulgarlarla

⁷³ Abdurrahman Bozkurt, "Balkan Savaşlarında Edirne'yi Kurtarma Harekatı", **100 Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne Sempozyumu**, Edirne Valiliği Kültür Yay., Edirne Kitaplığı:13, Ekim-2013, s.135-136; **BEO.4194.314539.lef,1.1**Sadaret'ten Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen 12 Temmuz 1913 tarihli yazı.

⁷⁴ **BEO.4194.314539.lef,2.1**.Sadaret'ten Baş Kumandanlık Vekâlet'ine gönderilen 12 Temmuz 1913 tarihli yazı.

⁷⁵ **BEO.4194.314540.lef,1.1**.Sadaret'ten Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine gönderilen 12 Temmuz 1913 tarihli yazı.

⁷⁶ Nurettin Şimşek, **Teşkilatı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey Hayatı Siyasi ve Askeri Faaliyetleri**, Altınordu Yay., 3. Baskı İstanbul 2020. s. 69.

⁷⁷ **Meclisi Vükela Mazbatası (M.V.)**. 231.200.lef,1.1. 13 Şaban 1331(18 Temmuz 1913) tarihli zabıtname.

imzalanan Londra Antlaşması hükümlerine rağmen Edirne'yi geri almak istiyordu. Bu konuda en istekli olanlardan birisi de Çatalca Cephesinde bulunan Onuncu Kolorduda Yarbay olan Enver Bey'dir (Paşa). Ayrıca Sait Halim Paşa kabinesinin Edirne'yi geri almasını destekleyen genç İttihat Terakki taraftarı subaylar çoğunluktaydı. Bu genç subaylar arasında Süleyman Askeri, Yakup Cemil, Sapançalı Hakkı, Hüsrev Sami, İhsan ve Atıf Beyler gibi genç ve aktif subaylar bulunmaktaydı⁷⁸. Edirne'nin geri alınması konusunda Meclis-i Vükela 'da bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıda nazırlar arasında kararsızlık ve isteksizlik nedeniyle çoğunluk oyu sağlanamamıştı. Bu konuda isteksiz olanların başında Nafia Nazırı Osman Nizami Paşa geliyordu. Sait Halim Paşa, Cemal Bey'e (Paşa) Edirne'nin harekâtı için çoğunluğu sağlayamadıklarından dert yanmıştır. Cemal Bey, Başkomutanlık Vekili ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya fikrini sormuştur. Ahmet İzzet Paşa'ya göre bu hareket için önemli iki husus vardı. Birincisi Edirne harekâtı sonucunda ortaya çıkacak siyasi olaylar, Osmanlı devleti için büyük bir tehlikeye neden olabilirdi. İkincisi ise askerin iâşesi için ihtiyacı olan paranın bulunması gerekmektedir. Dahiliye Nazırı Talat Bey (Paşa) para meselesi için Reji Umum Müdürü Weyl ile görüşmüştür. Weyl imtiyaz süresinin on beş yıl daha uzatılması karşılığında bir buçuk milyon vermeyi kabul etmişti. Ordu için gerekli para temin edildikten sonra Ahmet İzzet Paşa da bu harekâta onay vermiştir. Fakat Meclis-i Vükela'da çoğunluk bu harekâtın sonuçlarının kötü olacağı görüşündeydi. Cemal ve Mithat Şükrü Beyler bazı nazırlar ile görüşerek ikna etmeye çalışmışlardı. Cemal Bey, Edirne'nin geri alınması zorunluluğundan söz etmiştir. Çünkü Edirne'nin geri alınacağı vaadiyle hükümet darbesi yapmışlardı. Edirne'nin alınamaması durumunda İttihat ve Terakki'nin iktidar mevkiimden çekilmesi gerekecekti. Bu ikna çabaları sayesinde⁷⁹ 18 Temmuz 1913 Meclis-i Vükela'da Edirne harekâtının yapılması noktasında çoğunluk sağlanmıştır⁸⁰.

Bulgarlar Temmuz ayından itibaren Trakya'daki kuvvetlerinin büyük bir bölümünü çekmişti. Sadece Edirne'de 4 bin kişilik küçük bir garnizon bırakmıştı. Kalan Bulgar kuvvetleri de Edirne'yi 19 Temmuz'da Edirne'yi boşaltmıştı. 19

⁷⁸ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, s.66.

⁷⁹ Cemal Paşa, **Hatıralar (İttihat ve Terakki- I. Dünya Savaşı Anıları)**, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yay., Birinci. Baskı İstanbul Mayıs-2001, s. 65-67.

⁸⁰ **M.V.** 231.200.lef,1.1. 13 Şaban 1331(18 Temmuz 1913) tarihli zabıtname.

Temmuz'da Osmanlı hükümeti Bulgar çetelerinden zulüm gören halkı kurtarmak ve İstanbul'un güvenliğini temin etmek için Midye-Enez sınırının geçileceğini bir bildiriyle büyük devletlere duyurmuştur. Ayrıca Büyük devletlere Meriç'in sağ sahilinin geçilmeyeceğini de taahhüt edilmişti⁸¹. Bu bildiri üzerine büyük devletlerin büyükelçileri vasıtasıyla Osmanlı hükümetine bir nota vermişlerdi. Buna göre Osmanlı Devleti'nin Londra Antlaşması hükümlerine uymasını ve Midye-Enez hattının gerisine çekilmesi istenmiştir. Osmanlı hükümeti ise Londra Antlaşması ile belirlenen Midye-Enez hattının İstanbul ve boğazların güvenliğini sağlamaktan uzak bir sınır olması nedeniyle bu notayı dikkate almamış ve Osmanlı kuvvetlerine ileri hareket devam emri vermişti. Burada Midye- Enez hattı Meriç Nehri'ne kadar uzatılmak istenmişti. Bu hatta Edirne ve Kırklareli de dahil edilmişti⁸².

Önce Yarbey Enver Bey'in Eşref Kuşçubaşı'nın emrine verdiği üç yüz kişilik birliklerle Lüleburgaz'a keşif için gönderilmişti. Eşref Bey önemli bir Bulgar kuvvetiyle karşılaşmamıştır. Bundan sonra Enver Bey ve Eşref Bey dört bin kişilik gönüllü birliklerle 13 Temmuz'da yapılan taarruzda üç gün sonra Midye-Enez hattına kadar ilerlemişlerdi. Osmanlı Devleti 19 Temmuz tarihli nota ile Meriç Nehri'nin batısına geçilmeyeceğini taahhüt etmişti. Fakat Osmanlı Devleti, Yunanlıların Dedeağaç'ı ele geçirmesinin ardından Edirne'nin de Bulgarların elinden alınacağı düşünerek ileri harekâta devam etmiştir. Midye-Enez hattı geçilerek 23 Temmuz'da Edirne geri alınmıştır⁸³. Meriç Nehri'ni geçen Türk kuvvetleri, hızlı hareket ederek Mesta Karasu Vadisine kadar olan bölgeyi ve Edirne Vilayetine bağlı Ortaköy ve Karacaali kazalarıyla, Dimetoka ve Gümölcine'nin tamamı ve çoğunluğu İslam olan ahalinin bulunduğu bölgeleri ele geçirmişti⁸⁴.

Bütün bu gelişmeler hem büyük devletler hem de Bulgaristan hükümeti tarafından heyecan ve endişeye neden olmuştur. Bu ilerleyiş karşısında büyük devletler Osmanlı hükümetine uyarıda bulunmuşlardı. İngiltere, Edirne'nin geri alınmasına karşı olmamakla birlikte Osmanlı kuvvetlerin daha fazla ilerlenmesine müsaade etmiyordu. Zira Rusya'nın bu duruma karşı tek başına bir müdahaleye

⁸¹ Togay Seçkin Birbudak, **a.g.e.**, s. 126-127.

⁸² Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 344.

⁸³ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, s.67-69.

⁸⁴ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s.70.

kalkışmasından endişelenen Avrupa devletleri, birlikte hareket edilmesi gerektiğini düşünmekteydiler. İngiltere, Osmanlı hükümetine bu hareketin devam etmesi durumunda Bulgaristan'a yardım edileceği tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca Edirne'nin Osmanlı Devleti'ne verileceği ve Osmanlı hükümeti ile Bulgaristan hükümeti arasında bir anlaşma yapılmasının sağlanacağı da bildirilmiştir. Osmanlı hükümeti de büyük devletlerle olan ilişkisinin daha fazla gerilmesini istememiştir. Edirne'nin alınmasıyla amaçlarına ulaşıldığı düşünen Osmanlı hükümeti, Başkomutanlık vasıtası ile Batı Trakya'ya giden birliklerine geri çekilme emri vermiştir. Bu geri çekilme emrine rağmen Batı Trakya'daki Türkler Batı Trakya Hükümeti adı altında bir idare tesis etmişti. Böylece Müslüman halkın Yunan ve Bulgar zulmüne maruz kalmasının önüne geçmişlerdi⁸⁵.

Nitekim Türk kuvvetleri tarafından alınan Batı Trakya'nın şehirlerinde geçici yönetimler kurulmuştu. Bu geçici yönetimler daha sonra tek bir merkeze bağlanmıştır. Gümülcine'nin Türk kuvvetleri tarafından 31 Ağustos'ta ele geçirilmesiyle birlikte Müderris Salih Efendi'nin başkanlığında "Garbi Trakya Muhtar Türk Cumhuriyeti" adıyla bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümetin "Garbi Trakya Hükümeti Muvakkatesi" adıyla bir idare kuvveti ve bunun üstünde de "Garbi Trakya Hükümet-i İcraiyesi" bulunuyordu. İcra kuvvetinin başında Süleyman Askeri Bey bulunmakla birlikte bütün yetki ve kuvveti kendinde toplamıştı⁸⁶. Garbi Trakya Hükümeti Yunanlıların elinde olan Dedeağaç'ı geri almak istiyordu. Bunun için Süleyman Askeri Bey komutasında bir kuvvet Dedeağaç'ı geri almak için ilerlemeye başlamıştı. Yunanistan kendi menfaatleri için Garbi Trakya Hükümeti ile ortak bir zemin bulmaya çalışıyordu. Bu yüzden Yunanistan Dedeağaç'tan 2 Ekim 1913'te kuvvetlerini geri çekmişti. Dedeağaç'ın geri alınmasıyla birlikte Garbi Trakya Hükümeti dış dünya ile iletişim kurmaya çalıştı. Bunun için remi Batı Trakya Ajansını kurmuştu. Türkçe ve Fransızca gazeteler çıkararak amaçlarını duyurmaya çalışmışlardı. Garbi Trakya Hükümeti kendi posta pullarını basmak için Posta ve Telgraf İdaresi kurmuştu. Ayrıca Batı Trakya'yı Bulgarlara karşı korumak için askeri birlikler hazırlanmış ve cephane

⁸⁵ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, s.78-80.

⁸⁶ Umur Tuncer, **Batı Trakya Türk Cumhuriyeti**, İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1985, s.47-51.

temin edilmişti. Garbı Trakya Hükümeti yıllık harcamalar için bütçe cetvelleri hazırlamıştı. Bu şekilde kurumsal olarak eksiksiz bir devlet olma yolunda ilerliyordu⁸⁷.

Yunanistan kuvvetlerini Dedeağaç'tan çektikten sonra boşalan bölgelere Bulgarların yerleşmesini istemiyordu. Bu yüzden Batı Trakya Türk Cumhuriyeti ile temasa geçerek iki hükümet arasında bir sınır tespiti yapmak istemişlerdi. Buna göre iki hükümet arasındaki sınır Mesta-Karasu olarak belirlenmişti. Bu gelişmelerden sonra "Garbı Trakya Hükümeti Müstakilesi" 25 Eylül 1913'te kuruluşunu resmen ilan etmişti. Bu yeni devletin idare şekli cumhuriyet olarak kabul edilmiş, başbakanlığa ise Süleyman Askeri Bey tayin edilmişti. Bu yeni hükümeti kendi çıkarları doğrultusunda Bulgar ve Yunan devletleri de tanımıştır Kendi çıkarları doğrultusunda da olsa Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk İtalya daha sonra Bulgaristan gibi devletler yeni kurulan bu devleti tanımışlardır. Fakat Garbı Trakya Hükümeti Osmanlı devletinden beklediği desteği görememişti. Çünkü Osmanlı Devleti büyük devletlerin müdahalesinden dolayı endişelenmişti. Bulgaristan ile İmzalanan İstanbul Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti bu yeni hükümet üzerindeki baskılarını giderek artırmıştı.⁸⁸.

Garbı Trakya Hükümetinin bölgedeki faaliyeti ve toprak kazanımlarını Osmanlı Hükümetinin kabul etmemesinin nedeni bölgedeki Türk kuvvetlerin ilerleyişini destekleyecek siyasi gücü kendinde bulamamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Batı Trakya'da elde geçirilen sınırların uzun süreli olmadığı 26 Ağustos'ta Rusya'ya, 28 Ağustos'ta bütün Avrupalı devletlere bir nota ile bildirilmiştir. Bulgaristan ise büyük devletlerden yardım göremeyince bir Türk-Bulgar anlaşması görüşmeleri için General Savof başkanlığında bir heyeti İstanbul'a göndermiştir. İstanbul'da Osmanlı ve Bulgar hükümetleri arasında yapılan sulh müzakereleri sonucunda 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Muahedenamesi imzalanmıştır. Dolayısıyla bu antlaşmanın hükümlerine göre Batı Trakya Hükümeti'ne de son verilmiştir⁸⁹.

⁸⁷ Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, **Batı Trakya Türk Cumhuriyeti**, Wizarat Edutainmet Yay. İstanbul-2014, s.329-331.

⁸⁸ Umur Tuncer, **a.g.e.**, s.54-55.

⁸⁹ Nurettin Şimşek, **a.g.e.**, s.86-87,88.

Süleyman Askeri Bey Garbı Trakya’da ortaya çıkacak bir direnişe karşı İstanbul’dan Cemal Bey’in gönderilmesini Osmanlı hükümetine bir mektup ile bildirmiştir. Ayrıca hükümetten gerekçeli bir açıklama yapılması da istenmiştir. Aksi durumda Bulgar kuvvetlerine karşı bir mukavemetin yaşanmasının önüne geçilemeyecekti. Bu mektuptan sonra Süleyman Askeri Bey İstanbul’a gelip Dahiliye ve Hariciye Nazırlarıyla görüşmüştür. Bu görüşmelerden sonra İstanbul Muhafızı Cemal (Paşa) Bey Gümölcine ve İskeçe’ye gönderilmiştir. Bu sırada İstanbul Bulgar Sefiri Toşef aracılığıyla Bulgar Kuvvetlerinin işgale başlamaması talimatı verilmişti. Öncelikle Garbı Trakya Müslümanlarının Bulgar askerlerine mukavemet göstermemesi için ikna edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Bulgar İşgal hareketinin başlanmaması için Bulgar hükümeti Bulgar İşgal Kumandanlığına bir ihtar göndermiştir. Cemal Paşa ve Süleyman Askeri Beyler birlikte Garbı Trakya İcra Kuvvetleri Kumandanları ile görüşmüş ve işgal şartları kararlaştırılmıştır. Bundan sonra Bulgar kuvvetleri işgale başlayabilmişlerdi⁹⁰. Bu sayede Bulgarlara kan dökmeden Batı Trakya’nın teslimi sağlanmıştır. Fakat İstanbul Anlaşması ile Batı Trakya’nın terk edilmesi Batı Trakya’da büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Diğer taraftan Bulgarlar Batı Trakya’yı Türk kuvvetlerini geçerek almalarına imkân yoktur. Çünkü Bulgaristan’ın elinde halihazırda bir kuvvet hazırlayacak askeri bulunmuyordu⁹¹.

⁹⁰ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s.71-72.

⁹¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya’da Millî Mücadele**, Cilt 1, TTK. Yay. Ankara 1992.s.87-88.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARI SONRASI VE I. DÜNYA SAVAŞINA KADAR OSMANLI- BULGAR SINIRLARI VE İHTİLAFLARI

1.1 İstanbul Muahedenamesi (29 Eylül 1913)

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında sulh müzakerelerine başlanabilmesi için Bulgaristan hükümetinin Meriç-Edirne hattını tartışmasız kabul etmesi gerekmektedir. Buna göre Meriç iki ülke arasında sınır kabul edilecek ve Edirne Osmanlı hükümetine bırakılacaktır. Bulgaristan hükümeti bu konuda uzlaşmaya razı olunca sulh müzakereleri için gerekli olan anlaşma zemini hazırlanmış oldu. Bulgaristan'ın uzlaşmayı kabul etmesindeki temel neden Avrupa devletlerinden beklediği desteği görememiş olmasıydı. Böylece Bulgaristan hükümeti, Osmanlı hükümetiyle sulh müzakereleri hususunda baş başa kalmıştır. 8 Eylül 1913'te Osmanlı hükümeti ve Bulgaristan hükümeti arasında sulh müzakerelerine başlandı⁹². Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yapılan sulh müzakerelerine Osmanlı hükümeti adına Dahiliye Nazırı Talat Bey, Bahriye Nazırı ve Hariciye Nazırı Vekili Mahmut Paşa ve Şurayı Devlet Reisi Halil Paşa (Menteşe) delege olarak katılmışlardı⁹³. Bulgaristan hükümeti adına General Mihail Savof başkanlığında Naçeviç ve Bulgaristan eski Belgrad Sefiri Toşef 'ten oluşan bir heyet İstanbul'a gelmişlerdi. Bulgar heyeti içinde askeri, mali ve hukuk müşavirlerden oluşan bir memurlar heyeti de bulunmaktaydı. Osmanlı heyeti içinde de bir danışma heyetiyle birlikte Cemal Bey (Paşa) ve Binbaşı İsmet Bey (İnönü) gibi askeri müşavir olarak tayin edilmiş kişiler de bulunuyordu. Delegeler anlaşmanın ana hatlarıyla ilgilenirken geriye kalan ayrıntılı meselelerin - Batı Trakya meselesi ve Bulgaristan'a terkedilen arazilerde bulunan Müslümanların haklarının temini gibi konular- çözülmesi bu danışman ve askeri müşavirler heyetine bırakılmıştır⁹⁴.

⁹² "Osmanlı-Bulgar Müzakeratı", **Tasfir-i Efkar**, 1 Eylül 1913, nr. 60-859. s.1.; "Hudud Meselesi" **Tasfir-i Efkar**, 10 Eylül 1913, nr.67-866, s1.

⁹³ **BEO.4210.315685.lef,1-2.** Sadaret 'ten Hariciye Nezaretine gönderilen 7 Eylül 1913 tarihli yazı.

⁹⁴ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s.72-73.

Sulh müzakereleri boyunca üzerinde tartışılan ve müzakerelerin uzamasına neden olan konular Osmanlı – Bulgar hududu, tabiiyet meselesi, Müslümanlara ait emlak ve vakıflar, esirlerin karşılıklı değişimi idi. Üzerinde uzlaşılamayan bunun gibi meselelerin çözülmesi için tâli (alt) komisyonlar kurulması kararlaştırılmıştır. Bu alt komisyondan oluşan heyet kendi aralarında toplantılar yaparak sulh konferansına bir rapor hazırlayacaklardı. Bu şekilde müzakerelerin gecikmesi ve ertelenmesinin önüne geçilecekti. Ayrıca sulh müzakerelerinde Osmanlı ve Bulgar delegeleri anlaşma maddeleri ve protokollerin genel çerçevesini belirlerken içeriği ve çözülemeyen konuları bu alt komisyonlar ve askeri uzmanlara bırakmışlardı. Bunun dışında özellikle Osmanlı-Bulgar sınırı hususunda Bulgar baş delegesi General Savof'un öne sürdüğü talepler Osmanlı delegeleri tarafından kabul görmemekteydi. Buna göre Edirne Osmanlı hükümetine verilmesi konusunda taraflar aynı görüşteydiler. Fakat Meriç-Edirne sınırına gelince Dedeağaç demir yolu hattının emniyetinin sağlanması için Meriç Nehri'nin sadece sağ sahili değil sol sahili de Bulgaristan hükümetine bırakılması istenmekteydi. Ayrıca Kırkkilise de Bulgarlara bırakılacaktı. Bu durumda Bulgar delegelerin istediği Meriç Nehri Bulgaristan hükümetine bırakılarak Edirne'nin kuzeyinden Kırkkilise'nin güneyine oradan da Karadeniz'e geçen bir sınır hattı olarak anlaşılmaktaydı⁹⁵. Bunun dışında Dimetoka'nın da Bulgaristan hükümetine bırakılmasını talep etmişlerdi. Bulgar delegelerinin sınır hattı ile ilgili taleplerinde ısrarcı olmaları müzakerelerin uzamasına neden olmuştur⁹⁶. Ancak uzun müzakereler sonucunda Osmanlı ve Bulgar delegeleri arasında sınır hattı konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Londra Antlaşması'nda belirlenen Midye-Enez hattı artık geçerliliğini kaybederek yeni sınır Midye'nin daha kuzeyinden geçmiştir. Edirne ve Kırkkilise Osmanlı tarafına, Bulgaristan'a ise Dedeağaç'tan geçen sınır hattı tarafında olan Mustafapaşa ve Ortaköy bırakılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı hükümeti Trakya'dan Londra Antlaşması'na (30 Mayıs 1913) göre daha fazla arazi kurtarmıştır⁹⁷.

İstanbul Antlaşması müzakereleri sırasında hem Osmanlı basını hem de diğer yabancı basında, her iki hükümetin kendi aralarında gizli bir ittifak yaptığı iddiaları

⁹⁵ “Tâli Komisyon Müzakeratı”, **Sabah**, 21 Eylül 1913, nr. 8625, s.1.; “Sulh Müzakereleri Arifesinde”, **Tasfir-i Efkâr**, 7 Eylül 1913, nr.64-863, s.1.

⁹⁶ “Osmanlı-Bulgar Müzakeratı”, **Sabah**, 18 Eylül 1913, nr. 8622. s.1.

⁹⁷ “Dersaadet Musâlahası”, **Sabah**, 20 Eylül 1913, nr.8624, s.1.

öne sürülmüştü. Fakat Osmanlı ve Bulgaristan hükümetleri bu ittifak iddialarını gazeteler aracılığıyla tekzip etmiştir⁹⁸. Diğer taraftan Tanin gazetesi, Batı Trakya'nın teslimi sırasında Müslüman halka Bulgarlar tarafından bir taahhüt verildiğinden söz etmektedir. Batı Trakya Müslümanları Bulgaristan hükümetine karşı Osmanlı Devleti'nden beklediği yardımı göremeyince kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bu sırada Osmanlı Devleti ve Bulgaristan hükümeti arasında İstanbul Antlaşması için müzakerelere başlanmak üzere idi. Batı Trakya Müslümanları da Bulgaristan ile olası bir savaş karşısında askeri hazırlıklar yapmaya başlamıştı. Bu durumda Bulgaristan hükümeti Batı Trakya'nın teslimi için silahlı bir çözüm yolunu tercih edemezdi. Çünkü halihazırda Sırbistan ve Yunanistan ile bir uzlaşma sağlayamamıştı. Zaten Batı Trakya'nın kontrolü için yeterli askeri birliği hazır değildi. Bu yüzden Bulgaristan, Batı Trakya Müslümanları ile barışçıl bir çözüm yoluna gitmek istemiştir. Tanin gazetesi, kendi bağımsızlıkları için silahlı bir şekilde bekleyen Müslüman halkın kendilerine özgürlükleri konusunda Bulgarların verdiği teminat sayesinde meselenin sulh yoluyla çözüldüğünü belirtmiştir. Bulgarların sulh müzakereleri sırasında bu meseleyi çözeceklerini Batı Trakya halkına teminat verdikleri ve İstanbul Antlaşması'ndan sonra da Batı Trakya'yı işgale kalkışmayarak verdikleri bu teminat konusunda ciddi olduklarını gösterdiklerini öne sürmüştür. Ayrıca General Savof'un Gümülcine'ye gelerek buradan halktan bir heyet ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler sonucunda Batı Trakya'daki Müslümanlar için birtakım haklar verileceği vaat edilmiştir. Buna göre, Batı Trakya'daki Mutasarrıf, Kaymakam Muavini Müslüman olacaktır. Bazı bölgelerde halkın çoğunluğuna göre Kaymakam da Müslüman olabilecekti. Bununun dışında belediye reisi Müslüman ve belediye meclislerinde çoğunluğu Müslüman azalardan oluşabilecektir. Türkçe konusunda da Bulgarlar olabildiğince kolaylık sağlayacaktı. Bulgar memurları Türkçe'ye vakıf olacak ve mutasarrıf ve hakimler tamamıyla Türkçe konuşacaklardı. Bulgarların verdiği bu hakların korunması için de Bulgar müfettişleri görevlendirilecekti. Batı Trakya Müslümanlarına verilen bu taahhütlerin uygulanması hususunun denetlenmesi için Bulgar müfettişlerin görevlendirilmesi ileride sorunlara yol açacağı açıktır. Bu

⁹⁸ “Balkanlarda İttifak-ı Hafî Rivayetleri”, **Tanin**, 24 Ekim 1913, nr.1727; “Türkiye- Bulgaristan İtilafı”, **Tasfir-i Efkâr**, 4 Ekim 1913, nr. 91-890, s.2.; “Hükümeti Osmaniye- Bulgaristan”, **Sabah**, 23 Ekim 1913, nr.8657, s.1.

durumda karma bir komisyonunun kurulması daha uygun olabilirdi. Yani hem Bulgar hem de Müslümanlardan oluşan bir komisyon ile bu teminatların uygulanmasının denetlenmesi mümkün olabilirdi. Batı Trakyalı Müslümanlar, Bulgaristan hükümeti ile uzlaşıldıktan sonra Bulgar askerleri ve Osmanlı kuvvetlerin yardımıyla Batı Trakya'yı mukavemet göstermeden teslim etmişlerdi⁹⁹.

Cemal Paşa'da Batı Trakya'nın Bulgarlara teslimi konusunda benzer ifadelerde bulunmuştur. Cemal Paşa'ya göre Müslüman halkın Bulgar kuvvetlerine karşı bir direnişte bulunmayacağı sözüne karşılık Bulgaristan'ın, Batı Trakya Müslümanlarına haklarının temini konusunda bir taahhüt verdiğiinden söz etmiştir. Bulgaristan'ın Batı Trakya'nın işgali konusunda belirlenen şartların kabulünden sonra işgale izin verilecekti. Bu güvencelerin tam olarak sözlü mü yoksa kâğıda dökülmüş bir anlaşmanın olduğu konusunda hatıratında bir belirsizlik vardır¹⁰⁰. Ancak Sofya Sefiri Ali Fethi Bey'in Varna, Rusçuk, Filibe ve Burgaz şebenderliklerine gönderdiği bir yazıda *“İstanbul Muahdenamesine zeyl olmak üzere bit-tanzim tarafeyn murahhasları tarafından imza edilen üç numaralı gizli protokolde Bulgaristan'ın eski ve yeni bi'l-cümle arazisinde ahali İslamiyenin hürriyet-i şahsi ve vicdaniyelerini temin maksadıyla mevadd-ı atıye kararlaştırılmıştır”* denilmektedir. Hatta bu altı maddelik üç numaralı protokolün hemen uygulanması konusuna dikkat edilmesinin altını çizmiştir. Fakat bu yazıda maddelerinin içeriklerine değinilmemiştir¹⁰¹. Sofya Sefareti'nin bir başka yazısında ise İstanbul Antlaşması'na ek olunan gizli üç numaralı protokolün 1,2,5 ve 6. maddelerinin hakkında bilgi verilmiştir. Bu sorunlara dikkat edilmesi istenmiştir¹⁰². Bu ifadelerden İstanbul Anlaşmasına ek veya gizli protokollerin de mevcut olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu noktayı doğrulayacak şekilde Osmanlı arşivinde İstanbul Anlaşması'ndaki protokollerden farklı olarak Osmanlı ve Bulgar delegeleri tarafından onaylanmış Batı Trakya Müslümanları hakkında 3,4 ve 5 numaralı protokoller mevcuttur. Bu protokoller İstanbul Antlaşması'yla aynı tarihlerde yani 29 Eylül 1913'te hazırlanmış ve Osmanlı hükümeti adına Dahiliye Nazırı Talat

⁹⁹ “Garbı Trakya Meselesinin Halli”, “Garbı Trakya'nın İşgali”, **Tanin**, 22 Ekim 1913, nr.1736, s.1.

¹⁰⁰ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 70-71,73,75.

¹⁰¹ **Hariciye Sofya Sefareti (HR.SFR)04**. 629.20.lef,1-1.Sofya sefiri Fethi Bey'in Varna, Rusçuk Filibe ve Burgaz şebenderliklerine gönderdiği 28 Ekim 1913 tarihli yazı.

¹⁰² **HR.SFR.04**.881.42.lef,1. Sofya Sefareti'nden Rusçuk Şebenderliği' ne gönderilen 11 Kasım 1913 tarihli yazı.

Bey, Bahriye Nazırı Mahmut ve Şurayı Devlet Reisi Halil Beyler tarafından imzalanmıştır. Bulgar hükümeti adına da General Savof ve Naçeviç ve İstanbul Bulgar Sefiri Toşef tarafından imzalanmıştır. Bu protokollerden 3 numaralı protokolün 6. maddesinde bu protokolün neşri ve ilan edilmemesi, gerekirse tarafların birbirlerine gösterebilecekleri hükmüne yer verilmiştir¹⁰³. Bununla ilgili olarak Osmanlı basınında benzer ifadeler yazılmıştır. Sabah gazetesine göre İstanbul Antlaşmasına ek ve gizli üç protokol daha vardı. Bu gazetede Osmanlı ve yabancı basında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında Yunanistan'a karşı gizli bir ittifak yapıldığı iddialarının doğru olmadığı öne sürülmüştü. Fakat Batı Trakya Müslümanları ile ilgili olarak İstanbul Antlaşması'na ek gizli protokollerin bulunduğu teyit edilmiştir. Bu gizli üç protokol hakkında, Bulgarlar tarafından zorla dinleri değiştirilen Müslümanların tekrar İslam'a döndürülmesi ve Bulgarlar ile evlenen Müslüman kadınlarının evlilik akitleri fesh ettirilerek ailelerine iade edilmeleriyle ilgili hususları içermektedir¹⁰⁴. Bu hükümler Osmanlı Arşivindeki İstanbul Antlaşması'na ek gizli protokollere dair ve Sofya Sefaretinin şebenderliklere gönderdiği yazı ile de aynıdır. Bu durumda İstanbul Antlaşmasına ek gizli olarak 3,4 ve 5 numaralı protokollerin mevcut olduğu kesindir. Ali Fethi Bey'in şebenderliklere göndermiş olduğu yazılarda, bu protokollerden İstanbul Antlaşması'na ek gizli protokoller olarak söz etmiştir. Bu yüzden bizde bu protokoller antlaşmanın dışında bırakılmış gizli protokoller olarak değerlendireceğiz. Ayrıca Ali Fethi Bey'in Rusçuk, Filibe, Varna ve Burgaz şebenderliklerine göndermiş olduğu yazılarda, İstanbul Antlaşması'na ek gizli protokollerin hemen uygulanmasını istemektedir. Bu durumda bu gizli protokollerin iki hükümet tarafından onaylanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu gizli protokoller ile ilgili şöyle bir husus vardır ki bu protokollerin devamı olan 1 ve 2 numaralı protokollerin bilgisine ulaşamadık. Fakat şöyle bir değerlendirmede bulunabiliriz. Cemal Paşa hatıralarında İstanbul Antlaşması için müzakereler henüz bittiği sırada General Savof ile birlikte dikkatleri üzerlerine çekmemek için Büyüka'da'ya geçtiklerini ifade etmiştir. Cemal Paşa, Büyüka'da da iki hükümet arasında bir savunma ve ittifak anlaşması metni hazırladıklarını ve bu anlaşma metnini Bulgaristan Başbakanı Radoslavof ve Bulgar Kralı'nın onayına sunmuş olduklarını belirtmiştir. Fakat bu savunma ve ittifak

¹⁰³ HR.SFR.04.297.57.lef,2-3.İstanbul Antlaşması'na ek üç numaralı Gizli Protokol.

¹⁰⁴ "Osmanlı ve Bulgar Musâlahası", *Sabah*, 7 Ekim 1913, n.8641.s.1.

anlaşması Bulgaristan hükümeti tarafından onaylanmamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı ortaya çıkınca imzalanmıştır. Dolayısıyla bu savunma antlaşması, İstanbul Antlaşması'na ek gizli 3,4 ve 5 numaralı protokollerin bir devamı niteliğinde de olabilir. Ya da bu gizli 3,4, ve 5 numaralı protokoller, İstanbul Antlaşması'nın diğer beş ek protokolleriyle ilgili olup saklı tutulmuş gizli ek protokoller olması da ihtimal dahilindedir.

İstanbul Antlaşması'na ek gizli üç numaralı protokolün diğer maddeleri de şöyle idi. Savaş süresince Müslüman kadınları ile gayri müslim erkeklerin yapmış oldukları nikahlar geçersiz kılınmıştır. Ayrıca savaş sırasında esir edilen kadın ve çocuklar evlerine dönmek üzere serbest bırakılarak iade edileceklerdir. Bu iki hükmü uygulamak içinde mahalli olarak her bölgeden belediye reisi ve bölgenin ileri gelen Müslümanlarından iki kişilik komisyonlar¹⁰⁵ yukarıdaki iki hüküm ile ilgili şikayetleri inceleyeceklerdi. Esir edilen kadın ve çocuklar evlerine dönmeleri sağlanacaktır. Ayrıca İstanbul Antlaşmasının on birinci maddesi hükmüne göre Bulgaristan tarafında kalan taşınır veya taşınmaz malların tasarruf hakkı sahiplerine ait olmaya devam edeceklerdir. Bu tür mallar gasp edilmiş ise eski sahiplerine veya varislerine geri verilecekti¹⁰⁶. Dört numaralı protokol ise Bulgar memurlarının işini kolaylaştırmasını sağlamaya yöneliktir. Batı Trakya'ya geri dönen ahali arasında huzursuzluk ve galeyan çıkması muhtemeldir. Bulgar ve Osmanlı hükümetleri ortak hareket ederek bu tür olayların ortaya çıkmasını ve kan dökülmesi önlemeye çalışacaklardır. Ayrıca Bulgaristan hükümetinin bölgede tekrar nüfuzunun sağlanması ve barış ortamının korunmasına da yardım edilecektir¹⁰⁷. Beş numaralı protokolde, Bulgaristan hükümeti esir askerlerin (Bulgaristan tarafından esir alınmış Osmanlı askerleri) yaşesi hakkındaki taleplerden feragat ettiğini yalnızca Bulgar subaylarına vermiş olduğu maaşların kendilerine ödenmesinin yeterli olacağı belirtilmiştir. Osmanlı hükümeti de Bulgarlara terk edilen arazilerdeki Osmanlı Devleti'ne ait vakıflar bunlar İstanbul Antlaşması'nın on ikinci maddesinde belirtilmiştir. Osmanlı Devleti bu vakıfların gelirleri ve tahvillerinden dolayı ortaya çıkan tazminattan feragat etmiştir. Yalnızca

¹⁰⁵ HR.SFR.04.297.57.lef,2-1.İstanbul Anlaşmasına ek üç numaralı Gizli Protokol.

¹⁰⁶ HR.SFR.04.297.57.lef,2-2.İstanbul Anlaşmasına ek üç numaralı Gizli Protokol.

¹⁰⁷ HR.SFR.04.297.57.lef,2-4.İstanbul Anlaşmasına ek dört numaralı Gizli Protokol.

mütevellisi (vakfın yönetimi ve idaresi verilen kişi) Bulgar olan, Evkaf Nezareti'ne ait mülk ve vakfiyelerin kişilere miras olarak bırakılması yasaklanmıştır¹⁰⁸.

Diğer taraftan İstanbul Muahedenamesi 20 madde ve beş protokol olarak hazırlanmıştı. Antlaşmanın birinci maddesi Osmanlı-Bulgar sınır hattını tarif etmiştir¹⁰⁹. Buna göre Bulgar tarafına 50 kilometreye yakın bir arazi şeridi bırakılmıştı. Eski Osmanlı ve Bulgar sınırının 50 kilometre güneyinden Kırkkilise ve Edirne'nin 30 kilometre kuzeyinden geçerek Karadeniz üstünden Rezvaya Suyu'ndan başlar. Batıda Cisri Mustafa Paşa Bulgarlarda kalmak üzere sınır hattı güneydoğu yönünden Meriç'e doğru yönelir. Meriç'in batısından 25 ila 30 kilometre Osmanlı tarafında kalarak Sofulu'nun kuzeyinde sınır Meriç'e varacaktı. Sınır hattı Meriç Nehri'ni takip ederek Ege Denizi'ne ulaşacaktı. Dimetoka Osmanlı Devleti'nde kalmıştı. Ayrıca Bulgaristan'ın Ege Denizi'ndeki mahreci Osmanlı toprağından yani Cisri Mustafa Paşa-Dedeagaç demiryolunun 100 kilometre kadar uzağından geçmektedir¹¹⁰. Tespit edilen sınır hattına göre her iki taraf antlaşmanın ikinci maddesi gereğince imza tarihinden on gün sonra askerlerini tahliye edeceklerdi. Arazinin tahliyesinden on-beş gün sonra ise taraflar diğer tarafın sınırları içerisinde kalan araziye yerel memurlarına bırakacaktı. Antlaşmanın imza tarihinden üç hafta sonra da taraflar ordularını terhis edeceklerdir¹¹¹.

İstanbul Muahedesi'nin üçüncü maddesi posta, telgraf ve demiryolu gibi ulaştırma işleriyle ilgili anlaşmaların hemen hazırlanıp imzalanması ve yürürlüğe konulmasına ilişkin hükümler içeriyordu¹¹². Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında posta, telgraf ve telefon anlaşması bir yıl sonra 14 Ekim 1914'te imzalandı. Ayrıca

¹⁰⁸ **HR.SFR.04.297.57**.lef,2-5.İstanbul Anlaşmasına ek beş numaralı Gizli Protokol; İstanbul Antlaşması'nın 12. maddesi için bakınız: Nihat Erim, **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Metinleri**, C.1, Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara-1953. s.464.

¹⁰⁹ İstanbul Anlaşmasına göre Türk- Bulgar sınırlarına daha ayrıntılı olarak bakınız: Ali Sarıkoyuncu, **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk- Bulgar İlişkileri (1913-1938)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No 16, Ankara 2002.s.5-9; Ayrıca İstanbul Antlaşmasının tam metni için bakınız: **Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti.(ML.EEM).**1026.8.1. Hariciye Nezaretinden Maliye Nezaretine gönderilen İstanbul Muahedenamesinin matbu sureti; "Muahede-i Sulhiye Metni" **Tasfir-i Efkar**, 30 Eylül 1913, nr.87-886, s.3-4.; "Muahedenamenin Sureti", **Sabah**, 30 Eylül 1913, nr.8634, s.1-2.

¹¹⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.484-485.

¹¹¹ "Bulgaristan ile Dersaadet'te Müakid Muahede-i Sulhiye" **Düstur**, İkinci Tertip, C.7, Dersaadet Matbaa-ı Amire, 1336/1920, s.21.

¹¹² Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Metinleri**, C.1 Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Ankara Üniv. Hukuk Fakültesi Yay., Ankara-1953, s.461.

tarafından biri anlaşmanın yenilenmesi gibi bir talepte bulunması durumunda, anlaşma altı ay daha yürürlükte kalacaktır. Antlaşmayı her iki hükümetin posta, telgraf ve telefon nazırları Oskan Bey ve İstevyanoviç imzalamıştır. Anlaşma imzalandıktan iki ay sonra yürürlüğe girmişti.¹¹³.

Antlaşmanın dördüncü maddesiyle iki ülkenin iktisadi ilişkilerinin devamlılığını sağlamak için, 1911 yılında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında imzalanan Ticaret ve Seyri Sefain Mukavelenamesinin bir yıl süreyle uzatılması kararlaştırılmıştır. İki devlet karşılıklı olarak gümrüklerde kendi sanayi ve zirai ürünlerinde kolaylıklar sağlamayı taahhüt etmiştir. 1909 tarihli Konsolosluk anlaşması da aynı şekilde bir yıl süreyle uzatılmıştır. Ayrıca yeni bir ticaret anlaşması ve konsolosluk anlaşması metninin hazırlanması için muhtelit (karma) komisyonların kurulması iki devlet tarafından da kabul edilmiştir¹¹⁴.

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yeni bir ticaret antlaşmasının hazırlanması için Hariciye Nezareti dairesinde Dahiliye Nazırı Talat Bey'in başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Osmanlı hükümeti adına Telgraf Nazırı Oskan Efendi, Maliye ve Rüsumat Müdürü Krovford, Bulgaristan hükümeti adına İstanbul Sefiri Toşef ve Garakof hazır bulunmuşlardı. Bu toplantıda delegeler ticaret ve gümrük vergileri üzerine karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur. Yeni ticaret antlaşması için ilk toplantının 20 Ekim 1913'te yapılması her iki taraf arasında kararlaştırılmıştır¹¹⁵. Fakat hem Osmanlı Devleti hem de Bulgaristan 20 Ekim'e kadar hazır bulunamadığından toplantı tarihi ertelenmiştir¹¹⁶. İlk toplantı her iki hükümetin delegelerinin katılmasıyla 19 Kasım'da yapılmıştır. 19 Kasım tarihli toplantıya katılan muhtelit komisyon delegeleri Osmanlı hükümetini temsilen Telgraf Nazırı Oskan Efendi, Maliye ve Rüsumat Müdürü Krovford, Ticaret ve Ziraat Nazırı Sason Efendi, Hariciye Nezareti Umuru Ticariye Müdürü Suat Bey ve Denizli Mebusu Baki Bey; Bulgaristan hükümetini temsilen İstanbul Sefiri Toşef, Maliye Nezareti İstatistik Şube Müdürü Çikaloff, Ziraat Bankası Müdürü Korf katılmışlardır¹¹⁷. Ticaret anlaşması

¹¹³ Hariciye Hukuk Müşavirleri İstişare Odası. (HMŞ.İŞO) 63.02.2.İef,2-6. 14 Ekim 1914 Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan Posta, Telgraf ve Telefon Mukavelesi Sureti.

¹¹⁴ Nihat Erim, **a.g.e.**, s.461-62.

¹¹⁵ "Devlet-i Osmaniye- Bulgaristan", **Sabah**, 8 Ekim 1913, nr.8642, s.1.

¹¹⁶ "Osmanlı-Bulgar Ticaret Muahedenamesi", **Sabah**, 30 Ekim 1913, nr 8664, s.1

¹¹⁷ "Ticaret Muahedenamesi", **Sabah**, 19 Kasım 1913, nr 8681, s.2

müzakereleri sırasında Bulgar delegeleri çok geniş ve serbest esaslar üzerine bir antlaşma yapılması teklifinde bulunmuşlardı. Ayrıca iki ülke arasında iktisadi ilişkilerin gelişmesi için serbest ticaret bölgelerinin tesis edilmesi üzerinde durulmuştur. Bulgar delegeleri bu görüşleri doğrultusunda müzakerelerde teklifler sunmuşlardı¹¹⁸. Bir de yeni gümrük tarifesi yapılmasını, hiç değilse de mübadele serbestisi uygulamasına geçilmesini teklif etmişlerdi. Osmanlı heyeti bu konuyu Babialı Hukuk Müşavirlerine havale etmiştir. Bu doğrultuda Bulgaristan hükümetinin istediği vergi muafiyetlerine göre bir ticaret antlaşması hazırlanması uygun görülmemiştir. Çünkü halihazırda büyük devletlerle imzalanmış olan 1861 ve 1862 tarihli ticaret anlaşmaları geçerli olup yürürlükten kaldırılacağına dair bir karar bulunmuyordu. Bu anlaşmalar, özellikle İngiltere ile imzalanmış olan 1861 tarihli ticaret anlaşmasının birinci maddesinde Osmanlı Devleti ile diğer devletler arasında Ticaret ve Seyri Sefain ile ilgili imzalanmış veya imzalanacak anlaşmalarda İngiltere'nin de bütün bu hak ve imtiyazlardan yararlanacağı şartı konulmuştu. Bu durumda Bulgaristan ile yapılacak her türlü imtiyaz veya kolaylıklardan İngiltere de yararlanacaktır. Bu yüzden Bulgaristan'ın istediği ticari kolaylıklar Osmanlı Devleti'nin ticari ve iktisadi menfaatlerine ters düşmektedir. Bunun yerine Osmanlı Devleti mübadele serbestisi esası göre bir ticaret anlaşmasını kabul edebilirdi. Fakat Osmanlı Devleti, İstanbul Antlaşması'nın dördüncü maddesine göre bir sene zarfında uzatılmış olan 1911 tarihli ticaret anlaşmasının yeniden düzenlenip, bu şekilde yeni bir ticaret antlaşması hazırlanmasını daha uygun bulmuştur. Bu bağlamda büyük devletler tarafından kabulü halinde Rüşumat Müdüriyeti Umumiyesinin hazırlayacağı umumi tarife esasına göre de bir anlaşma metni hazırlanması mümkündü. Babialı Hukuk Müşavirleri tarafından hazırlanan bu teklifler Bulgar delegelerine sunulmuştur. Bulgar delegelerinin bu iki tekliften birinin kabul edilmesi istenmişti¹¹⁹. Bulgar delegeleri de Tarife-i Umumiye esası üzerine bir anlaşma yapmayı kabul etmiştiler. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin umumi tarifenin ortalama gümrük vergisinin %15 olarak yapılması teklifi de Bulgar delegeleri tarafından kabul edilmiştir. Müzakereler bu iki esas üzerinde devam etmiş ve her iki devlet de birbirlerinin ithalat ve ihracat

¹¹⁸ "Ticaret Mukavelenamesi", **Sabah**, 30 Kasım 1913, nr 8722, s.1

¹¹⁹ **Hariciye Siyasi Kısmı Belgeleri (HR.SYS.)**.1993.1. lef,10-1.Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Hükümeti arasında imzalanan ticaret muahedenamesinin müzakere safhasına dair yazılmış yazı.

istatistiklerini incelemeye başlamıştır¹²⁰. En son istatistik verileri 1326 (1910) senesine ait olduğu için hem Osmanlı hem Bulgar delegeleri bu doğrultuda tekliflerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a ithalatı 1901 senesinde 10 milyon Frank değerinden 1910'da 21 milyon, Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne ithalatı ise 24 milyon Franktan 44 milyon Frank'a yaklaşmıştı¹²¹.

Muhtelit komisyonun ticaret anlaşması için yaptığı müzakereler sonucunda 31 Temmuz 1914'te Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında Ticaret ve Seyri Sefain Mukavelenamesi Maliye Nazırı Mehmet Cavid Bey ve İstanbul sefiri Toşef tarafından imzalanmıştır¹²². Anlaşmanın beş maddesine ek olarak 30 Kanuni Evvel 1909 Ticaret ve Gümrük anlaşmasının 12'nci ve 13'üncü protokolleri de eklenmiştir¹²³. Anlaşmanın en önemli kısmı beşinci maddesinde yer alan hüküm idi. Buna göre anlaşma 30 Eylül 1914 tarihinden itibaren geçerli olacaktır. Anlaşma bu tarihten sonra taraflardan biri resmi bir yazı ile feshini talep etmesi halinde, bildirilmesinden itibaren anlaşma 6 ay daha yürürlükte kalacaktı¹²⁴. 31 Temmuz tarihli Ticaret ve Seyri Sefain anlaşması 17 Eylül'de yürürlüğe girdikten sonra anlaşmanın beşinci maddesine dayanarak 26 Ekim 1914'te feshine dair resmi yazı Bulgaristan Sefaretine gönderilmiştir. Dolayısıyla anlaşma 6 ay daha yürürlükte kalmıştır. 13 Nisan 1915'te 31 Temmuz tarihli ticaret anlaşması yürürlükten kaldırılmıştı. Fakat yeni bir ticaret anlaşması için müzakerelerin yapılmasına koşullar elverişli değildi. Anlaşmanın yürürlükten kaldırılması nedeniyle Bulgaristan'ın serbest tarifeye geçmesi durumunda Osmanlı Devleti de aynı şekilde karşılık vermesi gerekecekti. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin o sırada tercih etmeyeceği bir uygulamadır. Bu sırada Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı nedeniyle iktisadi olarak güç bir durumda idi¹²⁵. Bu yüzden Meclis-i Vükela 13 Nisan'da yürürlükten kaldırılacak olan Ticaret ve Seyri

¹²⁰ **HR.SYS.1993.1.** lef,10-2. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Hükümeti arasında imzalanan ticaret muahedenamesinin müzakere safhasına dair yazılmış yazı.

¹²¹ **HR.SYS.1993.1.** lef,10-3. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Hükümeti arasında imzalanan ticaret muahedenamesinin müzakere safhasına dair yazılmış yazı.

¹²² **HR.SFR.04.881.13.** lef,1-18. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan 31 Temmuz 1914 tarihli Ticaret ve Seyri Sefain Mukavelenamesi Sureti.

¹²³ **HR.SFR.04.881.13.** lef,1-14. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan 31 Temmuz 1914 tarihli Ticaret ve Seyri Sefain Mukavelenamesi Sureti.

¹²⁴ **HR.SFR.04.881.13.** lef,1-12. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan 31 Temmuz 1914 tarihli Ticaret ve Seyri Sefain Mukavelenamesi Sureti.

¹²⁵ **BEO.4350.326246.** lef,2-1. Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 20 Nisan 1915 tarihli yazı.

Sefain Antlaşmasını bir yıl süreyle sınırlandırarak 7 Nisan' da uzatma kararı almıştır¹²⁶. Böylece 31 Temmuz tarihli Ticaret ve Seyri Sefain anlaşması 1916 yılına kadar uzatılmış oldu.

İstanbul Antlaşmasının beşinci maddesi ise esir asker ve rehinelerin mübadelesini içermektedir. Buna göre antlaşmanın imzalanmasından itibaren bir ay içinde taraflar esir asker ve rehineleri karşılıklı olarak mübadele (değiş-tokuş) edeceklerdi. Taraflar mübadele için komiserler görevlendirilecek ve mübadele yapılacaktı. Esir asker ve rehinelerin masraflarını ise hükümetleri tarafından karşılanacak ve taraflar subaylarının maaşlarını ödeyecektir¹²⁷.

Anlaşmanın altıncı maddesine göre, iki taraf arasında düşmanlık yapmış olanların veyahut anlaşmanın imzalanmasından önce siyasi suçlara karışmış olanların genel bir aftan yararlanacağı belirtilmişti. Anlaşmanın imzalandığı tarihten hemen sonra genel af uygulamaya konulacaktı¹²⁸. Osmanlı hükümetine göre bu genel af sadece Batı Trakya bölgesi ile sınırlı tutulacaktı. Ayrıca bu aftan yararlanabilmeleri için Garbı Trakya Hükümeti Müstakilesi üyelerinin iki hafta içinde bütün faaliyetlerine son vermeleri gerekmektedir. Aksi durumunda bu genel aftan yararlanamayacaklardı¹²⁹. Burada Balkan Savaşları sırasında siyasi faaliyetlerde bulunanlara genel bir af uygulanacağı anlaşılmaktadır. Fakat antlaşmanın hükmünün hangi zaman aralığında ve kimlerin bu genel aftan yararlanabileceği hususunda belirsizlikler mevcuttur. Bu da bu hükmün uygulanması sırasında birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Nitekim antlaşma hükmü uygulanmaya konulur konmaz birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Çünkü antlaşma maddesi bu hükmün nasıl uygulanması konusunda net değildi. Özellikle Tekfurdağı ve Edirne Vilayetlerince antlaşma maddesinin kimleri kapsadığı konusunda daha açık ve geniş bir açıklama yapılması istenmişti. Bu bağlamda aftan yararlanacak olanların siyasi veya adi suçlar fark etmeksizin ya da

¹²⁶ **BEO.4350.326246.lef,1-1.** Meclisi Vükelanın 21 Mayıs 1915 tarihli zabıtnamesi üzerine Sadaret 'ten Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazı.

¹²⁷ **Düstur, a.g.e., s.22-23.**

¹²⁸ **BEO.4224.31673.lef,3-1.** Tekfurdağı Sancağı Mutasarrıflığından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 3 Ekim 1913 tarihli telgrafname sureti.

¹²⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e., s.485.**

sadece siyasi suçlara yönelik bir uygulama olup olmadığı konusundaki belirsizliklerin giderilmesi istenmiştir¹³⁰. Yine Edirne Vilayetince, bu genel affın sadece siyasi suçları kapsamaması gerektiği, adi veya şahsi suç işleyen kimselerin bu affın dışında tutulmasının daha uygun olacağı önerilmiştir. Ayrıca antlaşma maddesindeki hükümde genel affın sadece Bulgar mahkûmları mı yoksa tüm mahkumlara mı uygulanacağı hususuna bir açıklık getirilmesi ve eğer sadece anlaşmadaki hükme göre uygulanacak ise şahsi suçların bunun dışında tutulması gerektiği hususu ilave edilmesi zorunluluğu dile getirilmişti. Dolayısıyla uygulama konusunda kimlerin ve hangi suçların kapsadığına dair bir talimatnamenin hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur¹³¹. Bunun dışında siyasi suça karışmış kimselerin tespitinde siyasi veya adi olup olmadığı konusundaki ayrımın yapılabilmesi pek mümkün görülmemişti. Ortaya çıkan bu durum karşısında mahkumların tahliyesi konusunda tereddütler yaşanmıştır¹³².

Bu yüzden bu genel affın kimlerin yaralanacağı hususunda ortaya çıkan problemlerin açıklığa kavuşturulması için Babıali Hukuk Müşavirlerden oluşan küçük bir heyet kurulmuştu. Bu heyette bulunan Müsteşar Ali Atıf ve Hacı Arif Beyler, Umuru Cezaiye Müdürü Mazhar ve Babıali Hukuk Müşaviri Reşit Beyler kendi aralarında uzun müzakereler yapmışlardı¹³³. Bu müzakereler sonucunda siyasi ve adi suçların birbirinden ayrılmasına dair hukuki açıdan ayrıntılı bir açıklama metnini Meclis-i Vükela'ya sunmuşlardı. Buna göre antlaşmanın altıncı maddesindeki *“muhasemata iştirak etmiş veyahud muahede-i hazırardan evvelki vekayi siyasiyede medhaldar bulunan bil-cümle eşhas hakkında tarafeyn-i akideynce tam manasıyla bir afv-umumi bahş olunmuştur”* şeklinde idi. Bu hükümde genel affa dahil olacak kimseleri sadece savaş esnasında iki taraf arasında düşmanlık yapmış veya siyasi suçlara katılmış kimseler olduğu anlaşılmalıdır. Savaşa katılmış olmaktan dolayı suçlanmış kimselerin suçlarının tespit edilmesinde bir sorun çıkmayacaktı. Fakat siyasi suçlara karışmış kimselerin suçlarının tespiti pek kolay olmadığı gibi, daha derin araştırma ve inceleme yapılmasına muhtaç olduğu açıktı. Ayrıca anlaşmada önceki

¹³⁰ BEO.4224.31673.lef,4-1.Dahiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 12 Ekim1913 tarihli yazı.

¹³¹ BEO.4224.31673.lef,5-1. Edirne Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 10 Ekim 1913 tarihli telgrafname sureti.

¹³² BEO.4224.31673.lef,7-1. Edirne Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 9 Ekim1913 tarihli telgrafname sureti.

¹³³ “Edirne’de Afv Umumi”, **Tanin**, 26 Ekim 1913, nr.1740, s.1.

siyasi suçlar tabirinden Balkan Savaşları öncesindeki Makedonya ve civarı bölgesindeki işlenen siyasi suçlar bu kapsamın dışında tutulmalıydı. Bu yüzden Balkan Savaşları sırasında ve savaşın başlamasından itibaren işlenmiş siyasi suçları kapsadığı şeklinde yorumlanmalıdır.

Anlaşmadaki siyasi suça karışmış tabirinden dolayı bir suç hem siyasi hem de genel hukuku ihlal edebilirdi. Bu durumda da genel hukuka istinat etmiş olduğu halde siyasi bir maksattan dolayı işlenmiş ise bu muhtelit (karma iki suçu da içeriyor) bir suç olabilmektedir. Dolayısıyla hem siyasi hem de adi bir suçla bağlantısı olanlar birbirinden ayrılmalıdır. Suçlunun yargılandığı sırada hâkimin suçun, genel hukuka istinat etmiş veya siyasi bir eylem olduğu konusunda gerekli tespiti yapmış olması gerekirdi¹³⁴. Ayrıca devletler arası hukukta, savaş suçlarıyla ilgili olarak bazı düzenlemelere gidilmişti. 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmelerinde kara harpleri sırasında savaşan taraflara yasaklanmış birtakım eylemler mevcut idi. 29 Temmuz 1899 tarihli sözleşmenin İkinci kısmında 25 ile 28. maddelerinde bu konuya şu şekilde açıklık getirilmişti. Savaşan taraflar askeri olmayan binaları (hastane, dini ve kültürel ve hayır kurumları) mümkün olduğunca zarar vermekten kaçınmalıdır. Savunulmayan köyler ve kasabalar işgal edilmeyecek ve bombalanmayacaktır. Bir bölge veya kasaba ele geçirilse dahi yağmalanması yasaklanmıştır denilmekteydi. Üçüncü kısmın 46 ve 47. maddelerinde işgal edilen bölgelerdeki halkın aile onuru ve haklarına, dini ve bireysel hayatlarına saygı gösterilmeliydi. Sözleşmenin 47. maddesinde yağma kesin bir ifadeyle resmi olarak yasaklanmıştır. 4 Ekim 1907 tarihli sözleşmenin ikinci kısmında yukardaki hükümlerle benzer içeriğe sahip olup, 28. maddede yağmanın resmi olarak yasaklandığı tekrarlanmıştır¹³⁵. Dolayısıyla Babıali Hukuk Müşavirleri bu sözleşmelere dayanarak uygulanacak genel af ile ilgili şu üç hususa dikkat etmiştir. Buna göre devletler arası hukuk sözleşmeleri dikkate alındığında, suçlunun iadesi kararlaştırıldığı durumlarda ilk olarak siyasi suçların iadesi ayrı bir muameleye tabi

¹³⁴ BEO.4224.31673.lef,8-2. Meclis Vükelaya gönderilen 14 Ekim 1913 tarihli Babıali Nezareti Hariciye İstişare Odası Müzakeresi.

¹³⁵ 29 Temmuz 1899 ve 18 Ekim 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri tam metni için bakınız: https://avalon.law.yale.edu/19th_century//hangu02.asp (Erişim Tarihi: 08.06.2022); https://avalon.law.yale.edu/20th_century//hangu04.asp (Erişim Tarihi: 08.06.2022).

idi. İkinci olarak adli suçların tamamında bu suçu işleyenlerin siyasi bir amaca hizmet etseler dahi iadeden istisna edilemeyeceklerdi. Üçüncü olarak bir ihtilal veya harp esnasında bu tür suçlar işlenmesi halinde harp hukuku ve kurallarına uygun olup olmadığına bakılmalıydı. Savaş veya ihtilal sırasında işlenen suç taraf devletlerce meşru olarak kabul edilirse bu siyasi bir suç olarak tanımlanabilir. Fakat bahsedilen suç, savaş sırasında dahi kabul görülmeyecek türden ise genel hukuktan sayılırdı. Bu tür suçlar asla siyasi suçlar olarak tanımlanamazlardı. Genel hukuk suçlarına dahil olurlardı. İşlenen suçların maksadı, amacı birbirinden ayırmak ve bunu tespit etmek güçtür. Bazı suçların siyasi olaylarla hiçbir ilgisi olmadığından cezasız kalmaları nedeniyle adil olmayan bir durum ortaya çıkacağından kamuoyu vicdanı da olumsuz etkilenecekti. Özellikle Balkan Savaşları sırasında Türk ve Müslüman ahaliyi göçe zorlamak için yapılan kıyımları göz önünde bulundurulduğunda bu suçların cezasız kalmaması gerekiyordu. Bu yüzden siyasi ve adi suçlar ile ilgili bir maddenin eklenmesi ve hatta her iki suça karışmış kimselerin genel affın kapsamının dışında tutulması ile anlaşma hükmünün daha uygun hareket edilmiş olunacaktı. Genel af meselesinin çözülmesi hususunda siyasi suçların incelenmesi için adliye memurları, zabitan ve olaya tanıklık etmiş kişilerden oluşan bir komisyonun kurulması tavsiye edilmişti. İlk olarak inceleme ve araştırmayı bu komisyonlar yapacak daha sonra meseleyi vilayet mahkemelerine devredecekti. Bu dahi yeterli görülmez ise istişare talebinde bulunulması gerekmekteydi¹³⁶.

Bu bağlamda genel af hakkında incelemelerin başlanması için bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon üyeleri Mahkeme-i Temyiz Reisi Asım Bey, eski Divan-ı Harp Reisi Mirliya Tevfik Paşa Edirne'ye gönderilmiştir. Komisyon üyeleri Edirne vilayetini dolaşarak bu genel affın kimlerin yaralanacağına dair cetveller ve raporlar hazırlamışlardı¹³⁷. Bu rapor ve cetvellere göre hazırlanmış olan kararname Meclis-i Vükelada incelenip Dahiliye Nezareti'ne tebliğ edilmiştir. Bu kararnameye göre; Edirne, Çanakkale, Tekfurdağı'nda hala mevcut olan Divan-ı Harplerde yargılanmış mahkumlara ait evrak ve belgeler bu komisyonlara gönderilecekti. Divan-ı Harplerin mevcut olmadığı bölgelerde ise mahkumların Adliye'ye sevk edilmiş olan evrak ve

¹³⁶ BEO.4224.31673.lef,8-3. Meclis Vükelaya gönderilen 14 Ekim 1913 tarihli Babıali Nezareti Hariciye İstişare Odası Müzakeresi.

¹³⁷ “Edirne’de Afv-u Umumi”, **Tanin**, 9 Kasım 1913, nr.1745, s.3.

belgeleri yine bu komisyonlara gönderilecektir. Bu komisyonlar divanı harplerin kurulduğu bölgelere Adliye Nezaretinden gönderilen ve mahalli memurların katılımıyla da araştırma ve incelenmesi yapılacaktı. Edirne Vilayetinin de yardımıyla anlaşma hükmüne göre genel aftan yaralanacak mahkumların tespiti yapılacaktı¹³⁸. Fırar eden mahkumlar için yapılacak işlemler ise Dahiliye ve Adliye Nezareti'ne devredilecekti. Böylece adli ve siyasi suçlar birbirinden ayrılarak tespit edilecekti. Sadece siyasi suçluların genel aftan yararlanması sağlanacaktı¹³⁹.

İstanbul Anlaşmasının 7 ile 15 arasındaki maddeleri Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a terk ettiği arazilerdeki yerli halkın yani hala ikamet etmeye devam edenler için tabiiyetleri meselesi, sahip olacakları statü, hak ve hukukları, dini inanç ve özgürlükleri, emval ve gayrimenkullerinin tasarruf hakkı gibi konularını içermekteydi. Ayrıca Osmanlı Padişahı ve ailesinin emval-ı hususiye-i hümayunları ve padişahın hilafet hakkı ile ilgili hükümlerde içermekteydi¹⁴⁰.

Antlaşmanın diğer maddeleri ise, on altıncı madde Bulgaristan hükümeti tarafından işgal edilen İmtiyaz-ı Şark Şimendifer Kumpanyası ile ilgiliydi. Bulgaristan hükümeti bu şirketin bütün hukuki ve kullanım haklarını tekrar Osmanlı Devleti'ne devredecekti. Bulgarlar tarafından ele geçirilen alet ve edevat da eksiksiz olarak Osmanlı hükümetine iade edileceği Bulgaristan tarafından taahhüt edilmişti. On yedinci madde, yine anlaşmanın 11.-12.ve 16'ncı maddelerinin uygulanması halinde ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözülmesi konusunda yetkili mercii Lahey Hakem Mahkemesi olarak gösterilmiştir. Yine anlaşmaya bağlı olan üç numaralı protokolde bu şartlar ve esaslar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. On sekizinci maddede antlaşmanın 20 maddelik ana metnine beş protokol dahil edilmiştir. Ayrıca on dokuzuncu maddede 30 Mayıs 1912 tarihli Londra Antlaşması'nın kaldırılmış veya feshedilmiş hükümleri dışında Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı ile ilgili maddeler uygulanmaya

¹³⁸ BEO.4226.316950.lef,3-1.Dahiliye Nezaretine 23 Ekim1913 tarihinde gönderilen, Affı Umumi hakkında komisyonun hazırladığı kararname sureti.

¹³⁹ BEO.4226.316950.1-1.Sadaret'ten Harbiye, Dahiliye ve Adliye Nezaretlerine gönderilen, Aff-ı Umumi hakkında komisyonun hazırladığı kararname ile ilgili Meclisi Vükela tarafından alınan karar.

¹⁴⁰ "Vesaik-i Tarihhiye- Muahede-i Sulhiye Metni", **Sıratı müstakim-Sebiürreşad Külliyyatı Neşri**, C.11. Kültür Yayınları Dizisi No 218/11, Yay. Haz. İskender Türe, Çev. İskender Türe, Numan Yekeler, Nedim Pakırdağ, Yılmaz Karaca, Fuat Recep, Osman Uslu, Mehmet Taştan, Nevzat Sağlam, Bağcılar/İstanbul-2017, s 81-81; Ayrıca bu gibi konular tezin ikinci bölümümde daha detaylı olarak incelenecektir.

devam edilecekti. Yirminci ve son maddede taraf devletlerin imza teatisinden hemen sonra antlaşma hükümleri uygulanmaya başlanacaktı. Antlaşma metni iki nüsha olarak 29 Eylül tarihinde İstanbul'da hazırlanmış ve On beş gün içinde onaylanmış olarak taraf devletler birbirlerine gönderecektir¹⁴¹.

1.1.2 Sınırların Tespiti ve Tahdid-i Hudut Komisyonunun Çalışmaları

İstanbul Antlaşması'nın 1 numaralı protokolünün A fıkrasının beş maddesi, iki devletin sınırlarının tespiti ve işaretlerle belirlenip haritalanması esaslarını içeriyordu. Yeni Osmanlı- Bulgar sınırının tespiti ve işaretlenmesi için kurulan komisyon 23-24 Ekim 1913 tarihleri arasında Cisri Mustafa Paşa İstasyonu'nda iki toplantı yapmıştır. Bu toplantılara Osmanlı hükümeti adına komisyon reisi olarak Miralay Cevad Bey, Kaimakam Zeki Bey, Binbaşı Selahaddin Adil Bey, Binbaşı Seyfi Bey, Kolağalarından Harim, Rıfat, Kazım Beyler, Yüzbaşılardan Hüsrev, Basri, Kenan Beyler, Komisyon kâtibi ise Fahreddin Hayri Bey katılmışlardır. Bulgaristan hükümeti adına komisyonda reis Miralay Yormof, Binbaşı Tevyikof, Kaimakam Naumof, Yüzbaşı Pavof, Binbaşı Solarof, Binbaşı İsmailof, Mülazım Garagoşkof, Yüzbaşı Georgiyef, Yüzbaşı Şorbiçef Adliye Müfettişlerinden Bakolof, Tomof, İstinaf Mahkemesi Müşaviri Garaief vardı. Bu toplantılar sonucunda beş maddelik bir protokol hazırlanmış ve komisyon üyeleri tarafından da onaylanmıştır¹⁴².

İstanbul Antlaşması'na göre Osmanlı ve Bulgar komisyonu Trakya havalisinde dolaşmaya başlamışlardı. Muhtelit komisyon sınır tespitini kolaylaştırmak için Trakya üç kısma ayırmıştı. Her bölgeye bir alt komisyon verilerek üç alt komisyon kurulmuştur. Bu alt komisyonlar kendilerine verilen sahada çalışmaya başlayarak iki ülke arasındaki sınırı belirleyeceklerdi. Buna göre birinci komisyon Karadeniz'den Meriç'e, ikinci komisyon Meriç'ten Arda'ya, üçüncü komisyon Arda'dan Mandıra'ya kadar olan sahada çalışmalara başlayacaktı¹⁴³. Bu alt komisyonlara Topoğraf subayları

¹⁴¹ Nihat Erim, **a.g.e.**, s.465-66.

¹⁴² **BEO.4237.317732.lef,3-1.** Osmanlı -Bulgar Tahdid-i Hudud Komisyonu tarafından hazırlanan protokol.

¹⁴³ "Tahdid-i Hudut", **Tanin**, 15 Kasım 1913, nr; 1757, s.2.; "Osmanlı- Bulgar Hududu" **Sabah**, 18 Ekim 1913, nr; 8652, s.1.

eşlik edecekti. Topoğraf subayların çalışma mesaisi ve esasları, daha önceden belirlenmiş olan bu sınır bölgelerindeki yer, zaman ve mekâna bağlı olacaktır. Bu yüzden burada sınır bölgelerinde çalışma yapan bu küçük komisyonların çalışma şartları ve sürelerinin birbirinden farklı olacağı anlaşılmaktaydı. Çünkü sınır bölgelerinin topoğrafik yapısı ve iklim koşulları bu çalışmaları doğrudan etkileyecekti. Sınır hattı ikişer kilometre uzunluğunda kısımlar halinde 1/25.000 ölçekli haritaya göre yeni bir hudut haritası resmedilecekti. Yeni sınırlar üzerinde toprak tepecikler ile işaretler konulacaktır. Eğer gerekirse bu işaretler komisyon kararıyla piramit(üçgen) şeklinde taşlardan inşa edilerek tespiti yapılan sınır bölgelerine konulacaktı. Topoğraf zabıtlarının sınır tespiti süresince taraflar anlaşma şartlarına bağlı kalacaklardı. İkinci maddede muhtelit komisyonlar 25 Ekim 1913'ten itibaren kendi bölgeleri içindeki sınır hattının tespitinden sorumlu olacağı belirtilmiştir. Sınır hattının tespiti bittiğinde sınır etrafına her iki hükümet de birer askeri birlik yerleştirecekti. Bu askeri birliklere herhangi bir yanlışlığın ortaya çıkmasını önlemek için sınırın bir krokisi verilecekti. Bu askeri birlikler sınır etrafındaki işaretlerin yani tepeciklerin korunmasını ve gerekli görüldükçe tamirini yapmakla sorumlu olacaktı. Bu tamir işlerini yapmak için tek numaralı tepecikleri Osmanlı Devleti, çift numaralı olanları Bulgaristan Krallığı askeri birlikleri tarafından inşası yapılacaktı. Bu tamir işlerinde taraflar birbirlerini bilgi alışverişinde bulunacaktı. Bu tepeciklerin tabanı 2 metre, yüksekliği 1,40 metre olarak inşa edilecekti. Üçüncü maddede ise bu küçük komisyonların çalışma bölgeleri belirlenmiştir. Buna göre A ve B alt komisyonu Mustafapaşa'dan itibaren aynı noktadan başlayacak bundan sonra A Balabanbaşı'na, B alt komisyonu Arda civarına doğru hareket edecektir. C alt komisyonu ise 27 Ekim'de göreve başlayacaktı. Dördüncü maddede bu küçük komisyonlar görevleri sırasında anlaşma hükümlerine göre hareket ettikleri halde bir problemle karşılaşmalar ise bir kroki ile birlikte zabıt tutmaları gerekeceği belirtilmiştir. Bundan sonra muhtelit komisyona devredilen zabıta göre sorun çözülmeye çalışılacaktır. Ayrıca sınır hattı ormanlık bir bölgeden geçiyorsa tarafların sınırı boyunca ikişer metrelik kısımlardaki ağaçların kesilmesi gerekecektir. Son madde de her posta için görevlendirilen topoğraf subayları kendi sahasındaki görevi bitirdikten sonra diğer sahalara yardım edebileceği belirtilmiştir. Topoğraf subayları sınır hatlarını haritalanmasını yaptıktan sonra bu haritayı muhtelit

komisyona gönderecektir. Muhtelit komisyon genel bir toplantı yaptıktan sonra bütün bu verilere dayanarak sınır hattı tespitini tamamlayacaktır¹⁴⁴.

Bu protokole göre çalışmalara başlanılmıştı. İstanbul Antlaşması'na eklenmiş olan Avusturya haritasına göre alt komisyonlar sınır hatlarına gönderilmişti. Bu alt komisyonlara eşlik eden topoğraf subayları arazi üzerinde incelemelerde bulunmuştu. Bu incelemeler sonucunda gerekli yerlerde toprak tepecikleri inşa edilmişti. Arazinin her beş-yüz metrelik kısmının krokisi resmedilmişti. Küçük komisyonlar bu krokileri bir zabıta kaydedip olası bir anlaşmazlık çıktığında muhtelit komisyonlara verilmesi için kayıt etmişlerdi¹⁴⁵. Bu komisyonlar mümkün olduğunca kesin bir hat tayin etmeye çalışmıştı. Topoğraflar 1/25000 ölçekli haritaya göre yeni hudut güzergahında üzerindeki dağları ve tepeleri işaretlemişlerdi. Bu şekilde birinci komisyon kendi sahasındaki çalışmaları tamamlamıştı. Yani Cisri Mustafa Paşa kuzeyinden Meriç havzası ve Dimetoka tarafında sınır hatları belirlenmişti. Diğer iki komisyon ise mevsim koşulların uygunluğuna bağlı olarak çalışmalarını sürdürmeye devam etmişti. Fakat bu çalışmalar sırasında Tahdid-i Hudut Komisyonu arasında Soğuksu civarında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı¹⁴⁶.

Bu sorunla Bulgaristan sınırının Soğuksu ile Şeveligo'dan 687 rakımlı tepeye kadar olan güzergahı üzerinde sınır tespiti yapılırken karşılaşmıştır. Bulgar delegeleri bu konuyu kendi hükümetlerine hemen bildirmişlerdi. Bu yüzden Bulgaristan hükümeti de hudut komisyonuna bir tebligat göndermişti. Fakat bu konu hakkında Osmanlı delegeleri tarafından İstanbul'a herhangi bir bilgilendirme yapılmamıştı. Bu durumdan habersiz olmaları nedeniyle Osmanlı hükümeti kendi delegelerinin bu kayıtsızlığından rahatsız olmuştu¹⁴⁷. Bu konuda sonradan Tahdid-i Hudut Komisyonu tarafından bir telgrafname ile Osmanlı hükümetine bir bilgilendirme yapılmıştı. Tahdidi Hudut Komisyon Reisi Cevad Bey tarafından gönderilen telgrafnamede

¹⁴⁴ BEO.4237.317732.lef,3-1. Osmanlı -Bulgar Tahdid-i Hudud Komisyonu tarafından hazırlanan protokol.

¹⁴⁵ BEO.4237.317732.lef,5-1. Tahdid-i Hudut Komisyonu Reisi Binbaşı Şükrü Bey'den Harbiye Nezareti'ne gönderilen 4 Kasım 1913 tarihli yazı.

¹⁴⁶“Tashih-i Hudut” **Tanin**, 2 Kasım 1913, nr; 1747, s.2.; “Osmanlı- Bulgar Hududu”, **Sabah**, 17 Kasım 1913, nr; 8709, s.1.; “Osmanlı-Bulgar Hududu” **Sabah**, 18 Kasım 1913, nr;8680, s.3.

¹⁴⁷ BEO.4242.318099.lef,1-1. Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezaretine gönderilen 20 Aralık 1913 tarihli Bulgar hududuna dair yazı.

sınırın bu üç kilometrelik kısmının kar ile kaplı olmasından dolayı çalışmaların yapılamadığı ve bu kısımdaki sınır tespiti seneye ertelenmesi gerektiğini bildirilmişti. Fakat Osmanlı hükümeti bu sorunun bir an önce çözülmesini istemişti¹⁴⁸. Bunun üzerine komisyon reisi Miralay Cevad Bey, Bulgar komisyon reisinin çalışmalara devam edilmesini onaylaması durumunda Osmanlı komisyonunun Soğuksu’da toplanabileceğini bildirmişti. Hatta Cevat Bey’de Osmanlı Devleti’nin vereceği bir talimat ile Bulgar komisyonuna Soğuksuya davet edeceğini ve Osmanlı delegelerinin Bulgar komisyonundan önce Soğuksu’da toplanabileceğini Hariciye Nezareti’ne bildirmişti.¹⁴⁹ Fakat arazinin karla kaplı olması ve Bulgar komisyonu delegelerinin Bulgaristan’a dönmüş olmalarından dolayı Soğuksu meselesinin bir karara bağlanması meselesi gecikmişti. Gecikmenin nedeni de sınırın bu üç kilometrelik kısmı Osmanlı Devleti tarafında kalmasına rağmen Bulgaristan Devleti bu konuda hak iddia etmesiydi. Bu yüzden Osmanlı Devleti bir an önce Soğuksu sınır meselesinin çözülmesini istemişti¹⁵⁰. Çünkü Bulgar Devleti arazinin karla kaplı olmasını bahane ederek bu bölgedeki sınır tespit çalışmalarını geciktirmeye çalışmıştır. Bu şekilde ileride bu sınır hattını kendi tarafına kaydırmak amacındadır. Dolayısıyla Soğuksu Karyesi ve Delidere yakınlarındaki sınır hattının hangi noktadan geçeceği konusunda Osmanlı- Bulgar Hudut Komisyonu arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Hem arazinin karla kaplı olması hem de komisyonunun sınır hattı konusunda uzlaşamaması nedeniyle komisyon çalışmalarına ara verilmiştir. Hariciye Nezareti ise ne bu konuda bir hatanın yapılmasını nede bir ileride başka bir sorunla karşılaşılmasını istememektedir. Bu yüzden İstanbul Antlaşması’nın imzalandığı sırada hem Osmanlı hem Bulgar delegeleri tarafından onaylanmış olan harita nüshasına göre sınırın tespit edilmesini uygun bulmuştur. Bu konuda Sofya Sefiri Fethi Bey’e de bir bilgilendirme yapılmıştır. Komisyon Reisi Cevad Bey’e göre, Bulgar Devleti antlaşma metnine çarpıtarak bir şekilde kendi menfaat ve taleplerini kabul ettirme çabası içindeydi. Bu yüzden Bulgaristan hükümeti ve Bulgar delegelerine bir

¹⁴⁸ BEO.4242.318099.lef,2-1.Harbiye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 20 Aralık 1913 tarihli yazı.

¹⁴⁹ BEO.4244.318258.lef,2-1. Harbiye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 28 Aralık 1913 tarihli yazı.

¹⁵⁰ BEO.4249.318644.lef,3. Harbiye Nezareti’nden Sadarete gönderilen 11 Ocak 1914 tarihli Bulgar hududuna dair yazı.

iharda bulunulması gerekmekteydi. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Bulgaristan Devleti'ne bu konuda bir talimat verilmesi istenmişti. Buna göre harita esas kabul edilecekti. Harita nüshası ve bütün kopyalarından faydalanarak bir sınır hattı belirlenecekti. Anlaşmazlık konusu olan bölge, Deliva Deresinin terk ettiği noktadan 687 rakımlı tepeye kadar olan üç kilometrelik kısımdır. Sınırın diğer bütün noktaları da dahil olmak üzere bu harita nüshasına göre tespiti yapılacaktır. Bu şekilde sorun çözülerek bir an önce sınır tespitinin yapılması sağlanacaktı¹⁵¹. Hava koşulları nedeniyle Tahdid-i Hudut Komisyonu sınır ile ilgili çalışmalarını 1914 yılının sonuna kadar bitirmek üzere 6 Kasım 1913'te geçici olarak ertelemişti.

Komisyon çalışmaları hava koşulları nedeniyle ertelenmiş olduğu için vakit kaybedilmişti. Bu yüzden 1914 Nisan'ında yapılacak komisyon toplantısı için ön hazırlıklara başlanmıştır. İstanbul Antlaşması'nın 1. numaralı protokolünde gösterilen haritada yeni açılacak sınır kapılarının ve ortaklaşa yapılacak yolların haritalandırılması için iki aylık bir zaman öngörülmüştü. Bu sınır kapıları ve yollar için yapılacak incelemelerden hemen önce Edirne Vilayeti tarafından yeni sınır etrafındaki özel ve devlet arazilerine ait bilgi ve belgelerin muhtelit komisyonlara bir an önce teslim edilmesi gerekmiştir. Osmanlı Bulgar sınır hattı ile ilgili çalışmalar bu doğrultuda devam etmişti¹⁵².

1.1.3. Meriç Nehri Tahdid-i Hudut Çalışmaları ve Talveg Meselesi

İstanbul Antlaşması'nın 1 numaralı protokolünün B fıkrası Meriç Nehri'nin sınırlarının belirlenmesi ve üzerindeki adaların hangi devlete ait olacağını tespit edecek bir komisyonun kurulmasıyla ilgili hükümler içeriyordu. Her iki devlet de Meriç Nehri'nin gemi seferlerine uygun bir hale getirilmesi için bir anlaşma yapmayı taahhüt etmişti¹⁵³. İstanbul Antlaşmasının birinci maddesinin son fıkrasında Meriç nehrinin nasıl paylaşılacağı hakkında “...*bu noktadan (Mandıra) itibaren hudud Meriç'in talvegini nehrin Kaldırkoz karyesinin üç-buçuk kilometre cenubunda ve iki*

¹⁵¹ HR.SFR.04.869.88.lef,1-1. Hariciye Nezareti'nden Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 30 Aralık 1913 tarihli yazı.

¹⁵² BEO 4273.320409.lef,2-1. Harbiye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 29 Mart 1914 tarihli yazı.

¹⁵³ “Bulgaristan ile Müakid Muahede-i Sulhiye” Düstur, a.g.e., s.28-31.

kola ayrıldığı noktaya kadar takip ederek oradan da Ferecik civarının geçen sağ kolun talvegin bit-takib Adalar Denizine müntehir olunur. Bu kısımda Aksu Bataklığı ile Kazıklı Göl kolları Devlet-i Aliye de kalarak Tuzla Gölü ile Dırana Gölü Bulgaristan'a rucü eder” denilerek Meriç Nehri için sınır nehrin talvegine göre belirlenmesi kabul edilmiştir¹⁵⁴. Fakat anlaşma gereğince kurulan Meriç Tahdid-i Hudut Komisyonu, çalışmaları sırasında Osmanlı ve Bulgar delegeleri nehrin talveginin ¹⁵⁵ tanımı hakkında farklı görüşler ileri sürmüştüler. Dolayısıyla ortaya çıkan bu farklı görüşler nedeniyle “Talveg Meselesi” ile ilgili Osmanlı hükümeti ve Bulgar hükümeti arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır.

İlk olarak Osmanlı delegeleri nehir adaları ve etrafını 19 Mayıs 1914’de keşif yapmaya başlamıştı. 28 Mayıs’ta Mandıra’ ya kadar ilerlemişlerdi. Nehir adaları toplamda kırk dokuz adet olup sadece sekiz tanesi önemli bir konuma sahip idi. Bu sekiz adanın dışında geriye kalanlar irili ufaklı kum adacıklarından oluşuyordu. Ayrıca 29 ve 30 Mayıs’ta yapılan komisyon toplantılarında İstanbul Antlaşması’nın birinci maddesinin son fıkrasında açıkça belirtildiği üzere Osmanlı delegeleri tarafından da sınır hattının nehrin talvegini takip etmesine karar verilmişti. Fakat bu karar uygulandığında Osmanlı Devleti aleyhine bir durum ortaya çıkmıştı. Osmanlı sahiline çok yakın bazı adaların talveg hattına göre Bulgar tarafına kaldığı görülmüştü. Osmanlı delegelerinin hem İstanbul Antlaşması’nda hem de komisyon toplantılarında Meriç’in Talveği hükmünü kabul etmesi bu konuda daha önce bir inceleme yapmadığını göstermekteydi. Çünkü hükmün uygulanması durumunda karşılaşacakları olumsuz durumdan habersizlerdi. İlk incelemeyi de 19 Mayıs’ta yapmışlardı. Bu yüzden bu gibi adaların kurtarılması için Osmanlı komisyonu tarafından Bulgar komisyonuna bazı teklifler hazırlanmıştı. Buna göre sahile çok yakın olan adaların kıyı ile olan uzaklığı en az 3/1 mesafede ise ada o taraf sahile ait olmalıydı. Bazı adalar suyun debisinin çoğalıp azalmasına göre bir ada iken ikiye ayrılabilirdi. Ya da iki ada birleşip tek adaya dönüşebiliyordu. Yine bu kurala göre

¹⁵⁴ BE0.4296.322145.lef,3-2. Hariciye Nezareti’nden Sadarete gönderilen 30 Haziran 1914 tarihli yazı.

¹⁵⁵ Tam olarak talveg, coğrafi bir terim manasında şunu ifade etmektedir: “Akarsu yatağının en çukur yerlerini birleştirmek suretiyle elde edilen çizgiye talveg denir. Talveg yatağın tam ortasından geçmez. Bilakis ekseriya sağa ve sola kıvrılarak uzanır ve zamanla da yerinde değiştirir” Osman Demir, **Dere Yataklarının Mülkiyeti ve Kullanım Biçimi Açısından İncelenmesi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1993. s.3.

ileride iki devlet arasında bir sorun yaşanmaması için bu gibi adaların tek bir ada olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu teklifler Bulgar delegeleri tarafından kabul görmemişti. Bu yüzden her iki taraf da tekliflerin hükümetleri tarafından değerlendirilmesi için toplantıya ara vermişlerdi¹⁵⁶.

Talveg hattına göre Meriç'te yapılacak bir sınır düzenlenmesinin ne gibi sonuçlar ortaya çıkaracağı konusunda Osmanlı idarecileri tarafından pek çok fikir beyan edilmişti. Harbiye Nezaretine göre, Meriç'in sol sahili Osmanlı Devleti tarafına kalmaktaydı. Fakat Meriç'in sol sahili karşı tarafın sahiline göre daha alçakta ve toprak cinsi de yumuşak olduğundan sürekli aşınarak erimekteydi. Özellikle Meriç'in gelgit zamanlarında toprak aşındırarak nehir yatağı sol sahilin aleyhine genişlemekteydi. Antlaşmada ise sınır hattının Meriç'in sağ talvegini takip edeceği şeklinde belirtmekteydi¹⁵⁷. Bu da nehir adalarının çoğunun kaybedileceği anlamına gelmekteydi. Çünkü bu adalardan bazıları konumu itibarıyla kritik bir öneme sahipti. Bunlardan biri de askeri olarak konumundan dolayı önemli olan Ergene Nehrinin Meriç'e döküldüğü yerdeki adadır. Bu adanın da Bulgarlara bırakılması ihtimal dahilindeydi. Adanın gerek gemi seyrine ve gerek üzerinde inşa edilecek köprülerle yararlanılması gibi çok yönlü faydaları bulunmaktaydı. Bu yüzden talveg tanımının Meriç Nehri'nin "hatt-ı nasıfe" şeklinde Bulgaristan hükümetine kabul ettirilmesi gerektiği düşünülmüştü. Yani bu hatt-ı nasıfe ile kastedilen talveg hattı gemilerin nehir üzerinde seyrederken geçtiği yol, su yolu mecrası olarak tanımlanmalıydı. Fakat İstanbul Anlaşması'ndaki birinci maddenin son fıkrasına göre talveg tanımının hatt-ı nasıfe olarak değiştirilmesi mümkün değildi. Tahdd-i hudut komisyonu tarafından da nehrin yalnızca bir yolu takip edeceği ve bu da nehrin en alçak sularındaki "hatt-ı mutavassıt" (ikisinin ortası) olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmişti. Nehir üzerindeki adaların ve nehrin birçok kola ayrılmış olması nedeniyle talvegin geçtiği kolun hatt-ı mutavassıtı dikkate alınacağı kararlaştırılmıştı. Ayrıca bu adalar ile ilgili

¹⁵⁶ **BE0.4296.322145.lef,4-1.** Meriç Tahdid-i Hudut Komisyon Reisi Binbaşı Şükrü Bey'in Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazı.

¹⁵⁷ **BEO.4293.321962.lef,2-1.** Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezaretine gönderilen 18 Haziran 1914 tarihli yazı; **BE0.4296.322145.lef,2-2.** Hariciye Nezareti'nden Sofya Sefareti Maslahatgüzarlığına gönderilen Haziran 1914 tarihli yazı.

bazı düzenlemeler de yapılmalıydı¹⁵⁸. Bu yüzden Meriç Nehri üzerindeki adalar iki devlete “mütesaviyen” (eşit olarak) komisyon çalışmaları sonucunda paylaştırılmalıdır. Bulgar delegelerine bu doğrultuda uygun ve açıklayıcı bir teklifte bulunulması gerektiği belirtilmiştir. Hariciye Nezareti’nin görüşü bu doğrultu idi. Meriç Nehrinin Ergene ile birleştiği noktadaki adanın önemine gelince, Osmanlı komisyon reisinin gönderdiği bilgiye göre talveg hattı akımı boyunca ada sol tarafta bulunmaktadır. Osmanlı sahiline 3/1 mesafeden daha yakın idi¹⁵⁹. Ada Ergene’nin Meriç’e döküldüğü yerden itibaren 700 metre kuzeyde Meriç sularının güçlü akıntısı boyunca kuzeybatıdan güneydoğu yönünde Ergene’ye bir kanal vasıtasıyla oluşmuş 700 metre uzunluğunda ve 200 metre genişliğindedir. Ergene’nin hemen güneyinde ve Osmanlı tarafındaki sahile en yakın olan çayırıklı bir ada idi. Ayrıca adanın konumu ve verimli tabiatıyla büyük bir öneme sahiptir. Bu adanın talveg hattı nedeniyle Bulgaristan’a bırakılması Osmanlı Devleti tarafından bir güvenlik sorunu oluşturacaktı. Bu yüzden Osmanlı komisyonu bu gibi adaların talveg hattına göre belirlenmesinden istisna edilmesini teklif etmişti. Fakat Bulgar delegeleri İstanbul anlaşmasına aykırı bulduğu için kabul etmemişlerdi¹⁶⁰. Komisyon reisinin görüşüne göre bu adanın kurtarılması için Meriç nehrinin yağmur sularının çoğaldığı ve kanalın daha da derinleşmesiyle talveg hattının Osmanlı sahiline yaklaştığı sırada muhtelit komisyona bu istisna teklifi yapılması gerekmekteydi¹⁶¹.

Bulgar delegeleri ise hatt-ı nasıfe yerine anlaşmada geçen talveg hattının coğrafi terim olarak esas alınmasını istemişlerdi. Bu konuda Bulgaristan hükümetinin talimatlarıyla da delegeler bu konuda ısrarcı olmuşlardı. Babıali Hariciye Nezareti de komisyondan gönderilen evrak ve bilgiler doğrultusunda şu görüşü savunmuştu. Antlaşmadaki hükme dayanarak talveg ifadesinin nehrin cereyanı(akımını) boyunca ikiye bölen hatt-ı nasıfe anlamında olduğunu ileri sürmüştür. Bulgar delegelerinin iddia ettiği gibi coğrafi bir terim olarak kabul edilmesi uygun olmayacaktı. Çünkü

¹⁵⁸ BE0.4296.322145.lef,1-1.Hariciye Nezareti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen 1 Temmuz 1914 tarihli yazı.

¹⁵⁹ BE0.4296.322145.lef,3-2. Hariciye Nezareti’nden Sadarete gönderilen 30 Haziran 1914 tarihli yazı.

¹⁶⁰ BE0.4296.322145.lef,8-1.Meriç Tahdid-i Hudut Komisyonu Reisi tarafından Harbiye Nezareti’ne gönderilen 1 Haziran 1330 /14 Haziran 1914 tarihli telgrafname sureti.

¹⁶¹ BE0.4293.321962.lef,4-1.Harbiye Nezareti’nden Meriç Tahdid-i Hudut Komisyonu Reisi Şükrü Bey’e gönderilen 15 Haziran 1914 tarihli telgrafname.

Meriç nehrinin talvegi yılın belirli mevsimlerinde sürekli değişmekteydi. Bu yüzden Meriç nehrinin talvegini coğrafi terimi anlamına bağlanarak kabul edilmesi durumunda yapılacak olan sınır tespiti güvenli ve kesin bir sınır hattı olmayacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne bırakılan bir ada birkaç ay sonra talvegin değişmesiyle Bulgaristan tarafına kayabilecektir. Bu şekilde adaların çoğu Bulgaristan'a bırakılacaktır. Bu yüzden Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında sorunların yaşanılması kaçınılmaz olacaktı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir durumdur. Bulgaristan hükümeti bunun farkında olduğu için talveg hattı konusunda taviz vermek istememişti¹⁶². Ayrıca antlaşmanın bir numaralı protokolün B fıkrasında *“Meriç'in mecrasında kain adalara müteallik tahdid-i hudud muamelatı bir komisyonu mahsusa tevdi edecektir”* denilmektedir. Şayet adaların aidiyeti konusunda talveg hattı dikkate alınacak olursa Meriç Nehri'nin doğduğu noktadan döküldüğü yere kadar hat boyunca batısında kalan adalar Bulgaristan'a güneydoğusundaki adalar da Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı. Bu bağlamda antlaşmada bu fıkranın yazılmasına gerek duyulmayacaktı. Ama antlaşmadaki bu hükme göre bir karara bağlanması gerekmektedir. Bu yüzden en uygun karar adaların hangi taraf sahiline yakın ise o taraf devlete ait olmasıydı. Sahile ne kadar yakın olması gerektiği konusunda karar verecek yetkili mercii ise kurulacak özel bir komisyon olacaktı. Osmanlı delegelerince bu mesafe 3/1 kadar olması görüşü savunulmuştu¹⁶³.

Osmanlı-Bulgar karma komisyonu üç numaralı zabıtnamesinde Meriç nehrinin sınırları ile ilgili olarak iki devletin bir mukavele imzalaması gerektiğini belirtilmişti. Bulgaristan da bu bağlamda bir notayı Osmanlı hükümetine göndermişti. Bu notada, Meriç Nehri'nin talvegindeki değişikliklerden dolayı adaların taraf devletlere hangi şartlarda, nasıl ve ne zaman bırakılacağı hususlarının belirlenmesi için bir anlaşma yapılması teklif edilmiştir. Ayrıca adalar ve kumsallıkların hangi sahile yakın olduğuna bakılmaksızın sadece nehrin talvegine göre tespit edilmesini de teklif edilmişti. Bulgaristan'ın bu notasına Babıali hukuk müşavirleri tarafından bir cevap hazırlanmıştı. Buna göre öncelikle iki ülke arasında bir anlaşma yapılması kararı tahdid hudut komisyonunun yetkisinde olmadığı değildi. İkincisi adalar hangi taraf

¹⁶² BE0.4296.322145.lef,2-2. Hariciye Nezareti'nden Sofya Sefareti Maslahatgüzarlığına gönderilen Haziran 1914 tarihli yazı.

¹⁶³ BE0.4296.322145.lef,3-2. Hariciye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 30 Haziran 1914 tarihli yazı.

sahile daha yakın ise o devlete ait olmasının daha uygun olduğu ifade edilmişti. Anlaşmazlık konusu olan adaların “muhtelif kıyı” olarak tanımlanmalı ve Osmanlı-Bulgar komisyon delegeleri tarafından anlaşmazlık çözülmeli idi¹⁶⁴. Fakat Nafia Nazırının göre Babıali hukuk müşavirlerince adaların hangi sahile yakın ise o devlete bırakılması görüşü uygun değildi. Zira haritadan tespit edildiği üzere adaların çoğunluğu Bulgaristan sahiline yakın idi. Böyle bir teklif Osmanlı Devleti’nin aleyhine sonuçlanacaktır. Öncelikle anlaşmazlıkların çözülmesi işinin komisyona bırakılması daha uygun görülmekteydi. İleride nehrin talveginin değişmesiyle bazı noktalardaki büyükçe adalar Osmanlı sahiline daha yakın olarak değişecekti. Bu sırada Osmanlı delegeleri de Bulgaristan’a talvegin yakınlığının esas alınmasını teklif etmeliydi. Bu durumda şartlar Osmanlı Devleti lehine çevrilmiş olunacaktı¹⁶⁵.

Bulgaristan’ın notasına İstişare Odasının bir cevap metni hazırlamıştı. Meclis-i Vükela kararıyla bu metne ileride Meriç Nehri’nin talvegi değişmesi durumunda tespit edilmiş olan sınır hattının değiştirilemeyeceği şartı eklenmesi istenmiştir. Bu yüzden İstişare odası da Bulgaristan’a verilmek üzere yeniden bir cevap metni hazırlamıştır. Buna göre, talveg hattı nehrin sadece bir su yolu (hatt-ı nasıfe) olarak görülüp ve çeşitli kollara ayrıldığı noktalarda nehri ikiye bölen bir sınır hattı olarak kabul edilmeliydi. Bu doğrultuda bir sınır hattı belirlendikten sonra ancak adaların hangi devlete ait olacağı tespit edilebilecektir. Ayrıca İstanbul Antlaşması’nın bir numaralı protokolünün B fıkrasına dayanarak bu şekilde bir teklifin yapılması uygun idi. Ancak bu doğrultuda Osmanlı Devleti’nin adaların tespiti için talveg hattını esas alınmasını kabul edebilecekti¹⁶⁶.

İki hükümet arasında talveg hattı meselesi yüzünden ortaya çıkan farklı yaklaşımlar nedeniyle Meriç Nehri üzerinde bir türlü sınır tespiti yapılamamıştır. Bu belirsizlikten dolayı birtakım sorunlar yaşanmıştır. Meriç Nehrinde balık avlayan Bulgar kayıkçıları Osmanlı sahiline yanaşarak sınır ihlali yapmışlardı. Harbiye Nezareti buna benzer sınır ihlallerin önüne geçmek için geçici olarak nehrin “hatt-ı

¹⁶⁴ BEO.4298.322342.lef,2-1. Hariciye Nezareti’nden Sadaret gönderilen 6 Temmuz1914 tarihli yazı.

¹⁶⁵ BEO.4301.322550.lef,1-1,2-1. Nafia Nezareti’nden Sadarete gönderilen 22 Temmuz1914 tarihli yazı.

¹⁶⁶ BEO.4326.324.386.lef,2-1.Babıali Hariciye Nezareti Umuru Siyasiye Müdüriyeti İstişare Odası’ndan Sadarete takdim kılınan 12 Kasım 1914 tarihli yazı.

vasatının” sınır olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürülmüştür. Hariciye Nezaretine de bu doğrultuda çalışmalara başlanması istenmiştir¹⁶⁷. Ayrıca Meriç Tahdid-i Hudut Komisyonu hattı nasıfenin fiili olarak bir sınır kabul edilmesini ve adalarla ilgili kısımda İstanbul Antlaşması’nın I. numaralı protokolün B fıkrasına göre bir komisyon tarafından belirlenmesinde bir sakınca görmediklerinde belirtmişlerdi. Hariciye Nezareti’nin bu yönde Bulgaristan hükümetine yaptığı girişimler sonucunda Bulgaristan Sefareti’nden şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur. Meriç Nehri boyunca belirlenecek olan sınırın İstanbul Antlaşması’nın 1 numaralı protokolünün B fıkrasının “harfiyen” ve “tamamen” esas alınmasının Bulgaristan Harbiye Nezareti tarafından gerekli görülmüştür. Ayrıca Meriç Nehri sınırının kesin olarak tespit edilmesi durumunda hattı nasıfe sınır olacaktı. Ancak her iki tarafında bu sınır hattını ihlal etmemeliydi. Bu yüzden sınır ihlallerinin önüne geçmek için de her iki devletin askeri ve mülki memurlarına verilmek üzere bir talimatname hazırlanmalı idi. Hariciye Nezareti Bulgaristan Sefareti’nden bu görüşleri doğrultusunda bir talimatname hazırlamıştır¹⁶⁸. Bu talimatnameye göre, İstanbul Antlaşması’nın 1 numaralı protokolünün B fıkrasının “harfiyen ve tamamen” esas alınmak şartıyla daha önce tatil etmiş olan Meriç Nehri Tahdid-i Hudut Komisyonu görevine kaldığı yerden devam edecektir. Bu komisyon kesin bir sınır hattına karar verene dek Meriç nehrinin hududu hatt-ı nasıfe olarak tayin edilecekti. Her iki tarafın ahalisi tarafından her ne sebepten olursa olsun sınır ihlali yapılması durumunda cezai işlemler yapılacaktı. Osmanlı-Bulgar askeri ve mülki memurları bu talimatnameyi yerine getirmekle mükellef olacaklardı¹⁶⁹.

Ancak hazırlanan bu talimatname Harbiye Nezareti tarafından uygun görülmemiştir. Talimatnamenin uygulanması halinde iki hükümet arasında ileride siyasî bir anlaşmazlık ortaya çıkacağı öne sürülmüştür. Bu yüzden Sofya Sefaretine gönderilen bu talimatnameden Bulgaristan hükümeti haberi olmadan yeniden düzenlenmeliydi. Bu talimatnameye göre Talveg hattının doğu sahiline daha yakın

¹⁶⁷ **DH.SYS.9.92.lef,3-1.** Harbiye Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 24 Eylül 1914 tarihli yazı.

¹⁶⁸ **BEO.4317.323755.lef,10-1.** Harbiye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen “*Osmanlı Bulgar hududunda Meriç nehri hatt-ı nasıfenin hudut olarak kabulünde mahzuru siyasiye olduğuna dair*” 3 Ekim 1914 tarihli yazı.

¹⁶⁹ **BEO.4317.323755.lef,2-1.** Talimatname Sureti.

olması nedeniyle önemli konumda olan dokuz adadan çoğu Bulgaristan’a kalacaktır. Ayrıca “harfiyen ve tamamen” gibi kesin ifadelerin çıkarılması ve yeni bir talimatnamenin hazırlanmalıydı. Adaların ise daha sonradan kurulacak bir komisyon tarafından belirlenmesi Osmanlı Devleti için daha uygun olacağı düşünülmüştür¹⁷⁰.

Bu sırada Meclis-i Vükelada Meriç nehrinin talvegi sınır hattı olarak kabul edilmiştir. İleride Meriç Nehri’nin talveginin değişmesi durumunda bugünkü sınır hattını etkilemeyeceği de kararlaştırılmıştı. Fakat alınan bu kararın incelenip değerlendirilmesine gerek kalmamıştır. Çünkü o sırada Birinci Dünya savaşı çıkmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Tahdid-i Hudut Komisyon üyelerini asli görevlerine yani askeri birliklerine geri dönmüşlerdi. Böylece Meriç nehrinin sınırını tespit etmek için kurulan komisyon kendiliğinden dağılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti bu sırada Bulgaristan ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışıyordu. Dolayısıyla iki devlet arasında sorunların çıkmasına neden olacak hudut meselesiyle ilgili tekliflerin yapılması için uygun bir zaman değildi¹⁷¹. Harbiye Nezaretinin 29 Kasım 1914 tarihli tezkiresi ile Tahdid-i Hudut Komisyonun çalışmaları bir süreliğine askıya alınmıştır¹⁷².

1.2. Tashih-i Hudut (Sınır Düzeltmesi) Anlaşması ve Müzakereleri

Bulgaristan İttifak Bloku’na katılması için İttifak devletleri tarafından kendisine birtakım tavizler verileceğini öngörmüştü. Bu yüzden Osmanlı Devleti’nden Midye- Enez hattına kadar olan Batı Trakya topraklarını kendisine bırakılmasını istemişti. Bulgaristan’ın bu talebi bir anda ortaya çıkan bir durum değildi. Ayastefanos Antlaşması’ndan beri Bulgaristan bu hayali doğrultusunda hareket etmişti. Yeni oluşan bu siyasi koşullar Bulgaristan’ın bu isteklerini gösterme fırsatı vermişti. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda bulunan askeri birliklerini Suriye’ye kaydırıldığını düşündüğünden Balkanlarda Osmanlı topraklarını koruyacak yeterli birlik

¹⁷⁰ BEO.4317.323755.lef,10-1. Harbiye Nezareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen “*Osmanlı Bulgar hududunda Meriç nehri hatt-ı nasıfenin hudut olarak kabulünde mahzuru siyasiye olduğuna dair*” 3 Ekim 1914 tarihli yazı.

¹⁷¹ BEO.4326.324386.lef,3-1. Harbiye Nezareti’nin 29 Kasım 1914 tarihli tezkiresi.

¹⁷² M.V. 195.44.lef,1-1. Meclisi Vükela Müzakeresi Mahsus Zabıt Evrakı Seniye 3 Aralık 1914.

bulunmayacaktı. Bulgaristan hükümeti de bu fırsatı iyi değerlendirmek istemişti. Fakat Osmanlı hükümeti açısından Bulgaristan'ın bu taleplerinin kabul edilmesi mümkün değildi. Çünkü Bulgaristan hükümeti sadece Midye-Enez hattını değil Edirne'yi de kendisine verilmesini istemişti¹⁷³. Dolayısıyla Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmiş olması nedeniyle ortaya çıkan bu siyasi durumu fırsata çevirerek olabildiğince kazanç elde etmek istemiştir¹⁷⁴. Bulgaristan hükümetinin talimatıyla İstanbul Bulgar sefiri Nikolay Koluşeff bu doğrultuda teşebbüslerde bulunmuştur. Koluşeff Sadrazam Said Halil Paşa'ya Midye-Enez sınır hattı hususunu yeniden gündeme getirmiş ve bu konuda müzakereler yapıp yapılamayacağını sormuştu. Sadrazam Said Halil Paşa ise kesin bir ifadeyle Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı kazanacağı askeri bir zafer neticesinde ancak bunun mümkün olabileceğini söylemişti. Fakat dönemin siyasi atmosferi Bulgaristan'ın lehine idi. Osmanlı Devleti İttifak Bloku'na katılmış ve savaşan devletler arasında yerini almıştı. Hem İtilaf hem de İttifak Bloku Bulgaristan'ı kendi tarafına çekebilmek için birçok teklifte bulunuyordu. Dolayısıyla Bulgaristan hükümeti bu durumdan faydalanarak Osmanlı hükümetine sınır düzenlemeleriyle ilgili tekliflerde bulunmuştu. Bundan sonra Bulgaristan, Osmanlı hükümetine açıkça İttifak Bloku'na dahil olmak için yeni bir sınır düzenlemesi anlaşması teklifinde bulunmuştur. Buna göre, Edirne'nin savunma hattı mıntıkası Osmanlı hükümetinde kalmak üzere şimendifer hattını Bulgaristan hükümetine bırakılması istenmişti. Bu doğrultuda Dedeagaç-Mustafapaşa şimendifer hattı boyunca sınırdaki bir düzeltme yapılmasını istediklerini bildirmişlerdi. Bulgaristan coğrafik olarak kritik bir noktada bulunuyordu. Bu yüzden Bulgaristan yönünden gelecek bir askeri tehdit İstanbul'un savunmasını tehlikeye atacaktı. Osmanlı hükümeti bu durumun farkında olarak ve bu tehlikeyi bertaraf etmeği amaçlıyordu. Bulgaristan'ın sınır düzeltmesiyle ilgili tekliflerine makul bir anlaşma zemini oluşturmaya çalışıyordu. Bu bağlamda Osmanlı hükümeti, Bulgaristan'ın tekliflerine karşılık Dimetoka Osmanlı Devleti'nde kalmak şartıyla Kızıl su güneyinden dolaşarak Arda'nın Kumarlı batısından geçecek sınıra yakın bir hat üzerinde bir anlaşma yapmaya hazır idi. Said Halim Paşa, Bulgaristan hükümetinin

¹⁷³ Angel Dobrav, "1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri**, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara-2005, s.2.

¹⁷⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.440.

tekliflerine ilk başlarda kararlı bir tavır sergileyerek reddetmişti. Fakat o günkü şartlar gereği Osmanlı hükümeti bu kararlı tavırdan uzaklaşmıştı. Bulgaristan'ın toprak taleplerine verdiği olumlu cevapla bu kararlı tavırdan geri adım atmış ve birtakım tavizler vermeye razı olmuştu¹⁷⁵.

İki ülke arasında hakem rolünü üstlenen Almanya ile Avusturya-Macaristan devletleri aracılığı ile müzakereler Meriç Nehri mecrası etrafında yapılması sağlanmıştır¹⁷⁶. Bu bağlamda Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında müzakereler 1915 yılının temmuz ayından itibaren resmen İstanbul'da başlamıştı. Osmanlı hükümeti adına Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Halil (Menteşe) Bey müzakereleri yürütüyordu. Bulgaristan hükümeti adına İstanbul Bulgaristan Sefiri Koluşeff, Bulgaristan Harbiye Nazırı Kolonel Cakoff, Doktor Toçkoff delege olarak katılmışlardı¹⁷⁷. Ayrıca bu müzakereler Almanya ve Avusturya-Macaristan sefirleri de ara ara dahil olmuşlardı. Osmanlı hükümetinin müzakereler sırasındaki şartları mühimmat geçişine izin verilmesi, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle ittifak yapılması ve Bulgaristan'ın harbe katılmasından ibaret idi. Buna karşılık Bulgaristan'a Edirne'nin savunması için gerekli bölge hariç olmak üzere Meriç'in sağ sahilinden sonrası için bir sınır düzeltmesi teklifi yapılmıştı. Bulgarların birinci şartı birtakım toprak tavizleriyle ilgili olup ikinci ve üçüncü şartlarını henüz bildirmeyeceklerini söylemişlerdi. Halil Bey bu şekilde belirsiz şartlarla müzakereye devam edemeyeceklerini bildirmiş ve müzakere toplantısı kesmişti. Bunu üzerine Bulgar delegeleri müzakereye devam hususunda ısrarcı olmuş ve müzakerelere devam edilmişti. Müzakereler sırasında Bulgar delegeleri bir ara Kırkkilise'yi Balkan Savaşı sırasında aldıklarını öne sürerek Bulgaristan'a verilmesini Alman sefirinden talep etmişti. Almanya sefiri ise bunun kabul edilmesinin mümkün olamayacağını belirterek *“eğer her devletin bir muharebe kazandığı yeri almak lazım gelirse Ruslar şimdiye bütün Macaristan'ı almaları lazım geldiğini”* cevabını vermişti. Bulgar delegeleri Halil Bey'e de bu konudan söz etmişler ise de Halil Bey kesin bir cevapla

¹⁷⁵ **HR.SFR.04.260.62.lef,24-1,24-2.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 16 Haziran 1915 tarihli Telgrafname.

¹⁷⁶ Angel Dobrav, **a.g.e.**, s.1-2.

¹⁷⁷ **Osmanlı Mebusan Meclisi Halil Mentşe'nin Anıları**, Yay. Haz. Murat İpekoğlu, Altınordu Yay.,2. Baskı Ankara 2019.s.152-153.

reddetmiştir¹⁷⁸. Bulgaristan Kırkkilise konusunda ısrarlarına devam ederek, müzakerenin son safhasında Kırk Kilise'nin doğusundan birkaç kilometre arazi verilmek üzere Meriç ve şimendiferle birlikte Meriç'in batısındaki bütün araziye istemişlerdi. Osmanlı hükümeti ise Arda Köprüsüyle Meriç Nehri'nin güneyindeki Ahiköy arasında çizilecek bir hat ile Edirne Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere Meriç'in kanalizasyonunu Bulgarlara bırakarak şimendifer ve Meriç'in batısını terk etmeye razı olmuştu. Bu doğrultuda bir teklifi Halil Bey vasıtasıyla Bulgar tarafına yapılmıştı. Ayrıca Kırkkilise konusunda ısrar edilmemesi şartı da teklife ilave edilmişti¹⁷⁹.

Bulgar delegesi Doktor Toçkoff Sofya'ya geri dönmüştü. Sofya Sefiri Fethi Bey bu durumun nedenini sorduğunda ise Halil Bey'in teklifini ve diğer meseleleri kendi hükümetleriyle danışmak üzere şimdilik İstanbul'daki müzakereye ara verdikleri cevabını vermişti. Ayrıca Bulgaristan Kral'ının Karaağaç'ın dahi kendilerine verilmesinden memnun olmadığını da aktarmıştı. Görüldüğü üzere Bulgaristan hükümeti arazi terki konusunda Osmanlı Devleti'nin verdiği tavizleri yeterli bulmamıştı¹⁸⁰. Ali Fethi Bey'e göre Bulgaristan hükümetinin bütün talepleri kabul edilse dahi bunu yeterli görmeyeceklerdi. Bir sonraki müzakere toplantısında yeni talepler öne süreceklerdi. Ali Fethi Bey, Bulgaristan hükümeti ile hali hazırda bir ittifak anlaşması yapılmış olmasına rağmen bu talepler karşısında Osmanlı hükümeti sürekli ve güvenli bir uzlaşmayı sağlayamayacağı görüşünde bulunmuştu. Bulgaristan hükümetinin bu tutumu iki hükümet arasındaki karşılıklı güvene dayanan diplomatik ilişkilere zarar veriyordu. Ayrıca Bulgaristan hükümetinin sürekli yeni taleplerde bulunması müzakere görüşmelerinin uzamasına da neden olmuştu¹⁸¹. Osmanlı- Bulgar müzakereleri için İstanbul'da Osmanlı delegeleri, Sofya'da Ali Fethi Bey çalışmaları yürütüyordu. Bulgar delegeler İstanbul'a geri dönmüşlerdi. Bundan sonra Ali Fethi Bey de Bulgaristan Başbakanı Vasil Hristov Radoslavof'a İstanbul'dan gelen

¹⁷⁸ **HR.SFR.04.260.62.lef,29-2.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 14 Temmuz 1915 tarihi telgrafname.

¹⁷⁹ **HR.SFR.04.260.62.lef,33-1.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 6/7 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸⁰ **HR.SFR.04.260.62.lef,38-1.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 11 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸¹ **HR.SFR.04.260.62.lef,38-3.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 11 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

delegelerin teklifleri konusunda ki görüşlerini sormuştu. Radoslavof, delegelerden Tüfekçiyef'in İstanbul'a döndüğünde Osmanlı hükümetine resmi bir teklifte bulunacağını söylemişti. Ayrıca Bulgaristan Kral'ının Kırkkilise konusunda hala ısrarcı olduğunu da ifade etmişti. Daha sonra Ali Fethi Bey, Radoslavof'a Sırbistan'a ne zaman harekate başlanacağını sormuştu. Radoslavof, Almanya ve Avusturya ile yapılan müzakerelerin sonuna gelindiğini fakat her şeyin İstanbul'da yapılan müzakerelere bağlı olduğunu belirtmişti¹⁸². Ali Fethi Bey Alman karargahından, Bulgaristan Kralı ve Bulgaristan hükümetinden aldığı bilgilere dayanarak Bulgaristan'ın Osmanlı hükümeti ile anlaşma yapacağını düşünmekteydi. Bu yüzden Osmanlı hükümetine Tüfekçiyef'e karşı daha ılımlı davranılmasını tavsiye etmişti¹⁸³.

Tüfekçiyef Radoslavof'un imzasının olduğu bir mektupla yeni bir teklifte bulunmuştu. Bulgaristan hükümeti Kırkkilise' den vazgeçmişti. Bu teklife göre, Tunca'nın geçtiği yerden itibaren Hasköy-Üsküdar civarından geçerek Yeni Mustafa Paşa'dan Meriç'e uzanacaktı. Arda Şimendifer Köprüsü Bulgarlara verilecek, Karaağaç Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. Sınır hattı Sinekli Deresine doğru dere ile Bosnaköy'ün güneyinden Meriç Nehri'ne ulaşacaktı. Buradan da sınır Meriç Nehri'nin sol yatağı olarak kabul edilecekti. Bir sınır tespiti yapılana kadar nehrin sol yatağı sınır olacaktı. Ayrıca Meriç Nehri'nin kanalizasyonundan Osmanlı Devleti sahilini ihlal etmeden Bulgaristan tarafı kullanabilecekti. Tüfekçiyef bu sınır hattını Bulgaristan Kral'ına kabul ettireceği dair Enver Paşa'ya söz vermişti¹⁸⁴. Tüfekçiyef'in bu söylemlerine dayanarak Enver Paşa, Fethi Bey'e Bulgaristan hükümeti ile olan sınır meselesini çözdüklerini öne sürmüştü¹⁸⁵. Fakat Tüfekçiyef, Radoslavof ile görüştüktan sonra bu seferde Meriç Nehri'nin her iki sahilin üzerinden hak iddia etmeye başlamışlardı¹⁸⁶. Enver Paşa'ya göre Radoslavof'un gönderdiği her iki mektupta da Meriç Nehri sahilinden bu şekilde yararlanılacağına dair bir husustan

¹⁸² **HR.SFR.04.260.62.lf,40-1.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 16 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸³ **HR.SFR.04.260.62.lf,40-2.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 16 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸⁴ **HR.SFR.04.260.62.lf,41-1** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 15 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸⁵ **HR.SFR.04.260.62.lf,41-2.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 15 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸⁶ **HR.SFR.04.260.62.lf,55-1.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 16/29 Ağustos 1915 tarihi telgrafname

bahsedilmemekteydi. Ayrıca Enver Paşa, Radoslavof'un göndermiş olduğu mektuplara göre sınır üzerinde bir uzlaşmaya varılmış olduğundan Radoslavof'un sonradan öne sürdüğü bu ikinci pazarlığı kabul etmemişti¹⁸⁷. Fakat sonradan anlaşıldığı üzere Bulgaristan 14 Ağustos tarihli tekliflerinden vazgeçmiş ve yeni bir talep daha öne sürmüştü. Bulgaristan hükümeti Meriç Nehri'nin sol sahilden yani Osmanlı hükümeti taraf sahilinden iki kilometrelik bir arazi talebinde bulunmuştu. Bu taleplerinde de ısrarcı olmuştu. Burada Bulgaristan Başbakanı Radoslavof ve Bulgaristan Kralı arasında bir fikir ayrılığı olduğu söylenebilir. Çünkü Bulgar delegesi Tüfekçiye Radoslavof'un mektubundaki teklifi Krala kabul ettireceğini söylüyordu. Bu yüzden Bulgaristan Kralı'nın Osmanlı hükümetine karşı daha fazla talepkar olduğu ve Radoslavof ile sınır konusunda uzlaşmadığı açıktır. Ya da Bulgaristan hükümeti her seferinde yeni talepler öne sürerek Osmanlı hükümetinin buna karşı tepkisini öğrenmeye çalışmaktaydı. Bu taleplerinde de Bulgaristan Kralı'nın istekleri doğrultusunda hareket ettiklerini ileri sürüyorlardı. Bu her iki olasılıkta da Bulgaristan hükümetinin müzakereleri uzatarak zaman kazanmaya çalıştığı anlaşılmaktaydı. Ali Fethi Bey'e göre Meriç Nehri'nin sol sahilinden Bulgarlara arazi verilmesi tehlikeli bir durum idi. Kendi ifadesiyle *"Bulgarlara ne kadar verilse daha o kadar talep etmek tabiatları muktezasındandır"*. Osmanlı hükümetinin bu kadar tavizkar davranması Bulgaristan hükümetinin yeni taleplerde bulunması cesaretlendirmekteydi¹⁸⁸. Enver Paşa ise Sırlara karşı bir an önce harekate başlanılması için Meriç Nehri'nin doğu sahilinden bir veya iki kilometrelik bir kısmı Bulgaristan'a vermeye razı olmuştu. Çünkü bütün bu *"fedakarlıkların"* amacı Bulgarların savaşa katılması uğruna yapılmıştı. Bulgaristan hükümeti de bunun farkında olarak elinden geldiğince Osmanlı Devleti'nden toprak koparmaya çalışmaktaydı. Bu yüzden Enver Paşa, Ali Fethi Bey'e Enez'in kurtarılması yönünde çalışmalara başlaması yönünde bir talimat vermişti. Radoslavof'a bunun son *"fedakârlık"* olduğunu kesin bir dille iletmesini söylemişti¹⁸⁹. Bundan sonra Enver Paşa Tüfekçiye'nden olumlu bir telgraf almıştır. Bunun üzerine

¹⁸⁷ **HR.SFR.04.260.62.lef,57-1.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 27 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸⁸ **HR.SFR.04.260.62.lef,58-1.** Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 30 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

¹⁸⁹ **HR.SFR.04.260.62.lef,65-1.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 31 Ağustos 1915 tarihi telgrafname.

Ali Fethi Bey'e hemen yeni bir teklifte bulunmasını istemişti. Bu teklifin başlıca esasları, sadece vapur ve iskele inşası için Osmanlı Devleti sahili tarafından ihtiyaç duyulan iki kilometrelik bir arazi verilecekti. Sahil boyunca inşaat yapılması gerekiyorsa bu kısımlarda da bir bilim heyetinin kararıyla gerekli olan arazi temin edilecekti. Ayrıca Enver Paşa, Fethi Bey'e Enez ve İpsala nehirlerinin mutlaka Osmanlı Devleti'nde kalması gerektiği ısrarla vurgulamıştı¹⁹⁰. Bu doğrultuda Bulgaristan hükümetine yapılan teklif şu şekildedeydi: Sınır hattı Doğancı'nın güneyinden Meriç Nehri'nin iki kilometre kuzeyinden itibaren en az bir buçuk- iki kilometre mesafeden Karaağaç'a ulaşacaktı¹⁹¹. Demirtaş'tan itibaren de en az iki kilometre doğudan Meriç Nehri'nin sol sahilini takip edecekti. Enez Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. Arazinin tahliyesi ise anlaşmanın imzalamasından yirmi beş gün sonra Bulgar memurlarına teslim edebilecekti¹⁹².

Bulgaristan hükümeti bu tekliften de memnun kalmamıştı. Sınırlar ve arazi tahliyesi hususunda sorunlar çıkarmışlardı. Müzakerelerin bu şekilde çıkmaza girmesi nedeniyle Almanya'nın Sofya sefiri, Radoslavof ile bir görüşme yapmıştı. Anlaşmazlık konusu olan meselelerin çözülmesi için Almanya Bulgaristan hükümetine bu hususta aldığı kararları bildirmişti. Buna göre, Bulgarlara terkedilen araziler kademeli olarak kendilerine teslim edilecekti. Meriç Nehri'nin debisinin en yüksek olduğu sırada sol sahilin ulaştığı hattan itibaren iki kilometre doğu arazisinden verilecekti. Anlaşmanın imzalamasından sonra Dimetoka Bulgar memurlarına teslim edilecekti. Bu süre zarfında Bulgar ordusu içeriye girmeyecekti. Anlaşmanın imzalamasından otuz beş gün sonra Meriç Nehri'nin batı sahilini tamamen teslim edilecekti. Doğu sahilini ise Tahdid-i Hudut Komisyonu görevini yerine getirdikçe kademe kademe teslim edilecekti. Anlaşmanın imzalamasından on beş gün sonra Bulgaristan seferberlik ilan edecek ve otuz beş gün sonra ise Almanya ile imzaladığı anlaşma gereği savaşa katılacaktı¹⁹³. Kademeli olarak arazinin teslim edilmesini

¹⁹⁰ **HR.SFR.04.260.62.lef,66-1.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 1 Eylül 1915 tarihi telgrafname.

¹⁹¹ **HR.SFR.04.260.62.lef,68-1.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 2 Eylül 1915 tarihi telgrafname.

¹⁹² **HR.SFR.04.260.62.lef,68-2.**Sofya Sefiri Fethi Bey'den Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya 2 Eylül 1915 tarihi telgrafname.

¹⁹³ **HR.SFR.04.260.62.lef,69-1.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 1 Eylül 1915 tarihi telgrafname.

Osmanlı Devleti de onaylamıştı. Ancak Enver Paşa Fethi Bey'den şu konuya dikkat etmesini istemişti. Meriç Nehri'nin doğusunda suyun debisinin en yüksek olduğu sırada değil nehir yatağının yani talveg hattından itibaren iki kilometrelik kısmının verilmesi kabul edilmelidir. Ayrıca Bulgarların Meriç Nehri'nin doğusunda iskele, depo ve kanalizasyon inşaatı için iki kilometrelik bir alan verilmişti. Bunun dışına çıkmamaları şartıyla gerekli olan arazi Bulgarlara verilmelidir. Bu şekilde Bulgaristan hükümetine anlaşma için son teklifte bulunulmuştu. Buna göre, Yeni Mustafa Paşa ve Edirne Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere sınır caddenin güneyinde iki kilometre uzağından geçecektir. Meriç'in dirseğinden itibaren sınır Meriç sahilini takip edecekti. Edirne Karaağaç Şosesi'nden geçip, Karaağaç Bulgarlara terkedilecekti. Meriç'in sol sahilinden takip edecek yani talveg hattının iki kilometre mesafeden az Enez'in kuzeyinden Meriç'in doğu kolunun kuzeybatı yönündeki dirseğine kadar uzanacaktır. Enez Osmanlı hükümetinde kalarak Küçük Ada yönünde körfezi geçip denize ulaşacaktır¹⁹⁴. Ayrıca Enver Paşa, Fethi Bey'e İstanbul'daki Bulgaristan sefirinin müzakere konusunda devre dışı bırakılmasını ve Alman sefiriyle iletişime geçmesini tavsiye etmişti. Çünkü müzakereler boyunca İstanbul Bulgar sefiri sorunların çözülmesine yönelik olumlu bir çabası olmamıştı. Hatta Enver Paşa Bulgaristan sefiriyle görüş alışverişini bir süre önce kesmişti. Bu yüzden Enver Paşa müzakerelerin sonuçlanması için Alman sefiriyle görüşmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Dolayısıyla Almanya'nın araya girmesiyle Bulgarların ikna edilmesini sağlanmış olunacaktı. Almanya, müzakereler boyunca Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında anlaşmanın sağlanabilmesi için Sofya ve İstanbul'daki sefirleri vasıtasıyla sürekli müdahalelerde bulunmuştu¹⁹⁵. Özellikle müzakere boyunca Bulgaristan hükümeti ciddi bir Alman baskısı altında kalmıştı¹⁹⁶.

Müzakereler sonucunda iki ülke arasında bir sınır düzeltme anlaşması yapılmıştı. Antlaşma Sofya'da 6 Eylül 1915'te Sofya Sefiri Fethi Bey ve Bulgar Başbakanı Radoslavof tarafından imzalanmıştı. Ayrıca anlaşmaya ek olarak altı

¹⁹⁴ **HR.SFR.04.260.62.lef,69-2.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 1 Eylül 1915 tarihi telgrafname.

¹⁹⁵ **HR.SFR.04.260.62.lef,70-1.** Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e 2 Eylül 1915 tarihi telgrafname.

¹⁹⁶ Cemal Kutay, **Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar**, Tercüman Yay, İstanbul 1980.s.217.

maddelik kararlar alınmıştı. Buna göre, Osmanlı hükümetinin Bulgaristan'a bıraktığı arazilerin tahliyesi ve Bulgar memurlara teslimi 11 Ekim'den itibaren başlanılacaktı. Bulgarlara terkedilen arazinin terki ise Tahdid-i Hudut Komisyonlarının sınır hatlarını belirlemesine göre kademeli olarak yapılacaktı. Her iki hükümet de mali idarelerine ve gümrük tarifeleri gibi uygulamalarına 11 Ekim'den itibaren geçecekti. İkinci olarak, antlaşmanın uygulanması konusunda terk edilen arazinin teslimi, Osmanlı- Bulgar temsilcilerden oluşan bir heyet tarafından Dimetoka'da 21 Eylül'de öğle vaktinde yapılacaktı. Bu heyette Edirne valisi ve Dimetoka kumandanı, Stora Zagora, Perükaş ile Dedeagaç kumandanları da bulunacaktı. Üçüncü madde, şimendifer idaresi 3 Ekim'den sonra Bulgar idari memurlarına devredilecekti¹⁹⁷. Ayrıca şimendifer hattıyla ilgili olarak da dördüncü maddede Osmanlı hükümeti hiçbir şart olmaksızın beş yıl boyunca asker, askeri teçhizat ve erzak vesaire geçiş serbestliğine sahip olacaktı. Beşinci madde de bu şimendifer hattı üzerinde Osmanlı Devleti'ne ait mallardan alınacak gümrük ücreti Bulgar hükümetine ait mallardan alınacak gümrük ücretinden fazla olmayacaktı. Son olarak da altıncı madde de Tahdidi Hudut Komisyonuna ait masraflar iki hükümet tarafından eşit olarak karşılanacaktı¹⁹⁸.

Yeniden düzenlenen Osmanlı-Bulgar sınırına gelince Tashih-i Hudut Anlaşması'nın birinci maddesine göre yeni sınır şöyle idi. Tatarköy'den başlayan sınır Köşk Çiftlik karyesinden Tunca Nehri'nin sağ talvegine uzanacaktı. Bu noktadan 130 rakımlı tepenin zirvesinden Fikele ve Tunca arasında düz bir hat çizerek batıya doğru ilerleyecekti. Hacıköy ve Üsküdar tepeleri arasında talvegi takip ederek Duranca'yı Osmanlıya bırakıp Meriç'in sol sahilinden iki kilometre mesafedeki noktaya ulaşacaktı¹⁹⁹. Bu kısımda Tahdid-i Hudud Komisyonu tarafından Meriç Nehri'nin sol talvegini en az bir buçuk iki kilometre kuzeyinden Karaağaç da dahil olmak üzere tespit edilen bölge Bulgarlara terk edilecekti. Sınır Dedeagaç ve Edirne'nin kesiştiği noktada düz olarak devam ederek Demirtaş'tan geçecekti. Buradan da nehrin sol sahilini en az iki kilometre doğusundan takip ederek denize ulaşacaktı. 1/ 20000 ölçekli Avusturya haritasına göre uygulanacaktı. İkinci maddede, hudut komisyonunun Alman, Avusturya ve İsveçli askeri memurlardan oluşacağı

¹⁹⁷ HR.SYS.2073.10.lef,6-1. 6 Eylül 1915 Sofya'da imzalanan mukavelename.

¹⁹⁸ HR.SYS.2073.10.lef,6-2. 6 Eylül 1915 Sofya'da imzalanan mukavelename.

¹⁹⁹ HR.SYS.2073.10.lef,7-1. 6 Eylül 1915 Sofya'da imzalanan mukavelename.

belirtilmişti. Gerekirse hazırlanacak haritalar için kartograf ve komisyonun çalışmaları sırasında topoğraf ve iktisatçı memurlardan faydalanılacaktı. Sınır tespiti yapılacak nokta Demirtaş'tan başlayıp Meriç Nehri'nin sol sahilinin en az iki kilometre ²⁰⁰ doğusundan Daniyos şehri Osmanlı hükümetinde kalmak üzere nehrin döküldüğü noktaya kadar olacaktı. Hudut komisyonu bu maddeye göre olabildiğince kısa bir sürede bu görevi yerine getirecekti. Üçüncü maddede Osmanlı hükümeti Edirne ile Kuleli- Burgaz arasındaki şimendifer hattından beş yıl boyunca serbest geçiş hakkına sahip olacaktı. Ancak bu hat Bulgar idaresinde olup Bulgar kanunları göre idare edilecekti. Dördüncü maddede ise Şark Şimendifer Kumpanyasının bazı kısımları Bulgaristan'a terk edilen arazi dahilinde kaldığı fakat kumpanyanın hukuki haklarının Osmanlı hükümetinde kalmaya devam edeceği belirtilmişti. Beşinci maddede, Meriç Nehri sınırının tespiti ve düzenlenmesi yapılınca kadar Bulgar Hükümeti Karaağaç ve Demirtaş arasında kendi arazisi dahilinde bir köprü inşa edebilecekti. Bu iki nokta arasında kurulacak köprüden vergi alınmayacak ve herhangi bir şart olmaksızın nehir üzerinden faydalanılacaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Bulgaristan vatandaşları aynı hukuka sahip olup eşya, mal ya da seyahat ücretleri bakımından eşit haklara sahip olacaktı²⁰¹. Altıncı maddede Bulgarlara terkedilen arazideki yerli ahalinin, her iki hükümet arasında imzalanan bu antlaşmadaki hukuki yükümlülüklerden eşit olarak faydalanacaktı. Diğer tarafta kalan Osmanlı Devleti vatandaşlarının emlak ve arazileri üzerindeki hakları devam edecekti. Yedinci maddede anlaşmanın onayından sekiz gün sonra anlaşma metninin diğer nüshası Sofya'da imzalanacaktı²⁰².

Bulgaristan'a bırakılan arazi toplam 2587 km idi. Bulgarlar'a terkedilen bu topraklar az gibi görünse de Bulgaristan hükümetine birçok askeri avantaj sağlamıştı. Edirne şehrini gözetleyebilecek tepeler sayesinde şehrin savunmasının zayıflatılması mümkün olacaktı. Ayrıca Kuleli-Burgaz, Dimetoka gibi stratejik mevkiiler de Bulgaristan'a bırakılmıştı. Bunun dışında Bulgarlar'a terkedilen topraklardaki halkın çoğunluğu Türk-Müslüman ve Yunan ahalden oluşuyordu. Hem Türk-Müslüman halkı hem de Yunan halkı Bulgar yönetimine karşı olması nedeniyle ileride sorunların yaşanması kaçınılmaz olacaktı. Bunun sonucunda Türk-Müslüman ahalinin çoğu göç

²⁰⁰ HR.SYS.2073.10.lef,7-2. 6 Eylül 1915 Sofya'da imzalanan mukavelename.

²⁰¹ HR.SYS.2073.10.lef,7-3. 6 Eylül 1915 Sofya'da imzalanan mukavelename.

²⁰² HR.SYS.2073.10.lef,7-4. 6 Eylül 1915 Sofya'da imzalanan mukavelename.

etmişti. Bu gruplar göç ettiklerinde geride kendilerine ait malları Bulgar tarafına bırakmıştır. Aynı şekilde Türk arazisinden göç eden Bulgarlar da kendi ait malları Osmanlı Devleti yönetimine bırakmıştı. Ayrıca Meriç Nehri boyunca Bulgarlar'a bırakılan arazi Bulgaristan hükümetine büyük ekonomik kazanç sağlamıştı. Bu arazilerin sulak ve verimli olması nedeniyle tarım, hayvancılık ve balıkçılığın gelişmesine katkısı olmuştu. Bu olanaklar Bulgaristan hükümetine iktisadi kazanç sağlamasının yanında binlerce insana geçim imkânı da sunmuştu²⁰³.

Dolayısıyla Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı kendi bulunduğu müttefikler grubuna dahil olması adına yaptığı fedakarlıklar kendi hükümlerlik haklarına ve hukukuna aykırı bir durumdu. Özellikle Meriç Nehri gibi önemli bir nehrin ve Edirne civarında bir kısım arazi ile birlikte Karaağaç ve Kuleli- Burgaz demiryolunu Bulgar hükümetine terk edilmesi, askeri olarak Doğu Trakya'nın savunmasını tehlikeye atmıştı. Sadece askeri olarak değil buradaki iktisadi hayatı da zor bir duruma sokmuştu²⁰⁴.

²⁰³ Angel Dobrav, **a.g.e.**, s.6-7.

²⁰⁴ Tefik Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.107.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL ANTLAŞMASI'NA GÖRE ARAZİ-İ METRUKE HALKININ STATÜSÜ VE YAŞANILAN SORUNLAR

2.1. İstanbul Antlaşması'na Göre Türk- Bulgar Mübadelesi

19 Yüzyılın başlarında Balkanlarda ve Güney Rusya'da yoğun bir Müslüman nüfusu yerleşik bulunmakta idi. Balkanların bazı bölgelerinde Müslümanlar çoğunluk nüfusa sahipti. Diğer bölgelerde çoğunluğu oluşturmaya da Türk-Müslüman nüfusu azımsanmayacak sayıya ulaşmıştı. Fakat 1923 yılına gelindiğinde ise bu Müslüman nüfusun çoğu ya yerlerinden sürülmüş ya da büyük kıyımlardan geçmişlerdi. Bu şekilde Balkanlardaki Müslüman varlığı yok edilmişti. Sadece Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya gibi yerlerde küçük topluluklar halinde varlıklarını sürdürebilmişlerdi²⁰⁵. 19 yüzyıldan sonra Balkanlardan Müslüman halkın sürülmesi Rusya'nın Panslavist politikasının bir parçası idi. Balkan coğrafyasında yeni bir 'Slav Devleti' inşa edebilmek için bu bölgelerde Slavların çoğunluk oluşturmaları gerekmektedir. Rusya bu panslavist politikasını Balkanlarda eğitim yoluyla, silahlı hareketlerle ve milletlerarası propaganda ile sistematik bir şekilde uygulamaya koymuştu. Ayrıca bunun yanında Balkanlarda ortaya çıkan savaşlarda Türk-Müslüman halkı soykırıma uğratarak imha etmeye çalışmıştı²⁰⁶. Rusya'nın özellikle 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı'nda Müslümanlara uyguladığı kıyımların asıl amacı korkmalarını sağlamaktı. Müslümanlar Rus ordularından kaçabilmek için göç etmişlerdi. Balkan Savaşlarında aynı politikayı bu seferde Bulgarlar Müslümanlara uygulamıştı. Müslümanlar öldürülmemek için yaşadıkları bölgeleri terk etmeye mecbur kalmıştı. Balkan Savaşları sonunda Osmanlı coğrafyasına kitleler halinde göç eden Müslümanlar Anadolu'nun muhtelif yerlerine, Suriye'ye ve Kıbrıs'a iskân ettirilmişlerdi²⁰⁷.

²⁰⁵ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev.; Fatma Sarıkaya, TTK, Yay., 2. Baskı, Ankara-2014, s.1-2.

²⁰⁶ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK, Yay., 2. Baskı, Ankara-1999. s. 11,14.

²⁰⁷ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s73-74.

Balkan Savaşları nedeniyle gelen mültecilerin çokluğunun nedeni, Bulgarların ele geçirdikleri bölgelerdeki Müslümanları göçe zorlamasıydı. Bu politikasını sistematik bir şekilde uygulayamaya koymuştu. Özellikle sınır boylarındaki Müslüman ahali göçe zorlanmıştı. Müslüman köylülerin hayvanları ve tohumluk malzemeleri çalınmıştı. Böylece Müslümanların hayatlarını sürdürmelerine imkân kalmamıştı. Göç eden Müslüman muhacirlerin bir daha geri dönmeleri için evleri yakılmıştı. Göç yolunda da Bulgar komitacılar ve çeteleri tarafından takibata uğramışlardı. Balkan Savaşlarında Müslümanların da Bulgarlara karşı bu doğrultuda eylemleri gerçekleşmişti. Fakat Bulgar komitacı ve çetelerinin yaptıkları zulümlere kıyaslanacak boyutta değildi. Birinci Balkan Savaşında Bulgarların uyguladıkları bu zulümlere karşılık İkinci. Balkan Savaşı'nda aynı takibatı bu sefer de Müslümanlar tarafından Bulgarlara uygulanmıştı. İkinci Balkan Savaşından sonra Müslümanların yaptığı takibat daha çok intikam almaya yönelik olmuştu. Bu yüzden Doğu Trakya'dan Bulgar halkı kaçmaya göç etmeye başlamıştı. Yaklaşık 50 bin Bulgar göç etmişti. Ayrıca Sırbistan ve Yunanistan'dan da Bulgar mülteciler Bulgaristan'a gelmişlerdi. Bulgar hükümetinin tespitlerine göre Bulgar mültecilerin sayısı 100.000'i aşmıştı²⁰⁸. Balkanlardan Osmanlı coğrafyasına göç eden Müslüman muhacirlerin sayısal olarak tespit edilmesi güçtür. Çünkü Balkan Savaşları öncesinde Balkanlarda ne kadar Müslüman nüfusun bulunduğu dair herhangi bir nüfus sayımı yapılmamıştı. Dolayısıyla Balkan Savaşları sonunda yaklaşık 450 bin Müslüman'ın Osmanlı coğrafyasına göç ettiği tahmin edilmekteydi. Bu Müslüman muhacirler ile ilgili sayısal veri iskân ettirilmiş veya kayıtlı muhacirlere aitti. Bu durumda henüz iskân ettirilmemiş veya kayıt altına alınmamış olan muhacirlerin bu resmi sayılara dahil edilmediği de söz konusudur²⁰⁹. Ayrıca Balkan Savaşları öncesinde Makedonya, Trakya, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'da yaklaşık 1,5 milyon Müslümanın yaşamaktaydı²¹⁰. Bu nüfusun çoğu savaş sırasında ölmüştü. Bir kısmının da Avrupa

²⁰⁸ Gülay Özgür, **Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü**, Dokuz Eylül Üniv., Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s.52.

²⁰⁹ Ufuk Erdem, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1869-1923)**, TTK Yay., Ankara-2018, s.39.

²¹⁰ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev.: Bahar Tırnakçı, Tarif Vakfı Yayınları-133, İstanbul-2003.s.119.

gibi ülkelere de göç ettiğini de düşünürsek Osmanlı coğrafyasına gelen Müslüman nüfusun çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

İlk olarak mübadele fikri, 93 Harbi sonunda 1878’de Osmanlı Devleti ve Rusya arasında barış görüşmelerinde Osmanlı delegesi Saffet Paşa tarafından ortaya atılmıştı. Buna göre Balkan Sıradağları’nın kuzeyindeki Türkler ile güneyindeki Bulgarların mübadele edilmesi gerektiği ileri sürülmüştü. Mübadele fikrini uygulamaya koymak için yüzbinlerce insanın göç ettirilmesini sağlamak kolay olmayacaktı. Bu yüzden iyi bir çözüm olmasına rağmen Rus delegeler tarafından bu teklif reddedilmişti²¹¹. İlk kez gündeme gelen bu mübadele fikri, Jön Türkler’in homojen bir toplum inşa etme hedefine uygundur²¹². Dolayısıyla 1878’den 1913’e kadar Balkanlardaki komitacıların ve çetelerin eylem ve politikalarından etkilenen İttihat ve Terakki Cemiyeti Balkan Savaşlarından sonraki iskân politikasında homojen bir Türk devleti oluşturmaya çabalayacaktır²¹³. Bunun dışında Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında ortaya çıkan bu büyük muhacir kitlelerinin iskân ettirilmesi gerekmişti. İttihat ve Terakki de buna çözüm olarak Hristiyan ahalinin yerlerinden edilmesi politikasını uygulamıştı. Böylece bölgedeki güvenliği koruyarak ileride ortaya çıkacak karışıklık ve tehlikelerin önüne geçilmesi sağlanmış olunacaktır²¹⁴.

Balkan Savaşları sonunda yapılan antlaşmalarla Osmanlı Devleti ve Balkan devletlerinin sınırları değişikliğe uğramıştı. Bu devletler kendi sınırları içinde daha homojen bir yapıya sahip, kendi ulus devletlerini inşa etmek istemişlerdi. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri arasında karşılıklı olarak yerli halkın değiş tokuşu gündeme gelmişti. Osmanlı Devleti ve Balkan devletleri yerli halkın mübadelesi konusunda aynı görüşü sahiplerdi. Bu yüzden yapılan antlaşmalara yerli halkın mübadele meselesi de dahil edilmişti. Osmanlı hükümetinin mübadeleyi istemesinin ön önemli nedeni ise savaş sırasında Hristiyan vatandaşlarının düşman

²¹¹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-1985)**, Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul-1986, s.202.

²¹² Selahattin Önder, **Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)**, Ankara Üniv., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 1990, s. 24.

²¹³ Gülay Özgür, **a.g.e.**, s.69.

²¹⁴ Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)**, İletişim Yay., İstanbul-2002, s.62.

devletleriyle iş birliği yapmasını engellemektir²¹⁵. Dolayısıyla Balkan Savaşları sırasında Batı Trakya’da yaşanan bu trajedi karşısında, yerel halkın güvenliği ve iyiliği için her iki tarafın da karşılıklı bir mübadele antlaşması yapması daha uygun bir adım olmuştur. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması’nda karşılıklı nüfus mübadelesini içeren hükümler eklenmişti. Buna göre anlaşmanın I. Protokolünün 5. maddesinin C. fıkrasında sınır hattı boyunca 15 km’lik bir alanda Müslüman ve Bulgar ahali ile birlikte emlakının da mübadele edilmesi iki hükümet tarafından onaylanmıştır²¹⁶.

2.1.2. Edirne İtilafnamesi

İstanbul Antlaşması’nın 1 numaralı protokolünün 5. maddesinin C fıkrasında mübadelenin nasıl yapılacağı şu şekilde belirtilmiştir: *“Nef-i kura ile etrafındaki emvalin mübadelesi iki hükümetin himayesi tahtında ve mübadele olunacak köyler heyet-i ihtiyariyesinin iştirakiyle icra olunacaktır. İki hükümet canibinden tayin olunacak muhtelit komisyonlar mebhusun anıh karyeleri ile efrad-ı ahali beyrinde mübadele-i emvale ve icap eder ise bu mübadelattan münbais farkları tavize iktidar edeceklerdir.”* denilmektedir²¹⁷. Hem mübadelenin uygulanması hem de Trakya muhacirlerinin meselesini müzakere etmek için Osmanlı ve Bulgar delegelerden oluşan bir komisyon Edirne’de toplanmıştı. Osmanlı Devleti adına; Kırkkilise Mutasarrıfı Haydar Bey, Edirne Vilayeti Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey, Kırkkilise İstinaf Müddei Umumiyesi Refik Bey, Edirne Kumandanı Refet Bey, Edirne Kaimakamı Aziz Bey, Maydos (Ecebad) Kaimakamı Rami Bey, Dimetoka Müddei Umumisi Emin Bey, Erkanı Miralay Mahmud Bey katılmışlardır. Bulgaristan hükümeti adına; Küçük Sefaret Kâtibi Mösyö Diçeyiff, Doktor Stamatof, Profesör Dr. Teodorof, Avukat Dr. Stayonof, İhtiyat Miralay Marinof, tüccar Gogoçkof, Ziraat mütehassısı V. Manuçef, İhtiyat Miralay Sivinarof katılmışlardı²¹⁸.

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan delegeleri Edirne’yi terk etmek zorunda kalmış olan Bulgar köylülerinin iskanı için uzun uzadıya müzakere yapmışlardı. Edirne’nin

²¹⁵ Fuat Dündar, **a.g.e.**, s.66-67.

²¹⁶ Serdar Sarısır, “1913 Türk- Bulgar Mübadele Sözleşmesi”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.7, Yıl 4 Şubat 2006, s.56.

²¹⁷ “Bulgaristan ile Dersaadet’te Müakid Muahede-i Sulhiye”, **Düstur**, **a.g.e.**, s.30-31.

²¹⁸ **HR.SYS.2032.6.lef**, 2-1. 19 Ocak 1914 Sadarete gönderilen tarihli Edirne İtilafnamesi Sureti.

Bulgar ordusu tarafından işgal edildiği sırada bazı Bulgar köylüleri Bulgar ordusuna katılmış ve Müslüman halka zarar vermişlerdi. Edirne'nin geri alınmasıyla birlikte Bulgar köylüleri kimi Bulgar ordusuyla kaçmış kimi de göç ettirilmişti. Bu yüzden boşalan köylere, Bulgaristan'a terk edilmiş bölgelerden gelen evleri yakılmış Müslüman muhacirler yerleştirilmişti. Ayrıca köylerini terk etmiş Bulgarların geri dönseler dahi Müslüman komşularıyla birlikte yaşamaları artık mümkün değildi. Bu yüzden her iki hükümetin delegeleri tarafından firar etmiş veya göç etmiş Bulgar köylüleri ile Batı Trakya'dan hicret etmiş Müslüman köylerinin mübadelesine uzun müzakereler sonucunda karar verilmişti. Sadarete de bu komisyonun hazırladığı bir itilafname metni gönderilmişti. Dört maddelik bu itilafnamenin 1. ve 4. maddelerine ek hükümler de ilave edilmişti²¹⁹. Osmanlı heyetinden gönderilen bu anlaşma metninin Osmanlı hükümetinin menfaatlerine uygun olduğu ve Sadrazamın da bu konuda hemfikir olması durumunda itilafnamenin onaylanıp uygulamaya konulacaktır²²⁰.

Edirne'de hazırlanan itilafname için 8 Osmanlı ve 9 Bulgar delegesi müzakerelere katılmışlardı. İtilafname de ise 8 Osmanlı ve 8 Bulgar delegesi tarafından 15 Kasım 1913'te imzalanmıştı. Antlaşma metninde Bulgar delegesi Profesör Teodorof'un imzası yoktur. Osmanlı delegelerinden Miralay Mahmud Bey yerine Rahmi Bey'in imzası bulunuyordu. Onaylanan anlaşma metni içeriği de şu şekilde idi: birinci maddeye göre, Kırkkilise ve Edirne Sancaklarındaki Bulgar köylüleri tarafından terk edilmiş köylere Bulgaristan'a verilen arazilerden gelen Müslüman muhacirler yerleştirilecekti. İkinci madde, köylerin mübadelesinden sonra taraflar hukuki olarak tasarruf haklarına uymaları gerekeceğinden, mübadeleden sonra köylerin kıymetleri tespit edilerek nakdi tazminat ödenecekti²²¹. Üçüncü madde, Tekfurdağı ve Gelibolu sancaklarına bağlı köylerdeki Osmanlı tebaasından olan Bulgarlar köylerine serbestçe dönebileceklerdir. Yalnız Hedayli, Yaylagülü, Irgar, Teslim, Kadıköy, Bulgar, Kai Dondurması köylerine Müslüman muhacirler yerleşmiş olduğundan anlaşmanın ikinci maddesi uygulanacaktır²²². Trakya'daki şehirlerin

²¹⁹ BEO.4234.317509. Lef,4-1, Osmanlı Komisyonundan Sadarete gönderilen 16 Kasım 1913 tarihli yazı.

²²⁰ BEO.4234.317509. Lef, 5-1, Osmanlı Komisyonundan Sadarete gönderilen 16 Kasım 1913 tarihli yazı.

²²¹ HR.SYS.2032.6.lef, 1-2. 19 Ocak 1914 Saadet'e gönderilen tarihli Edirne İtilafnamesi Sureti.

²²² HR.SYS.2032.6.lef, 3-1. 19 Ocak 1914 Saadet'e gönderilen tarihli Edirne İtilafnamesi Sureti.

Bulgar sakinleri şehirlerine serbest olarak dönebileceklerdir. Edirne ve Kırkkilise sancaklarındaki bu beldeler şunlardır; Edirne, Kırkkilise, Yukarıhisar, Uzunköprü, Dimetoka, Babaeski, Lüleburgaz'dır. Fakat Kırkkilise ve Yukarıhisar Bulgar sakinlerinin hanelerine evleri yanmış ve tamamen harap olmuş Müslüman muhacirler yerleşmiş olduğundan bu ailelere mesken tedariki mümkün olamamıştır. Bu yüzden bu şehirdeki Bulgar sakinleri, iki hükümetin anlaşmanın kabulünden üç ay sonra hanelerine dönmelerine karar verilmişti. Bu süre zarfında Bulgar sakinlerinin evlerine yerleşmiş olan Müslüman ailelere yeni bir iskan temin edilmesi zorunlu tutulmuştu²²³. Birinci maddeye ek olarak, Bulgar muhacirlerinden Bulgaristan'a terkedilen bölgelere gidecek olanlardan ihtiyacı olanların iane ve hududun 20 kilometre içerisinde olan köylere nakliye için taşıma araçları tedarik edilecekti. Dördüncü maddeye ek olarak, Kırkkilise ve Yukarıhisar ahalisinden olan Bulgarlar üç aylık sürenin dolmasında sonra evlerine serbestçe dönebileceklerdi²²⁴.

Yukarıdaki anlaşmaya uygun olarak çalışmalara başlanılmıştı. Edirne'nin Lefke ilçesinde Osmanlı ve Bulgar delegelerinden oluşan bir muhtelit komisyon kurulmuştu. Bu komisyon görev yapacakları çalışma sahasına göre üç alt komisyona ayrılmıştı²²⁵. Fakat bu alt komisyonlar göreve başlayınca bazı sorunlar yaşanmaya başlanılmıştı. Bu alt komisyonlar, Bulgar arazisindeki çalışmalarını bitirdikten sonra Osmanlı arazisine geçtiği sırada Osmanlı delegeleri Edirne Valiliğinden talimat almadan Osmanlı arazisinde göreve başlayamayacaklarını bildirmişlerdi. Dolayısıyla komisyonun görevini yerine getirmesi konusunda aksama ve gecikmeler ortaya çıkmıştı²²⁶. Bu sorun karşısında Bulgar Sefaretinden Osmanlı hükümetine 12 Ocak 1914 ve 24 Ocak 1914 tarihli iki adet muhtıra (nota) gönderilmişti. Müslüman ve Bulgar muhacirlerinin iskanı meselesinin çözülmesinden sorumlu olan Osmanlı ve Bulgar komisyonunda ortaya çıkan anlaşmazlığın bir an önce çözülmesi ve Edirne Vilayeti'nden gerekli talimatın verilmesi istenmişti. Kırkkilise Sancağına bağlı olan Müslümanların iskanı için kurulan komisyonun Bulgar delegeleri Osmanlı delegelerinin diğer işlerle meşgul

²²³ HR.SYS.2032.6.lef, 6-3. 19 Ocak 1914 Saadet'e gönderilen tarihli Edirne İtilafnamesi Sureti.

²²⁴ HR.SYS.2032.6.lef, 6-4. 19 Ocak 1914 Saadet'e gönderilen tarihli Edirne İtilafnamesi Sureti.

²²⁵ HR.SYS.2032.7.lef, 6-1. Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 12 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

²²⁶ HR.SYS.2032.7.lef,2. Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezareti Nezaretine gönderilen 25 Aralık 1913 tarihli yazı.

olmalarından bir araya gelemediklerini öne sürmüşlerdi. Dolayısıyla bir aydan beri görevlerini yerine getirememişlerdi. Ayrıca Osmanlı komisyonunun bu işe vakit ayırmaları mümkün değilse başka bir komisyonun gönderilmesi gerekteydi²²⁷. Bu muhtıralar içerik olarak hemen hemen aynıydı. Bulgaristan Sefaretinden gönderilen bu muhtıralara göre komisyonların neden görevini yerine getiremedikleri ve yapılan çalışmalar hakkında şu şekilde bilgi vermektedir. Osmanlı ve Bulgar komisyonları üç alt komisyona ayrılmışlardı. Bu komisyonlar; Tunca ve Karedeniz arasında kalan bölge, Tunca ile Meriç arasında ve diğer alt komisyon ise Ardanın güneyinde Meriç ve Arda nehirleri arasında çalışmalara başlamıştı. Meriç ve Arda nehirleri arasındaki bölgede çalışacak olan alt komisyon Bulgar arazisinde ahalisi Müslüman olup terkedilmiş olan Kerezlik, Hamzaağaç, Ovabük, Selbegün, Yeniköy, Adaçalı köyleri ile Arda'nın güneyindeki Koçaş, Mankouf köylerini ziyaret etmişlerdi. Diğer alt komisyon olan Tunca ile Meriç arasında kalan Bulgar arazisindeki Enia, Kocaeli, Yaşbeyli ve Hacıköy karyelerinde toplanmışlardı²²⁸. Meriç ile Arda nehirleri arasındaki Bulgar arazisi olan Kerezlik, Hamzaağaç, Ovabük, Selbegün, Yeniköy, Adaçalı köyleri ile Arda'nın güneyindeki Koçaş, Mankouf Müslüman köylerini ziyaret eden alt komisyon delegeleri köylerin halihazırdaki durumları üzerinde incelemeler yapmıştı. Köylerdeki evlerin yanmış veya yanmamış olan veya sağlam kalan evlerin miktarı, tarlalardaki mahsulün durumu ve mahsulün kalitesi gibi kıymetleri üzerinden yapılan değerlendirmelerle ilgili bir protokol metni hazırlanmıştı. Bu komisyon görevini devam etmek üzere Osmanlı Devleti toprağına geçtiği sırada Osmanlı delegelerinden Refet Bey ve İzzet Beyler kendilerine yeni memuriyetler tayin edildiği gerekçesiyle görevlerini yerine getirmekten imtina etmişlerdi. Oysaki Osmanlı arazisinde ziyaret edilecek yaklaşık yetmiş köy daha bulunuyordu²²⁹. Bulgar hükümetinin Osmanlı delegeleri hakkında ileri sürdüğü bu iddia hakikaten de Osmanlı hükümeti tarafından açıklanması gereken bir durumdur. Bulgaristan sınırları içinde kalan çalışma sahasında Osmanlı delegeleri görevlerini yerine getirmiştir. Fakat

²²⁷ **HR.SYS.2032.7.lef,4.** Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezareti Nezaretine gönderilen 20 Ocak 1914 tarihli yazı.

²²⁸ **HR.SYS.2032.7.lef, 6-2.** Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 12 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

²²⁹ **HR.SYS.2032.7.lef, 8-2.** Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 24 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

Osmanlı arazisine geçince görevlerini yerine getirmekten kaçınmış ya da geciktirmeye çalışmışlardı.

Tunca ile Meriç arasında bulunan Bulgar arazindeki- Enia, Kocaeli, Yaşbeyli ve Hacıköy- köyleri ziyaret etmiş olan komisyon yukarıdaki gibi bir çalışma hazırlayıp görevlerini yerine getirmişti. Fakat sonrasında Osmanlı arazisine girince Osmanlı delegeleri Edirne Valisinden talimat almadıkları gerekçesiyle görevlerini yerine getirmemişlerdi. Bu durumun çözülmesi meselesi Edirne Valisi ve Edirne’de bulunan Bulgar General Konsolos arasında karşılıklı görüş alışverişine ve uzlaşılmasına bırakılmıştı²³⁰. General Konsolos Edirne Valisine Bulgar görüşü üzerinden daha önce imzalanmış olan antlaşmanın hükümlerini dayanak göstererek görüşlerini bildirmişti. İstanbul anlaşmasının I. Numaralı protokolünün C fıkrası ile Edirne İtirafnamesinin ikinci maddesindeki “... iskanlarına müteakip komisyon karyelerin kıymetlerinin takdiri tahminleri icab ederse de bu takdiri kıymetden münbais farklardan dolayı ita olunacak tazminatı takdiriyeinin tayinince iktidar eyleyeceklerdir...”. Bu iki hükme göre karma komisyon, iki görevi yerine getirmekle sorumlu olduğu ortaya çıkmaktaydı. İlk olarak muhacirlerin iskanı ve ikinci olarak da karyelerin kıymetlerinin karşılığı olan tazminat bedelinin tespitinin yapılmasıydı²³¹. Diğer taraftan muhtelit komisyonun ikinci görevi olan karyelerin kıymetleri üzerinden tazminatının tespit edilmesi konusunda Edirne Valisini görüşüne göre, yeni komisyonun yeterli bilgi ve birikime sahip olmadığından dolayı görevlerini yerel memurlara devrediyordu. Dolayısıyla bu görevin yerel memurlarla yürütülemeyeceği işlerin aksamasından anlaşılmaktaydı²³². Fakat Edirne Valisi tarafında sunulan bu gerekçe Bulgar General tarafından farklı değerlendirilmişti. Edirne Valisi tarafından ortaya atılmış birtakım engeller veya bahaneler olarak düşünülmüştü. Ayrıca İstanbul Anlaşmasının 1 numaralı protokolünün C fıkrasına göre köylerin ihtiyar heyetinin de katılacaktır. Eğer bu karma komisyona köylerin ihtiyar heyeti de katılır ise konuya vakıf olduklarından daha çabuk ve kolay bir şekilde hem muhacirlerle ilgili problemler

²³⁰ HR.SYS.2032.7.lef, 8-3. Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 24 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

²³¹ HR.SYS.2032.7.lef, 8-4. Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 24 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

²³² HR.SYS.2032.7.lef, 8-3. Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti’ne gönderilen 24 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

hem de tazminat meselesi çözülecekti. Osmanlı delegeleri bu konu hakkında hükümete danışacaklarını bildirmişlerdi. Fakat Bulgar hükümeti bu konuda Osmanlı hükümetinin hiçbir adım atmadığını ileri sürmüştü²³³.

Yukarıdaki anlaşmazlık konusuna bir başka sorun daha eklenmişti. Edirne İtilafnamesinin her iki hükümet tarafından teati edildikten sonra onaylanması kabul edilmişti. İtilafnamenin onay tarihini önemli kılan anlaşmanın dördüncü maddesinin dördüncü fıkrasıydı. Kırkkilise ve Pınarhisar ahalisinden olan Bulgarların hanelerine, evleri tamamen yıkılmış olan Müslümanlar yerleştirilmiş olduğundan bu Müslüman muhacirler için mesken temin edilmesi gerekiyordu. Mesken tedarikinin kısa zamanda halledilmesi de mümkün değildi. Fakat her iki hükümet de itilafnamenin onayından üç ay sonra Bulgar muhacirlerinin hanelerine geri dönebileceklerine karar vermişlerdi Bu kararın uygulanabilmesi için her iki hükümetinde İtilafnameyi onaylaması gerekmektedir. Bu doğrultuda Bulgaristan Sefaretinden 16 Aralık 1913 tarihli notayla itilafnamenin onaylandığını Osmanlı Hariciye Nezaretine bildirmişti. Osmanlı Hariciye Nezaretine de İtilafnamenin imza ve notasına ruhsat verildiği Meclis-i Vükela kararıyla ve padişahın iradesiyle 26 Ocak 1914 tarihinde bildirmişti. Bundan sonra Hariciye Nezareti 3 Şubat 1914 tarihinde Bulgar sefaretine bir notayla itilafname ve ek maddeler ile birlikte Osmanlı hükümeti tarafından onaylandığını bildirmişti. Bu durumda her iki nota tarihi de anlaşmanın onay tarihi yani geçerlilik tarihi kabul edilebilir. Ayrıca Bulgar Sefareti Baş Tercümanı da bu konuda başka bir tarih öne sürmüştü. Osmanlı hükümetinin 26 Aralık 1913'te anlaşmayı onayladığını dair bir yazıyı Bulgar sefiri Toşeff'e göndermiştir. Mösyö Toşeff'de bu tezkireyi gerekçe göstererek ilk tarihin yani 26 Aralık'ın geçerlilik tarihi olduğunu ileri sürmüştü. Böylece anlaşmanın onay tarihi olarak her iki hükümetin farklı tarihlerde onaylaması nedeniyle anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihlerinde çoklu bir tarih ve ikilem ortaya çıkmıştı²³⁴. Dolayısıyla imza ve teati konusunda anlaşmanın ilk nüshalarına ve o sırada bir zabıtname tutulup tutulmadığına bakılmıştı. Anlaşmanın ilk nüshalarında sadece imzalar ve 15 Ocak 1914 tarihi mevcut olmakla birlikte herhangi bir zabıtname

²³³ HR.SYS.2032.7.lef, 8-6. Bulgaristan Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 24 Ocak 1914 tarihli muhtıra.

²³⁴ HR.SYS.2032.9.lef, 4-2, Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 28 Nisan 1914 tarihli yazı.

ve bilgiye ulaşamamıştı. Böyle bir kayıt ve bilginin Dahiliye Nezaretinde bulunması gerekir ki burada da hiçbir kayıt bulunmamıştı²³⁵. Zaten antlaşmanın onayı beklenmeden itilafnamenin hükümleri uygulamaya konulmaya başlanmıştı. Edirne’de bir muhtelit komisyon kurulmuş ve bu komisyonda üç alt komisyona ayrılarak Bulgar arazisinde çalışmaya başlamıştı. Fakat bu komisyonlar Bulgar sefaretinden gönderilen muhtıralar ve şikayetlere göre Bulgar arazisinden sonra Osmanlı arazisine geçince Osmanlı delegeleri birtakım gerekçeler göstererek görevlerini yerine getirmemişlerdi. Ayrıca Batı Trakya muhacirlerinin iskanı için Edirne’de kurulmuş olan komisyonunun itilafnamenin dördüncü maddesinin dördüncü fıkrasını uygulayabilmeleri için geçerlilik ya da yürürlük tarihinin netleştirilmesi ve nasıl bir uygulama yapılacağı konusunda Bulgaristan hükümetine bildirilmesi gerekiyordu²³⁶. Dolayısıyla İtilafnamenin yürürlüğe giriş tarihi konusunda bu şekilde bir anlaşmazlığın ortaya çıkması, Osmanlı hükümetinin süreci uzatmaya çalıştığını düşündürmekteydi. Çünkü bu şekilde Bulgar muhacirlerinin geri dönüş tarihi gecikecek veya ertelenmesi sağlanacaktı. Bu sayede Müslüman muhacirler için mesken tedariki için zaman kazanılmış olunacaktı.

Edirne Vilayetindeki Osmanlı-Bulgar komisyonunda ortaya çıkan itilaflar komisyonun görevini yürütememesine neden olmuştu. Osmanlı hükümeti de bu konuda henüz bir karara vermiş değildi. Bu durumda Osmanlı hükümeti komisyon çalışmalarının erteleneceğini öngörmüştü²³⁷. Bu yüzden Osmanlı-Bulgar komisyon çalışmalarına ara verilmesi kararlaştırılmıştı. Komisyonun tekrar toplantılara başlaması ve çalışmaların kaldığı yerden devam etmesi için Osmanlı ve Bulgar hükümeti tekrar müzakerelere başlamıştı. Bulgar İstanbul Sefiri Mösyö Toşeff’de komisyonun tekrar ne zaman toplantı yapacağı tarihinin belirlenmesi hususunda ısrarcı oluyordu²³⁸. Nihayetinde Osmanlı-Bulgar muhtelit komisyonunun sınır boylarındaki köylerin mübadelesi ve tazminat meselesinin çözülmesi için Mayıs 1914’te yeniden

²³⁵ HR.SYS.2032.11.lef,10-2. 28 Ocak-11 Şubat 1914 tarihli Dahiliye Nezaretine yazılan yazı.

²³⁶ HR.SYS.2032.9.lef, 4-2, Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 28 Nisan 1914 tarihli yazı.

²³⁷ HR.SYS.2032.8.lef, 2. Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 26 Ocak 1914 tarihli yazı.

²³⁸ HR.SYS.2032.9.lef, 2-1. Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 2 Nisan 1914 tarihli yazı.

görüşmelere başlanması kararlaştırıldı. Bundan sonra Osmanlı heyetine Edirne Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey, Bulgar heyetine de Mösyö Nadikoff başkanlık edecektir²³⁹.

Muhtelit komisyon kaldığı yerden çalışmalarına devam etmeye başlamıştı. İtilafname hükümleri gereğince mübadele yapılacak emlak ve arazilerin kıymetleri üzerinden tazminatının tespit edilmesi gerekiyordu. İtilafnameyi uygulamak için Edirne'ye gelen Bulgar delegeleri ile Osmanlı delegeleri ortak bir çalışma hazırlamışlardı. Osmanlı heyetinde reis olarak Edirne Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey ve diğer delegeler de Lüleburgaz Kaymakamı Sabri Bey, Lalapaşa Kaymakamı Mehmet Ali Bey, İpsala Kaymakamı Şükrü Bey, Ziraat Muallimi Raşid Bey, Paşayığıt Nahiyesi Müdürü Salahaddin Bey ve Edirne İstinaf Mahkemesi Katiplerinden Hakkı Efendi bulunmakta idi. Muhtelit komisyon mübadele edilecek köylerin tazminatını belirlenmesi işlerini daha kolay ve hızlı yapabilmek için çalışma sahasını üç kısma ayırmıştı. Buna göre birinci kısım, Tunca- Meriç ve Meriç- Arda nehirlerinin arasında Bulgaristan'ın bırakılmış mübadele edilecek Müslüman köyleri ile Mustafapaşa, Edirne merkez kazaları da dahil tahliye edilmiş Bulgar köyleri; ikinci kısım, Edirne kazalarında Bulgaristan'a bırakılmış mübadele edilecek Müslüman köyleri ile Dimetoka, Uzunköprü, Malkara kazalarında tahliye edilmiş Bulgar köyleri; üçüncü kısım, Kırkkilise Sancağının Bulgaristan'a bırakılmış Müslüman köyleri dahil tahliye edilmiş Bulgar köyleri idi. Her kısımda komisyon azalarından biri başkanlık edecek ve iki delege olmak üzere üç kişiden oluşan alt komisyonlar oluşturulacaktı. Bu alt komisyonlar çalışmalarını yürütürken o bölgedeki nahiye müdürü ve o nahiyenin bağlı olduğu vilayetten yanlarında çalışmalara dahil olacak tapu memurlar atanacaktı. Komisyonlar bu şekilde mahalli memurların yardımıyla görevlerini yerine getireceklerdi. Bu alt komisyonda çalışan azalara günlük olarak harcırah gibi ihtiyaç ve yol masrafları karşılamak üzere hazineden temin edilecek ücretler ödenecekti. Ayrıca komisyonun üstlendiği görevin siyasi, mali öneminin boyutu dikkate alındığında bu görevi yerine getirilmesinde yardımcı olacak olan “*faal- namuskar*” memurlardan seçilmiş mahalli memurlara da yevmiye verilecekti. Günlük ücret ve yol

²³⁹ HR.SYS.2032.10.lef, 2-14. Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 6 Mayıs 1914 tarihli yazı.

harcırahları miktarı komisyon delegelerine vilayet dahilinde yüz-yirmi-beşer ve Bulgar arazisinde görev yaptıkları sırada iki-yüzer, katipler de hem dahil hem hariçte ellişer kuruş, komisyon toplantılarını ve delegeleri teftiş etmekle yükümlü komisyon reisi de üç-yüz kuruş yevmiye verilmesi uygun görülmüştü. Ayrıca gerektiğinde harcırah ve yol masraflarının karşılanması için ek ücret ödenecekti²⁴⁰.

Mayıs ayında çalışmaya başlayan muhtelit komisyon 10 Mayıs- 2 Haziran tarihleri arasında beş defa toplantı yapmıştı. Bu toplantılara Osmanlı hükümeti adına Edirne Vilayeti Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey reis olarak ve diğer delegeler Lalapaşa Kaymakamı Mehmet Ali Bey, Lüleburgaz Kaymakamı Sabri Bey, Kırkkilise Defter hakanı Hüsnü Efendi katılmıştı. Bulgaristan hükümeti adına General Konsolos, Nadikoff, Teodoroff, Ziraat Mütahassısı Manuçeff, Dimitroff, İhtiyat Miralayı Marinoff, Ziraat Bankası Muhasebe Müdürlerinden Tatiloff, Mimar Ganeff, katılmıştı. Bu toplantılara Bulgar delegesi General Konsolos katılmış fakat alınan kararlarda imzası bulunmamaktaydı. Sadece sekiz Bulgar delegesi bu komisyon çalışmalarından sorumluydu. General Konsolos burada Bulgar hükümet adına bir danışman olarak katılmıştı. Ayrıca 12/25 Mayıs tarihli toplantıya bir defaya mahsus olarak Vilayet Muhacirini Müdürü İbrahim Bey katılmıştı. Bu istisna dışında bu toplantılara dört Osmanlı delegesi ve sekiz Bulgar delegesi katılmıştı. Komisyon toplantılarına bazen Edirne Vilayeti Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey bazen de Nadikoff başkanlık etmişti. Bu süreçte alınan kararlar şu şekildeydi. Muhtelit komisyon Edirne’de iki tali komisyon oluşturacak ve bunlardan biri Osmanlı arazisinde diğeri de Bulgaristan arazisinde görev yapacaktı. Bu iki tali komisyonun biri Kırkkilise ve civarında diğeri de Tunca ve Arda arasındaki görev sahasında çalışarak mübadele edilecek köy ve emlakın kıymetini tespit edecekti. Bu sadece köylerini terk etmiş köylülerin emlak ve arazileri için geçerli olacak ve tamir veya ıslah edilmiş haneler dahil olmayacaktı. Ama eski sahiplerine ait kalacaklardı. Taşınır veya taşınmaz bütün malların tamamının kıymeti tespit edilecekti. Sadece mera, bataklık ve pazar yerlerinden kullanımda olan veya faydalanılan taşınmaz mallar dikkate alınmayacaktı. Kilise ve mektepler vakıf olmayan camiler vs. kıymetlerinin tespitinde bir sorun olamayacağını ve işlevlerine

²⁴⁰ DH.SYS.112.28.102. lef, 5-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 10 Mayıs 1914 tarihli yazı.

engel olmayacak şekilde gerekirse taraf hükümetlerin kararına bırakılacaktı. Emlak ve gayrimenkuller yerlerinde tespit edilecek ve gerekirse hükümet kayıtlarına bakılacaktı. Köylülere ait olan emlakın kıymet tespiti için sadece İstanbul antlaşmasında adı geçen emvallerden ibaret olacaktı²⁴¹. Bu doğrultuda bu komisyonlar Edirne’de Mustafapaşa, Lalapaşa, Seymenli, Dimetoka, Uzunköprü, Malkara ve Hayrabolu kazalarında Müslüman muhacirler tarafından iskân edilmiş 64 parça Bulgar köylerinin kıymetinin tespitiyle uğraşmışlardı. Pek çok hanenin yanmış olması nedeniyle tapu ve tahrir kayıtlarına bakılması gerekmişti. Bu çalışma sırasında da ihtilaflar ortaya çıkmıştı. İhtilaf konusu olan kısımlar heyeti umumiye tarafından incelenmesi uygun görülmüştü. Henüz kıymetleri tespit edilmeyen Kırkkilise ve havalisi, Dedeagaç, Sofulu kazaları kalmıştı. Fakat kışın havaların yağışlı olması nedeniyle komisyonun incelemelerde bulunması mümkün olamamıştı. Dolayısıyla Bulgaristan’a giden Bulgar delegeleri hava koşulları nedeniyle geri dönmelerinde gecikmeler yaşanmıştı. Kış mevsiminin gittikçe şiddetlenmesi üzerine komisyon görevini yerine getirememişti²⁴². Kış mevsimi gibi sorunlarının yanında bir de mali sıkıntılar Osmanlı komisyonunun çalışmalarının aksamasına neden olmuştu. Bu yüzden Bulgar heyeti hudutta hazır bulunmuş olmalarına rağmen Osmanlı delegeleri henüz yola dahi koyulamamışlardı. Çünkü Osmanlı delegelerine yol masrafı gibi zaruri ihtiyaçlar için verilecek yevmiyelere ait havale ellerine henüz ulaşamamıştı. Bunun gibi mali sıkıntılar komisyonun toplanmasını ve görev yerlerine gitmelerini geciktirmişti²⁴³. Edirne Vilayetinin komisyonun masraflarını karşılayacak bütçesi olmadığından Meclisi Vükela kararıyla Maliye Nezareti bütçesinden karşılanmasına karar verilmişti²⁴⁴. Ayrıca yine Meclis-i Vükela kararıyla hali hazırda verilen seksen-bin kuruşun azami ihtiyaçları bile karşılamasından uzak olduğu anlaşılmıştı. Bu yüzden Maliye Nezaretinden komisyon çalışmalarının siyasi ve mali önemi düşünülerek, masraflar için delegelere verilecek ödemelerin yeniden gözden geçirilmesi istenmişti.

²⁴¹ **Satın Alınan Evrak Hacı Adil Bey Evrakı (HSDHADB)**, 5.43.1. lef, 2-3-4-5-6-7-8-9. Trakya Muhacirin Muhtelit Komisyonunun 10 Mayıs-1 Haziran 1914 tarihli Zabıtname Müzakeratı.

²⁴² **DH.SYS.**112.28.102. lef, 14-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 17 Kasım 1914 tarihli yazı.

²⁴³ **DH.SYS.**112.28.102. lef, 3-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 13 Haziran 1914 tarihli Telgrafname.

²⁴⁴ **DH.SYS.**112.28.102. lef, 7. Babıali Darus Sadaret Tahrirat Kaleminden Dahiliye Nezaretine gönderilen 13 Haziran 1914 tarihli yazı.

Gerekli ödemelerin yapılması durumunda komisyon delegeleri görev yerlerine Bulgar heyetinin bulunduğu sınır noktasına gidebileceklerdi²⁴⁵. Fakat komisyon çalışmaları için yeterli ödemeler yapılmadığı gibi mevsim koşullarının sertleşmesi çalışmaların yürütülmesini zorlaştırmıştı. Bu yüzden 31 Ekim 1914 tarihinden itibaren Osmanlı komisyonu çalışmalarını durdurmuştu. Osmanlı delegelerinin de komisyonun çalışmaması nedeniyle yevmiyeleri kesilmişti. Bulgar delegelerinin de onayı ile belli bir süreliğine çalışmalar ertelenmişti²⁴⁶.

Dolaysıyla olumsuz şartlara rağmen muhtelit komisyon çalışmalara devam etmişti. Fakat Edirne Vilayetinin Dahiliye Nezaretine gönderdiği yazıda belirttiği üzere Bulgar delegeleri çok fazla sıklıkla Bulgaristan'a gidip geliyorlardı. Edirne Bulgar Generali Konsolos bazen dört gün içinde iki defa Bulgaristan'a gidiyordu. Bulgar delegeleri giderken bu konuda Osmanlı hükümetine bir bilgilendirme yapmaları gerekiyordu. Birçok kere bu gidip gelmelerden Osmanlı yetkililerine haber verilmemişti. Edirne valisinden bu konuya dikkat edilmesi gerektiği konusunda hükümete bir ikazda bulunulmuştu. Postanelerde kapalı mektup kabul edilmediğinin hatta konsolosluk evrakları içinde bu durum geçerli olduğundan dolayı konsolosun hususi memurlar aracılığıyla Bulgaristan'a evrak gönderdiği tespit edilmişti. Bu durumda Edirne valisine göre Bulgar delegeleri komisyon çalışmaları sırasında Bulgaristan'a birtakım bilgiler gönderdiklerini ve casusluk faaliyeti yürüttüklerini ileri sürmüştü. Bu faaliyetler karşısında Bulgar konsolosluğundan gönderilen evrakların denetlenmesi durumunda iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyeceği nedeniyle bir tereddüt yaşanılmıştır²⁴⁷. Edirne Valisinin Dahiliye Nezaretine yazdığı yazıda mevsimin kötüleşmesi yüzünden sekiz kişilik Bulgar heyetinden beşi eşyalarıyla birlikte Bulgaristan'a gittiğini diğer üçünün de Edirne'de kaldığı bildirilmişti. Fakat kalan Bulgar delegeleri de Bulgaristan'a gidip gelerek haber taşıdıkları tespit edilmişti. Özellikle Miralay Marinoff Edirne'de kalmak suretiyle postacılık ve habercilik görevini daha rahat bir şekilde yürütmüştü.

²⁴⁵ **DH.SYS.112.28.102.** lef, 11-1. Dahiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 14 Haziran 1914 tarihli yazı.

²⁴⁶ **DH.SYS.112.28.102.** lef, 13. Sadarete gönderilen 22 Kasım 1914 tarihli yazı.

²⁴⁷ **DH.SYS.112.28.102.** lef, 9-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 5 Kasım 1914 tarihli yazı.

Mevsim şartlarının kötüleşmesiyle komisyon çalışmalarının tatil edileceği düşünülmüştü. Edirne Valisine göre Nisan 15’inde (1915) tekrar toplanmak şartıyla komisyon tatil edilmesi durumunda Bulgar delegelerinin Edirne’de kalmalarını gerektirecek bir sebep de kalmayacaktı²⁴⁸. Komisyonun 15 Nisan’a kadar ertelenmesi meselesi 6 Aralık’ta Bulgaristan hükümetine bildirildi. Fakat Bulgar heyeti reisinin aktardığına göre Bulgar Başbakanı Radoslavof’un komisyon çalışmalarının bir sonraki seneye ertelenmesini uygun bulmamıştı. Hatta tamamen feshedilmesi durumunda siyasi ilişkiler de zarar görecekti. Bu yüzden Edirne’de kalan üç Bulgar delegenin komisyon çalışmalarına devam edebileceği çalışmaların devam etmesinin daha uygun olacaktır. Bunun aksine Edirne Valisine göre hem mevsim şartlarının kötüleşmesi hem de sadece üç kişilik kalan Bulgar heyetinin komisyon çalışmalarını yürütebilmesi mümkün değildi. Bu yüzden de komisyonun tatil edilmesi konusunda ısrar etmişti²⁴⁹. Bu doğrultuda Osmanlı delegelerinin görevlerini daha iyi yapabilmek için mevsim şartları nedeniyle Bulgar delegelerinin yaptığı komisyonun tatil edilmesi teklif edilmiş, Bulgar delegeleri tarafından reddedilmişti. Bulgaristan ile olan dostane ilişkilerin çok hassas olduğu bu sıralarda olumsuz bir etki yapmaması için komisyon çalışmalarına devam edilmesi gerekiyordu²⁵⁰. Fakat Birinci Dünya Savaşına patlak vermesiyle beraber Osmanlı-Bulgar karma komisyonu çalışmalarını sonlandırmıştır. Komisyon çalışmaları son bulana kadar mübadil edilecek Bulgar ve Müslümanların bir listesi hazırlanmıştı. Buna göre Trakya Mübadele-i Muhacirin Muhtelit Komisyonunun tespit ettiği, Bulgar arazisinde 48.570 Müslüman ve Osmanlı arazisinde 46.764 Bulgar mübadele edilmişti. Ayrıca mübadele edilen köylerin ve menkul ile gayrimenkullerin kıymetleri karşılığında tespit edilecek olan tazminat mübadele edilen ahaliye ödenmemiştir²⁵¹. Bunun dışında Edirne İtilafnamesinde mübadele alanı 15 kilometre olarak belirlenmesine rağmen Bulgaristan hükümeti 35 kilometrelik arazide mübadele yapmıştı. Osmanlı hükümetine göre de anlaşmada yazan sınır boyunca karşılıklı olarak 15 kilometrelik alanda emlakın ve köylerin

²⁴⁸ **DH.SYS.112.28.102.** lef, 22-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 6 Aralık 1914 tarihli yazı.

²⁴⁹ **DH.SYS.112.28.102.** lef, 21-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 10 Aralık 1914 tarihli yazı.

²⁵⁰ **DH.SYS.112.28.102.** lef, 14-1. Edirne Vilayetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 17 Kasım 1914 tarihli yazı.

²⁵¹ Selahattin Önder, **a.g.e.**, s.29-30.

mübadele yapılmasını hükmeden maddenin muallak bir anlam taşıdığı ileri sürülmüştü. Antlaşma maddesinin uygulanması konusunda yetersiz kaldığı dolayısıyla Bulgaristan hükümetinin 35 kilometrelik bir alanda mübadele yapmasına karşılık kendi arazisindeki mübadele alanını aynı şekilde genişletmişti. Bunun sonucunda her iki hükümet sınır boyunca karşılıklı olarak 35 kilometrelik bir alanda mübadele yapmıştır²⁵².

Ayrıca Osmanlı hükümeti o günkü koşullar nedeniyle uyguladığı siyaset sonucunda savaş sırasında kaçan veya firar etmiş olan Bulgarların geri dönmelerine izin vermemişti. İstanbul Antlaşması hükümlerine aykırı olmasına rağmen Müslüman muhacirler içinde aynı tutumu benimseyen Bulgar hükümeti de bu konuda ses çıkarmamıştı. Daha sonra Edirne’de kurulan Trakya Mübadele-i Muhacirin Muhtelit Komisyonunda Bulgar delegeleri Bulgar muhacirlerinin geri dönmelerini istemişti. Fakat aynı zamanda Bulgar muhacirlerinin geri dönmelerinin mümkün olmadığı konusunda Osmanlı delegeleriyle de aynı görüşe paylaşmışlardı. Çünkü Balkan Savaşı sırasında birçok sebeplerle kaçan Bulgar köylerine neredeyse her gün kafilerle Bulgaristan’dan gelen Müslüman muhacirler yerleştirilmişti. Aynı şekilde Bulgar muhacirleri için de Bulgaristan’a terkedilen arazilerdeki Müslüman köylerine gelen Bulgar muhacirler yerleştirilmişti²⁵³. Bunun dışında Bulgaristan Sefaretinden gönderilen yazıda savaş sırasında kaçmış veya Osmanlı memurları tarafından göç ettirilmiş olan Bulgarların geri dönmek için gerekli olan pasaport ve pul tezkirelerinin Osmanlı şebhenderleri tarafından verilmediği ileri sürülmüştü. Geri dönmek isteyen Bulgarlar hareket noktalarını ve bulundukları mali koşullar gibi bilgileri Osmanlı Şebhenderliklerine bildirmeleri gerekiyordu. Bu uygulamadan sonra ise kendilerine pasaport veya pul tezkeresi vermekle sorumlu olan Osmanlı şebhenderlikleri gerekli evrakı kendilerine vermemişlerdi. Sofya Sefaretine başvuran Pavel Nikolof Hristof, Vasil Nikolof ve Malkozof gibi şahısların müracaatları reddedilmiş ve bu durumun Edirne İtilafnamesinin dördüncü maddesine aykırı bir durum olduğu da belirtilmişti. Ayrıca İstanbul Antlaşması’nın altıncı maddesine göre genel aften yararlanma hakları

²⁵² **HR.SYS.2032.9.** lef, 9. Harbiye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 13 Mart 1913 tarihli yazı; Gülay Özgür, **a.g.e.**, s.90.

²⁵³ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makus Talihi Göç**, Kum Saati Yay., 1. Baskı, 2001, s.122.

da bulunuyordu²⁵⁴. Bu durum karşısında Sofya Sefareti de bu uygulamalardan Osmanlı Şehbenderliklerinin sorumlu olmadığını, Edirne Valiliğince bu şekilde karara bağlanmış olduğu belirtilmişti. Edirne Vilayetine geri dönmek isteyen bu kişiler Balkan Savaşları sırasında Müslümanların yaşadıkları şehirleri dolaşarak gasp olaylarına dahil olmuşlardı. Ayrıca Bulgar kuvvetlerine silahlı olarak katılarak ve Müslüman halka zulmetmişlerdi. Dolayısıyla Bulgar askerlerine silahlı olarak katılan bu ve bunun gibi şahısların Edirne Vilayetine işledikleri suçlar yüzünden geri dönmeleri uygun görülmemiştir. Hatta Edirne Vilayeti Balkan Savaşlarından sonra bu tür suç işlemiş olanları şehrin güvenlik ve asayişi nedeniyle başkumandanlık emriyle Edirne'den çıkartmıştı²⁵⁵. Ayrıca mülklerinin tasarrufu konusunda mağdur olmamaları için bir vekil tayin edebileceklerdi. Bu şekilde geri dönmelerine izin verilmeyen Bulgar firariler mülklerinin tasarruf hakkına sahip olmaya devam etmiştir²⁵⁶.

2.2. İstanbul Antlaşması'na Göre Tabiiyet Meselesi

Osmanlı Devleti'nde vatandaşlık ile ilgili ilk problemler, yabancı devletlerin konsolos ya da dini kurumlarında tercümanlık gibi hizmetlerde çalışmış ve bu durumu suistimal ederek himayelerine girmiş bazı kesimlerin bu uygulamaları nedeniyle ortaya çıkmıştı. Özellikle cizye vergisinden muaf tutulmak isteyen gayrimüslimler arasında bu uygulama fazlaca rağbet görmüştü. Osmanlı Devleti de bu gibi suiistimallerin önüne geçebilmek için vatandaşlık ile ilgili düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştı²⁵⁷. Dolayısıyla Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan ve yabancı devletlerin himayesinde bulunan bu kimseler yabancı statüsünde olduklarını iddia etmişlerdi. Bu sayede bu kimseler yabancılara verilen imtiyazlardan da faydalanmıştı. Bu kimseler Osmanlı Devleti'nde yerleşik olmalarına rağmen vergi ve askerlik gibi birtakım yükümlülüklerden kendilerini muaf tutmuşlardı. Çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan bu kesimin yabancı devletlerin koruması altına girmesi

²⁵⁴ HR.SYS.2032.9. lef, 9-1,2. Hariciye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine gönderilen 3 Mart 1914 tarihli yazı.

²⁵⁵ HR.SYS.2032.9. lef, 11. Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 4 Mayıs 1914 tarihli yazı.

²⁵⁶ HR.SYS.2032.9. lef, 6. Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 9 Haziran 1915 tarihli yazı.

²⁵⁷ Cihan Osmanağaoğlu, **Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi**, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2003, s.170.

sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda devletin egemenlik haklarını ihlal ettiği için pek çok sorunu da beraberinde getirmişti. Bu durumun önüne geçmek için Osmanlı Devleti de yabancı konsolosluklara bir talimatname göndermişti. Buna göre yabancı vatandaşı olduğunu iddia edenler Osmanlı Devleti'ni üç aya içinde terk etmek zorundaydı. Eğer Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmaya devam edecek olurlar ise Osmanlı Devleti vatandaşı olarak kabul edileceklerdi. Osmanlı vatandaşı kabul edildikleri için yabancı konsolosluklardan himaye gibi taleplerde bulunamayacaklardı²⁵⁸. Fakat 1851 tarihli bu tahrir ve bundan sonra yapılan teşebbüsler bu suiistimallerin yaşanmasını önüne geçememişti. Osmanlı Devleti bu sorunlara kalıcı bir çözüm olarak 1851 tarihli Fransız kanunlarından esinlenerek 23 Ocak 1869'da Kanunname-i Osmaniye yürürlüğe koymuştu. Bu kanunname ile İslam hukukundan farklı olarak modern vatandaşlık kavramına dayanan yeni bir vatandaşlık düzenlenmesi getirmişti. Böylece Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim vatandaşlarının yabancı bir devletin pasaportunu alarak şahsi menfaat ve çıkarları için yabancılara tanınan imtiyazlardan faydalanmasının önüne geçilmek istenmişti. Bu kanunnameye göre Osmanlı Devleti'nin izni olmadan herhangi bir Osmanlı vatandaşı yabancı bir devletin uyruğuna geçemeyecekti. Bu usule aykırı olarak yabancı vatandaşlığına geçenler yine Osmanlı vatandaşı sayılacaktı. Ancak kanunnamenin bu hükmü uygulanmamıştır²⁵⁹.

19 yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, Balkanlarda toprak kaybetmeye başlamış bu da bağımsızlığını kazanan Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti arasında yeni bir vatandaşlık sorununu gündeme getirmişti. Bunlardan biri de kaybedilen topraklarda bulunan Müslüman ve gayrimüslim ahalinin hangi tarafın vatandaşlığına geçeceği ile ilgili yapılacak olan düzenlemeler idi. Çünkü Balkan devletleriyle vatandaşlık ile ilgili düzenlemelerin eksikliği vergi ve askerlik hizmeti olmak üzere birçok problemlerin yaşanmasına neden olmuştu. Osmanlı- Bulgar ilişkilerinde de vatandaşlık meselesiyle ilgili problemler bu bağlamda yaşanmıştı.

²⁵⁸ İlhan Unat, **Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler- Mahkeme Kararları)**, Ankara Üniv., Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara-1966, s.1-3.

²⁵⁹ Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTK, yay, Ankara-1989, s. 148-149.

Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgar Prenslığı vatandaşlık hususunda 1879 tarihli Tırnova Anayasası'nın 54. maddesine göre Bulgaristan'da doğmuş olanlar Bulgar vatandaşı olarak kabul etmişti. Osmanlı Devleti ise Berlin Antlaşması'nın 12. maddesine göre Bulgarları Osmanlı vatandaşı olarak kabul etmişti. Bu yüzden Osmanlı Devleti sınırlarına girişlerde Bulgar pasaportlarını Osmanlı mürur tezkireleriyle değiştirmişti. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında vatandaşlık sorunu bu şekilde ortaya çıkmış ve bu sorunun çözülmesi için her iki tarafta gerekli adımları atmamıştı. Bu durum Bulgaristan'ın bağımsız olmasından sonra da devam etmişti²⁶⁰. Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra Osmanlı Devleti, gümrük vergisi ve pasaport gibi düzenlemeleri içeren herhangi bir anlaşmaya karşı isteksiz davranmıştı. Çünkü Osmanlı hükümeti Bulgaristan'ı kendine bağlı bir prenslik veya emaret olarak görmeye devam etmişti. Fakat bu anlaşmaların eksikliğinden kaynaklı olarak iki ülke arasında ticaret yapan veya seyahat eden Osmanlı ve Bulgar vatandaşları için ciddi problemlere yol açmıştı. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan 19 Mayıs 1909 tarihli İstanbul Protokolü'nde de herhangi bir vatandaşlık düzenlemesi ile ilgili hükümler eklenmemişti. 1909 İstanbul Protokolü'nden önce Osmanlı Devleti'ne göç edenler Osmanlı vatandaşı, Bulgaristan'da kalanlar ise Bulgar vatandaşı olarak kabul edilmişti. Bu uygulama Balkan Savaşları'na dek sürmüştü²⁶¹.

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Anlaşması'nın 7-12 maddeleri Bulgaristan'a bırakılan arazideki yerleşik halkın tabiiyeti (vatandaşlık, uyruk) hakkında hükümler içeriyordu. İstanbul anlaşmasının yedinci maddesine göre Bulgaristan'a terkedilmiş arazide oturanlar her iki devletten birinin tabiiyetini seçme hakkına sahipti. Osmanlı tabiiyetinde kalmak isteyenler kendilerine verilen süre dahilinde bunu bir beyanname ile talep edebileceklerdi. Fakat Bulgaristan'a terkedilmiş olan yerlerdeki ahaliden Bulgar tabiiyetine geçmiş ve tekrar Osmanlı tabiiyetine geri dönmek isteyecek olanların Osmanlı hükümeti tarafından kabul edileceğine dair bir zorunluluk bulunmamaktaydı.

²⁶⁰ Emine Bayraktarova, **Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıklarının Statüsü (1908-1919)**, Marmara Ün., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul- 2009. s. 53.

²⁶¹ Mehmet Yavuz Erler, "Osmanlı İdari Yapısında Bulgar Vatandaşlarının Göçü ile İlgili Bazı Düzenlemeler (1901-19010)", XIV. Türk Tarih Kongresi ve Kongreye Sunulan Bildiriler, C. II, Kısım I, TTK Yay., Ankara-2005, s.318-319.

Ayrıca Balkan hükümetleri arasında imzalanan anlaşmalarda kayıtsız şartsız Osmanlı Devleti'nin kabul edeceğine dair bir hükümde bulunmamaktaydı. Bulgaristan ile yapılan İstanbul Antlaşması'nın yedinci maddesinde *“ihtiyarı tabiiyet keyfiyeti şahsi olup hükümeti Osmaniye için mecburi olmadığı”* şeklinde açıkça yazılmıştı. Osmanlı hükümetince böyle bir uygulamaya gidilmesine dayanak olarak gösterdiği nedenleri; *“Bulgaristan'a terkedilmiş arazinin yerli halkından olup Osmanlı Devleti'nin saltanat ve hakimiyetine karşı her türlü karışıklık ve kargaşaya katılmış ve düşman ordularıyla birlikte faaliyette bulunmuş Rum, Bulgar, Sırp vesairenin “mücahidi istihlas” adı altında yürüttükleri faaliyetler Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetine ve maneviyatına zarar verilmesiyle sonuçlanmış”* olması idi. Osmanlı Devleti, Balkanlardaki topraklarının kaybedilmesine neden olan ve bu faaliyetleri katılmış kişilerin kendi halkının ve devletin güvenliği için bir tehdit ve tehlike olarak görmüştü. Bu yüzden de İstanbul Antlaşması'ndaki bazı haklardan bu kişilerin yaralanmamasına yönelik uygulamalara gidilmişti ²⁶².

İstanbul Anlaşması'nın tabiiyet ile ilgili hükümlerinin uygulanması için Şehbenderliklere gönderilmek üzere bir talimatname hazırlanmıştı. Bu talimatname Osmanlı Devleti'nde kalmaya devam edecek veya Bulgaristan'a terkedilmiş arazilerin asli ahalisinden olup Osmanlı tabiiyetine geçecek kişiler için Osmanlı Devleti memurlarınca uygulanacaktı. Bulgaristan'a terkedilmiş arazide bulunan ve orada ikamet etmeyi tercih etmiş kişiler Bulgaristan vatandaşı sayılacaktır. Bulgaristan tabiiyetinde kalmak isteyen bu kişiler Bulgar mahalli memurlarına bir beyanname vermeleri gerekmektedir. Sonrasında Osmanlı Şehbenderliklerine de bunu bildirmek zorundaydılar. Bu doğrultuda Osmanlı Şehbenderliklerince bu işlem kayıt altına alınacaktır. Osmanlı tabiiyetini seçme hakkı kişinin tercihinine bırakılmış bir hak olup Osmanlı hükümetince böyle bir zorunluluk bulunmamaktaydı. On dört maddelik talimatname şu şekildeydi. Ebeveynleri Bulgaristan'a terkedilmiş arazide doğmuş ve burada ikamet etmeyi tercih etmiş ailelerin çocukları 29 Eylül 1913 tarihinden sonra Bulgar tabiiyetine geçecektir. Osmanlı memleketlerine aslı dayanan veya kökleri Osmanlı Devleti'nin şehirlerine dayanan fakat Bulgaristan'a terkedilmiş veya eski

²⁶² HR.İD.118.41. Lef, 1-1. Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 22 Mart 1914 tarihli yazı.

Bulgaristan’da bulunanlar Osmanlı vatandaşı olarak kabul edileceklerdir. Ayrıca bu kişiler hemen Bulgar veya Osmanlı tabiiyetine geçmek zorunda değillerdi. Dört sene müddetle yani 29 Eylül 1913’ten 28 Eylül 1917 tarihine kadar Osmanlı vatandaşlığına geçme hakları saklı tutulacaktı. Bu süre zarfında askerlik vazifesinden nakdi/bedelli olarak yükümlü olacaktır. Bu şekilde askerlik vazifelerinden muaf tutulmuşlardı.

Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenler bulundukları bölgede kendilerine en yakın Osmanlı Şehbenderliğine bildirerek bir kayıt oluşturmaları gerekmektedir. Yurtdışında bulunanlar ise dört yıl içerisinde eğer Osmanlı tabiiyetini seçecekler ise bir beyanname hazırlayarak Bulgar Konsolosluğuna verdikten sonra Osmanlı Şehbenderliklerine de kayıt yaptırmak zorundalardı. Seçme hakkı kişiye tanınmış bir hak olduğundan yaşını doldurmuş her bir çocuk için birer beyanname hazırlanması gerekmektedir. Seçme haklarını kullananlar dört yıl içinde Osmanlı Devleti’ne hicret etmek zorunda oldukları için Osmanlı Şehbenderliklerinden Osmanlı tezkiresi talep edeceklerdi. Osmanlı Devleti’ne hicret edecek olanlar gidecekleri yerleri veya Osmanlı konsolosluklarının kendilerini nakledecekleri bölgenin, hangi mahallin nüfus siciline kaydedileceği önceden belirlenecekti. Pasaportlarının Türkçe kısmında Osmanlı tabiiyetine geçme hakkını kullandıklarına dair Osmanlı Şehbenderliklerinden bir şahadetname aldıkları belirtilmiş olunması gerekecekti. Böylece ilgili mahaldeki nüfus siciline kaydırılarak Osmanlı tezkiresine sahip olmuş olacaklardı.

Bunun dışında Bulgar memurlarına bir beyanname vermeyip ve Osmanlı Şehbenderliklerine de kayıt yaptırmadan doğrudan Osmanlı Devleti’ne gelecek olanlar için de bir çözüm düşünülmüştü. Bu kişiler isimlerini, mezheplerini, aile fertlerinin yaşlarını daha önce ikamet ettikleri vilayet, kaza, kasaba veya karyelerine, mahalle isimlerini içeren bir beyannameyi hazırlayacaklardı. Bu hazırladıkları beyannameyi doğrudan Hariciye Nezaretine teslim edeceklerdi. Seçme hakkı kişiye özel bir hak olduğu için aile fertlerinin her biri için birer beyanname hazırlanacaktır. Yaşları küçük olanlar yaşı dolduktan sonra dört yıl içinde seçme haklarını kullanabileceklerdi. Ayrıca Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenler hiçbir beyanname veya talepte bulunmayıp dört yıl sonunda bir yıl daha Osmanlı Devleti’nde ikamet ederek önce muhacir olarak sonra da Osmanlı vatandaşı olabileceklerdi. Bulundukları bölgede nüfus siciline kayıtları bu

şekilde yapılabilecekti. Ayrıca yaşını dolduracak kişiler Bulgar tabiiyetine geçmek isterler ise ebeveynlerinin memleketine bir beyanname göndereceklerdi. Bulgar tabiiyetine geçileceğinden Osmanlı Devleti'ni terk etmek zorunda kalacaklardı. Osmanlı Devleti veya Bulgaristan'a terkedilmiş arazilerin ahalisinden olup 29 Eylül 1913 tarihinden önce Osmanlı Devleti'nde ikamet edenler Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmişti. Bu yüzden Bulgaristan da daha önce ikamet ettikleri bölgedeki Bulgar memurlarına Bulgar tabiiyetleri hakkındaki taleplerini bildireceklerdi. Bunun yanı sıra Osmanlı tabiiyetini seçmek isteyenler üzerlerinde Bulgar pasaportu bulundurmayacaklardı. Burada amaç ekonomik veya diğer menfaatleri için Bulgar tabiiyetini seçmiş ya da yabancı bir devletin uyruğuna geçmiş kişilerin Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunmalarının önüne geçilmesini sağlamaktır. Çünkü bu durum diğer Osmanlı vatandaşlarının aleyhine olarak haklarının ihlal etmekteydi. Osmanlı coğrafyası sınırları içinde bir yabancı devletin uyruğu altında ticari ve iktisadi imtiyazlar temin ederek Osmanlı vatandaşlarından daha fazla kazanç elde etmiş olacaklardı. Osmanlı Devleti'ne de daha az vergi vereceklerdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti bu adil olmayan durumun önüne geçmek istemişti.²⁶³

Şehbenderliklere gönderilen talimatname doğrultusunda İstanbul Antlaşması'nın tabiiyet meselesi ile ilgili hükümleri uygulanmaya başlanmıştı. Fakat arazi metruke ahalisinden Osmanlı coğrafyasına doğrudan hicret edip hiçbir şekilde ne bir kayıt ne de beyannameyi Osmanlı veya Bulgar memurlarına vermeden gelen muhacirlere Osmanlı tezkiresi vermek yeterli olmayacaktı. Bu yüzden Tabiiyet Müdüriyetince hazırlanan örnek bir beyannamenin vilayetlere ve şehbenderliklere gönderilmesi gerekmişti. Bunun için Babıali İstişare Odası'na nasıl bir uygulama yapılacağı hakkında bir yazı hazırlanmıştı. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan hükümetleriyle yaptığı antlaşmalarda tabiiyetle ilgili hükümlerin uygulanması için hazırlanan talimatname Osmanlı Şehbenderliklerine gönderilmişti. Böylece Balkan devletlerine terkedilmiş toprakların ahalisinden olup Osmanlı tabiiyetini tercih edenler için ortaya çıkacak sorunların önüne geçilmiş olunacaktı. Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenler Osmanlı

²⁶³Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS. M.)12.20. lef, 1-1. Memalik-i Osmaniye de mütemekkin bulunan kesân hakkında memurin-i dahiliyece icra edilecek muameleye dair talimatname, Dersaadet Hilal Matbaası 1914.

Şehbenderliklerinden bir beyanname alacaklardı. Bu beyannamelerini bulundukları bölgedeki (Bulgar, Yunan veya Sırp) memur veya konsoloslarına verdikten sonra kendilerine onaylamış olduklarına dair bir makbuz vermeleri gerekmekteydi. Eğer bu makbuzu vermekte sorun çıkaracak olurlarsa Osmanlı Şehbenderliklerine bu durumu bildirip onaylanmış bir beyannameyi talep edebileceklerdi. Osmanlı hükümetince bu gibi durumlarda meselenin çözüleceği ve bir sorun olmayacağı konusunda vatandaşlarına taahhüt verilmişti. Sonrasında bu duruma özel defterlere kayıtları yapılacak ve kendilerine bir şahadetname verilecektir. Bu şahadetname onların Hükümet-i Seniyyece Osmanlı vatandaşı kabul edildiğine dair resmi bir vesika sayılacaktır. Ayrıca bu uygulama talimatnamenin onuncu maddesinde de açıkça yazmaktaydı. Bu uygulama ile Balkan devletlerine terkedilmiş arazilerden kaçmak zorunda kalan Osmanlı vatandaşlarının işlerini kolaylaştırmayı sağlamaktır. İstanbul Antlaşması'na aykırı olmadığı gibi anlaşma hükümlerine uygundur. İleride Balkan hükümetler ile Osmanlı Devleti arasında tabiiyetle ilgili çıkacak sorunların önüne geçmek istenilmişti²⁶⁴.

Osmanlı Devleti terkedilen arazilerdeki muhacirlerin bir an önce nüfus sicillerine kaydedilerek ülke içinde yerleşmelerini sağlamaya çalışıyordu. Bu konuyu büyük hassasiyetle takip ediyordu. Osmanlı Devleti'ne gelen muhacirlerin nüfus siciline kayıtlarında aksaklık çıkması durumunda yerel memurları bundan sorumlu tutacaktır. Muhacirlerin nüfus sicillerine kaydettikten sonra muhacirlere özgü muafiyetlerden (askerlik, emlak ve arazi vergisi) belirli bir süreliğine yaralanma haklarının uzaması istenmiyordu²⁶⁵. Ayrıca terkedilmiş topraklardan hicret etmiş olanların muhacir veya mülteci olduklarının tespit edilmesi de gerekiyordu. Çünkü terkedilmiş topraklardan hicret etmiş olanlara sağlanacak muafiyetler için muhacir olmaları şartı getirilmişti. Osmanlı hükümetince muhacirler, zorunlu olarak göç etmiş ve Osmanlı Devleti'nde kalıcı olarak yerleşmek durumunda olan kimseler için kullanılan bir tanımdı. Mülteciler ise Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve geçici olarak gelmiş kimselerdi. Dolayısıyla muhacir ve mülteci ayrımının yapılması önemli bir konuydu. Hem muhacirler hem de mültecilere Osmanlı vatandaşlığına geçme hakkı

²⁶⁴ DH. MB HPS.M. 14.19. lef 3-1. 25 Mayıs 1914 tarihli İstişare Odası Müzakeresi.

²⁶⁵ Fuat Dündar, a.g.e., s126.

tanınmıştı. Hariciye Nezareti'ne bir beyanname vermeleri yeterli idi. Mülteciler Osmanlı vatandaşlığına doğrudan geçiyor ve bu statüden kaynaklı olarak her türlü yükümlülüklerden sorumlu oluyorlardı. Fakat Muhacirler için ayrı bir uygulamaya gidilmişti. Muhacirlerin kayıtları ayrı bir deftere yazılıyor, askerlik ve birtakım vergilerden kısa bir süreliğine muaf tutuluyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik olarak zarar görmemesi hem de askeri hizmet ihtiyacının arttığı bir dönemde bu ayrımın yapılması önemli bir husus olmuştur²⁶⁶.

İstanbul Antlaşması'na göre Bulgaristan'a terkedilen arazide yerleşik olan halk doğrudan Bulgar vatandaşı sayılacaktı. Fakat tekrar Osmanlı vatandaşlığına dönmek isterlerse dört yıl içinde bu seçme hakları saklı tutulacaktı. Bu durumda dört yıl içinde Osmanlı Şehbenderliğine müracaat ederek bunu bildireceklerdi. Osmanlı vatandaşlığına geçmek konusunda manen istekli olmayıp sadece Osmanlı himayesinden faydalanmayı düşünen kişiler bu himayeden kaynaklı sorumluluklarını yerine getirmek zorundaydılar²⁶⁷. Diğer bir başka konuda Osmanlı tabiiyetini seçmeyip yabancı bir ülkenin tabiiyetinde kalarak Osmanlı devletinde ikamet etmeye devam edenler hakkında idi. Osmanlı Devleti sınırları içinde ticaret ve sanayi gibi işlerle meşgul olup yabancı statüsünde kalarak bunda fayda temin edilmesi, Tabiiyet Müdüriyetince uygun görülmemişti. Çünkü eğer Osmanlı sınırları içinde çalışmaya devam etmek istiyorlarsa Osmanlı tabiiyetini seçme haklarını kullanmaları gerekmektedir. Kendilerine Osmanlı tabiiyetini seçme hakkı verilmişken bunu kullanmayanlar Osmanlı Devleti sınırlarını terk etmek zorundaydılar. Sadece Bulgaristan hükümetiyle yapılan anlaşma hükmü gereğince dört yıl süreyle bulundukları bölgede kalabileceklerdi. Bunun dışında Osmanlı tabiiyetini seçmeyip yabancı bir devletin tabiiyetinde kalan kimseler için Osmanlı Devleti'ne gelip istedikleri kadar kalabileceklerine dair ne İstanbul Antlaşması ne de diğer anlaşmalarda bu şekilde yazılı bir hüküm bulunmamaktaydı. Ayrıca Osmanlı hükümetinin kayıtsız şartsız bu gibi kişileri kabul edeceğine dair bir taahhütte bulunmadığı gibi bu doğrultuda yapılacak muamele Osmanlı hükümeti tarafından belirlenecekti. Fakat ticaret veya sanat gibi vesaire işlerle meşgul olanlar için belli bir

²⁶⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.143-44.

²⁶⁷ **HR. H.MŞ.İŞO.38.9.** İef 2-2. Babıalî Hukuk Müşavirliğinin 15 Kasım 1914 tarihli yazısı.

süre zarfında Osmanlı Devleti'nde ikamet etmelerine müsamaha gösterilmişti. Şöyle ki bu gibi kişiler Osmanlı vatandaşlığını manen istekli olmasalar dahi Osmanlı Devleti'nde bulunmaları Osmanlı hükümetinin menfaatlerine de uygun düştüğünden tabiiyet ile ilgili uygulamalar ticaret ve sanayi ile uğraşan bu sınıf için esnetilmişti.²⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nin diğer Balkan devletlerine terk ettiği arazilerdeki halkın tabiiyetine gelince Yunanistan ile Atina Anlaşmasının tabiiyetle ilgili hükümleri uygulanmıştı. Antlaşmaya bu konula ilgili iki hüküm eklenmiştir. Dördüncü maddenin birinci ve ikinci fıkralarına göre, Yunanistan'a terkedilen arazide yerleşik olan kişiler Yunan vatandaşı olacaklardır. Eğer Osmanlı vatandaşlığına geçmek istiyorlarsa üç yıl içinde Yunan memuruna ve Osmanlı Şehbenderlerine bir beyanname vererek seçme hakkını kullanabileceklerdi. Yabancı ülkelerde olanlar Yunan konsolosluğuna ve Osmanlı Şehbenderliğine bildireceklerdi. Seçme hakkını kullanan kişilerin yani Osmanlı tabiiyetine geçenler Osmanlı Devleti'ne veya yabancı bir ülkeye hemen hicret etmek zorunda kalacaklardı. Bu haktan yararlanacak kişiler için Yunanistan'a terkedilmiş arazide ikamet etme koşulunu sağlamaları gerekmemekteydi. Ayrıca anlaşma hükmünde altı ay içinde Yunan tabiiyetine geçmek isteyenler Osmanlı Şehbenderliğine bir beyanname vereceklerdi. Bundan sonra Osmanlı Devleti sınırları içinde ikamet edemeyeceklerdi²⁶⁹. Sırbistan hükümetiyle yapılan sulh anlaşmasının dördüncü maddesinde Sırbistan'a bırakılan arazide yerleşik olanlar Sırp vatandaşı kalacaklardı²⁷⁰. Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenler seçme haklarını kullanabileceklerdi. Bundan sonra ise Osmanlı Devleti veya yabancı bir devlete hicret etmek zorunda kalacaklardı. Bunun için yapılması gerekenler Bulgaristan ve Yunanistan ile uygulanacak olan işlemlerin aynısı olmuştur²⁷¹.

²⁶⁸ **HR. HMS.İŞO.38.9.** lef, 12-1. Babıali Hukuk Müşavirliğinin “*Muharebe-i zaileden terk edilen mahaller ahalisinden olup tabiiyet-i ecnebiyeyi kabul ettikten sonra Memalik-i Osmaniye'ye gelenler hakkında*” 11 Ekim 1914 tarihli yazısı.

²⁶⁹ **HR. HMS.İŞO.38.9.** lef 3-2. Babıali Hukuk Müşavirliğinin “*Balkan devletleri ve terk olunan arazide mütevellit tabiiyeti hakkında*” Mençistır (Manchester) Şehbenderliği Tahrirâtı 11 Aralık 1913.

²⁷⁰ **HR. HMS.İŞO.38.9.** lef 13-1. “*Babıali Hukuk Müşavirliğinin Balkan devletlerine ve terk olunan araziye ahalisinden olup Memalik-i Osmaniye'de ikameti icrai ticaret edenlerin tabiiyeti hakkında*” 6 Eylül 1914 tarihli yazısı.

²⁷¹ **HR. HMS.İŞO.38.9.** lef, 12-2. Babıali Hukuk Müşavirliğinin “*Muharebe-i zaileden terk edilen mahaller ahalisinden olup tabiiyet-i ecnebiyeyi kabul ettikten sonra Memalik-i Osmaniye'ye gelenler hakkında*” 11 Ekim 1914 tarihli yazısı.

2.3. İstanbul Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Arasında Ortaya Çıkan Askerlik Meselesi

Berlin Antlaşması'ndan sonra Bulgar anayasasının 77. maddesine göre Bulgar Prensliği kendi sınırları içerisindeki 19-32 yaşında olan bütün erkekleri din ve etnik kimlikleri fark etmeksizin askerlik hizmeti ile yükümlü tutmuştu. Bu sırada Müslümanlar Osmanlı- Rusya arasında yapılan 93 Harbi nedeniyle çok zor durumda kalmışlardı. Bu yüzden özellikle Müslüman göçmenler bu güç durumu atlata kadar on yıllık bir süre ile askerlik hizmetinden muaf tutulmak istemişlerdi. Bu talepleri Prens Aleksander tarafından kabul edilmemişti²⁷². Osmanlı Devleti de Müslümanların yaşadığı bu sorunu çözmek için Bulgar tarafına teşebbüste bulunmuştu. Fakat bu teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştı. Prens Aleksander, 1880 tarihli kararnameyi onaylayarak 1859 doğumlu tüm erkekleri Müslümanlar da dahil olmak üzere askeri hizmetine çağırmişti²⁷³. Bulgar Prensliği'nin asıl amacı Müslümanları askerlik hizmeti ile baskı altında tutarak göç etmelerini sağlamaktı. Aksi halde Müslümanların askere alınması durumunda Bulgar ordusunda büyük bir yoğunluğa ulaşmış olacaktı. Bulgar generallerine göre Müslümanların askere alınması Bulgar ordusu için bir tehdit oluştuyordu. Fakat Prens Aleksander kararlı bir şekilde 1880 tarihli kararname ile Müslüman erkekleri de askerlik hizmetine almıştı. Bu kararname, Müslümanlar arasında panik yaşanmasına neden olmuştu. Kararnamenin uygulaması hususunda Bulgar memurlar, Müslüman köylerini dolaşarak genç erkekleri askere çağırmış eğer askerlik hizmetini yerine getirmeyecekler ise göç etmeye zorlamışlardı²⁷⁴. Bulgar Prensliği'nin bu politikası sonucunda Müslümanlar Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti de bu göçlerin önüne geçmek için birtakım teşebbüslerde bulunmuştu. Bulgar Hariciye Nezareti ve Osmanlı Devleti arasında bu hususta görüşmeler yapılmıştı. Osmanlı Devleti Bulgar Prensliği'nden Müslümanlar için askerlik hizmetiyle ilgili bazı teminatlar elde etmişti. Buna göre ailesi ve yakınları göç edecek olanlar askere alınmış ise ailelerine teslim edilecekti.

²⁷² Nedim İpek, **a.g.e.**, s.136-137.

²⁷³ Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", **Turkish Studies İnternational Periodical Fort the Languges Literature and History of Turkish or Türkic**, Volume 1/2 Fall 2006, s.281.

²⁷⁴ Nedim İpek, **a.g.e.**, s. 137-138.

Askerlik hizmeti sırasında Müslüman askerlerin dini inanç ve ibadetlerini yerine getirmelerine izin verilecekti. Göç etmiş fakat geri dönmek isteyen Müslümanlar askere alınmayacaktı. Bulgar Prenslığı, vermiş olduğu teminatları göz ardı ederek Müslüman erkekleri askerlik hizmetine almaya devam etmiştir²⁷⁵.

Müslümanların askerlik hizmetine alınması 1888 yılına dek sürmüştü. Bundan sonra askerlik bedeli karşılığında Müslüman erkekler, askerlik hizmetinden muaf tutulmuştu. Bulgaristan bağımsızlıktan sonra Müslüman erkeklerden askerlik muafiyeti için alınan askerlik bedelini artırmıştı. Askerlik hizmetini yerine getiremeyecek Bulgar vatandaşlarına oranla Müslüman vatandaşlarından daha fazla askerlik bedeli alınmıştı. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında henüz vatandaşlık ilgili bir düzenleme yapılmadığı için askerlik hizmetiyle ilgili sorunlar da ortaya çıkmıştı. 19 Mayıs 1909 tarihli İstanbul Protokolü'nden önce Osmanlı Devleti'ne göç edenler Osmanlı vatandaşı sayılmış ve askerlik hizmetinden yükümlü tutulmuştu. Osmanlı Devleti'ne göç etmiş bazı kimseler Bulgaristan'da askerlik hizmetinin daha kısa olması nedeniyle Bulgaristan'a gidip orada askerlik vazifelerini yerine getirmişlerdi. Bulgaristan Sefareti de bu gibi kişileri askerlik hizmetini Bulgaristan da yaptıklarından dolayı Osmanlı Devleti tarafından tekrar askerlik hizmetine alınmasını uygun bulmamıştı. Ayrıca Bulgaristan da askerlik yapan bu gibi kişilerin Bulgaristan vatandaşı sayılacağından Osmanlı Devleti ile bir vatandaşlık anlaşması yapılana dek askerlik hizmetlerinin geciktirilmesini istenmişti. Bu yüzden Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Krallığı arasında bir anlaşma yapılana dek bu gibi sorunlar yaşanmaya devam etmiştir²⁷⁶.

Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti ve Bulgar Krallığı arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nda tabiiyet ile ilgili bir düzenleme yapılmıştı. İstanbul Antlaşması'nın 7. maddesinde tabiiyet ile ilgili kısımda Bulgaristan'a terkedilen arazilerdeki müslümanların Bulgar tabiiyetine geçmeleri durumunda dört yıl sürüyle askerlik hizmetinden ve askerlik bedellinden muaf tutulacaklardı²⁷⁷. Fakat Bulgaristan hükümeti hem bu hükme rağmen hem de

²⁷⁵ Osman Köse, **a.g.m.**, s281-282.

²⁷⁶ Emine Bayraktarova, **a.g.e.**, s. 61-63.

²⁷⁷ "Bulgaristan ile Dersaadet'te Müakid muahede-i Sulhiye", Düstur, **a.g.e.**, s.23-24.

Bulgaristan'da yerleşik olanların tabiiyetlerine bakmaksızın askerlik hizmeti için müslümanları silah altına almaya başlamıştı²⁷⁸. Ayrıca Osmanlı tabiiyetine geçme hakkını dört yıl içinde kullanmak isteyenler de olmuştu. Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyen Bulgaristan'daki bu kimseler Bulgaristan hükümetince askerlik hizmetine alınmışlardı. Bu kimseler için Sofya Sefareti tarafından girişimlerde bulunulmuştu. Fakat yapılan itirazlar sonuçsuz kalmıştır²⁷⁹. Bulgaristan'da silah altına alınmış olan Osmanlı tebaasının, tabiiyetleri incelenip tespiti yapıldıktan sonra terhis edilmeleri için Bulgaristan hükümetine bir nota verilmişti²⁸⁰. Bulgaristan hükümeti tarafından bu doğrultuda bir inceleme başlatılmıştı. Yapılan inceleme çalışmaları çok yavaş yürütülüyordu. Bulgaristan hükümeti bu meseleyi dikkatli bir şekilde takip etmiyordu. Hatta çalışmaları yavaş yürüterek sürünmcede bırakmaya çalışmıştı. Osmanlı hükümeti de Sofya Sefareti aracılığıyla Bulgaristan hükümetinin hangi bölgelerde inceleme başlattığı ve silah altına alınan Osmanlı vatandaşlarının isimlerinin bildirilmesini istemişti. Bu sırada Osmanlı vatandaşlarının bu konudaki şikayetleri de aralıksız sürüyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin teşebbüslerine rağmen kendilerine yapılan muamelelerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır²⁸¹. Osmanlı Devleti'nin bu konudaki ısrarlı girişimleri sonucunda Bulgaristan Devleti kendi kanunlarına uygun olarak mahalli belediyelerdeki Osmanlı vatandaşlarını özel defterlere yazdırarak kayıt altına almaya başlamıştı. Bu defterlere silah altına alınmış kişilerin listeleri de eklenmişti. Bu listeler yerel halka danışılarak ve vakit kaybetmeden hazırlanıp Osmanlı Şehbenderliklerine gönderilmesi gerekiyordu. Böylece ortaya çıkan yanlış uygulamalar bir an önce düzeltilecekti. Fakat Bulgaristan Devleti tarafından bu uygulama doğru dürüst yapılmamıştır²⁸². Ayrıca silah altına alınan kişilerin listesi Sofya Sefaretince Bulgaristan hükümetinden talep edilmişti. Buna rağmen Bulgaristan hükümeti bu hususta bilgi vermeyerek işleri sürünmcede bırakmıştı. Sofya Sefaretinin

²⁷⁸ **HR.İD.**1881.45. lef, 1-1. Sofya Sefiri Fethi Bey tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen 27 Mayıs 1914 tarihli telgrafname.

²⁷⁹ **HR.İD.**1881.45. lef, 2-1. Sofya Sefiri Fethi Bey tarafından Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşaya gönderilen 4 Eylül 1914 tarihli yazı.

²⁸⁰ **HR.İD.**1881.45. lef, 3-1. Hariciye Nezaretinden Sofya Sefaretine gönderilen 16 Eylül 1914 tarihli yazı.

²⁸¹ **HR.İD.**1881.46. lef, 2-1,2-2. Hariciye Nezareti tarafından Sadrazama takdim edilen 24 Eylül 1914 tarihli muhtıra.

²⁸² **HR.İD.**1881.48. lef, 1-1. Sofya Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 22 Eylül 1914 tarihli yazı.

aylarca süren taleplerine karşılık Bulgaristan hükümeti bazı kimselerin Osmanlı tabiiyetine geçişleri kabul edilmiş olduğunu bir kısmının ise henüz Osmanlı tabiiyetine geçmek için talepte bulunduğunu bildirilmekle yetinmiştir. Ancak Osmanlı tabiiyetine geçmesine rağmen silah altına alınanların terhis edilmediği görülmüştür. Dahası Osmanlı Şehbenderliklerinin askerlik hizmetinden muaf tutulması için verdiği listelerden dahi silah altına alınanlar olmuştu. Bulgaristan hükümeti, Osmanlı vatandaşlarına askerlik hizmetine hazır olması konusunda her gün mahalli memurlar tarafından haberdar edilmekteydi. Bu durumun sürmesi Bulgaristan'daki Osmanlı vatandaşlarının Sefaret ve Şehbenderliklere karşı güvenlerinin sarsılmasına neden olmuştur²⁸³. Askerlik ve tabiiyet gibi sorunların çözülmesi için İstanbul'daki Bulgaristan Sefareti'nde eski ve yeni sefirler birlikte çalışıyorlardı. Bundan sonra eski Bulgaristan İstanbul Sefiri Andrey Toşeff, Talat Bey'e 27 kişilik bir listeyi bildirmişti. Bu listedekilerden sadece 5-6 kişi hakkında birtakım anlaşmazlıklar vardı ve incelemeler devam etmekteydi. Listedeki dokuz kişi Osmanlı, üçü de Bulgar tabiiyetine geçmişti. Dört kişi konusunda anlaşmazlık olduğu ve diğer üç kişinin adres ve isim bilgilerinin Sefaret tarafından doğru verilmediği anlaşılmıştı. Geriye kalanlar hakkında da incelemeler devam etmekteydi²⁸⁴. Ayrıca Bulgaristan hükümeti, Sofya Sefaretine ve diğer Osmanlı Şehbenderliklerine gönderilen şikâyet dilekçelerinden anlaşıldığı üzere ailelerden askerlik bedeli de talep etmişti. Öyle ki bunların bir kısmı daha önce Osmanlı Devleti'nde askerlik hizmetinde bulunmuştu. Bu kişiler için anne veya babalarından askerlik bedeli istenmişti. Bu tür şikayetlere karşı Bulgaristan hükümeti şu şekilde bir cevap vermişti. Bulgar vatandaşlığına geçen Müslümanlar, Bulgaristan kanunlarına göre bir uygulamaya tabii tutulacaktı. Nitekim Bulgaristan tabiiyet kanununun on yedinci maddesi, bu gibi kişiler için askerlik bedelini anne veya babasının vermesini karara bağlamıştı. Ayrıca aynı kanunun yüzüncü maddesi gereği silah altına alınacaklar denilmekteydi. İstanbul Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılan bölgelerdeki yerel halka, dört yıl içinde Bulgaristan'da kalarak ve bu süre zarfında Osmanlı Devleti veya Bulgaristan tabiiyetlerine geçme hakkı verilmişti. Ayrıca bu

²⁸³ HR.İD.1881.50. lef, 1-1. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşaya gönderilen 29 Eylül 1914 tarihli yazı.

²⁸⁴ HR.İD.1881.51. lef, 3-1. Mösyö Toşeff'den Talat Bey'e gönderilen 17 Kasım 1914 tarihli telgrafname.

süre zarfında askerlik hizmeti ve bedelinden muaf tutulacaklardı. Bulgaristan hükümeti tabiiyetlerini seçmek için verilen bu dört yıllık süreyi dikkate almamıştı. Bu durumda Bulgaristan hükümetinin bu kimselerden askerlik hizmeti talep etmesi veya askerlik bedeli istemesi İstanbul Antlaşması'nın 7. maddesindeki hükme aykırıdır. Bulgaristan'a terkedilmiş arazide olup Bulgaristan'ın tabiiyetine geçmiş kimselerin daha önce Osmanlı Devleti'nde askerlik hizmetinde bulunup bulunmadığına da bakılması gerekirdi. Bu uygulama için İstanbul Antlaşması'nda herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti'nde askerlik hizmetinde bulunmuş olanlardan askerlik bedeli talep edilmesi adilane bir politika değildi²⁸⁵.

Ayrıca Osmanlı Şehbenderliklerinden gelen bilgilere göre Bulgar mahalli memurları belediye'deki listeleri hazırlarken keyfi bir uygulama gitmişlerdi. Özellikle Sofya ve Filibe sancaklarında bulunan Osmanlı vatandaşları pek çok bahanelerle ve zorluklarla karşılaşmış ve belediyelere yaptıkları müracaatlarda keyfi uygulamalar yüzünden kayıtları doğru dürüst tutulmamıştı. Bu konudaki bir diğer şikâyet de hem Osmanlı tabiiyetine geçenlerin hem de askerlik hizmeti için yaşları reşit olmayanların silah altına alınmalarıydı. Halbuki bu kişilerin askerliğe alınmayacağı mutabakatla belirlenmişti. Ayrıca askerlik hizmeti için 21 yaşına gelmiş olan her erkek yükümlü tutulmakta idi. Fakat henüz 20 yaşına gelen pek çok Osmanlı vatandaşı silah altına alınmıştı. Bu yüzden Osmanlı Hariciye ve Harbiye Nezaretleri bu tür uygulamaların kaldırılmasını ve kendi vatandaşlarının derhal terhis edilmesini Bulgaristan'dan talep etmişti²⁸⁶.

Fakat Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan nezdinde yaptığı hiçbir teşebbüs, meselenin çözülmesini sağlayamamıştı. Bu noktada Sofya Sefiri Fethi Bey'in önerisi Bulgaristan'ın bu politikasına aynı şekilde karşılık verilmesi idi. Yani Osmanlı Devleti sınırları içindeki Bulgarların askere alınması gerektiğini ileri sürmüştü. Böylece

²⁸⁵ **HR.İD.**1881.43. Ief, 1-1. Hariciye Nezaretinden Bahriye Nezaretine gönderilen 3 Şubat 1914 tarihli yazı. Bunlar arasında 1899 senesinde Zırhlı Mesudiye Firkateyninde Mülazımı Evvel olarak hizmette bulunmuş Lofçalı Mehmet Yaşar Bey, İstanbul'da ihtiyat zabitanı mektebinden mezun olup Balkan savaşlarına katılmış Mülazımı Sani Filibeli Hüseyin Efendi ve yine Osmanlı Ordusunda Mülazımı Evvel olarak askerlik hizmetinde bulunmuş Galip Efendi gibi kişiler bulunmaktaydı.

²⁸⁶ **HR.İD.**1881.52. Ief, 1-1. Sofya Sefaretinden Sadrazama gönderilen 8 Aralık 1914 tarihli yazı.

Osmanlı vatandaşlarının maruz kaldığı bu zor durumdan kurtulacağı düşünülmüştü²⁸⁷. Bu önerisini sıkça tekrarlayan Fethi Bey, Meclis-i Vükela'dan bir karar çıkarılmasını dahi istemişti. Nitekim bu doğrultuda bir karar çıkmış ve Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Bulgar pasaportuna sahip olanlar silah altına alınmıştı. Bulgaristan bu uygulamadan duyduğu rahatsızlığı 21 Ağustos 1914'te bir notayla bildirmişti. Bu notaya göre İstanbul'da ikamet eden yaklaşık 900 Bulgar ailesi vardı. Bu aileler Bulgar pasaportuna sahip olmalarına rağmen silah altına alınmak için tutuklanıp askeri kışlalara götürülmüşlerdi. Ancak Bulgaristan vatandaşı oldukları için askeri hizmetlerden muaf tutulmaları gerekiyordu. Ayrıca Enver Paşa'nın kendilerine Bulgar vatandaşı oldukları tespit edilenlerin silah altına alınmayacaklarına dair sözü de hatırlatılmıştır. Osmanlı Hariciye Nezareti ise cevaben bahsi geçen Bulgar vatandaşlarının isimlerini, İstanbul'da yaşadıkları semtleri ve ne zamandan beri ikamet ettiklerine dair bilgileri Bulgaristan'ın İstanbul Sefirleri Andrey Toşeff (eski sefir) ve Nikolay Koluşeff'den (yeni sefir) talep edilmiştir. Bu şekildeki karşılıklı yazışmalar uzun bir zaman devam etmiştir. Her iki sefir de soruna kendi veçhelerinden yaklaşarak çözümünde ısrarcı olmuşlardır. Fakat Bulgar pasaportuna sahip olanların çoğunun tabiiyetleri tespit edilmediğinden çözülmesi güç bir hal almıştır. Bulgaristan Devleti ise Bulgar pasaportuna sahip olanların Bulgar vatandaşı olarak tanınmasını istemiştir. Bu yüzden Bulgar pasaportuna sahip oldukları halde Osmanlı memurları tarafından da tabiiyetleri tespit edilmeye çalışılan iki kesim vardı. İlki Sırbistan ve Yunanistan'a terkedilen topraklarda Bulgar pasaportuna sahip olanlar idi. Diğer de Trakya ve Anadolu ahalisinden olmasına rağmen Bulgaristan'a göç eden veya başka bir devlete sığınmış kişilerdi. Aslında Osmanlı Devleti'ne göre bu tür kişilere İstanbul Antlaşması Bulgar ve Osmanlı tabiiyetini seçme hakkı tanımıştı. Fakat Bulgaristan başka bir ülkenin tabiiyetine geçmiş olan Bulgarları, kendi vatandaşı kabul ediliyordu. Bu noktada kavmiyet ile tabiiyet hususları ayrı ayrı konular olmasına rağmen Bulgaristan hükümetince birbirine karıştırılmaktaydı. Bu kişiler eğer Osmanlı tabiiyetini seçmeyecekler ise vatandaşlığından çıkarılarak Osmanlı Devleti'nin sınırlarını terk etmek zorundaydılar. Burada sorun üçüncü bir ülkenin tabiiyetine geçmiş ve Bulgar

²⁸⁷ HR.İD.1881.46. Ief, 2-2. Hariciye Nezareti tarafından Sadrazama takdim edilen 24 Eylül 1914 tarihli muhtıra.

pasaportu taşıyan kimselerdir. Dolayısıyla Bulgar olup Bulgar tabiiyetine geçmemiş ve Bulgar pasaportu taşıyan kimseler Bulgaristan vatandaşı sayılmayacaktır²⁸⁸.

Bulgaristan İstanbul Sefiri Toşeff bu hususta Dahiliye Nazırı Talat Bey ile görüşmüş ve destek istemiştir. Bulgar pasaportlarının tanınması ve sorunun çözülmesi konusunda Talat Bey sefire bir taahhütte bulunmuştu. Bu sebeple daha önceki gibi Bulgar pasaportu taşıyanlar hakkında Bulgaristan hükümetinden gerekli bilgiler istenmişti. Fakat gerekli olan bilgiler zamanında gönderilememiştir. Bu durumda Osmanlı hükümeti askeri seferberlik ilan etmesiyle birlikte bu kişiler kanunlara göre asker firarisi olacaklardı. Dolayısıyla kanunlara göre de bunun cezai yaptırımlarına maruz kalacaklardı. Bu yüzden Bulgarlara verilen pasaportların bir cetveli veya kataloğunun oluşturulması ve sorunun bir an önce çözülmesi gerekmektedir²⁸⁹. 4 Şubat 1914 tarihinde Meclis-i Vükela'da bu mesele hakkında görüşülmüş ve bir karar verilmiştir. Buna göre Bulgar pasaportuna sahip olanlar ve Bulgar tabiiyetini iddia edenler Osmanlı Devleti sınırları dışına çıkarılarak Bulgar vatandaşı olarak kabul edileceklerdi. Trakya ve Anadolu ahalisinden olup Bulgaristan'da ikamet edenler Osmanlı Devleti'ne geri dönmek üzere Osmanlı vatandaşlığından çıkarılacaklardı²⁹⁰.

Bir de Balkan hükümetlerine terkedilmiş topraklardan gelen muhacir veya mültecilerin Osmanlı Devleti'nde tabii tutulacakları askeri yükümlülükler hususu vardı. Daha önce Meclis-i Vükela'nın 16 Ocak 1303(1887) tarihinde kararlaştırdığı hükümler yeniden yürürlüğe konulmuştu. Buna göre muhacirlerin farklı tarihlerde hicret ettiklerinden dolayı muhacirlerle ilgili muafiyetlerin hicret ettikleri tarihten itibaren geçerli olması kararlaştırılmıştır. Askerlik hizmeti için de 8 Kasım 1326(1910) tarihli Şura-ı Devlet kararı gereğince tekrar yürürlüğe giren Muhacirin Nizamnamesi'nin yirmi sekizinci maddesince muhacirler hicret tarihlerinden itibaren altı yıl boyunca askerlik hizmetinden muaf tutulacaklardır. İskân edildikleri tarihten itibaren de mali yükümlülüklerden muaf olacaklardı. Fakat şöyle bir ikilem ortaya

²⁸⁸ BEO.4339.325377. Ief, 2-2. Hariciye Nezaretinden Sadarete gönderilen 17 Şubat 1914 tarihli yazı.

²⁸⁹ BEO.4339.325377. Ief, 3-2. 14 Şubat 1914 tarihli Bulgaristan sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen yazının tercümesi.

²⁹⁰ BEO.4339.325377. Ief, 1-1, 2-1. Sadareten Hariciye Nezaretine gönderilen 9 Şubat 1914 tarihli yazı; MV.196.107. 8 Şubat 1914 tarihli Meclis-i Vükela Kararı.

çıkmakta idi. 8 Ocak 1301(1898) tarihli İradat-ı Seniyye'nin ikinci maddesine göre muhacir veya mülteci olarak kabul edilenlerin askerlik hizmetiyle ilgili muafiyetleri hicret tarihlerinden itibaren geçerli olacaktı. Nizamnamenin dördüncü maddesinde muhacir veya mülteci olarak kabul edilenlerin Osmanlı Devleti'nin tabiiyetini talep ettiklerinde askerlik ile ilgili muafiyetleri Osmanlı Devleti tabiiyetine geçtikleri tarihten itibaren geçerli olacaktır. Dolayısıyla 1303(1887) tarihli nizamnamenin yirmi sekizinci maddesine göre hicret tarihinden itibaren mi yoksa 1301(1889) tarihli iradei seniyyenin dördüncü maddesine göre tabiiyetlerinin tescil edildiği tarihten itibaren mi geçerli olacağı konusunda bir ikilem yaşanmıştı. Bu konunun açıklık kavuşturulması gerekiyordu. Şura-ı Devlet tarafından alınan karara göre 1303(1887) tarihli nizamnamenin yirmi sekizinci maddesi gereği muhacir veya mülteci olarak kabul edilenlerin askerlik hizmetiyle ilgili muafiyetleri hicret tarihlerinden itibaren geçerli olacaktı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin tabiiyetini talep ederler ise bu kişiler, tabiiyetleri tescil edildiği tarihten itibaren askerlik ile ilgili muafiyetlerden yararlanacaktı. Ayrıca bu kişiler hakkında yapılan araştırma sonucunda uygun görülür ise Osmanlı Devleti tabiiyetine geçtikten sonra iskân edildikleri tarih dikkate alınacaktır²⁹¹. Fakat Birinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle ve Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilanından sonra Harbiye Nezareti muhacirlerin askeri hizmeti ile ilgili yeni düzenlemeler yapmıştı. Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nun 135. maddesinde muhacirler için öngörülen askerlik muafiyeti kaldırılmıştı. 5 Nisan 1915 tarihli yeni kanunla Osmanlı Devleti'nde bulunan ve hatta gelecek olan muhacirlerde silah altına alınması kararlaştırılmıştır²⁹². Bunun dışında Balkan Savaşları sırasında veya sonrasında yabancı devletlere gitmiş ve Balkan devletlerine terkedilmiş bölgelerin halkından olan Osmanlı Devleti vatandaşlarının da askerlik hizmetini yerine getirmesi zorunlu tutulmuştu²⁹³. Seferberlik ilanıyla birlikte ilk verilecek emre uymak zorundaydılar. Osmanlı Şehbenderliğine veya sefarethanelere giderek sözlü veya yazılı olarak müracaatta bulunup isimlerini kaydettireceklerdi. Bu doğrultuda doğum

²⁹¹ **DH.MB.HPS. M.9.6.** lef, 1-1. Şurayı Devlet Tanzimat Dairesinin 940 numaralı mazbatasının 6 Ekim 1913 tarihli sureti.

²⁹² **MV.196.39.** lef, 1-1. 3 Şubat 1914 tarihli Meclis-i Vükela Mahsus Zabıt Varakası; Osman Köksal, **Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkati (29 Nisan 1330)**, Ankara Üniv., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1987. s.49.

²⁹³ **DH.MB.HPS. M. 154.60.** lef, 1-1. Dahiliye Nezareti tarafından yazılmış 15 Haziran 1915. Tarihli yazı.

tarihlerine göre askerlik hizmetine tabii olacaklardı. Buna uymayanlar yakalandıkları takdirde cezai yaptırımlara maruz kalacaklardı. Ayrıca ihtiyat veya mustafhız hizmetinde bulunan kişiler de bedel-i nakdi ödeyeceklerdi. Bu karar bir ay içinde uygulanmaya başlanacaktır. Osmanlı Devleti savaş şartlarının zorluklarından ve insan gücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı böyle bir uygulamaya gidilmiştir²⁹⁴. Bu uygulama sadece Osmanlı Devleti'ne özgü bir durum değildi. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Bulgaristan'da bulunan müslümanların da askere alınması Bulgaristan meclisinde gündeme getirilmişti. Bulgaristan'da seferberlik ilanından sonra Bulgar vatandaşlarını buna Müslümanlar da dahil olmak üzere silah altına almıştı. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda aynı ittifakta bulunması nedeniyle Bulgar ordusunda müslümanların bulunması sorun olmamıştı. Hatta Müslüman ve Bulgarlar aynı cephede aynı amaç uğruna askeri hizmetlerini yerine getirmiştir²⁹⁵.

2.4. Bulgaristan'ın Müslüman Ahaliye Karşı İstanbul Antlaşması Hükümlerine Aykırı Davranması

Bulgaristan bölgesel olarak dini inanç bakımından farklı bir nüfus yapısına sahiptir. Pomakları müslümanlaşmış Bulgarlar olarak görmüşlerdi. Bu bakımdan Osmanlı Millet yapısına bağlı kalmayı sürdüren Müslüman Pomakları bir tehdit olarak algılamışlardı. Bu yüzden de Pomakların Hristiyanlaştırılması politikası Balkan Savaşlarıyla birlikte şiddetli bir şekilde uygulanmaya konulmuştu. Bu yaşanan zulümler, tehcir, tenassur (din değiştirme) gibi kötü uygulamalar karşısında Müslüman Pomaklar, Balkan Savaşı sonunda iki ülke arasında yapılacak bir barış anlaşmasıyla son bulacağı beklentisi içine girmişlerdi²⁹⁶. Fakat bu beklentileri boşa çıkmıştır. Bulgaristan İstanbul Antlaşması'nın hükümlerine rağmen bu politikasını uygulamaya devam etmişti. Sadece Bulgaristan değil Balkan coğrafyasında etkili olmak isteyen diğer devletler de Pomaklar üzerinden nüfuz sahibi olmaya çalışmışlardı. Bu yüzden

²⁹⁴ HR. HMF.İŞO.237.13. lef, 1. Hariciye Nezaretinden Şehbenderliklere yazılmış 3 Kasım 1914 tarihli yazı.

²⁹⁵ Emine Bayraktarova, **a.g.e.**, s.65.

²⁹⁶ Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur edilmesi (1912-1913)", **OTAM.**, 33/ Bahar 2013. s.167,178.

Pomakların dini ve kültürleri üzerinden çeşitli iddialar ortaya atarak bölgeyi kendi kontrolleri altına almak istemişlerdi.

Pomakların dili ve kimlikleri konusu politik ve siyasi nedenlerden ötürü bir tartışma konusu haline gelmişti. Bundan dolayı Pomakların dil ve kimlikleri üzerinden çeşitli tezler ileri sürülmüştü. Pomakların Bulgarca konuşan Müslüman bir topluluk olduğu bu tezlerin arasında idi. Çünkü Pomakların dil ve kültürel özellikleri Bulgar dil ve kültürüne çok yakındır. Fakat bazı araştırmacılar sadece dini özelliğini dikkate alarak Pomakların Müslüman kimliği üzerinden “Pomak Türkleri” tabirini kullanmıştı. Pomakların sadece dil-kültür ya da dini özellikleri üzerinden bir etnik kimlik yaratılmaya çalışılmıştı. Bu yüzden ortaya pek çok tezler atılmıştı²⁹⁷. Pomakların dil ve kültürleri üzerinden pek çok Bulgar ve Yunan tezleri ileri sürülmüştü. Bulgar araştırmacıları Pomakların Bulgarcanın farklı bir lehçesini kullandığını iddia etmişlerdi. Ayrıca Pomak kültür ve geleneklerinin eski Bulgar kültürünün bir devamı olduğu ve eski kültürlerini muhafaza ettiklerini savunmuşlardı. Bu doğrultuda Pomakların Bulgar oldukları iddia edilmişti. Yunan araştırmacılar da benzer argümanlar ile Pomakların Yunan olduğunu ileri sürmüşlerdi²⁹⁸. Türk tezleri ise Pomakların 13. Yüzyılda İslamiyet’i kabul etmiş olan Kuman ve Peçeneklere dayanan Türk boylarından geldikleri yönünde idi²⁹⁹. Bütün bu iddiaları bir tarafa bırakırsak Pomakların Slav kökenli oldukları tezi daha uygun ve tutarlı bir görüş olacaktır. Çünkü Pomak dili, dil bilgisel ve tümce bilgisel olarak Slav dili olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştı. Bu durumda Pomakların Balkan coğrafyasında yaşayan Slav kökenli bir halk olduğunu ifade etmek daha doğru bir tespit olacaktır. Pomak dili Bulgarcaya daha yakın idi. Aynı zamanda çok fazla Türkçe kelimeler de içermekteydi³⁰⁰.

Pomaklara yapılan din değiştirme politikasının başlangıcı 1877-78 Osmanlı-Rus Harbine kadar gitmektedir. Büyük bir Bulgar Devleti’nin kurabilmesi için

²⁹⁷ Kemal Gözler, “XV ve XVI’ncı Asırlarda Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri (1479-1579)”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, C. III, Kısım III, TTK. Yay., Ankara -2002, s. 1397.

²⁹⁸ Mucize Ünlü, “Pomaklar ve Balkan Savaşları Sürecinde Göçlerine Dair “, **Geçmişten Günümüze Göçler 1**, Editör Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun-2017, s.257.

²⁹⁹ Halim Çavuşoğlu, **Balkanlarda Pomak Türkleri**, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yay., Ankara-1993. s. 106.

³⁰⁰ Seren Özcan, **Pomak Kimliği**, Ceren Yay., 2013- Edirne, s.27.

Bulgaristan sınırları içinde Bulgarların yoğun bir nüfusa sahip olması gerekmişti. Bu yüzden 1877-78 Osmanlı Rus Savaşıyla birlikte Müslümanlar ya öldürülmüş ya da göç ettirilmişti. Böylece bu bölgeleri Bulgarlar ellerinde kolayca tutabilecekti. Bulgarlar Pomakları da Bulgar gibi göstererek ya da Bulgarlaştırarak bölgedeki nüfusunu artırmaya çalışmıştır³⁰¹. Dolayısıyla Pomaklara yapılan asimilasyon faaliyetleri, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşından sonra kurulmaya çalışılan “Bulgar Milli Devleti” politikasının bir devamıydı. Bulgarların Pomaklara yaptığı bu asimilasyon politikası Balkan Savaşlarına dek sürmüştür³⁰².

Balkan Savaşlarından sonra Pomakların yaşadığı bölgeler Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan sınırlarına dahil olmuştur. Bundan dolayı Pomaklar üzerindeki baskılar daha da artmıştı. Sadece Balkan Savaşları boyunca 200 bin Pomak Bulgarlar tarafından zorla dinleri değiştirilmişti³⁰³. Bulgar birlikleri, Balkan Savaşlarında Türk birliklerinin geri çekilip kendilerine terk ettiği bölgelerde Pomaklara karşı katliam yapmıştı. Hatta Dahiliye Nazırı Gaspodin Sakonof’un emrindeki memurlar ve kumandanları ile birlikte hiçbir caninin yapamadığı rezillikleri yapmışlardı. Pomakların bütün mal varlıklarına, yiyeceklerine üzerlerindeki ziynet ve kıyafetlere varıncaya kadar soymuşlardı. Bundan sonra da tehditler ile Pomakları Hristiyan dinine geçmeleri için mecbur bırakmışlardı. Pomaklar bundan önce Türk idaresinde daha iyi bir durumda oldukları için Bulgaristan yönetimini istememişlerdi. Bu yüzden Batı Trakya’da bulunan Pomaklar, Bulgar kuvvetlerine karşı koymak için hazırlık yapmışlardı. Bu bölgelerin Bulgar kuvvetleri tarafından kansız bir şekilde zapt edilemeyeceği anlaşılmıştı³⁰⁴. Pomaklara karşı yapılan bu zulümler Bulgar kamuoyu tarafından hoş karşılanmamıştı. Fakat Pomaklara karşı din değiştirilme politikaları hala benimsenmeye devam edilmişti. Sadece bu din değiştirilme faaliyetleri şiddete başvurularak yapılması yanlış bir yöntem olarak düşünülmüştü. Bulgaristan’a göre Pomaklar Osmanlı idaresinde iken zorla Müslüman yapılmıştı. Bu yüzden

³⁰¹ Pelin İskender Kılıç, “93 Harbi Sonrasında Pomakların Türkiye’ye Göçüne Dair Tespitler”, **Geçmişten Günümüze Göçler 1**, Editör Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun-2017, s.273.

³⁰² İlker Alp, **Pomak Türkleri (kumanlar-Kıpçaklar)**, Trakya Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne- 2008. s. 73.

³⁰³ Hüseyin Memişoğlu, “Pomaklar”, **DiA**, C.34, 2007-İstanbul, s.320.

³⁰⁴ “Bulgar Matbuatı: İtiraf”, **Tanin**, 5 Kasım 1913, nr: 1750, s.3.

Pomakların asıl dinlerine döndürülmeleri için Sofya'daki Sinod Meclisinden Rahip ve Piskoposlardan bir heyet kurulmuştu. Bu heyet görevini yerine getirirken Pomaklara karşı hoşgörölü davranmamıştı. Hristiyanlığın kabul etmelerini sağlamak için tehdit ve zorbalık yapmışlardı. Bu uygulamalar Hristiyan dininin kurallarına uymadığı gibi Pomakların karşı koymalarına neden olmuştu. Oysaki 1905 yılında bazı misyonerler bunun aksine iyi muamelelerle binlerce Pomak'ı "asıl dinlerine" döndürmeyi başarmışlardı. Eğer bunun gibi hareket edilmez ise Pomakların asıl dinlerine döndürölmesi iyi sonuç veremeyeceğı ileri sürölümüştü³⁰⁵.

Bulgaristan hükümetinin Pomakları zorla Hristiyan dinine döndürmeye çalışmasındaki başlıca argümanı, Balkanların Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesiyle birlikte Pomakların zorla Müslüman yapılması idi. Bu yüzden Pomakları tekrar asıl dinlerine dönmeleri sağlanmalıydı. Fakat Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasını fethettikten sonra özellikle 15 ve 16. yüzyıllardaki tahrir kayıtlarına bakıldığında bu durumun aksini göstermekteydi. Osmanlı Devleti'nin tahrir defterleri kayıtları dil veya etnik kökene göre değil dini özelliklere göre tutulmuştu. Bu yüzden bu yıllara ait tahrir kayıtlarında Müslüman-Hristiyan ayrımı yapılabilmekteydi. Ayrıca tahrir kayıtlarına eğer bir Hristiyan dinini değiştirmiş ise bu kişinin mühtedi (İslam dinine geçmiş) olduğu ve babasının isminin saklı tutulması amacıyla baba isimleri Abdullah olarak yazılmıştı. Kemal Gözler, bu değişiklikleri takip etmişti. Pomakların yaşadığı köylerde baba isimlerinin olağan dışı olarak Abdullah olarak kaydedildiğinden yola çıkarak Balkanlardaki ilk Müslüman sakinlerini tespit etmeye çalışmıştı. Sonuç olarak Pomak köylerinde Müslüman dinine geçişlerde çok düşük bir hızla artmıştır. Bu da Bulgar tezlerinin Pomakların zorla Müslüman yapıldıkları tezini çürütmekteydi. Süreç Pomakların kendi tercihleri doğrultusunda ve çok yavaş bir şekilde seyretilmiştir³⁰⁶.

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yapılan İstanbul Antlaşması'nın hükümleri gereğince Bulgaristan'daki Müslümanların her türlü hakları teminat altına alınmıştı. Antlaşmanın 8.maddesine göre Bulgaristan'daki Müslümanlar Bulgar asıllı vatandaşlar ile aynı hukuka sahip olacaklardı. Ayrıca dini inanç ve ibadetlerini özgürce

³⁰⁵ "Bulgar Matbuatı: Pomakların Tebdil-i Mezhebine Dair", **Tanin**, 5 Aralık 1913, nr.1777, s.3.

³⁰⁶ Kemal Gözler, **a.g.e.**, s.1403,1411,1418.

yaşayabileceklerdi³⁰⁷. Fakat daha İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Bulgaristan'ın bu konuda antlaşma hükümlerine uymayacağını göstermiştir. Bulgaristan'daki Müslüman halk Sofya Sefaretine ve Hariciye Nezaretine gönderdikleri dilekçelerden anlaşıldığı üzere Bulgaristan Hükümeti İstanbul Antlaşması'ndan önceki uygulamalarına devam etmiştir. Müslüman Pomaklara her türlü zulüm ve eziyetlerin yapılmaya devam edildiği belgelerle kanıtlanmıştı. Bulgaristan'ın güneyinde ortaya çıkan bu durum sadece Filibe ve civarındaki Pomaklara değil Bulgaristan'ın ele geçirdiği Razlık, Dovlev ve Camibala gibi Türklerin yaşadığı bölgelerde de uygulanmıştı. Pomak Müslümanlarının uğradığı bu kötü uygulamalar tenassur gibi politikalara Türkler de maruz kalmıştı³⁰⁸.

Sofya Sefaretinden verilen bilgiye göre Müslümanların maruz kaldığı uygulamalar şu şekildeydi. Müslüman köylerinde halkın dinlerinin değiştirilmesi için papazlar atanmıştı. Ayrıca muhafız adıyla köylerde bulunan askerler adeta kiliselerin bekçiliği görevini üstlenmişlerdi. Müslüman halka yapmadıkları kötülük kalmamıştı³⁰⁹. Sadece dinlerini zorla değiştirmekle kalmayıp Baş Müftülük tarafından atanan müftüleri görevlerinden azletmişlerdi. Bulgaristan Hariciye Nezareti ve Mezahip Nezareti tarafından yerlerine uygun olmayan liyakatsiz kişiler getirilmiştir. Zira bu durum İstanbul Antlaşması'nın 2. Numaralı Protokolü ile Müftülere Muteallik Mukavelenamenin hükümlerine aykırı bir durumdur. Müftü Vekilleri Şer'an (İslam'ı kurallara göre) istenilen bütün özellikleri taşıyıp taşımadığının belirlenmesi Baş Müftünün sorumluluğunda bulunuyordu. Eğer bu görev için uygunsa Müftü Vekili olarak görevine devam edebiliyorlardı. Fakat bu hükümler hiçe sayılarak Niğbolu ve Aydos gibi bazı kazalara liyakatsiz Müftü Vekilleri getirilmişti³¹⁰. Bunun dışında Müslüman Pomaklara pasaport verilmeyerek Bulgaristan dışına çıkmalarına engel olunmuştu. Bu kötü muamelelerden ve tanassurdan kaçmak isteyen Müslüman Pomakların Osmanlı Devleti'ne hicret etmeleri bu şekilde engellenmişti³¹¹. Pomaklar, Bulgaristan hükümetinin kötü muameleleri ve zorla dinlerini değiştirme

³⁰⁷ “Bulgaristan ile Dersaadet'te Müakid muahede-i Sulhiye”, Düstur, **a.g.e.**, s.24.

³⁰⁸ **BEO.** 4244.318036.lef, 2-2. Hariciye Nezaretinden Sadaret gönderilen 18 Ocak 1914 tarihli yazı.

³⁰⁹ **BEO.** 4244.318036.lef, 2-2. Hariciye Nezaretinden Sadaret gönderilen 18 Ocak 1914 tarihli yazı.

³¹⁰ **HR.SFR.04.259.56.** lef, 1. Sofya Sefaretinden gönderilen 4 Eylül 1913 tarihli yazı.

³¹¹ **BEO.** 4244.318036.lef, 2-2. Hariciye Nezaretinden Sadaret gönderilen 18 Ocak 1914 tarihli yazı.

politikalarından dolayı Osmanlı Devleti'ne yerleşmek istiyorlardı. Bu doğrultuda Pomaklar İstanbul Antlaşması'nın kendilerine verdiği haklardan yararlanmak istemişlerdi. Osmanlı Şehbenderliğinden nüfus tezkiresi olan herkes İstanbul Antlaşması hükümleri gereği kendilerine Pasavan verilmesi gerekiyordu. (Pasavan; Osmanlı mürur tezkiresine benzer bir tür geçiş pulu veya belgesidir.) Bu pasavan ile Bulgaristan dışına çıkılabiliyordu. Fakat Pomak Müslümanları bu haktan mahrum bırakılmıştı. Buna gerekçe olarak Balkan Savaşları sırasında resmi evrakların kilise nüfus tezkirelerinin yağma edilmiş veya kaybedilmiş olduğu gösterilmişti. Bu yüzden Müslüman Pomakların kendilerini Batı Trakya ahalisinden olduğunu ispat etmeleri ve bundan sonra kendilerine pasavan verilmesi şart koşulmuştu. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Rum İli Muhacirin-i İslamiye-i Umumiye-i Reisinin talebiyle Osmanlı Şehbenderliklerinden bu sorunun çözülmesi istenmiştir³¹².

Bu sırada Bulgaristan hükümeti müslümanlara karşı zalimane uygulamaları şiddetle devam etmiştir. Nevrekop kasabasında bulunan Müslüman ahalinin zorla dinleri değiştirilmiş, onlara ait emlakler yakılıp yıkılmıştı³¹³. Razlık'ta bulunan İslam ahali zorla kiliselere gönderilmiş ve malını mülkünü satan Müslümanların paraları gasp edilmişti. Halbuki İstanbul Antlaşması ile her türlü hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştı. Dolayısıyla Hariciye Nezareti, Sofya Sefaretinden İstanbul Antlaşması hükümlerine aykırı bu durumların sonlandırılması için Bulgaristan hükümetine karşı teşebbüste bulunmasını istenmiştir³¹⁴. Osmanlı Hariciye Nezareti ve Sofya Sefaretinin teşebbüsleri sonucunda Bulgaristan hükümeti harekete geçmişti. Bulgaristan meclisinden eski vekil olan Hafız Sıdiki Efendinin başkanlığı altında bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon Müslüman Pomakların şikayetlerini inceleyerek bir rapor hazırlayacaktı. Hazırlanan bu rapor Bulgaristan hükümetine teslim edilecek ve bu doğrultuda gerekli önlemler alınacaktı. Bu rapor sonucunda alınacak tedbirler ile Müslüman Pomakların asıl dinlerine geri dönülmesi sağlanacaktı. Yani zorla dinleri değiştirilen Pomaklar tekrar İslam dinine geçebileceklerdi. Ayrıca Müslüman

³¹² **HR.SYS**.2018.3. lef, 5. Rum İli Muhacirin-i İslamiye-i Umumiyesi Reisi tarafından Sadarete gönderilen 3 Şubat 1914 tarihli yazı.

³¹³ **HR.SYS**.2018.3. lef, 14. Hariciye Nezaretinden Sofya Sefiri Fethi Beye gönderilen 22 Şubat 1914 tarihli yazı.

³¹⁴ **HR.SYS**.2018.3. lef, 24. Hariciye Nezaretinden Sofya sefaretine gönderilen 13 Nisan 1914 tarihli yazı.

Pomakların bulundukları bölgedeki mutaassıp rahipler Bulgaristan hükümetinin emriyle Sinod tarafından uzaklaştırılacaktı. Fakat Sofya Sefiri Ali Fethi Bey hazırlanan bu rapor doğrultusunda alınan tedbirlerin uygulanmadığı tespit etmiştir. Müslüman Pomakların tekrar dinlerine dönmeleri için gerekli adımlar atılmamıştı³¹⁵.

Bundan önce de Başbakan Radoslavof 16 Ekim 1913'te Bulgaristan topraklarına yeni katılacak halkın hak ve hürriyetlerine, dini inançlarına müdahale edilmeyeceğine dair bir beyanname yayınlamıştı. Bulgaristan halkının tabii olduğu Tırnova anayasasının sunduğu bütün haklardan ayırım yapılmadan yeni katılacak bölgelerin halklarının da yaralanacağını taahhüt etmişti³¹⁶. Bu beyanname Bulgar ajansları tarafından da yayınlanmıştı. Oysaki Bulgaristan hükümetinin asıl amacı Osmanlı Devleti ve Avrupa devletlerinin kamuoyuna karşı bu sorunun çözülmüş gibi gösterilmesinden başka bir şey değildi. Çünkü Bulgaristan hükümetinin özellikle Müslüman Pomaklara uyguladığı politikalarda tedbirlerin uygulanması konusunda göstermelik birkaç iyileştirmeden başka bir şey yapılmamıştı. Filibe Mutasarrıfı değiştirilmiş ve bazı Pomak köylerindeki mutaassıp rahipler uzaklaştırılmıştır. Gerçekte Pomak Müslümanlarının uğradığı haksızlıklar ve asıl dinlerine geri dönmeleri konusunda ciddi bir adım atılmamıştı³¹⁷.

Sofya Sefiri Fethi Bey bu sorunun çözülmesi için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Bu yüzden Bulgaristan Kralının Özel Kâtibi Dobroviç ile görüşmüştü. Bu görüşmede Dobroviç Pomak meselesi konusunda Bulgaristan Kralının da yaşanan durumdan memnun olmadığını belirtmişti. Ayrıca kendi halkının din ve vicdan hürriyetleri hakkına sahip oldukları ve bu konuda şüphe duyulmaması gerektiğini ifade etmişti. Bu meselenin Başbakan Radoslavof'un yeterince ilgilenmemesi nedeniyle ortaya çıktığını ileri sürmüştü. Kral adına sorunun çözüleceğine dair taahhütte bulunmuştu. Bu sorunun Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasındaki ilişkilerini olumsuz etkilemesini istemediklerini belirterek iki hükümet arasında çözülemeyecek bir mesele olmadığını da eklemişti. Sonuç olarak Ali Fethi Bey bu

³¹⁵ **HR.SYS**.2018.3. 1ef, 8. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşaya gönderilen 10 Şubat 1914 tarihli yazı.

³¹⁶ Emine Bayraktorova, **a.g.e.**, s.239.

³¹⁷ **HR.SYS**.2018.3. 1ef, 8. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşaya gönderilen 10 Şubat 1914 tarihli yazı.

sorunun çözüleceğine dair bir güvence almıştır³¹⁸. Ayrıca Ali Fethi Bey Bulgaristan Sefiri ile de görüşerek bu konuda teminat da almıştır. Osmanlı Devleti, pek çok defa Bulgaristan' a bu hususta nota vermişti. Bu notaların bir sonuca ulaşılacağı düşünülmüştü. Hariciye Nezareti, bundan sonra da atılacak adımların Sofya Sefiri Ali Fethi Bey tarafından büyük bir titizlikle takip edilmesini kendisinden istemişti³¹⁹.

Bulgaristan hükümeti bundan sonra Pomakların özgürce dinlerini yaşayabilmeleri ve tekrar İslam dinine dönebileceklerini bildirmişti. Bu konuda hiçbir engel ile karşılaşmayacakları Bulgaristan hükümetince bir kez daha taahhüt edilmişti³²⁰. Fakat Bulgaristan hükümeti bu taahhütlerini yerine getirmeyince Osmanlı- Bulgar ilişkilerinin de gerilmesi kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı Devleti Bulgaristan Devleti'ne bir nota daha vererek taahhütlerin bir an önce yerine getirilmesini talep etmiştir. Bulgaristan hükümetine, Pomaklara karşı uygulanan kötü muameleler ve takibatin 8 gün içinde sonlandırılması istenmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında süren ticaret antlaşması müzakerelerinin de durdurulacağı yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Şayet Bulgaristan hükümeti bu taahhütleri 8 gün içinde yerine getirmez ise 20 gün içinde Bulgar mallarına %50 gümrük vergisi getirilecekti. Osmanlı Devleti'nin bu yaptırımlarına karşı Bulgaristan hükümeti bu durumu Avrupa devletlerine bildirmişti. Fakat Bulgaristan hükümetinin bu şikayetleri Avrupa devletleri tarafından dikkate alınmamıştır³²¹. Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin daha da gerilmemesi için Bulgaristan Sefiri Toşef, Enver Paşa ve Sadrazam Said Halim Paşa ile görüşmüştü. Bulgaristan kamuoyuna göre bu görüşme sonunda Pomak meselesinin çözüldüğü ve Bulgaristan hükümetinin taahhütlerini yerine getireceğinden şüphe edilmemesi gerektiği ileri sürülmüştü. Bulgaristan hükümetinin bu çabasını Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürdüğü dostane ilişkilerinin bir delili ve iyi niyetinin ispatı olduğuna şeklinde yorumlanmıştır³²². Ayrıca Bulgaristan da bulunan ekalliyetler ve özellikle Pomakların dini özgürlükleri açısından 20. yüzyıl

³¹⁸ HR.SYS.2018.3. İef, 19. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşaya gönderilen 17 Şubat 1914 tarihli yazı.

³¹⁹ HR.SYS.2018.3. İef, 26. Hariciye Nezaretinden Sofya Sefiri Fethi Beye gönderilen 15 Mart 1914 tarihli yazı.

³²⁰ "Bulgar Matbuatı: Bulgaristan ve Pomaklar", **Tanin**, 4 Ocak 1914, nr:1807, s.2.

³²¹ "Türkiye-Bulgaristan", **Tanin**, 19 Şubat 1914, nr.1852, s.2.

³²² "Pomak Meselesi", **Tanin**, 23 Şubat 1914, nr:1856, s.3.

Bulgaristan'ı hak ve özgürlükler açısından iyi bir örnek olmalıydı. Hak ve hürriyetler üzerine konuşan Bulgarlar, öncelikli bu hakların Bulgaristan da uygulanmasını sağlamalıydı. Bulgaristan kamuoyu vicdanı da Pomaklara yapılan bu kötü muamelelerden rahatsızdı. Fakat Bulgaristan hükümetinin ise söylemleri ve uyguladığı politikalar arasında bir çelişki bulunmaktaydı. Pomak meselesinde Osmanlı Devleti'ne taahhütler vermesine rağmen Bulgaristan hükümeti bunları yerine getirmiyordu. Bu taahhütlerle zaman kazanmaya süreci uzatmaya ve Osmanlı Devleti'ni oyalamaya çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti ise hem İstanbul Antlaşması'nda Bulgaristan'a terkedilen bölgelerdeki müslümanlara verilen hakların ve güvencelerin uygulanmasını hem de bu hususta verilen teminatların yerine getirilmesi için uğraşmıştı. Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bu konuda isteksiz olduğunu hatta İstanbul Antlaşması hükümlerine rağmen eski politikalarını sürdüreceğinin farkındaydı. Bu yüzden Osmanlı Devleti de yaptırımlarla Bulgaristan hükümetine antlaşma hükümlerini ve teminatlarını yeri getirmesi için baskı kurma yolunu seçmişti³²³. Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleri ve baskı kurmaya çalışması pek etkili olamamıştır. Bulgaristan hükümeti bu politikasını Birinci Dünya Savaşının çıkmasına kadar devam ettirmişti. Bundan sonra Bulgaristan, Osmanlı Devleti ve Almanya ile yapılan ittifak sayesinde bu politikalarına geçici olarak savaş boyunca son vermiştir³²⁴.

³²³ “Pomaklar Meselesi” **Tasfir-i Efkâr**, 2 Haziran 1914, nr: 1097, s.2.

³²⁴ Emine Bayraktorova, **a.g.e.**, s.259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞI SONRASI VE I. DÜNYA SAVAŞINA KADAR OSMANLI DEVLETİ VE BULGARİSTAN KRALLIĞI İLİŞKİLERİ

3.1. Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda Osmanlı Devleti ve Almanya'nın Yakınlaşma Süreci

Osmanlı Devleti 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan sonra ekonomik olarak olumsuz etkilenmiş ve yarı sömürge bir devlet haline gelmişti. Osmanlı Devleti maliyesi giderek kötüleşmiş ve dış borçlarını ödeyemeyecek duruma düşmüştü. Bu yüzden 1881 Muharrem Kararnamesi ile Duyun-u Umumiye kurulmuş ve ülkenin bazı gelirlerine borçlu devletler tarafından el konulmuştu. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin dış borcu 2 milyar Frank'ı bulmuştu. Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve ekonomik hayatı Duyun-u Umumiye'nin kontrolüne girmişti. Yani Duyun-u Umumiye ile alacaklı Avrupa devletlerinin kontrolüne girmişti. Duyun-u Umumiye'nin yönetiminde İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Bankası yöneticileri bulunuyordu. Sadece bazı vergiler değil Osmanlı Devleti'nin doğal kaynaklarının imtiyazları da bu devletlere verilmişti. Bütün bunların yanında Osmanlı Devleti'nin iktisadi anlamda güçlü bir alt yapısı olmayışı ülkenin ekonomisini daha da zayıflatmıştı. Osmanlı Devleti'nde tarım halen ilkel yöntemlerle yapıldığı için verim düşüktü. Osmanlı tezgah sanayisi, Avrupa devletlerine verilen gümrük imtiyazları yüzünden Avrupalı mamul ürünleriyle rekabet edemiyordu. Bu yüzden Osmanlı tezgah sanayisi iflas etme noktasına gelmişti. Osmanlı Devleti kendi modern sanayisini kurmak istemiş ama başaramamıştı. Bunun en önemli nedeni ülkede yeteri kadar güçlü sermayedarların olmayışı idi. 19 yüzyıldan sonra ticaret ve çiftlik sermayedarları güçlenmişti fakat tarım ve sanayide köklü adımlar atacak kadar güçlü değillerdi. Bu ekonomik koşullara rağmen Osmanlı Devleti büyük devletlerin kontrolünde tam bir sömürge devleti olduğu söylenemez idi³²⁵. Şevket Pamuk'a göre

³²⁵ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniv., Sosyal Bilgiler Fakültesi Yay., no: 479, Ankara-1981, s. 22-23.

kapitalist ya da emperyalist devletlerin diğer devletler ile olan ilişkilerini, o devletin iç toplumsal dinamikleri ve iktisadi alt yapısı belirlemekteydi. Bu bağlamda emperyalist devletler karşısında diğer devletleri üç sınıfa ayırmıştı. Buna göre, resmi sömürge durumunda olan devletler bu emperyalist devletlerin tam anlamıyla denetimi altına girmişlerdi. Bu emperyalist devletler (İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya vs.) resmi sömürgeler üzerinde dış ticaret, tarım iktisadi ve mali politikalar hususunda tam yetkiye sahiptiler. İkinci grup olan gayri resmi ülkeler ise siyasal olarak bağımsız fakat iktisadi ve mali konularda emperyalist devletlerin denetimine girmişlerdi. Yani ülkenin dış ticaret ve tüm finansal yatırımları bu Avrupalı devletlerin sermayederleri tarafından yönlendiriliyordu. Orta ve Güney Amerika gibi ülkeler bu grup içindelerdi. Üçüncü gruptaki ülkeler ise siyasal olarak bağımsız olup Avrupa ülkelerinin rekabet ve çıkar çatışması içinde olduğu bölgeler haline gelmiştir. Bu üçüncü gruptaki ülkelerin diğer sömürge devletlerinden farkı, hâlâ merkezi bir yönetimin varlığının olmasıdır. Bu merkezi yapı Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışması sayesinde gücünü muhafaza etmiştir. Bu gruptaki tanıma Çin, Osmanlı Devleti ve İran gibi devletler uymaktaydı³²⁶. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir mali ve iktisadi yapısı olmamasına rağmen Avrupalı devletler arasında bir tercih şansı bulunuyordu. Osmanlı Devleti kendi toprakları üzerinde rekabet halinde olan bu devletlerden herhangi biriyle ittifak yaparak uzlaşma yoluna gidebiliyordu. Dönemin siyasal konjonktürü ve Osmanlı Devleti'nin kendi çıkarları doğrultusunda “ehven-i şer” olarak gördüğü güçlü bir devlet ile uzlaşabilirdi. Osmanlı Devleti ve Almanya ilişkileri de bu doğrultuda gelişmiştir³²⁷.

Osmanlı Devleti 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Balkanlardaki topraklarının çoğunu kaybetmişti. Oysaki 1856 Paris Antlaşması'na göre İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacaklardı³²⁸. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasındaki asıl hedefi Doğu Akdeniz ve Orta Doğu üzerinden

³²⁶ Şevket Pamuk, **Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yay., 4. Baskı, İstanbul-2007, s.195-197.

³²⁷ İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s. 22-23.

³²⁸ Fahri Türk, **Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914**, IQ Kültür ve Sanat Yay., İstanbul-2012, s.74.

sömürgesi Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamaktır. İngiltere'nin sömürgelerine giden yolun güvenliğini sağlanması daha doğrusu Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması politikası öncelikli meselesi idi. Ayrıca Osmanlı Devleti ile 1838'de imzaladığı ticaret antlaşması ile büyük kazançlar elde etmişti. İngiltere bu ekonomik kazanımlarını da korumak istiyordu. Fakat Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmeye kalkışması bu yolun güvenliğini tehlikeye sokmuştu. 1878 tarihinden sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'nin iyice zayıfladığını ve artık toprak bütünlüğünün korunamayacağı anlamıştı. Bu yüzden İngiltere 1878'de Kıbrıs'a 1882'de Mısır'a yerleşerek bu yolu kontrol altına almaya çalışmıştı. Fransa ise 1882'de Tunus'u işgal etmişti. Rusya'da İstanbul ve Boğazları ele geçirme politikası takip ediyordu. Bütün bu gelişmelerden dolayı Osmanlı Devleti iç ve dış siyasetinde ciddi bir politika değişikliğine gitmiştir³²⁹. Bu durumda Avrupalı devletler arasında Osmanlı Devleti'nin güvenebileceği bir diğer büyük devlet olarak Almanya göze çarpmaktaydı. Çünkü Almanya Osmanlı Devleti'nin herhangi bir şekilde toprağını işgal etmemiş veya bu doğrultuda politikalar takip etmemişti. Ayrıca II. Abdülhamit'in 1880'lerden sonra takip ettiği İslamcılık politikasına uygun olarak Almanya'nı sömürgelerinde Müslüman nüfusu yok denecek kadar azdır. Bu sırada Alman İmparatoru II. Wilhelm idi. II. Wilhelm Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmuş, II. Abdülhamit'in İslamcılık politikalarını desteklemiştir. Bütün bunların dışında Almanya Parlamentarizmi ile Osmanlı Devleti'nin yönetim sistemi benzer idi. İngiltere meşrutiyet, Fransa ise cumhuriyet sistemi ile yönetiliyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ni parlamenter sisteme geçmesi için baskı uygulamışlardı³³⁰. Özellikle İngiltere bu yolla Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmiş ve II. Abdülhamit'e muhalif olan Jön Türkler'e destek vermiştir. II. Abdülhamit'in kuşkucu yapısı ve bu sebepler, İngiltere ve Fransa'ya güven duymamasına neden olmuştu. Bu politik gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yakınlaşmasını sağlamıştır³³¹.

³²⁹ A. Haluk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., no:333, Ankara-1972, s.70.

³³⁰ Rıfat Önsoy, **Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914)**, Enderun Kitabevi, İstanbul-1982, s.16-17.

³³¹ Sevgi Çetinkaya, **Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşına Girişi**, İstanbul Üniv., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1995, s. 1-4.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelmesi II. Wilhelm dönemiyle başlamıştı. Bunda en önemli etken Almanya'nın büyüyen sermayesi için yeni pazar ve hammadde ihtiyacının doğması idi. II. Wilhelm'in yayılmacı olarak adlandırılan "Weltpolitik" politikasında Osmanlı Devleti önemli bir konuma sahipti. 1880'lerde Bismarck'ın dikkate almadığı Osmanlı Devleti, II. Wilhelm'in odak noktası haline gelmişti. Hatta Alman İmparatoru II. Wilhelm İstanbul'a gelerek Osmanlı Sultanını ziyaret etmişti. II. Wilhelm, Osmanlı Devleti'nin henüz değerlendirilmemiş hammadde kaynaklarını ve Osmanlı Coğrafyasındaki insan nüfusunu büyük bir kazanç olarak görmüştü. Ayrıca Balkanlarda Avusturya-Macaristan ve Romanya ile bir takım ticari antlaşmalar yapmıştı. Şimdi ise Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasına Alman mamul ürünleri ile kendi ekonomisine entegre etmek istiyordu. Bu politika Friedrich List'in 1840'larda ortaya attığı "Mitteleuropa" fikri ile örtüşmekteydi. Buna göre Almanya, Avusturya merkez olmak üzere Romanya, Bulgaristan gibi Balkan ülkelerinin yanında Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu iktisadi bir birlik kurulmalıydı. Bu fikrin uygulamaya konulması durumunda Almanya ve Rusya'nın bir çıkar çatışması yaşaması söz konusu idi. Osmanlı-Alman ilişkilerinde etkili bir devlet adamı ve İstanbul Büyükelçisi olan Marschall Van Bieberstenin bu fikrin uygulanması uğruna Rusya ile savaşılmasında bir sakınca görmemişti. Çünkü İngiltere ve ABD'nin endüstriyel gelişmesi Almanya için büyük bir tehdit oluştuyordu. Bunu telafi etmenin tek yolu Osmanlı Devleti'nin Almanya ekonomisine entegre edilmesidir³³².

Almanya 1890'lara kadar Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerde etkili olamamıştır. Almanya'nın bu tarihlerde deniz ulaşımı yeterli alt yapıya sahip değildi. İhraç ürünlerini genellikle deniz yolu ile İngiliz, Fransız, Avusturya-Macaristan gemileriyle Osmanlı limanlarına taşıyordu. Bu devletler Alman mamul ürünlerine yüksek tarifeli vergiler uyguladığından deniz vasıtasıyla Alman ürünlerinin taşınması pahalıya mal oluyordu. Bu nedenle Almanya diğer Avrupa devletleriyle rekabet edememişti. 1850'de Almanya, Osmanlı Devleti'ne mamul ürünlerini transfer edebilmek için kendi deniz filosunu kurmuştu. Fakat Almanya'nın deniz seferleri yapacak yeterli gemisinin olmaması Yakın Doğu ile olan ticaretini sekteye uğratmıştı.

³³² Murat Özyüksel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul-2013, s. 32-37.

Bunun için nerdeyse eş zamanlı olarak birtakım teşebbüslerde bulunmuştu. 1888’de Anadolu’da demir yolu inşaatı imtiyazını Alman şirketi Deutsche Bank almış, 1889’da da deniz seferi yapacak olan Deutsche Levante Linine şirketini kurmuştur. Böylece Almanya, Yakın Doğu’ya ihraç edilecek ürünlerini diğer devletlerin aracılığı olmadan doğrudan Osmanlı limanlarına transfer etmeyi başarmıştır. Almanya, Osmanlı iktisadi hayatında etkili olmaya başlamıştır. Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri sıkı sıkıya bağlayacak olan asıl gelişme, Almanya’nın Anadolu’daki demiryolu inşaatına başlaması olmuştur³³³.

Anadolu’da inşa edilen demiryolları Osmanlı Devleti’nin iktisadi hayatında büyük bir öneme sahipti. İlk demir yolu inşası İngilizler tarafından yapılmıştı. Daha sonra Fransız şirketlere de demiryolu inşası için imtiyazlar verilmişti. II. Abdülhamit bu durumu Osmanlı Devleti’nin iktisadi ve askeri çıkarlarına uygun görmüyordu. Özellikle İngiltere ve Fransa’nın demiryolu inşası yoluyla Osmanlı Coğrafyasını kontrollünü elinde tutmasından rahatsızlık duyuyordu³³⁴. Çünkü bu demiryolları büyük çoğunlukla verimli bölgeleri sahillere bağlayarak hammaddenin limanlara taşınması amacıyla inşa edilmişti. Yani öncelikli amaç insan ulaşımı değildir. Bu doğrultuda 1860’ta Küçük ve Büyük Menderes Ovaları İzmir limanına bağlanmıştı. Aynı amaçla 1873’te İzmit- Haydarpaşa ve Bursa-Mudanya hatları kurulmuştu. 1888’den itibaren İngiliz ve Fransızlar, Suriye ve Filistin kıyılarından iç kesimlere doğru demiryolları inşa etmişlerdi. Balkanlarda Makedonya’dan İstanbul’a ulaşımı demiryolu sayesinde kolaylaştırılmıştı. 1892’de Ankara ve Konya da (Almanlar tarafından) başkente demir yolu ile bağlanmıştı. İnşa edilen bu demiryolları sadece Avrupalı devletlere hizmet etmiyordu. Osmanlı Devleti için de büyük kolaylıklar sağlamıştı. Tarım ürünleri veya asker ve iaşesinin ulaşımın sağlanmasında büyük önem arz etmiştir³³⁵. II Abdülhamit, Osmanlı coğrafyasında yapılacak diğer demiryolları imtiyazlarını İngiltere ve Fransa’ya güven duymadığından Almanlara vermek istemiştir. Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki ilişkiler Anadolu’daki demiryolu imtiyazlarının Alman şirketlerine verilmesi ile daha da kuvvetlenmişti.

³³³ Rıfat Önsoy, **a.g.e.**, s. 25-27.

³³⁴ H. Bayram Soy, “II Wilhelm, Weltpolitik ve II Abdülhamit”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2002, s.23-33.

³³⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yay., 7. Baskı, İstanbul-2000, s.118.

Bundan sonra Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzu her alanda artmıştı. Osmanlı Devleti'nin her kademesinde Alman etkisi görülüyordu. Birçok alanda askeriyede, maliyede hatta tarım ve madencilikte de Alman etkisi görülmüştü. Fakat Osmanlı Devleti ve Almanya ilişkilerinde asıl büyük bir adım diyebileceğimiz gelişme Bağdat- Basra demiryolu imtiyazının Alman şirketine verilmesi idi. Bu demiryolu hattı Almanya ve İngiltere arasında büyük bir çekişmeye neden olmuştu. Demir yolunun yapılacağı güzergah kritik bir öneme sahiptir. Konya'dan başlayacak olan hat, Bağdat üzerinden Basra'ya kadar uzanacaktı. Yaklaşık 2300 km olan bu hat boyunca her iki tarafında 20'şer kilometrelik alanın imtiyazı Alman şirketine verilecekti. Bu iktisadi imtiyazlar dışında Almanya'nın bu demiryolu hattı ile İngiltere'ye karşı büyük bir üstünlük kazanmış olacaktı. Basra'ya kadar uzanan olan demiryolu İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'daki nüfuzunu tehlikeye düşürecekti. Ayrıca Bağdat- Basra demiryolu hattı, Avrupa'yı Yakındoğu ve Hindistan'a bağlayacağından Cebelitarık ve Süveyş kanallarını kontrol eden İngiltere'nin nüfuzunu kırılacaktı³³⁶. Bağdat-Basra demiryolu hattı sadece mali veya iktisadi nedenlerden dolayı inşa edilmemişti. Almanya, İngiltere'nin Uzakdoğu'ya giden yollarını kontrol altına almak ve İngiltere'ye karşı olası bir savaşta bu demiryolunu kullanmayı amaçlamıştı³³⁷.

Bu gelişmeler ile birlikte Almanya'nın Balkanlarda ve Ön Asya'da nüfuzu hızla artmaya başlamış, Afrika ve Uzak Doğu'da da bazı girişimlerde bulunmuştu. Ayrıca Almanya'nın gelişen endüstrisinin yanında askeri ve silah sanayisi de hızla geliyordu. İngiltere, Almanya'nın bu şekilde güçlenmesini bir tehdidi olarak görmüştür. Çünkü Almanya'nın Osmanlı Devleti ve Ön Asya'da nüfuz sahibi olması İngiltere'nin Hindistan ve sömürgelerine giden yolun tehlikeye düşmesi demektir. Bunun yanında Almanya'nın denizlerde de güçlenmesi İngiltere'nin çıkarlarına büyük zarar verecekti. Bu yüzden Almanya'nın nüfuz ve etkisinin kırılması gerektiğini düşünmüştü. İngiltere'nin bu görüşüne Rusya ve Fransa'da kendi çıkarları doğrultusunda hemfikirdi. Fransa 1870'te kaybettiği Alsace-Lorraine'i Almanya'dan geri almak istiyordu. Bunun için Almanya'nın güçlenmesinden rahatsızlık duymuştu. Rusya ise batı sınırlarında güçlü bir Almanya'nın varlığını istemiyordu. Çünkü Doğu

³³⁶ Muzaffer Tepekaya, "Osmanlı-Alman İlişkileri" **Türkler Ansiklopedisi**, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2002, s.40-56.

³³⁷ Rifat Önsoy, **a.g.e.**, s.44.

Avrupa’da Almanya’nın nüfuzunun artması Rusya’nın Panslavist hedefleri için ciddi bir engel oluştuyordu. Ayrıca, Rusya 20. yüzyılın başlarında İstanbul ve boğazları ele geçirmek için İngiltere ve Fransa ile uzlaşmak zorunda olduğunu fark etmişti. Ayrıca Rusya’nın Balkanlardaki Panslavist politikaları ve Sırbistan’ı desteklemesi Avusturya-Macaristan’ının Almanya ile yakınlaşmasını sağlamıştı. Dolayısıyla daha 20 yüzyılın başlarında İtilaf ve İttifak blokları dönemin politik gelişmeleri ile birlikte belirginleşmiştir³³⁸.

Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki ilişkiler sadece ticari veya iktisadi münasebetten ibaret değildi. Almanya Osmanlı Devleti’nin askeri modernizasyonu üzerinde de etkili olmuştu. Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başından itibaren ordusunu modernize etmeye çalışmıştı. Bunun için Avrupalı subaylardan oluşan askeri heyetler Osmanlı Devleti’ne getirilmişti. Bunlar arasında Alman (Prusya) subaylar da bulunmuştur. II. Abdülhamit’in Berlin Antlaşmasından sonra yaptığı politika değişikliğine uygun olarak askeri modernizasyonu için İngiliz veya Fransız askeri heyetler yerine Alman askeri heyetlerini tercih etmişti. Almanya Osmanlı ordusunun modernizasyonu için yetenekli ve tecrübeli subaylarını göndermişti. Bu askeri heyet içinde II. Abdülhamit’in isteği üzerine yüksek mülkiye memurları da getirilmişti. 1882’de gelen bu askeri heyette Feldmareşal Colmar Van Goltz Paşa’da bulunuyordu. Goltz Paşa Osmanlı ordusunun eğitiminde önemli bir konuma sahip idi. 1886’da Alman askeri heyetin başına geçerek 1895’e kadar Osmanlı ordusunun eğitiminde büyük katkılarda bulunmuştu. Pek çok Osmanlı subayı yetiştirmekle kalmamış, Osmanlı-Almanya silah ticaretinin gelişmesinde büyük rol almıştı. Goltz Paşa’nı tavsiyesiyle olası bir Rus saldırısına karşı İstanbul boğazı tahkim ettirilmiştir. Bu sayede Alman Krupp silah şirketi ile Osmanlı Devleti arasında yüklü miktarda silah ticareti yapılmıştı. Öyle ki 20. Yüzyılın başlarında Almanya, Osmanlı Devleti’nin silah ticaretini kendi tekeline almıştı. Ayrıca Goltz Paşa Balkan Savaşlarından sonra da Osmanlı ordusunu modernize etmek için tekrar İstanbul’a gelmiştir. Almanya’nı askeri nüfuzu 1909 darbesinden (31 Mart olayı) sonrada devam etmişti. Bunda dönemin siyasal olaylarının da etkisi vardı. Girit meselesinde İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ne karşı Yunanistan’ı kışkırtması ve İttihatçıların İngiltere, Fransa ve

³³⁸ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi Yay., 4. Baskı, İstanbul 1995, s.459-460.

Rusya'nın kendi aralarında uzlaşarak Osmanlı Devleti'ni paylaşacağı yönünde görüşünün de etkisi vardı. Ayrıca İttihatçıların önde gelenlerinden Mahmut Şevket Paşa, Enver Paşa gibi yöneticilerinin Alman askeri eğitiminin almış olmalarının da payı bulunmakta idi³³⁹.

Alman askeri nüfuzunun en üst seviyeye geldiği olay ise 14 Aralık 1913'te Liman Van Sanders'in başkanlığındaki askeri heyetin İstanbul'a gelmesi olmuştu. Liman Van Sanders, Boğazları ve İstanbul'u korumakla sorumlu olan I. Ordu'nun kumandanlığının başına getirilmişti. Bu durum İtilaf grubu devletlerini şüphelendirmiş ve rahatsız etmişti. Bu yüzden Liman Van Sanders Ordu Genel Müfettişliğine atanmıştı. Bu görev değişikliği Alman nüfuzunun İstanbul'da etkili olmasının önüne geçememişti³⁴⁰. Norman Stone Almanya'nın İstanbul'daki nüfuzunu şu şekilde tasvir etmişti; *İstanbul'daki yeni bir Alman büyükelçilik binası inşa edildi. Çatısını bezeyen gösterişli kartallardan dolayı kuş kafesi olarak anılan bu devasa bina, Enver'den ve Jön Türklerden süs bebeği muamelesi gören, dargın kukla padişahın gizlendiği boğaz kıyısındaki Dolmabahçe Sarayı'na tepeden bakıyordu*". Almanya'nın Osmanlı ordusunu modernize etme misyonu giderek Osmanlı Devleti'ni nüfuzu altına alma faaliyetine dönüşmüştür³⁴¹.

3.2.1. Balkan Savaşları Sonrasında Bulgaristan Krallığında Ortaya Çıkan Mali ve İktisadi Buhran

1913 yılının son aylarında Bulgaristan'ın mali ve ekonomik durumu ticari ve iktisadi koşullarına bakıldığında çok zor bir durumda bulunmaktaydı. Bundan dolayı ileride ekonomik bir buhranın yaşanacağı öngörülmüştür. Bulgaristan hükümeti savaş masraflarını karşılayacak ihtiyat akçesi olmadığından bazı teminatlar ve şartlar öne sürerek Bulgar Milli Bankasından 95 milyonluk hazine tahvilatı ihraç etmişti. Askerlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de 400 milyon Frank dış borç almıştı. Toplamda 623.602.000 frank olan dış borç faiziyle birlikte 1.020.000.000 Frank'ı

³³⁹ Lothar Rathmann, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Çev., Ragıp Zarakolu, Belge Yay., İstanbul- 2001, s.26-32, 98-99,103-104.

³⁴⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.375-376.

³⁴¹ Norman Stone, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Ketebe Yay., İstanbul- 2019, s.31.

aşmış ve bunun sonucunda 1913 senesi bütçe açığı 50 milyon Frank'ı geçmişti. Ayrıca savaş sırasında asker silah ve mühimmat için şimendifer yolları kesintisiz kullanılmış ve bunun yanı sıra maddi kayıplar da hesaba katıldığında ortaya çıkan maddi kaybın 400 milyon frank olduğu tahmin edilmekteydi. Dolayısıyla Bulgar hükümeti önemli ölçüde ekonomik darlık yaşıyordu. Borç içinde olan tüccarlar iflasın eşiğine gelerek moratoryum ilan etmişlerdi. Bulgaristan hükümeti bu moratoryum kararını kaldırarak borçlu tüccarların borçlarını nakit ödemek koşuluyla vadelerle yapılandırmıştı. Bu şekilde biraz nakit para elinde bulundurarak ekonomiyi döndürmeye çalışıyordu. Ayrıca Bulgaristan ithal ürünleri hayvan ve zahire bedeliyle takas ederek durumu eşitlemeyi umuyordu. Fakat 1912 senesi mahsulleri Balkan Savaşları sırasında ülke içinde kullanılmıştı. 1913 senesi mahsulleri savaş dolayısıyla erkek nüfusun askerlikle meşgul olması sonucunda özellikle Müslüman halkın yaşadığı bölgelerde kadın ve yaşlılar tarafından ekilip biçilmişti. Bu yüzden 1913 senesi mahsulatı az idi. Romanya'nın Dobruca'yı işgal etmesi nedeniyle buradan temin edilerek ihraç edilecek hububat da elde edilememişti. Dolayısıyla Bulgaristan'ın iki yıllık mahsulatı ülke içinde kullandığından dışarıya buğday ihraç edememiş ve büyük miktarda nakit para arzı yaşıyordu. Diğer devletlerden nakit ithal edilemediğinden altın akçe yokluğu çekiliyordu. Bu yüzden de yabancı ülkelerden çekilen poliçeler için bankalar %12,5 oranında fark alıyor ve bu fark günden güne artıyordu. Halihazırda bankalar da kredi vermeye gönüllü olmuyordu. Bütün bunların sonucunda Bulgaristan, ortaya çıkan bu güç durum ve faiziyle birlikte artan borçlar nedeniyle ciddi bir ekonomik buhranla karşı karşıya kalmıştır³⁴².

3.2.2. Bulgaristan Meclisinde Siyasi Kriz “Sobronya Seçimleri” ve “Geşof ile Danef Kabineleri Buhranı”

Bulgaristan meclisi (Sobronya) çok partili ve çok sesli parlamenter bir yapıya sahipti. Yaklaşık Sobronya'da 15 veya 16 parti bulunuyordu. Balkan Harbi sırasında mecliste Rus taraftarı Progresist Partisi (Terakkiperver), İstanbulof ve Çiftçi Partileri etkili olmuşlardı. Sobronya'da Rus taraftarı partilere “Rusofil” deniliyordu. Progresist

³⁴² HR.İD.250.24. 1ef, 1-2. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderilen “*Bulgaristan'ın Ahvali Maliyesine Dair*” 31 Aralık 1913 tarihli yazı.

Partisi ve Narodna Partisi Rusofil yanlısı olmakla birlikte Almanya ve Osmanlı Devleti aleyhtarı bir tutum içindeydiler. Balkan Savaşları sırasında Çar Nikola Romanya'ya seyahat etmişti. Rus Çarı Dobruca, Silistre, Tutrakan, Dobriç ve Balçık şehirlerinin Romanya'ya verilmesini desteklemişti. Bu yüzden Rusofiller yani Progresist ve Narodna Partileri Bulgaristan halkı nezdinde itibarını ve halk desteğini kaybetmişlerdi. Mecliste Rus, İngiliz ve Fransızlara sempati duymayan Radoslavof Partisi ve liberal partiler bulunuyordu. Rus aleyhtarı bir diğer parti de İstanbulof (Çiftçi Partisi) idi. Rus aleyhtarı partilere de "Germanofil" Alman taraftarı oldukları için bu şekilde deniliyordu. Diğer bir grupta Demokrat Partisi, Radikal ve Sosyal Demokrat Partileridir. Ayrıca azınlıkta kalmış olsalar da Sobronya'da komünizmi destekleyen Bulgar partileri de mevcut idi³⁴³.

Balkan Savaşı sonrasında ortaya çıkan ekonomik ve iktisadi sıkıntılar Sobronya'ya yansımıştı. Sobronya'da büyük bir buhran yaşanıyordu. Bu buhranın iki sebebi vardı. Biri Bulgaristan'da yapılacak seçimler diğeri de son Balkan Savaşında yaşanan yenilgidir. Bu iki sebep birbirini tetikleyen önemli olaylardı. Balkan Savaşının yenilgiyle sonuçlanması bir hükümet bunalımını getirmişti. Mevcut hükümet ve bu hükümeti destekleyen Kral Ferdinand muhalif partiler tarafından hedefi gösterilmiş ve Bulgaristan'ın içinde bulunduğu bu "felaketin" sorumluları olduğu ileri sürülmüştü. Muhaliflere göre, 1908'den sonra yani Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ilan edildikten sonra Makedonya meselesinin yeni bir aşamaya geçmişti. Bundan sonra Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın iyi ilişkiler sürdürmesi gerekiyordu. Fakat Bulgaristan hükümetleri daha ılımlı ilişkiler yürütmesi gerekirken doğrudan savaşa neden olacak politikalar uygulamıştı. Dolayısıyla Balkan Savaşları son iki senenin değil uzun bir süreden beri yürütülen Osmanlı-Bulgar politikalarının bir sonucu idi. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile bir barış antlaşması imzalandığına göre sorun Osmanlı Devleti ile ilgili değildir. Bu felaketlerin sorumluları 16 Haziran'da Sırbistan ve Yunanistan'a hücum emrini veren Umumi Kumandan Vekili General Savof ve Kral Ferdinand idi. Hatta muhalifler öyle ileri gitmişler ki General Savof'a her gün ölüm tehditleri içeren mektuplar göndermişlerdi. General Savof ise gazetelere yazdığı bir mektupta, partilerin birbirlerini suçlamak veya bir sorumlu aramak yerine

³⁴³ Altan Deliorman, **Mustafa Kemal Balkanlarda**, Türkiye Yayınevi, Ankara-1959, s. 31.

Bulgaristan'ın refahı için çalışmaları gerektiğini vurguluyordu³⁴⁴. Bulgaristan kamuoyunda Kral Ferdinand aleyhine iddialar ortaya atılmıştı. Kral Ferdinand'ın Prens Boris lehine tahtan feragat edeceği ileri sürülmüştü. Gerekçe olarak ise Bulgaristan'da seçimlerin olduğu sırada önemli bir neden olmaksızın Kralın Viyana'ya gitmesiydi. Bu asılsız iddiaların kamuoyunu fazla meşgul etmesi üzerine Bulgaristan Meclis-i Vükela Reisi, bir açıklama yapma gereği duymuştu. Kralın Viyana'dan Sofya'ya geri döndüğü ve bu iddiaların asılsız olduğunu beyan etmişti³⁴⁵. Ayrıca Kral Ferdinand, muhalif fırkalar tarafından ortaya atılan bu iddialara karşılık Bulgaristan'ın kendi deneyim ve tecrübelerinden istifadeye muhtaç olduğunu ve saltanatını terk etmeyeceği yönünde görüş bildirmişti. Bulgaristan Dış İşleri Bakanı Genadiyef de Kral Ferdinand'ı desteklemişti. Bulgaristan'da seçimler sürerken bu asılsız iddiaların ülkenin menfaatlerine karşı olan “siyasi mihraklar” tarafından ortaya atılmış olduğunu ileri sürmüştü. Ayrıca kazalardaki seçimlerin %75'inin tamamlanmıştı. Bu sonuçlara göre Hükümet Fırkası seçimleri önde götürüyordu. Genadiyef'e göre, bu seçim sonuçlarının verdiği en önemli mesaj Bulgaristan'da ihtilal taraftarı fikirlerin mevcut olduğu tezinin çürütülmüş olduğudur³⁴⁶.

Bulgaristan'daki seçimlere gelince Balkan Savaşı sonrasında yaşanan hükümet buhranı ile Sobronya feshedilmişti. Bu yüzden yeni bir meclisin kurulması için Bulgaristan'da seçim hazırlıklarına başlanmıştı. Sobronya'nın feshi, Radoslavof hükümeti için Geşof ve Danef'in fırkaları karşısında devamlılığını sürdüremeyeceğinden zaruri bir durum idi. Radoslavof'un Fırkasına karşı Progresist Fırkası Lideri Danef ve Narodna Fırkası Lideri Geşof arasında büyük bir çekişme yaşanıyor. Çiftçi Fırkası, Balkanların şimdiki durumu ve ülkenin koşullarını göz önüne alarak koalisyon bir hükümetin kurulmasını teklif etmişti. Fakat partiler arasında şiddetli rekabet söz konusu olduğundan birkaç partinin bir araya gelip ortak bir hükümet kurması mümkün olmamıştır. Mevcut kabine, Radoslavof ve Genadiyef

³⁴⁴ “Bulgar Buhranı Felaketinin Sebepleri”, **Tanin**, 26 Kasım 1913, nr: 1768. s.3.; General Savof'un Açık Mektubu”, **Tanin**, 20 Kasım 1913, Tanin, nr: 1762, s.1.

³⁴⁵ “Kral Ferdinand'ın Terk-i Saltanatı”, **Tanin**, 21 Kasım 1913, nr: 1763, s.1.; “Bulgar Buhranı”, **Tanin**, 23 Kasım 1913, nr: 1765, s.1.; “Kral Ferdinand'ın Avdeti”, **Tanin**, 18 Kasım 1913, nr: 1731, s.3.

³⁴⁶ “Kral Ferdinand'ın Beyanatı”; “Genadiyef'in Beyanatı”, **Tanin**, 27 Kasım 1913, nr: 1769, s.3.

hükümetinin İstanbul Antlaşması'nı imzaladıktan sonra vazifesini tamamlamış olduğunu ve kabineden çekilmeleri gerektiği ileri sürmüştü³⁴⁷.

Bulgaristan'da 22 Aralık 1913'te yapılan seçimler hemen hemen bitmişti. Şimdiye kadar ki sonuçlara göre Hükümet Fırkası kazanacağı düşünülmekteydi. Hükümet Fırkası 95 vekil, Sosyalist Fırkası 47, Çiftçi 28, Demokratlar 14, Narodna 5, Radikaller 5, Progresist Fırkası 1 vekil ile meclise girmişlerdi. Hükümet Fırkasının yanında Çiftçi ve Sosyalist Fırkaları da meclise büyük bir çoğunluğa sahip olmuşlardı. Bu durumda Hükümet Fırkası, Sosyalist ve Çiftçi Fırkaları gibi muhalifler ile uzlaşmak zorunda kalacaktı. Bulgaristan'daki seçim sonuçlarına bakıldığında Liberal ve Radikal destekli gazetelere göre Rusofil fırkaları halk tarafından bu seçimlerde protesto edilmişti. Seçim sonunda meclise çok az sayıda vekil ile girebilmişlerdi. Ayrıca Bulgaristan halkı Rus taraftarı partileri desteklemeyi bırakmışlardı³⁴⁸. Radoslavof seçim sonuçlarından hemen sonra bir beyanname neşrederek, seçim sonuçlarının Bulgaristan'ın dış politikasını etkileyemeyeceğini ve hükümetin sulh ve sükûn istediğini ifade etmişti. Radoslavof, bu açıklamayı kendisine muhalif ve onu desteklemeyen Kral Ferdinand için yapmıştı. İleride hükümetinin bu muhalefete karşı ayakta kalamayacağını düşündüğünden ilk adım olarak Kral Ferdinand ve muhalefete bir barış eli uzatmıştır³⁴⁹. Fakat Radoslavof'un bu adımı muhalefet üzerinde pek etki etmemişti. Sobronya'da buhran devam ediyordu. Reis Nazır Radoslavof ve Kral Ferdinand Vükela Meclisinde bu buhranda kurtulmak için görüşmüştü. Radoslavof'un bu bağlamda sunduğu tedbirler vükela meclisinde yeni bir anlaşmazlık konusu olmuştu. Bu görüşmeden Dış İşleri Bakanı Genadiyef'in kabineden çıkarılması ile sonuçlanmıştı. Mir gazetesine göre muhalifler Genadiyef'in kabineden çıkarılmasını bir zafer olarak karşılamıştı. Bunun dışında vükela meclisinde nazırlar arasında kişisel meseleler bile genel bir sorun olarak yansıtılıyordu³⁵⁰. Mevcut kabinenin yeni Sobronya ile çalışması mümkün olmamıştı. Sobronya ve hükümet arasında ilk temasta büyük bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Hükümet muvakkat bütçeleri meclise sunmuş ve muhalefet tarafından ret edilmişti. Hükümet fırkası mecliste karar alacak çoğunluğa

³⁴⁷ "Sobronya'nın Feshi", **Tanin**, 18 Ekim 1913, nr: 1731, s.3.

³⁴⁸ "Bulgaristan intihabı", **Tanin**, 11 Aralık 1913, nr: 1783, s.1.

³⁴⁹ "Radoslavof'un Beyanı", **Tanin**, 21 Aralık 1913, nr: 1785, s.4.

³⁵⁰ "Bulgaristan", **Tanin**, 30 Aralık 1914, nr:1802, s.1.

sahip değildi. Bu yüzden Sosyalist ve Çiftçi Fırkalarıyla uzlaşmasının yollarını arıyordu. Hükümet Fırkası ile muhalif fırkalar arasında görüşmeler başlamıştı. Fakat Sosyalist ve çiftçi fırkaları her türlü uzlaşmaya karşı çıkmışlardı. Bulgaristan Kanun-ı Esasi'ye göre Radoslavof'un meclisi fesh etme hakkı bulunuyordu. Radoslavof da meclisi fesh etmişti. Radoslavof muhalefet ile uzlaşamayacağını anlayınca muhalefeti etkisiz hale getirme ve bastırma yolunu seçmişti. Hükümet, muhalif fırkalar aleyhine bir tamim yayınlamıştı. Bunu uygulamaya koymak için de Bulgaristan'ın her tarafını zabıtalara şiddetle kontrolü altına almaya çalışmıştı. Muhalif fırkalar da Radoslavof fırkası aleyhine birleşmişti³⁵¹. Bu durumda Radoslavof hükümeti alternatif bir ortağa ihtiyaç duymuştu. Radoslavof hükümetinin uzlaşacağı tek alternatif Müslümanların desteği idi. Bulgaristan'da Müslümanların oyları bir fırkayı iktidara getirebilecek çoğunluğa sahipti. Radoslavof Müslümanların desteğini almak için onlara birtakım vaatlerde bulunmuştu. Pomakların zorla Hristiyanlaştırılması gibi uygulamalar seçim öncesinde hemen sona erdirilmişti. Radoslavof'un Bulgaristan seçimlerinde Müslümanlar üzerinde yaptığı propaganda olumlu sonuç vermişti. 23 Şubat 1914'te yapılan Sobronya seçimlerinde Gümülcine'de Radoslavof en fazla oyu alan fırka olmuştu. Bulgar meclisine toplamda 16 Müslüman vekil girebilmişti. Böylece Radoslavof hükümeti Sobronya'da çoğunluğu sağlayarak güven oyu almayı başarmıştır. Radoslavof hükümetinin iktidara gelmesinde Müslümanlar, önemli bir rol oynamıştı. Radoslavof fırkası genel yapısı, Rus aleyhtarı bir fırka olup daha öncesinde liberal fırkasına bağlı iken ayrılarak Radoslavof önderliğinde yeniden kurulmuş bir fırkadır. En önemli nokta ise Osmanlı-Bulgar ilişkilerine diğer fırkalara göre daha olumlu bir yaklaşımı vardı. Böylece Radoslavof fırkasının iktidara gelmesi hem Bulgaristan'daki Müslümanlar için hem de Osmanlı Devleti için olumlu bir gelişme olmuştur³⁵².

Bulgaristan kamuoyunun seçimlerden sonra en önemli meselesi Balkan Savaşı felaketi ve bunun sorumlularının cezalandırılması idi. Radoslavof hükümeti ve diğer partiler Balkan Savaşı felaketi ve savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik krizin sorumluluğundan kurtulmak için Geşof ve Danef kabinelerini suçlamışlardı. Böylece

³⁵¹ Sobronya'nın ikinci Feshi", **Tanin**, 15 Ocak 1914, nr:1817, s.1; "İntihabat Mücadelatı", **Tanin**, 13 Şubat 1914, nr: 1846, s.4.

³⁵² Emine Bayraktarova, **a.g.e.**, s.78-79; Altan Deliorman, **a.g.e.**, s.33-34.

bu felaketten kendilerini temize çıkararak kamuoyuna karşı hesap vermekten kurtulacaklardı. Sobronya da ve Bulgaristan kamuoyunda bu konusunda çok büyük tartışmalar ortaya çıkmıştı. Bu yüzden Sobronya’da üç vekil tarafından meclise bu hususta bir takrir sunulmuştu. Buna göre Bulgaristan meclisinin bu durumun sorumlularını araştırması gerekmekteydi. Özellikle Geşof ve Danef kabinelerinin idareleri boyunca hükümeti nasıl yönetmişlerdi. Balkan Savaşları sırasında aldıkları kararlar ve bu doğrultudaki uygulamalar sorgulanmalıydı. Bu takrirden sonra her parti bu tartışmaya dahil olmuştu. Bütün partiler bu konunun araştırılması konusunda hem fikirdi. Bugünkü durumun sorumluların hesap vermesi gerektiğini düşünüyorlardı. Her parti kendileri dışında diğer partileri sorumlu tutmuş, mecliste verdikleri demeçlerle kendilerini temize çıkarıp diğer partileri suçlamışlardı. Bulgaristan meclisinde yaşanan bu tartışmalar kamuoyu tarafından da büyük bir dikkat ile takip ediliyordu. Her parti kendi matbuatına bu konuda demeçler yazdırıyordu.

Liberal Partiler, özellikle savaşın nasıl başladığı ve nasıl bittiği konusunun araştırılmasını talep etmişlerdi. Başlıca sordukları sorular şu şekildeydi. Birinci Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan ordusu kendi üstüne düşen görevi yerine getirmişti. Bu esnada Lüleburgaz’da Türkiye tarafından teklif edilen sulh neden kabul edilmemişti? Londra Sulh Konferansı neden bu kadar uzatılmıştı? Danef’in Londra’da, Teodorof’un Paris’te, Hacı Koliçef’in İstanbul’daki görevleri neydi? Türkiye ile İkinci Balkan Savaşı neden yapılmıştı? Sırp, Yunanlılar, Karadağlılar ile yapılan anlaşmada Rusya’nın verdiği teminat neydi? Edirne kuşatması neden yapılmıştı? Pomakların Hristiyanlaştırılması politikasının sorumluları kimlerdir? Türk askerleri Midye-Enez hattını neden tecavüz etmişti? Bunun gibi sorular meclise sunulan takrirlerle cevaplandırılması isteniyordu. Bütün bunlardan Geşof ve Danef kabineleri sorumlu tutulmuştu. Ayrıca Liberal Partiler Makedonya için Türkiye’ye karşı savaşılmasına karşı değillerdi. Makedonya’nın Balkan devletleri ile paylaşılmasını Bulgar milli emellerine karşı yapılmış bir eylem olarak görmüşlerdi³⁵³. Yeni Liberal Partiler de buna benzer bir görüşü savunmuşlardı. I. Balkan Savaşı’nın kazanılmasından sonra Türkiye ile hemen barış yapılmalıydı. Fakat Geşof kabinesi savaşa devam etmişti.

³⁵³ HR.SFR.04.458.69. lef, 2-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Said Halim Paşa’ya gönderilen 18 Mayıs 1914 tarihli yazı.

Bulgaristan ordularını İstanbul'a karşı yürüyüşe geçirmişlerdi. Bu yüzden Bulgaristan ordusu zayıf düşmüştü. Bundan cesaret alan Sırp ve Yunanlılar da Bulgaristan aleyhine ittifak yapmış ve bugünkü bunalımın yaşanmasına neden olunmuştur. Bu milli felaketin sebebi olarak da Geşof ve Danef kabinelerini suçlamışlardı.

Geşof kabinesinden bir vekil bu ithamlara karşı cevap vermiştir. Buna göre Türkiye ile savaşın kaçınılmaz olduğunu, Makedonya'nın Bulgaristan milli emellerine katılması için yapılan savaşın bir zorunluluk olduğunu savunmuştu. Bu yüzden de Bulgaristan'ın büyük bir fedakarlık göstermiş ve kendine müttefikler bulmuştu. Bu şartlar altında Balkan İttifakı kurulmuştu. Türkiye ile olan savaşta Midye- Enez hattına kadar hedeflerin başarıyla yerine getirilmişti. Bundan sonra Geşof ve Danef kabinelerinin ortaya çıkan durumdan sorumlu değillerdi. Çünkü Türkiye ile yapılan ikinci savaşın kendi hükümetlerinin haberi olmadan askeriyede bazı kişilerce karar verilmişti. O sırada da askeriyede Yeni Liberaller daha etkiliydi ve Kral Ferdinand'ın da Rus Çarının nüfuzu altında olduğu savunulmuştur.

Demokratlar ise Geşof ve Danef partilerinin bu fikirlerinin büyük bir kısmına hemfikirlerdi. Makedonya için Türkiye ile savaşılması zorunluluğu konusunda aynı görüşü paylaşıyorlardı. Fakat Lüleburgaz zaferinden hemen sonra ordunun zaman kaybetmeden Edirne'yi almaları gerekmektedir. Böylece müttefiklerinin cesareti kırılacak ve Bulgaristan'a savaş açamayacaklardı. Türkiye ise kendisine sunulan bütün şartları kabul ederek sulh yapmak zorunda kalacağını iddia etmişlerdi. Yine bu felaketten diğer partiler gibi Geşof ve Danef partilerini sorumlu tutmuşlardı.

Sol Partiler ve Radikaller ise Balkan Savaşı öncesinde savaş taraftarlığı yapan bütün partileri bu felaketten sorumlu tutmuşlardı. Ayrıca kendi içinde de savaş taraftarlığı olmakla birbirlerini suçlamışlardı. Bu konuda radikaller ve Milliyetçi Radikaller savaş öncesinde gerek gazetelere verdikleri demeçlerle gerek eylemleriyle savaşı desteklemişlerdi. Bu yüzden Sosyalistler tarafından delillerle birlikte sert bir şekilde eleştirildiler. Sobronya'da bütün partiler savaş sırasında ve barış görüşmelerinde alınan kararların sorgulanması ve bundan sorumlu olanların bulunması konusunda hemfikirlerdi. Hatta Geşof ve Danef fırkaları dahi bu konuda hemfikirdi. Bu tartışmalar sonucunda bu konunun araştırılması için bir komisyon

kurulacağı ve böylelikle ortaya çıkmamış bazı olayların açığa çıkarılacağı öngörüliyordu³⁵⁴.

Bulgar meclisinde Geşof ve Danef partileri kendi aleyhlerinde yapılan bu suçlamalar karşısında kendilerini savunmak durumunda kalmışlardı. Geşof ve Danef'in Sobronya'da yaptıkları konuşmalarda aslında savaşı Türkiye'nin başlattığını ve hükümetin bu sırada kendi kabinelerinin idareleri altında olmadığını savunmuşlardı. Dolayısıyla savaş başladıktan sonra kendi kabinelerinin ise askeri, mali ve siyasi olarak ne yapmaları gerekiyorsa onu yaptıklarını ileri sürmüşlerdi. Fakat muhalif partiler özellikle hükümet fırkasından ileri gelenlerinden biri olan Genadiyef, üç gün boyunca verdiği nutukta Geşof ve Danef kabinelerinin aleyhine konuşmalar yapmıştı. Bu kabinelerin Türkiye karşıtı olduklarını ve Bulgaristan'ı savaşa hazırlamadan savaşa sürüklemişlerdi. Balkan İttifakının ise Bulgaristan milli emellerine karşı yapılmış bir hareket olarak değerlendirilmişti. Araştırma yapılması için mecliste bir komisyon kurulmasına karar verildi. Geşof ve Danef kabinelerinin idarelerini araştırmak için otuz kişilik bir komisyon kurulmuştu. Kurulan bu komisyonun 21'i hükümet partisinden diğer 9'u ise diğer partilerin üyelerinden seçilmişti. Geşof ve Danef partilerinden bir kişide bu komisyona dahil edilmişti.

Başbakan Radoslavof'un yaptığı açıklamalardan şöyle bir sonuç çıkmaktadır ki, komisyon savaş sırasında olan olayları değil sadece Geşof ve Danef kabineleri dönemleri sırasında yürütülen faaliyetleri araştırmakla meşgul olacaktır. Zira kurulan komisyonun çoğunluğu hükümet yanlısı olduğundan ve bu komisyonun Geşof ve Danef kabinelerini sorumlu çıkaracağı hatta Divan-ı Ali'ye sevk edeceği açıktır. Ayrıca Radoslavof kabinesinin en şiddetli aleyhtarı Geşof ve Danef partileri idi. Bu komisyon sayesinde kendilerine karşı olan güçlü fırkaların liderlerini Divan-ı Ali'ye sevk ederek muhalefeti zayıflatacaklardı. Geçmişte Radoslavof ve Tonçef, Danef ve Geşof kabineleri tarafından Divan-ı Ali'ye mahkum ettirilmişti. Bu yüzden bugünkü hükümet de *"kuvvetli bir his-i intikam perverde etmektedirler"*. Dolayısıyla Geşof ve

³⁵⁴ HR.SFR.04.458.69.lef,2-2.Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 18 Mayıs 1914 tarihli yazı.

Danef kabineleri komisyon çalışmalarının sonucunda Divan-ı Aliye de yargılanmaları güçlü bir ihtimaldir³⁵⁵.

3.2.3. Bulgaristan'ın Borç Meselesi ve Bulgaristan Hükümeti-Almanya İstikraz (Borç) Mukavelenamesi

Balkan Savaşlarının sonunda bütün Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti savaşın getirdiği ekonomik yıkımla karşı karşıya kalmışlardı. Bu yüzden Avrupalı devletlerden borç almak için görüşmelere başlamışlardı. Borç almak için öncelikli olarak Fransa'ya başvuruyorlardı. Bu sırada Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında barış antlaşması için müzakereler devam ediyordu. Bu iki devletin Avrupalı devletlerden borç alabilmesi için kendi aralarında barış yapmaları gerekiyordu. Çünkü Balkan coğrafyasındaki huzursuz ve güvensiz ortam Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında gerginliğin bitmesiyle sona erecekti. Böylece Avrupalı devletlerden aldıkları borçları kendilerine ödeneceğine dair güvence verilmiş olunacaktı³⁵⁶.

Bu bağlamda Romanya ve Sırbistan Fransa ile borç görüşmelerine başlamıştı. Fransa'nın ağır siyasi ve iktisadi teminatlar istemesi üzerine Romanya Maliye Nazırı görüşmeleri keserek Paris'ten ayrılmıştı. Romanya Maliye Nazırı borç görüşmesi için bu sefer de Berlin'e doğru yola çıkmıştı. Berlin'de süren görüşmeler sonucunda Romanya Dışişleri Bakanı uygun şartlar karşılığında 300 milyon Franklık bir borç anlaşması imzalamıştı. Bu esnada Fransa ve Sırbistan arasında 250 milyon Frank karşılığında borç anlaşması yapılmıştı. Bulgaristan basınında ve bazı gazetelerde Sırbistan'ın Fransa'ya büyük birtakım tavizler verdiği yazılmıştı. Özellikle Avusturya-Macaristan aleyhinde Sırbistan'ın birtakım tavizler verildiği iddia edilmişti³⁵⁷.

Bulgar hükümeti de dışardan borç alma arayışına girmişti. Paris bankaları borç almak isteyen devletler için en uygun merkezdi. Fakat Fransa hükümeti bu borç karşılığında siyasi birtakım teminatlar istiyordu. Bu teminatlar, Bulgaristan'ın Balkanlardaki dengenin bozulmaması için Sırbistan veya Yunanistan'a karşı herhangi bir harekatta bulunmayacağıyla ilgiliydi. Ayrıca Fransa Bulgaristan hükümetine borç

³⁵⁵ HR.SFR.04.458.69.lef,4-1. Sofya Sefaretinden Said Halim Paşa'ya gönderilen 27 Mayıs 1914 tarihli yazı.

³⁵⁶ "Vaziyeti Maliye", **Sabah**, 17 Eylül 1913, nr: 8621, s.1.

³⁵⁷ "Balkan İstikrazına Dair", **Tanin**, 19 Kasım 1913, nr: 1732, s.2.

vermek de istememişti. Almaya ise borç karşılığında çok ağır iktisadi ve mali şartlar öne sürüyordu. Fakat bu ağır şartlara rağmen Bulgaristan Avrupalı devletlerden borç almak zorundaydı³⁵⁸. Çünkü Radoslavof hükümetinin ilk programı savaş sonrası zararları telefi etmektir. Bulgaristan Maliye Bakanı Dimitri Tonçef, bu doğrultuda önce Viyana'yı ziyaret edecekti. Avusturya-Macaristan bankalarına alelacele 30 milyon Franklık hazine tahvilatını satacaktı. Viyana'dan da Paris'e burada 250-300 milyon Franklık bir borç anlaşması yapılması planlanmıştı. Bu borçlar ile Balkan Savaşı sırasında alınan borçlar ödenecekti. Ayrıca yeni ilhak olunan bölgelerin iktisadi olarak gelişmesi sağlanacaktı. Bu yeni ilhak olunan bölgelerde tütün ve ham madde yetiştirilmesine başlanacaktı. Birde eski Bulgaristan'dan Hasköy-Karaağaç'a kadar bir demiryolu inşa edilecekti³⁵⁹. Bulgaristan borç almak için Avrupalı ülkeler ile teker teker görüşmüştü. Fransa'nın borç karşılığında siyasi tavizler istemesi Bulgaristan için büyük riskler oluşturmuyordu. Avusturya-Macaristan'dan alabileceği borç sınırlı ve azdı. Almaya ise ağır iktisadi ve mali şartlar sunmasına rağmen Bulgaristan'a borç verebilecek tek seçenek olarak kalmıştı.

Bulgaristan 1914 yılının Nisan ayından itibaren resmi olarak Almanya ile borç anlaşması için görüşmelerine başlamıştı. Bulgaristan ve Almanya arasındaki bu borç görüşmeleri kamuoyu tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmişti. Hem muhalif hem de hükümet yanlısı gazeteler bu konuda neredeyse görüşmeler boyunca yazılar yayınlamışlardı. Preporiç Gazetesine göre, Almanya ile yapılan borç müzakerelerinde belli başlı şartlar üzerinde uzlaşmıştı. Toplamda verilecek borç 500 milyon Frank olacak ve 250 milyon Frank'ı peşin, geriye kalan 250 milyon Frank ise iki sene içerisinde verilecekti. Bu borcun geri ödenmesi için ihracatın %84'ü kaynak olarak gösterilmişti. Buna göre, bandrollü varidatın fazlası, müruriye vergisi, tütün vergisinin %10'u ve damga vergileri gibi kaynakları içeriyordu. Bir diğer kaynakta demiryolu inşasının ihaleleri idi. Hasköy-Karaağaç hattı inşası Alman şirketlerine verilecek ve beş yıl içinde bitirilecekti³⁶⁰. Bu doğrultuda borç görüşmeleri uzun uzun tartışılıyordu.

³⁵⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C.2. 4'üncü Kısım, "Fikir Cereyanları, İnkılap Hareketleri, Birinci Genel Savaşın Patlaması," s.584-585.

³⁵⁹ "Bulgar Maliye Nazırının Beyanâtı", **Sabah**, 3 Kasım 1913, nr: 8668., s.2.

³⁶⁰ **HR.SFR.04.458.66.lef**, 1-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 25 Nisan 1914 tarihli Proporiç Gazetesi'nin "*Bulgaristan İstikrazına Dair*" yazısı.

Borç müzakereleri için Bulgar Maliye Bakanı Tonçef, maliye ve nafia müdürleri ile birlikte tekrar Berlin'e gitmişlerdi. Hatta Bulgaristan Kralı bile Mösyö Tonçef'in işini kolaylaştırmak için Macaristan'a gitmişti. Fakat bütün bu uğraşlara rağmen bir türlü borç mukavelesi imzalanamıyordu. Çünkü borç mukavelenamesinin imzalanması için Alman Maliye Heyetinin sunduğu şartlar çok ağırdı. Borç anlaşması için Alman şirketleri, Bulgaristan'dan ham tütün ihracı, şimendifer ve liman inşası ihaleleri gibi imtiyazlar istiyordu. Bu yüzden de Bulgaristan hükümeti hem iç hem dış siyasette ağır eleştirilere maruz kalmıştı. Özellikle de dışarıda Rusya'nın tepkisiyle karşılaşmıştı. Bütün bu yapılan muhalefet Bulgaristan hükümetini güç bir duruma sokmuştu. Özellikle tütün hakkındaki imtiyazlar bütün tütün müstahsıllarını (tütün üreticileri) harekete geçirmişti. Tütün müstahsılları hükümete karşı protesto eylemleri yapmaya başlamışlardı. Sobronya'ya kendi seçtikleri temsilcilerden oluşan bir heyeti göndererek bu şartları kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi³⁶¹.

Ham tütün imtiyazlarına verilen tepkinin sebebi, Bulgaristan'da tütünün iktisadi ve mali olarak önemli bir gelir kaynağı olduğunu göstermekteydi. Şöyle ki 20 yüzyılın başlarında özellikle 1903 yılında Osmanlı Makedonya'sı ve Trakya'sında tütün üretimi rağbet görmeye başlamıştı. Özellikle Amerikan Tabacco Company bu bölgede geniş bir piyasaya sahipti. 1914 yılında Bulgaristan'ın Rodop ve Struma Vadisinin orta kısmı ele geçirmesinden sonra tütün üretimini bu bölgelere kaydırılmıştı. Özellikle tütün yetiştirilmesi için çiftçiler bazı şirketlerden teşvik dahi almışlardı. Birinci Dünya Savaşıyla birlikte ihraç edilen Bulgar tütünü Orta Avrupa'da adete tekelleşmişti. Bu yüzden Bulgaristan'ın ana ihracat kalemini ham tütün oluşturmuştur³⁶². Bulgaristan hükümeti için tütün ihracatı önemli bir kaynaktı. Ham tütün ihracatı inhisar usulüyle yapılıyordu. İnhisar usulüne göre, Bulgar hükümeti tütün müstahsıllarından bütün tütünlerini alıp depolara koyuyordu. Burada tütünler kalitelerine göre ayrılıyordu. Bir temsilci veya vekil tarafından ihraç için hazırlanıp tütünlerin kalitesine göre piyasa fiyatı belirleniyordu. Bundan sonra da Alman tütün

³⁶¹ **HR.SFR.04.458.85.lef,2-1.** Sofya Sefaretinden Said Halim Paşa'ya gönderilen 9 Haziran 1914 tarihli yazı.

³⁶² Faruk Mike, **Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Balkan Ekonomilerinin Karşılaştırılması 1800-1914**, Çukurova Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana-2012. s.73-74.

şirketlerine kıymeti üzerinden satılıyordu. Bu satılan tütünlerin bedeli hükümet sandığına aktarılırdı. Hükümet sandığından tütün müstahsıllarına tütünün kıymeti üzerinden ödemesi yapılırdı. Tabi masraf ve faizi hükümet tarafından içinden alınırdı. Bu durumda Almanlara tütün konusunda verilecek her türlü imtiyaz tütün üreticilerini doğrudan etkileyecektir³⁶³.

Tütün müstahsıllarının bu hareketine muhalif partiler de katılarak destek vermişti. Bütün bunlara rağmen Almanya imtiyazlar konusunda ısrar etmeye devam etmişti. Borç görüşmelerinin uzamasının temel nedeni bu hususlar idi. Almanya'nın Bulgaristan'a borç vermek koşuluyla sunduğu şartların amacı Bulgaristan'ı iktisadi ve siyasi alanda nüfuzu altına almaktır. Rusya ve müttefikleri Almanların bu amacının farkına varmışlardı. Almanya'nın Bulgaristan'a ve Adalar Denizi'ne yerleşip kontrolü eline almasına engel olmak istemişlerdi. Bulgaristan hükümetinin de dışarıdan maruz kaldığı baskı bu doğrultuda olmuştur. Rusya, Fransa'nın Bulgaristan'a daha hafif şartlar öne sürerek borç para vermesini sağlayabilirdi. Bu durum da Bulgaristan'ın dış politikasında bir eksen değişikliğine neden olacaktı. Böylece Rusya borç meselesini kendi lehine çevirerek Bulgaristan'ı tekrar nüfuzu altına alabilecektir. Ayrıca Rusya'nın tekrar Bulgaristan üzerinde etkili olması, Bulgaristan kabinesinde Rusofiller'in tekrardan etkili olması demektir. Bu yüzden bu borç meselesi Radoslavof hükümeti için hayati bir önem taşımaktaydı³⁶⁴.

Bulgaristan'ın Berlin'de yürüttüğü borç görüşmeleri Alman fabrikalarının tütün ihracı hakkındaki imtiyaz şartlarında ısrarcı olmaları yüzünden kesilmişti. Ayrıca Bulgaristan gazetelerinde yer alan haberlere göre Alman fabrikaları tütün ihracı konusundaki imtiyaz taleplerinde ısrarcı olurlar ise Bulgaristan hükümetinin diğer taraflarla görüşmeye başlayacaktır. Fransa ve İngiltere bankalarının Bulgaristan'ın iktisadi özgürlüğünü kısıtlamayacak şartlar sunarak görüşmelere hazır olduklarını da ileri sürmüşlerdi³⁶⁵. Bulgaristan hükümetiyle Almanya arasında borç görüşmeleri kesilmiş ise de Avusturya- Macaristan'ın çabalarıyla görüşmelere yeniden

³⁶³ HR.SFR.04.458.66. lef,1-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 25 Nisan 1914 tarihli Preporiç Gazetesi'nin "*Bulgaristan İstikrazına Dair*" yazısı.

³⁶⁴ HR.SFR.04.458.85.lef,2-1. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderilen 9 Haziran 1914 tarihli yazı.

³⁶⁵ HR.SFR.04.458.84.lef,1-1. Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderilen 10 Haziran 1914 tarihli yazı.

başlanılmıştı. Almanya'nın borç için sunduğu şartlara göre, Bulgaristan'a hemen 120 milyon Frank avans verecektir. 1915 senesinin Kanunu Sani'sinde (Ocak) 250 milyonu, geri kalanı da en kısa zamanda verilecekti. Borcun faizi %5 olacak, ödemesi için de kaynak olarak ihracatın %84'ü, bandrol varidatının fazlası, damga, sigara kağıdı inhisar varidatı kaynak olarak gösterilmişti. Bu teminat dışında da Almanya kumpanyaları için Karaağaç limanı, Hasköy-Karaağaç-Rodovmir-Düşembe-Camiibala-Nevrokob ve diğer şimendifer hatlarının inşası imtiyazlarının kendilerine verilmesini istenmiştir.³⁶⁶ Otro Gazetesine göre, Alman sendikaları borç görüşmelerinde ısrar ettiği iki imtiyaz var idi. Biri ham tütün ihracı imtiyazı diğeri de Karaağaç şimendifer hattı imtiyazıydı. Bulgaristan hükümeti bunları kabul etmeyip başka tekliflerde bulunmuştu. Bunlar Bodovdol kömür maden ocaklarının işletilmesi ve Rodovmir -Dubnica-Lofça-Gobrova hattının inşası imtiyazları idi. Alman bankaları bu maddelerden hangilerini kabul edeceklerine henüz karar vermemişlerdi. Bu yüzden anlaşmanın yapılması gecikmişti³⁶⁷. Narodni Prova Gazetesinin haberine göre, Bulgaristan hükümeti Berlin'de borç müzakerelerini sürdürürken kabinedeki muhaliflerde asılsız iddialar öne sürerek aleyhtarlık yapıyorlardı. Resmi bir gazete olan Narodni Prova Gazetesi borç müzakerelerinde hükümetin başarıya ulaştıklarını ileri sürmüştü ³⁶⁸. Proporiç Gazetesi de aksi iddialar ileri sürmüştü. Borç görüşmelerinin yeni bir aşamaya girdiğini, kamuoyunun etkisiyle hükümetin Almanya ile borç görüşmelerinin keseceğini bildiriyordu. Hatta hükümetin diğer devletlerle görüşmelere başlayacağını ve Paris Bankası müdürünün Sofya'ya doğru hareket etmişti. Ayrıca Bulgaristan hükümetini Berlin'de borç müzakereleri sırasında anlaşma sağlanması için kayıtsız şartsız her şeyi kabul etmekle eleştirmişti. Hükümetin görüşmelerdeki bu tavrı Paris Bankalarının kendilerine sunulacak her şartı kabul edeceği yönünde bir izlenim vermiştir ³⁶⁹. Bu bağlamda borç görüşmeleri uzadıkça hem muhalif kamuoyu hem de dışardan Bulgaristan hükümeti ağır eleştirilere ve

³⁶⁶ **HR.SFR.04.458.84.lef,5-1.** Sofya Sefaretinden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya gönderilen 13 Haziran 1914 tarihli yazı.

³⁶⁷ **HR.SFR.04.458.90.lef.2-2.** Sofya Sefaretinden gönderilen 12 Haziran 1914 tarihli Otro Gazetesinin yazısı.

³⁶⁸ **HR.SFR.04.458.89.lef,1-1.** Sofya Sefaretinden gönderilen 11 Haziran 1914 tarihli Narodni Gazetesinin yazısı.

³⁶⁹ **HR.SFR.04.458.92.lef,1-2.** Sofya Sefaretinden gönderilen 14 Haziran 1914 tarihli Preporiç Gazetesinin yazısı.

baskılara maruz kalmaktaydı. Özellikle muhalif basın, Radoslavof hükümetini borç görüşmelerinde zayıflıkla suçlamışlardı. Muhalifler borç görüşmelerinin uzamasını bahane ederek bu yolla Radoslavof hükümetini yıpratmaya çalışmıştır.

Almanya ile görüşmelerin uzaması üzerine Bulgaristan kamuoyunda bu konuyla ilgili asılsız ve yanlış haberler yazılmaya başlanmıştı. Buna göre, Berlin bankaları borç vermeyi kabul etmiyorlar ise Paris Bankalarının borç vermeye hazır oldukları iddialarını öne sürmüşlerdi. Hatta borç esaslarını da bildirmişlerdi. Fransız bankaları hemen 300 milyonluk avans vereceğini ve 500 milyonluk bir borç anlaşması için görüşmelere başlanacağı belirtilmişti. Borcun geri ödemesi için ihracatın %80'i alınacak faiz ise %5 olacaktı. Rus sefiri de Başbakan Radoslavof ile görüşmüş ve Rusya hükümeti de Fransa'nın borç teklifini yenilemişti. Bu teklif üzerine Bulgar meclisinde bu konu hakkında uzun konuşulup görüşülmüştü. Fakat son kararı Başbakan Radoslavof vereceği belirtilmişti. Buna göre Fransa'nın tekliflerini değerlendiren Radoslavof Alman bankalarıyla olan görüşmelerin çok ileri bir aşamaya geçtiğini bu yüzden teklif için görüşmelere başlanamayacağını belirtmişti. Eğer Alman bankalarından borç alınamaz ise Fransa hükümetine müracaat edileceği belirtilmiştir. Ayrıca eski Bulgar maliye bakanının görüşüne göre Fransa'nın teklifinin daha uygun ve iktisadi imtiyazlar içermediğini öne sürülmüştü³⁷⁰. Zarya Gazetesi, Fransa'nın teklifi hakkında hiçbir imtiyaz talebinde bulunmadığını ileri sürmüştü. Bulgaristan'a verilecek 800 milyonluk borç için şartlar şu şekilde idi. Bulgaristan'a hemen 300 milyon verileceği, Balkan Savaşları sırasında Rusya'dan alınan borçların ödemesinin erteleneceği ve Alman bankalarının teklif ettiği hiçbir imtiyazın teklif edilmeyecektir³⁷¹. Volya Gazetesi de muhaliflerin hükümetin Almanya ile olan borç görüşmelerine karşı öne sürdükleri iddialara karşı cevap vermekteydi. Buna göre, Fransız bankalarının şartsız olarak Bulgaristan'a borç veremeyecek durumdaydı. Çünkü 1870'ten beri görülmemiş bir şekilde Fransız bankalarının parasızlık çektiğini ve bu sebeple Bulgaristan'a borç veremeyecektir. Muhaliflerin ortaya attığı bu iddialar

³⁷⁰ HR.SFR.04.458.78.lef,2-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 6 Haziran 1914 tarihli gazetelerin yazıları.

³⁷¹ HR.SFR.04.458.81.lef,2-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 8 Haziran 1914 tarihli gazetelerin yazıları.

asılsız idi³⁷². Kampana Gazetesi de muhalifleri eleştirmişti. Almanya yerine Fransa'dan borç alınmasını Bulgaristan'ı tehlikeli bir duruma düşürecekti. Çünkü Fransa'dan borç almak için öncelikle Rusya ile anlaşmak gerekiyordu. Yani Paris'e giden yolun Petersburg'dan geçtiğini ve Rusya'nın izni olmadan Fransa'nın borç veremeyecektir. Bu durumda Bulgaristan'ın tekrar Rusya'ya bağlanacağını ve bu durumun Bulgaristan açısından olumlu sonuçlanmayacaktır. Kampana, Bulgaristan'ın Almanya ile borç anlaşması yapmasının daha uygun olacağını savunmuştu³⁷³. Ayrıca Kampana Gazetesi, borç meselesi için daha önce Fransa'ya başvurulduğunu fakat Rusya'nın izin vermediği gerekçesiyle reddedildiklerini de hatırlatmıştır. Almanya ile görüşmeler başlayınca Rusya'nın Bulgaristan'ı kaybedeceği düşüncesiyle Fransa'yı devreye sokmuştur. Böylece Fransa Bulgaristan'a borç görüşmeleri için teklifte bulunmuştu. Dahası kesin veya belirli şartlarını açıklamayıp sadece uygun koşullar sunduklarını açıklamışlardı. Eğer Bulgaristan hükümeti Fransa ile borç görüşmelerine başlarsa Almanya'nın desteğinin kaybedebilirdi. Bu diplomasi geriliminde Bulgaristan'ın iki arada bırakıldığını fakat asıl önemli noktanın muhaliflerin dışarıdan gelen bu baskılara destek vermeleri idi. Özellikle Rusofil partilerinin Rusya'nın politikalarını desteklemekle eleştirmiştir. Çünkü Kampana Gazetesine göre geçen Balkan Savaşında Rusya Bulgaristan'a "ihamet" etmiştir. Kampana, muhalifleri Bulgaristan'a ihamet edenlerle iş birliği yapmakla suçlamıştır³⁷⁴.

Bu sırada Berlin'deki borç görüşmeleri bitmek üzere idi. Bulgaristan ile Almanya arasında bir borç anlaşma yapılması bekleniyordu. Rusya ve Fransa hükümetleri sefirleri aracılığıyla hemen harekete geçmiş, sefirler Bulgar Maliye Nazırı Tonçef'i ziyaret etmişlerdi. Rusya'nın Bulgaristan hakkındaki görüşlerini bildirmişlerdi. Bulgaristan'ın iktisadi olarak daha güçlenmesini ve geleceğinin daha kararlı olmasını vurgulamışlardı. Fakat bundan önce Rusya'nın hariciye nazırı Bükreş'teki beyanında Bulgaristan aleyhine söylemlerde bulunmuştu. Rusya'nın idarecileri arasında Bulgaristan'a karşı farklı politik görüşler bulunuyordu. Bu durum

³⁷² **HR.SFR.04.458.93.lef,1-1.** Sofya Sefaretinden gönderilen 15 Haziran 1914 tarihli Volya Gazetesinin yazısı.

³⁷³ **HR.SFR.04.458.94.lef,1-1.** Sofya Sefaretinden gönderilen 16 Haziran 1914 tarihli Kampana Gazetesinin yazısı.

³⁷⁴ **HR.SFR.04.458.96.lef,1-2.** Sofya Sefaretinden gönderilen 18 Haziran 1914 tarihli Kampana Gazetesinin yazısı.

Bulgaristan açısından Rusya'yı güvenilmez kılıyordu. Rus ve Fransız Sefirler Bulgaristan'ının Fransa ile borç anlaşması yapmasını önermişlerdi. Tonçef, sefirlerle Almanlar ile görüşmelerin sonlanmak üzere olduğunu ve bu aşamadan sonra vazgeçemeyeceklerini söylemiştir. Bu cevaba rağmen Sefirler Başbakan Radoslavof ile de görüşmüşlerdi. Radoslavof Rusya, Fransa ile Almanya arasında kalmış ve Kral ile bu hususta görüşmüştü. Kampana Gazetesinin haberine göre Bulgaristan Kral'ı Fransa ile anlaşma yapma fikrine sıcak bakmıştır. Radoslavof ise bu karara tepki göstermişti. Kral'a böylesine önemli bir kararın mecliste müzakere edilmesini teklif etmiştir. Dolayısıyla mecliste bu yönde bir oturum yapılmıştır. Bu oturumda Almanya ile görüşmelerin ileri bir safhaya geldiğini bundan dönülemeyeceği konusunda fikir birliğine varılmış ve Radoslavof'un fikri desteklenmiştir. Bulgaristan'ın Almanya'yı bırakıp Fransa'nın teklifini kabul etmesi durumunda üçlü ittifakın tarafına geçmiş olacaktı. Bu politik gelişme Radoslavof hükümetin benimsediği siyasi politikalara ter düşmekteydi. Kampana, Radoslavof'un Kral'ın Fransa ile anlaşma konusunda ısrar etmesi durumunda hükümetinin istifa edeceğini ileri sürmüştü. Bu kararlı politika sonucunda Berlin ile borç anlaşmasının başarılı bir şekilde sağlanmıştı. Bulgaristan Kralının Radoslavof hükümetini desteklemediği açıktır. Lakin Radoslavof'un istifa edeceğini bir koz olarak kullanması kendi hükümeti için riskli bir adımdır. Kampana gazetesinin bu haberi ispata muhtaçtır³⁷⁵. Mir Gazetesi de Radoslavof hükümetini bu konuda eleştirmişti. Liberal hükümet, Alman sermayesi ve Alman nüfuzunun Bulgaristan'da etkili olmasına izin vererek hiç değilse siyaseten desteklenmeyi ummuşlardı. Fakat Alman iktisadiyesinin Bulgaristan'ı istila ettikten sonra Almanya'nın kendi politika ve çıkarlarından Bulgaristan lehine asla taviz vermeyecektir. Buna örnek olarak da Türkiye'de Alman iktisadi nüfuzunun artmasına rağmen siyasi olarak Almanya'nın hiçbir fedakarlıkta bulunmadığını göstermiştir. Ayrıca Almanya'nın küçük Balkan devletlerinden bir müttefike ihtiyacı olmadığı da ileri sürmüştür³⁷⁶.

³⁷⁵ HR.SFR.04.458.96.lef,2-1,2-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 18 Haziran 1914 tarihli gazetelerin yazıları.

³⁷⁶ HR.SFR.04.458.98.lef,1-1,1-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 20 Haziran 1914 tarihli Mir Gazetesinin yazısı.

Kamuoyunda bu tartışmalar sürerken müzakere sonuçlanmış ve Bulgaristan ile Almanya arasında istikraz mukavelenamesi imzalanmıştı. 19 Haziran'da anlaşma metni Sobronya'ya sunuldu. Bundan sonra anlaşmanın detayları hükümet tarafından basına tebliğ edildi. Buna göre borcun tamamı 500 milyon Frank olup iki parça halinde ödenecekti. İlk ödeme bu sonbaharda 250 milyon olarak verilecek ve kalan para ise uygun bir zamanda fakat iki yılı aşmayacak şekilde ödenecekti. Borcun geri ödemesi için ihracatın %84'ü alınacak ve piyasa emisyonu %88'i aşarsa bu fazlalık hükümete devredilecekti. Borcun faizi %5 olup elli sene içerisinde geri ödenecekti. Borcun karşılığında teminat olarak bandrol varidatının fazlası, müruriye resmi, damga pulu, sigara kağıdı ve gümrük varidatları gösterilmişti. Ayrıca Hasköy- Karaağaç şimendifer hattı ve Karaağaç Limanı inşası ihaleleri Alman şirketlerine verilmişti. Bu inşaatın bedeli yaklaşık 50 milyonu bulacaktı. Pernik, Bobovdol kömür maden ocaklarının işletmesi de verilmişti. Bu madenleri işletecek şirket Bulgar şirketi olacak ve şirketin müdürü Bulgar Milli Bankası müdürü olacaktır. Diğer üyeler Bulgar Ziraat Bankası Müdürü, Duyumu Umumiye Müdürü ve hükümet temsilcilerinden seçilmiş kişiler idi. Üyeler şirket hakkında istişare etmek hakkına sahip olacaktır. Bunun dışında bir de Bulgaristan hükümeti Almanya ve Avusturya- Macaristan fabrikalarından 100 milyonluk bir siparişte bulunulacaktır³⁷⁷. Diyebiliriz ki Almanya ve Bulgaristan arasında imzalanan bu borç anlaşması, Bulgaristan'ın ittifak bloğuna katılmasına giden basamağın ilk adım olmuştur.

3.3. Savaşın Başlamasıyla Beraber Bulgaristan'ın Takip Ettiği Dış Politika “Tarafsızlık Politikası”

Birinci Dünya Savaşı, “kaçınılmaz kaza” olarak tanımlanan olay Avusturya'nın Arşidükü Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından 28 Haziran'da 1914'te suikasta uğramasıyla başlamıştır³⁷⁸. Avusturya- Macaristan ve Sırbistan arasında patlak veren bu krizden hemen sonra Sofya Sefiri Fethi Bey Başbakan Radoslavof'a Bulgaristan'ın nasıl bir politika izleyeceğini sormuştu. Bulgar Başbakanı da tarafsız kalacaklarını ve eğer bir savaş ortaya çıkarsa

³⁷⁷ HR.SFR.04.459.11.lef,2-2,2-3. Sofya Sefaretinden gönderilen 20 Haziran 1914 tarihli gazetelerin yazıları.

³⁷⁸ Norman Stone, a.g.e., s.35.

Osmanlı Devleti ile birlikte hareket edeceği taahhüdünü vermişti. Bu kararını bir telgrafla da İstanbul'a da bildirmişti. Fakat Fethi Bey, olası bir savaştan sonra Bulgaristan'ın Makedonya'ya yürüyeceğinden tarafsız kalamayacağını ve verdiği taahhüdü yerine getiremeyeceğini düşünmekteydi³⁷⁹.

Başbakan Radoslavof Sobronya'da Bulgaristan hükümetinin dış siyaseti hakkında konuşma yapmıştı. Buna göre, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a ultimatoma vermesiyle birlikte Bulgaristan'ın tarafsız kalacaktır. Sadece Sırbistan'a değil bütün devletlere Sırbistan'ın bu durumundan faydalanıp intikam almaya çalışmayacağını, Bulgaristan'ın tarafsızlık politikasına sadık kalınacağını beyan etmişti. Bu sırada Bulgaristan ile Romanya arasında sınır anlaşmazlığı vardı. Radoslavof, iki ülke arasındaki bu sınır anlaşmazlığın çözülmüş olduğunu belirtmişti. Türkiye ile olan ilişkilerin ise daha iyi olmakla beraber buna delil olarak yakında iki ülke arasında imzalanacak Ticaret Anlaşmasının Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın da onaylanacak olmasını göstermişti. Aynı şekilde Yunanistan ile de sorunların çözülmek üzere olduğunu ve iyi komşuluk ilişkileri doğrultusunda ilerlediklerini ifade etmişti. Dolayısıyla Bulgaristan'ın komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı sürdüreceğini ve sıkı bir şekilde tarafsızlık politikasını koruyacaktır. Bunun içinde Sobronya'daki diğer partilerin de Bulgaristan'ın tarafsızlık siyaseti konusunda atılacak her adımı kendi kabineleri için değil millet için yapılacağından milletvekilleri ve kamuoyunun bu konuya hassasiyet göstermeleri ve desteklemelerini istemiştir³⁸⁰.

Eski Başbakan Geşof, Sobronya da hükümetin tarafsızlık beyanı hakkında şöyle bir konuşma yapmıştı. Eğer Radoslavof hükümeti sıkı bir şekilde tarafsız kalır ve gerek komşuları ve gerekse büyük devletlerin tahriklerinden kaçınacağına dair bir taahhüt verirse kendi partisi de Radoslavof hükümetine destek verecektir. Şimdiki bu hassas durumda hükümet ve muhalefetin aynı duygu ve düşüncede birleşmesinin zorunluluğuna değinmiş. Sırbistan'ın başına gelen bu felaketin daha önce de Bulgaristan'ın yaşamıştı. Bunun sebebi olarak da hükümet ve muhalefetin ortak bir noktada buluşmayarak hükümetin sorumsuz ve uygun olmayan işler yapmış olduğu

³⁷⁹ HR.SFR.04.877.83.lef, 1-1.Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 25 Temmuz 1914 tarihli yazı.

³⁸⁰ HR.SFR.04.459.50.lef, 1-1. Sofya Sefaretinden gönderilen Sobronya'da 18/21 Temmuz 1914 tarihli celsede Başbakan Radoslavof'un beyanı.

idi. Bu yüzden de hükümetin sıkı bir tarafsızlık politikası takip edip, tedbirli ve doğru kararlar alması durumunda Radoslavof hükümetini destekleyeceklerdi. Aynı zaman da bu sadece tarafsızlık politikası ile sınırlı kalmayıp Bulgaristan'ın bundan bir yarar sağlaması gerektiği görüşünü de savunmuştur³⁸¹. Muhalefetin önde gelenlerinden Geşof ve partisi, Radoslavof'u şartlı olarak destekleyeceklerini söylüyordu. Bulgaristan'ın dış politikasında kendilerine de söz hakkı verilmeliydi. Hükümet partisinin Bulgaristan'ın savaş ve barış gibi büyük kararları tek başına vermesinin önüne geçmek istiyorlardı.

Bulgaristan kamuoyu da Başbakan Radoslavof'un tarafsızlık politikasını doğru bir politika olarak görmekle beraber Bulgaristan'ın her ihtimale karşı tedbirli olması gerektiğini düşünüyordu. Bulgaristan'ın sınır komşuları arasında olası bir çatışmada Bulgaristan'ın büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalacağından endişe duyuluyordu. Otro Gazetesi, muhalefetin Başbakan Radoslavof'a hükümetin nasıl bir politika takip edeceğini konusunda bilgi istemiştir. Radoslavof da Bulgaristan'ın tarafsız kalacağını fakat devletin menfaati söz konusu olursa bir taraf seçmek zorunda kalacaklarını beyan ettiğini öne sürmüştü³⁸². Harp başmakalesiyle Volya Gazetesi, savaş aleyhinde propaganda yapan Sosyalistleri eleştirmişti. Bulgaristan hükümeti ve halkının barış taraftarı olduğu için tarafsız kalmıştı. Fakat Bulgaristan'ın uzak ya da yakın komşuları tarafından sınırları ihlal edilirse bu durumda Bulgar ordusunun hazır bulundurulması gerektiğini vurgulamıştı. Çünkü savaş başladığında ve devletlerden birinin Bulgaristan'a savaş ilan etmesi durumunda savaşmaktan başka çareleri kalmayacaktı. Bu durumda her şey için çok geç kalınacaktır³⁸³. Narodni Prava da Sosyalistleri bu konuda eleştirmişti. Almanya, Rusya, Fransa ve Avusturya'daki sosyalistlerin nasıl vatanperver olduklarından söz ediyor ülkelerini müdafaa etmek için silah altına girdiklerini ve Bulgaristan sosyalistleri de bunu örnek almalıydı.³⁸⁴ Bulgaristan kamuoyu, Bulgaristan'ın kendisine karşı bir saldırı tehlikesi ortaya çıkması

³⁸¹ **HR.SFR.04.459.49.lef, 1-1.** Sofya Sefaretinden gönderilen Sobronya'da 18/21 Temmuz 1914 tarihli celsede Eski Başbakan Geşof'un beyanı.

³⁸² **HR.SFR.04.459.37.lef,2-1.** Sofya Sefaretinden gönderilen 22 Temmuz tarihli Otro Gazetesinin yazısı.

³⁸³ **HR.SFR.04.459.38.lef,1-1.** Sofya sefaretinden gönderilen 23 Temmuz tarihli Volya Gazetesinin yazısı.

³⁸⁴ **HR.SFR.04.459.40.lef,1-2.** Sofya Sefaretinden gönderilen 25 Temmuz tarihli Narodni Prava Gazetesinin yazısı

durumunda savaşmalıydı. Yani Bulgaristan'ın bir savunma savaşına hazır olması bekleniyordu. Her koşulda savaşa karşı çıkan Sosyalist partiler de bu yüzden kamuoyu tarafından ağır eleştirilere maruz kalmışlardı.

Bazı gazetelerde Bulgaristan'ın tarafsızlığını desteklerken aynı zamanda bir takım çıkar ve teminatların sağlanması gerektiğini savunmuşlardı. Kampana Gazetesi bu konuda Bulgaristan'ın barış yanlısı ve savaş karşıtı bir devlet olarak tanımlamıştı. Eğer Bulgaristan savaş taraftarı olsaydı Sırbistan'ın bulunduğu bu durumdan yarar sağlardı. Şöyle ki hemen Makedonya'ya asker çıkarıp Arnavutluk sınırına kadar dayanmış olurdu. Türkiye ile ittifak kurarak Dobruca, Selanik, Kavala'nın Bulgarlara; Adaları da Türkiye alabilirdi. Yunanistan'ın iyice zayıfladığını ve Romanya'nın ise batıda ve doğudan savaşan ordularla çevrili olduğundan bu amaca engel olamayacaklardı. Bu şartlar ve imkanlar varken Bulgaristan'ı bundan alıkoyan tek şey tarafsızlığını sürdürmeyi istemesiydi. Ayrıca Romanya'nın Balkan Savaşlarındaki tarafsızlığı gibi bir politika takip edilecek olsaydı, Bulgar askerleri Vidin'e sevk edip Makedonya'ya çeteleri sokarak Sırp ordularından yüz bin kişiyi bu taraf çekebilirdi. Bu sırada Avusturya'da kendi kuvvetlerinden yüz bin kişiyi Ruslara karşı gönderirdi. Bu bağlamda Bulgaristan'ın tarafsızlığı komşularına daha çok yarar sağlamıştır. Ayrıca Şimdiye kadar yapılan devletler arası anlaşmaların hükmü kalmamıştır. Bu yüzden Avrupa da bu buhran sonucunda yeniden bir yapılandırmaya gidilecektir. Bulgaristan bu yeniden yapılandırmadan bazı haklar temim etmeliydi. Eğer Bulgaristan tarafsızlığını sürdürür ve aynı zamanda askerini ikmal edip gücünü korumaya başarsa bu durumdan kazançlı çıkabilirdi. Çünkü Savaşın ileri safhasında Sırbistan güçten düşecekti. Böylece Bulgaristan'ın eline büyük bir fırsat geçmiş olacaktı. Buradan da anlaşılacağı üzere Bulgaristan'ın tarafsızlığı, savaşan taraflar güç kaybettikten sonra ileride güçlü bir şekilde savaşa dahil olması anlamına gelmekteydi³⁸⁵. Volya Gazetesi de aynı konuya vurgu yapmıştır. Bulgaristan'ın Bükreş Anlaşmasıyla haklarının gasp edildiği ve o günkü şartlar nedeniyle anlaşmayı imzalamaya mecbur kalmıştır. Avrupa'nın bu bunalımı sonunda yapılacak olan yapılandırmada "Bulgaristan hakkını almalıydı"³⁸⁶. Preporiç, Avrupa'daki bu

³⁸⁵ HR.SFR.04.459.40.lef,1-1. Sofya'dan gönderilen 25 Temmuz tarihli Kampana Gazetesinin yazısı.

³⁸⁶ HR.SFR.04.459.41.lef,1-1. Sofya'dan gönderilen 26 Temmuz tarihli Volya Gazetesinin yazısı.

karışıklık karşısında küçük devletlerin tarafsız kalması gerektiğini savunmuştur. Fakat Bulgaristan'ın sadece tarafsız kalması tamamen seyirci kalacağı anlamına gelmemeliydi. Bu karışıklığın sonucunda bir çıkar sağlamaya çalışmalıydı. Hükümetin tarafsızlık politikası Bulgaristan'ı diğer devletler karşısında tehlikeye düşürmemeliydi. Bu hususta hükümetin dikkatli davranması uyarısı yapılmıştır³⁸⁷.

Bulgaristan'ın kendi isteği dışında savaşa girmesi veya tarafsızlık politikasını bu şartlar altında daha fazla sürdüremeyeceği kamuoyu tarafından öngörülmüştü. Bu yüzden de Bulgaristan hükümetinin Temmuz ayından itibaren idare-i örfiye ilan etmesi kamuoyu tarafından desteklenmişti. Volya Gazetesi Bulgaristan'ın bütün savaşan taraflara karşı tarafsız kalacağını ilan ettiğini ve bu konuda hükümetin samimi olduğu düşünülüyordu. Bulgaristan'ın komşularıyla sınır anlaşmazlığı bulunmamaktaydı. Fakat Bulgaristan sınır komşularına tarafsız kalmakla beraber idare-i örfiye gereğince askeri hazırlıklar da yapıyordu. Çünkü idare-i örfiye ilanı bu tarafsızlıklarını korumak için alınan bir tedbir olarak değerlendirilmişti. Eğer Bulgaristan komşularından biri tarafından savaşa sürüklenirse tarafsızlık politikasının hükmü kalmayacaktır. Bu ihtimale karşı askeri olarak hazır bulunulmalıydı. İdare-i örfiye ilanı hükümetin ihtiyaç duyduğu bir zorunluluk idi³⁸⁸. Hükümetin sadece askeri hazırlıklar yaparak tedbir alması yeterli görülmemişti. Savaşan devletlerle olan ilişkilerde de tedbirli davranılması gerektiği konusunda Kampana şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştu. Rus sefiri Savinski'nin iki defa Bulgaristan Kralı ile görüşmüştü. Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a erzak ve zahire ithal edilmesine izin verilmesini istenmişti. Diğer gazeteler ise Savinski'nin sadece bir defa kral ile görüşüp Sırbistan için talepte bulunduğunu belirtmişlerdi. Zaten Bulgaristan ile Sırbistan arasında bir sorun olmadığı için Sırbistan'a erzak ve zahire ithali sadece bir ihtiyaçtan kaynaklandığı olabileceği öne sürülmüştü. Volya, Sırbistan erzak ve zahire konusunda büyük bir ihtiyaç içinde bulunuyordu. Bu ihtiyaçtan kaynaklı iki ülke arasında yapılacak ithalat sevki konusunda hükümet dikkatli davranmalıydı. Aksi durumda Bulgaristan, tarafsızlık politikasını ihlal etmiş olacaktır. Yapılacak ticari anlaşmalar

³⁸⁷ HR.SFR.04.459.41.lef,1-1,2-1. Sofya'dan gönderilen 26 Temmuz tarihli Preporiç Gazetesinin yazısı.

³⁸⁸ HR.SFR.04.459.45.lef,1-1. Sofya'dan gönderilen 29 Temmuz tarihli Volya Gazetesinin yazısı.

içinde dikkat edilmesi gerektiği uyarısında bulunulmuştur³⁸⁹. Mir Gazetesi ise bir vekilden aldığı bilgiye göre Savinski'nin şimdiye kadar kral ile üç defa görüştüğünü öne sürmüştü. Buna göre Rusya, üçlü itilaf devletlerinin lehine olacak şekilde Bulgaristan'ın tarafsız kalmasını istemişti. Ayrıca Bulgaristan'a Ayastefanos Anlaşmasının sınırları dahilinde tatmin edileceği vaadinde bulunulmuştu. Rusya'nın bu beyanı Fransa ve İngiltere tarafından da desteklendiğini iddia edilmişti³⁹⁰. Kamuoyunda çıkan Bulgaristan ve Rusya haberlerine karşılık bütün muhalif partiler – sosyalistler hariç- gazetelere bir beyanname göndermişlerdi. Buna göre, Bulgaristan hem tarafsız kalacak hem de üçlü İtilaf devletlerin lehine bazı tavizler vermelidir. Bunun dışında Rusya ile müzakere görüşmelerine başlanması gerektiğini savunmuşlardı³⁹¹. Rusya'yı destekleyen bazı muhalif parti ve gazeteler Radoslavof hükümetine kamuoyu aracılığıyla baskı kurmaya çalışılıyordu. Bu baskı ile hükümetin dış politikasını Rusya lehine değiştirilmesini sağlamayı amaçlamışlardı.

Ayrıca muhalif partilerden Demokrat Partisi lideri Danef, Preporiç Gazetesine verdiği mülakatta Bulgaristan'ın İtilaf devletlerine katılması için tavsiyede bulunmuştur. Bulgaristan'ın Rusya'nın tarafında olması gerektiğini de eklemişti. Bundan önce de Sobronya'da Bulgaristan'ın hem tarafsız kalıp hem de Avrupa devletlerinden her iki tarafla müzakereler yaptığını ileri sürmüştü. Bunun üzerine Maarif Nazırı Peşef, bu açıklamaların Bulgaristan'ın aleyhine yapılmış olduğunu söylemiştir. Bulgaristan siyasilerini yabancı devletlerin eline koz vermekle suçlamıştı. Peşef'e göre Siyasilerin fikirlerini bir muhtıra ile hükümete danışmaları daha doğru bir hareket olacaktır. Muhalefet ise Radoslavof hükümetinin tarafsızlık politikasını ihlal ettiği suçlamasıyla bir muhtıra yayınlamıştı. Bu suçlamalara karşı, tarafsızlık politikasını sıkı bir şekilde takip ettiklerini vurgulamıştı. Ayrıca Bulgaristan hükümetinin Almanya'dan bir takım askeri malzemeleri Türkiye'ye sevkinde kendi sınırları içinde geçmesine izin verdiklerini kabul etmişti. Bu malzemeler önce Romanya'dan geçmişti. Romen muhalifler bu konuyu sorun etmemişti. Hatta şu

³⁸⁹ HR.SFR.04.459.47.lef,2-1. Sofya'dan gönderilen 30 Temmuz tarihli Kampana ve Volya gazetelerinin yazıları.

³⁹⁰ HR.SFR.04.459.63.lef,1-1. Sofya'dan gönderilen 13 Ağustos 1914 tarihli Mir gazetesinin yazısı.

³⁹¹ HR.SFR.04.459.80.lef,1-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 22 Eylül 1914 tarihli yazı.

sıralarda dahi Tuna sahilinden askeri malzemelerin vapurlarla savaşı devletlerden birine – Rusya’dan Sırbistan’a gönderilen askeri sevkiyat- taşınmaktaydı. Fakat Danef bu konuyu bir sorun haline getirmiştir. Tarafsız bir ülke olan İsviçre dahi kendi topraklarından savaşı devletlere malzeme nakline izin vermişti. Bu yüzden hükümetin tarafsızlık politikasını takip etmediği konusunda muhaliflerin ortaya attığı iddialara itibar edilmemeliydi.

Muhalefetin bu iddiaları üzerine Başbakan Radoslavof da Sobronya’da bir açıklama yapma gereği duymuştu. Bu iddialara karşılık temmuzdan bugüne kadar Bulgaristan, idare-i örfiye ile Sobronya’da alınan kararlar doğrultusunda yönetiliyordu. Hükümetin, şimdiki koşullardan dolayı halkın gereksiz heyecana neden olacak olayların önüne geçmek ve güvenliğinin temin etmek için idare-i örfiye kararını tedbir amaçlı almıştı. Ayrıca halkın bu idare-i örfiye yönetimine olumsuz herhangi bir tepki vermemiştir. Bu yüzden de idare-i örfiye devam edecektir. 28 Temmuz’da Avusturya’nın Sırbistan’a savaş ilan etmesinden hemen sonra Bulgaristan hükümeti de tarafsızlığını ilan etmiştir. Hükümetin bu kararı nedeniyle bütün siyasi partilerden destek istediğini de hatırlatmıştı. Fakat buna karşılık muhalif partiler, hükümetin tarafsızlık politikasından şüphe uyandıracak beyanlar ve tebligatlar yayınlanmış ve hükümet aleyhine hareket etmişlerdi. Buna göre Almanya’nın Türkiye’ye mühimmat sevkine izin verdiğini ve tarafsızlık politikasına gölge düşürüldüğü iddia edilmiştir. Bu tebligatnameye karşı Bulgaristan halkı ve diğer devletler aleyhte bir tepki göstermemiştir. Radoslavof bunu hükümetin tarafsızlık politikasının herkes tarafından kabul gördüğü şeklinde değerlenmişti. Ayrıca bundan önce yine muhalifler bir manifesto yayınlamışlardı. hükümetin tarafsızlık politikasını ihlal edebileceği gerekçesiyle her partiden seçilecek vekillerden muhtelit bir kabine kurulması talep edilmişti. Radoslavof ne bu tebligatnamenin ne de manifestonun halk tarafından dikkate değer görülmediğini savunmuştur. Zira hükümet 28 Temmuz’dan beri ilan ettiği tarafsızlık politikasını sıkı bir şekilde takip etmekteydi. Bütün savaşı taraflarla iyi ilişkiler içerisinde bulunarak tarafsızlık politikası sonuna kadar muhafaza edileceği mecliste tekrardan beyan edilmiştir³⁹².

³⁹² **DH.EUM.3.8.** Üçüncü Şube, lef 2-1,3-1,3-2. Hariciye Nezaretinden Dahiliyeye gönderilen 3 Aralık 1914 tarihli Radoslavof ve Bulgaristan Maarif Nazırı Peşef’in beyanlarının Tercümelere.

Ayrıca Bulgaristan Kralı da Sobronya'ya gelip Bulgaristan'ın tarafsızlığı hakkında bir konuşma yapmıştı. Avrupa'daki dengelerin hiç olmadığı kadar bozulduğunu ve en büyük savaşların yaşanılacağına işaret etmiştir. Bu yüzden Bulgaristan'ın tarafsızlığını ilan edip ve bu tarafsızlığı Bulgaristan halkının kaderi için şiddetle sürdüreceklerini vurgulamıştır. Bu doğrultuda Bulgaristan bütün devletlerle dostça ilişkiler sürdürmekteydi. Savaşan taraflarla olan ilişkilerine daha dikkatli davranmaktaydı. Bulgaristan Kral'ına göre güvenli ilişkilerin tesis edilmesi ancak tarafsızlık politikasına sadık kalınmasıyla sağlanabilecekti ³⁹³. Savaşın başlarında Bulgaristan hükümeti ve kamuoyu tarafsız kalınması konusunda hemfikirdi. Fakat savaşın seyrine göre Bulgaristan'ın tarafsızlık politikasını daha fazla sürdüremeyeceği de görülmektedir. Ayrıca Bulgaristan tarafsız kalarak veya savaşa dahil olarak bir kazanç veya bir teminat sağlamalıydı. Bulgaristan Kralının beyanı doğrultusunda, özellikle Bulgaristan'ın hala Makedonya üzerindeki emellerinden vazgeçmediği düşünülünce savaşa dahil olmak için doğru zamanı beklediği açıktır. Bu yüzden hükümet ve muhalefet üçlü İttifak veya üçlü İtilaf Bloklarından hangisini destekleyeceği konusunda bir iç çekişme yaşamıştır. Radoslavof hükümeti Almanya ve İttifak Bloku'na daha yakın durmuştur. Muhalefet ise Rusya ve İtilaf Bloku'nu desteklemeyi tercih etmiştir. Bu zıt politik görüşler yüzünden Sobronya'da ve Bulgaristan kamuoyunda büyük bir çekişmeler yaşanmıştı. Bu bağlamda muhalefet yaptığı açıklamalar ve tahrikler sayesinde Radoslavof hükümetinin Almanya-Avusturya ile olan yakınlığını bozmaya çalışmış ve Bulgaristan'ın dış politikasını Rusya lehine çevirmeye uğraşmıştır³⁹⁴.

3.4. Bulgaristan Kamuoyuna Göre Osmanlı- Bulgar İlişkileri

Avusturya ve Sırbistan arasındaki gerilim henüz tırmanmamışken Bulgaristan basınında Osmanlı- Bulgar ilişkilerine dair düşüncelerin ortak paydası iki hükümetinde birlikte hareket etmesi yönündeydi. Volya, her iki hükümetin hem çıkarlarının ortak olması hem ortak müttefiklerine yönelen tehdidin aynı olmasından

³⁹³ HR.SYS.2328.13.lef,1-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 15 Ekim1914 tarihli Bulgaristan Kral'ın Sobronya'daki beyan'ının tercümesi.

³⁹⁴ HR.SFR.04.459.80.lef, 1-1.Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 22 Eylül 1914 tarihli yazı.

dolayı şartların her iki hükümeti ittifak yapmaya zorladığını belirtmiştir. Her iki hükümetin siyasilerinin de farkında olduğu bir durumdur. Türkiye ve Bulgaristan'ın dostluğu, herhangi bir tehdit veya saldırı durumunda sağlam bir duvar görevi görecektir. Bu yüzden bu dostluğu bazı devletler istememekteydi. Bu sırada Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yeni bir ticaret anlaşması için görüşmeler sürüyordu. Fakat bu görüşmelerde anlaşma üzerinde uzlaşma sağlanamamıştı. Bazı muhalif kesimler tarafından bu durum iki hükümet arasında dostluğun sona erdiği şeklinde değerlendirilmişti. Volya gazetesi Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında çözülemeyen meseleleri şu şekilde izah ediyordu. Komisyon ile meşgul olan Osmanlı memurlarının kendi hükümetleriyle ilgili önemli meselelerle uğraştıklarından dolayı komisyon çalışmaları bir süreliğine tatil edilmişti. Bulgaristan hükümeti bu durumun farkında olup müzakerelerin devam etmesinde iki hükümetin dostluğu adına ısrar etmemiştir. Ayrıca mübadele edilenlerin emlak meselesinin çözülememesi, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti kanunlarına göre mülkiyet işlerinin ağır yürütülmesiyle ilgili idi. Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerilime gelince Bulgaristan hükümeti bu duruma dahil olmayacaktır. Türkiye, kuzey sınırlarının güvenliği konusunda emin olabilecektir. Preporiç, Türkiye ve Bulgaristan dostluk ilişkilerinin artık sözde kalmayıp eyleme geçmelidir. Buna göre ticaret mukavelesi ve mübadillerin emlak meselesinin çözülmesiyle iki ülke arasında dostluk ilişkileri daha da sağlamlaşacaktır. Bu bağlamda Preporiç, Bulgaristan hükümetine bu iki sorunun çözülmesi hususunu Türkiye'den talep etmesi tavsiyesinde bulunmuştur³⁹⁵. Bulgaria gazetesi de aynı konulara değinmiştir. Ticaret mukavelesi halihazırda imzalanmamış ve muhacirlerin emlak sorunları hâlâ çözülmemiştir. Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkilerini düzeltmiş olduğunu veya eski politikalarını terk ettiğini ispat etmek için bu sorunları çözmelidir³⁹⁶. Kampana, Bulgaristan'ın Türkiye'nin dostluğundan çok Türkiye'nin Bulgaristan'ın dostluğuna ihtiyacı olduğunu ileri sürerek bunu şu şekilde izah etmeye çalışmıştır. Bulgaristan'ın komşuları tarafından parçalanacağı öngörülüyorsa bu yanlış bir düşüncedir. Balkan ittifakının (İtilaf devletleri tarafından

³⁹⁵ HR.SFR.04.458.89.lef, 1-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 11 Haziran 1914 tarihli Volya, Preporiç Gazetesi yazıları.

³⁹⁶ HR.SFR.04.458.90.lef, 2-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 12 Haziran 1914 tarihli Bulgaria Gazetesi yazıları.

kurulacağı düşünölen) bugün Bulgaristan'ın lehine taviz vermeyi (batı sınırlarında) teklif etmişlerdi. Ayrıca İstanbul ve Boğazları ele geçirmek isteyen büyük bir devletin (Rusya) Bulgaristan'a Trakya'dan Midye-Enez hattına kadar toprak verileceğı vaadinde bulunmuştur. İleride büyük bir savaş çıktığında Bulgaristan ordusunun Çatalca önlerine kadar geleceğini ve Türk ordusunun buna engel olamayacağını ileri sürmüştür. Bu yüzden de Türkiye'nin Bulgaristan ile dostane ilişkiler kurarak ittifak etmesi gerekmektedir. Bunun yerine "*Pomak oyunu*"- Pomakların tenasür edilmesi gibi olaylarla meşgul olmamalıydı³⁹⁷. Türkiye hemen ticaret mukavelesini imzalamalıydı. Ayrıca İki ülke sıkı bir şekilde siyasi ilişkileri geliştirerek bir de askeri bir ittifak yapmalıydı. Çünkü Bulgaristan'ın güçlü bir kara ordusu, Yunanistan'ın ise sadece deniz gücü vardı. Bulgaristan'ın yardımını olamadan Yunanistan Türkiye'ye saldıramayacaktır. Bu yüzden Türkiye'nin Bulgaristan'ın desteğine ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştü. Ayrıca Bulgaristan orduları, olası bir savaşta Türk kuvvetlerinin Anadolu'yu korumaya çalıştığı sırada Rusya'nın ordularıyla Doğu Trakya'yı işgal etmelerine engel olabileceklerdi. Türkiye'nin Trakya'da Rusya'ya karşı bir kuvvet oluşturamayacaktır. Oysaki 400 bin Bulgaristan askerinin Türkiye'ye yardım etmek için hazır bulunacağını iddia etmiştir. İstanbul ve Boğazları Rus tehlikesinden korumak için Edirne ve Kırkkilise çok önemli bir mevkiye bulunuyordu. Ruslar Karadeniz'e donanmasıyla geldiklerinde, Doğu Trakya'daki Edirne ve Kırkkilise 'deki Osmanlı orduları sırtını çevirebilecekleri dost ve müttefik bir Bulgaristan sayesinde Karadeniz'i savunabileceklerdir. Bulgaristan ise Rus askerlerini Çatalca ve Bolayır'a cephesinden saldırıya geçmelerine izin vermeyecektir. Eğer Rusya İstanbul ve Boğazları zapt ederse Adalara da kuvvet göndereceğinden bundan Balkanlar da etkilenecekti. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ile Bulgaristan'ın müttefikleri de düşmanları da ortak olduğundan iki devletin bir ittifak yapması zorunluluk idi³⁹⁸. Dolayısıyla Rusya bu amacı için Bulgaristan'ı kazanmak ve Balkan ittifakına dahil edip yeniden Bulgaristan üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışmaktaydı. Rusya Bulgaristan üzerinde nüfuz elde ederek Şark Meselesini kendi lehine çözmek

³⁹⁷HR.SFR.04.458.70.lef, 1-1,1-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 23-24 Mayıs 1914 tarihli Kampana Gazetesi yazısı.

³⁹⁸HR.SFR.04.458.71.lef, 1-1,1-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 23 Mayıs 1914 tarihli Kampana Gazetesi yazısı.

istiyordu. Türk siyasilere de buna dikkat edip Bulgaristan ile dostluk ilişkilerini geliştirmeliydi. Balkanlar ve Trakya üzerinden gelecek tehlikelere karşı iki ülkenin ortak çalışması gerektiği düşünölmekteydi³⁹⁹.

Bulgaristan kamuoyunda Türkiye – Yunan gerilimi de büyük ölçüde yer almıştı. Türkiye ile Yunanistan arasında bir savaş çıkması durumunda Bulgaristan hükümeti tarafsız kalacağını ilan etmişti⁴⁰⁰. Fakat Bulgaristan basınında bu tarafsızlık karşılığında birtakım tavizler verilmesi gerektiği yönünde beklentiler bulunuyordu. Siyasi fikirleri fark etmeksizin Bulgaristan kamuoyunda bir Osmanlı-Yunan savaşının çıkması beklenmiyordu. Eğer bir Osmanlı-Yunan savaşı çıkarsa da Yunanistan'ın kazanacağına kanaat getirilmişti. Osmanlı-Yunan gerilimi ya da Balkanlardaki dengelerin bozulması gibi olaylara Bulgaristan kamuoyu her zaman olumlu bakılıyordu. Bu olayların sonunda kendilerine verilecek bir kazanç veya teminat beklentisi içindelerdi. Bu bağlamda Osmanlı -Yunan gerilimi de Bulgaristan'ın kendine fayda sağlayacağı bir durum olarak karşılanmıştı. Hemen ticaret mukavelesinin imzalanmasını ve Anadolu'dan ya da Trakya'dan Bulgarların hicret etmesinin engellenmesi talep edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bulunduğu koşullar göz önüne alındığında Bulgaristan'ı memnun etmek durumunda olduğu ileri sürölmüştür⁴⁰¹. Drevnik gazetesine göre zaten Bükreş Anlaşmasının Balkanlardaki dengeyi sağlamaktan uzak kalmıştı. Bu yüzden Osmanlı -Yunan savaşında hangi taraf Bulgaristan'a Makedonya muhtariyeti sağlayacaksa Bulgaristan hükümeti o tarafı desteklemeliydi⁴⁰². Bulgaristan kamuoyunun beklentisi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle Bulgaristan ile iyi komşuluk ilişkisi sürdürmesi yönünde idi. Bazı gazeteler bunun bir adım ötesine giderek Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın lehine tavizler vermesini de istemişlerdi. Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın dost ve müttefikliğini kazanmak uğruna bu tavizleri vermesi gerekiyordu. Halbuki Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullar Bulgaristan için de geçerli idi. Her iki ülke de

³⁹⁹ HR.SFR.04.458.70.lef, 1-2. Sofya Sefaretinden gönderilen 23-24 Mayıs 1914 tarihli Kampana Gazetesi yazısı.

⁴⁰⁰ HR.SFR.04.458.78. lef,2-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 6 Haziran1914 tarihli gazetelerin yazısı.

⁴⁰¹ HR.SFR.04.458.100.lef,1-1.Sofya Sefaretinden Said Halim Paşa'ya gönderilen 21 Haziran 1914 tarihli yazı.

⁴⁰² HR.SFR.04.458.80.lef, 1-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 8 Haziran 1914 tarihli Drevnik Gazetesi yazısı.

Balkan Savaşlarından büyük bir ekonomik yıkım ile çıkmıştı. Savaşın ekonomik yıkımı düşünüldüğünde Bulgaristan daha da kötü bir durumda bulunuyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti ile yeni bir ticaret anlaşması yapmak hususunda ısrarcı olmuşlardı.

Avusturya – Sırbistan arasında savaşın çıkmasıyla Osmanlı Devleti, Yunanistan, Romanya gibi devletler seferberlik ilan etmişti⁴⁰³. Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilan etmesi Bulgaristan hükümeti ve kamuoyunda endişeyle karşılanmıştı. Bulgaria, Türkiye tarafından tehlike baş makalesiyle bu konuyu şöyle değerlendirmişti. Türkiye'nin seferberliğinin tamamen Bulgaristan'ın aleyhine yapılmış bir adımdır. Türkiye'nin dostluğunu samimi bulmadıklarını ve intikam almak niyetinde olduğunu ileri sürmüştü. Çünkü Balkan Savaşlarında Bulgaristan tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu yenilgiyi unutmayacağını ve bulduğu ilk fırsatta Bulgaristan'ı işgal edecekti. Şimdiki durum ile bu fırsatı yakalamış ve Bulgaristan'a karşı seferberlik ilan etmişti. Bu seferberliğin Rusya'ya karşı alınmış bir tedbir olduğunu inandırıcı bulmamaktaydı. Rusya'nın büyük bir savaş ile meşgul olurken askeri kuvvetlerini Türkiye'ye karşı savaşmak için gönderemeyecekti. Osmanlı Devleti Edirne, Dimetoka, Tekfurdağı gibi Boğazlara uzak yerlere asker yerleştirerek burada daimi olarak askerini bulundurmaya çalışıyordu. Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a olası bir saldırısında Almanya'nın Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'ne tercih etmeyeceğini iddia etmiştir. Osmanlı Devleti ise seferberlik ilanı ile Bulgaristan hükümeti ve kamuoyunda ortaya çıkan endişeyi gidermek için açıklama yapma gereği duymuştur. Enver Paşa, Bulgaristan hükümetine seferberliğin Rusya'ya karşı tedbir amaçlı alındığına dair bir yazı göndermiştir⁴⁰⁴.

Bulgaristan kamuoyunun görüşü Bulgaristan hükümeti ve halkı üzerindeki etkisi büyük bir öneme sahipti. Bu yüzden savaşan taraflar basın araçlarını Bulgaristan hükümetinin kararlarını etkilemek için bir baskı mekanizması olarak kullanmıştır. Özellikle Rusya, Bulgaristan kamuoyunu kendi lehine çevirmek için matbuat yayınları ve her türlü araçları kullanmıştı. Hatta doğrudan doğruya bazı gazeteleri kendi

⁴⁰³ HR.SFR.04.459.40.lef, 1-1. Sofya Sefaretinden gönderilen 25 Temmuz 1914 tarihli Kampana Gazetesi yazısı.

⁴⁰⁴ HR.SFR.04.877.83.lef,11-1.Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 2 Ağustos 1914 tarihli yazı.

kontrolleri altına almış ve kendi lehine yazılar yayımlatmıştır⁴⁰⁵. Ali Fethi Bey kamuoyunun etkisini önemini biliyordu. Bu doğrultuda merkezi İstanbul, Viyana ve Sofya olan “Balkanik” adıyla ortak bir ajans kurmaya çalışmıştı. Bu ajans Osmanlı Devleti ve Bulgaristan’ın ortak menfaatleri için kamuoyuna yayınlar hazırlayacak, iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olacaktı. Fakat Ali Fethi Bey’in Aralık 1914’teki bu girişimleri bir sonuca ulaşamamıştır⁴⁰⁶. Ali Fethi Bey hiç değilse Osmanlı -Bulgar ittifak görüşmeleri arifesinde Bulgaristan matbuatında Osmanlı Devleti lehine yayınlar hazırlanması için hükümetten bu konuya tahsisat ayırmasını istemiştir⁴⁰⁷. Bu talep doğrultusunda savaşın başlangıcından itibaren bazı Bulgaristan gazeteleri ve muharrirlerine Osmanlı hükümeti tarafından bir tahsisat ayrılmıştı⁴⁰⁸. Osmanlı hükümeti, Bankı Osmani üzerinden Bankı General Bulgaria’ya altı bin leva havale yapmıştı. Osmanlı Devleti tarafından birçok kere bu şekilde Bulgaristan matbuatına dağıtılması için para gönderilmişti⁴⁰⁹.

3.5. Osmanlı Devleti ve Almanya’nın Bulgaristan’ı İttifak Bloku’na Çekmesi ve Bulgaristan’ın Toprak Talepleri

İstanbul Antlaşması’nın müzakereleri henüz bittiği sırada Cemal Paşa ile General Savof, Büyükağa’da iki ülke arasında savunma ve saldırıya ilişkin bir anlaşma metni hazırlamıştı. Hazırlanan bu anlaşma metninin görüşülmesi için Cemal Paşa’nın Şişli’deki evinde Bulgar heyetinden General Savof, Mösyö Toşeff ile birlikte Türk heyetinde Cemal, Talat ve Halil Beyler bulunuyordu. Anlaşmanın savunmayla ilgili kısmına göre taraflardan biri Balkan devletlerinden ikisinin saldırısına uğrarsa diğer taraf yardım edecektir. Saldırı ile ilgili kısımda taraflardan biri Balkan devletlerinden herhangi biri ile savaşmak durumunda kalırsa diğerinin onayını almak zorunda olacaktır. Çünkü taraflardan biri Balkan devletlerinden birine saldırır ve bu saldırı

⁴⁰⁵ **HR.SFR.04.** 459.81. lef, 1-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Said Halim Paşa’ya gönderilen 5 Mayıs 1915 Tarihli yazı.

⁴⁰⁶ İhsan Sabri Balkaya, **Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)**, TTK Yay., Ankara-2005, s.65.

⁴⁰⁷ **HR.SFR.04.** 459.81. lef, 2-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Talat Bey’e gönderilen 1 Mayıs 1915 Tarihli yazı.

⁴⁰⁸ **HR.SFR.04.** 459.81. lef, 5-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Halil Bey’e gönderilen 29 Ekim 1915 Tarihli yazı.

⁴⁰⁹ **HR.SFR.04.** 459.81. lef, 5-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Hariciye Nezaretine gönderilen 4 Mayıs 1915 Tarihli yazı.

karşılıklı bir çatışmaya dönüşürse taraflar birlikte hareket etmek zorunda kalacaktı. Eğer taraflardan biri tek başına bir Balkan devletiyle savaşıyorsa diğer taraf da tarafsız kalacaktı. İki tarafta ortak bir savaş sonucunda kazandıkları toprakları birlikte bölüşeceklerdi. Müzakereler sonucunda anlaşma metni üzerinde uzlaşılmıştı. İttifak anlaşmasının metni Başbakan Radoslavof ve Hariciye Nazırı İgnatıyef tarafından görüşülüp Kral Ferdinand'ın onayına sunulacaktı. Cemal Bey'e göre ittifak anlaşması kısa süre içinde imzalanacaktı⁴¹⁰. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında ittifak yapıldığına dair Osmanlı ve Bulgar basınında pek çok iddia ortaya atılmıştı. General Savof bu iddiaları tekzip etmişti. General Savof'a göre iki ülke arasında bir ittifak yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştı. İleride şartlar uygun olduğunda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan bu doğrultuda politikalar uygulayacaktır⁴¹¹. Bulgaristan basınında, General Savof ile Osmanlı idarecileri arasında süren görüşmelerde kararların sözlü olarak kararlaştırıldığı bildiriliyordu. General Savof, Batı Trakya Müslümanlarına karşı iyi ve adilane davranılacağına dair taahhüt vermişti. Bulgaristan gazetelerinin iddiasına göre sözlü alarak kabul edilmiş bu kararlar 1914'ün bahar aylarında yazılı hale getirilecekti. ⁴¹². Ruskoviya Slvov gazetesine göre İstanbul Antlaşması'nın imzalanmasından sonra General Savof ve Osmanlı delegeleri Büyük Ada'ya çekilmişti. Burada Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında savunma ve askeri iş birliğine dair bir ittifak antlaşması imzalanmıştı. Buna göre, Bulgaristan Batı Trakya'yı geçici olarak işgal etmişti. Bütün Batı Trakya Meriç Nehri'ne kadar Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktı. Türkiye ile Yunanistan arasında Adalar meselesi çözülemez ise Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş ilan edecekti. Bulgaristan ise Avrupa devletlerine Makedonya'daki durumun artık kabul edilemez olduğunu bildirir bildirmez müttefiki Osmanlı Devleti ile birlikte Yunanistan'a savaş ilan edecekti. Romanya veya Sırbistan bu savaşa dahil olacak olursa Osmanlı Devleti ve Bulgaristan birlikte bu iki ülke ile de savaşacaktır⁴¹³. Bu iddialar karşısında Bulgaristan Matbuat İdaresi Bulgaristan'ın komşularından herhangi biriyle bir ittifak anlaşması yapılmadığını ve çıkan haberlerin asılsız olduğuna dair bir beyanname

⁴¹⁰ Cemal Paşa Hatıralar, **a.g.e.**, s.73-75.

⁴¹¹ "General Savof'un Beyanati", **Sabah**, 14 Kasım 1913, nr: 8676, s.2.

⁴¹² "Bulgaristan Türkiye Münasebetleri", **Tanin**, 3 Kasım 1913", nr: 1748, s.2.

⁴¹³ "Türkiye-Bulgaristan", **Tanin**, 1 Kasım 1913, nr: 1786, s.2 "Balkanlarda Osmanlı Politikası", **Sabah**, 24 Kasım 1913, nr: 8686, s.1.

yayınlamıştır⁴¹⁴. Osmanlı Devleti açısından Balkanlarda kurulacak yeni dengeler çok büyük bir öneme sahipti. 1914 yıllarının başlarında Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında bir gerilim yaşanıyordu. Eğer Bulgaristan ile ittifak yapılmadan Yunanistan ile savaş başlarsa Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşıması ihtimali büyük bir tehdit oluşturacaktı. Zira Bulgaristan'ın Makedonya meselesi konusunda fırsat aradığı biliniyordu. Osmanlı Devleti aleyhine olacak şekilde yeni bir Balkan ittifakı ile yüz yüze gelmemek için şartları kendi lehine çevirebilecek ittifaklar kurmalıydı. Dobruca'yı elinde tutan Romanya ile bunu sindirememiş olan Bulgaristan'ı aynı grupta bir araya getirmeye çalışacaktı. Böylece Balkanlardan Osmanlı Devleti'ne yönelecek tehditler ortadan kaldırılacaktı. Fakat Bulgaristan işi sürüncede bırakıyordu. Savaş başlayıncaya kadar Osmanlı hükümetini oyalamaya çalışmıştır. Bulgaristan hükümetinin asıl amacı şartlar kendi lehine geliştiğinde hazırlanan ittifak anlaşmasının aksine kendi istediği bir ittifak anlaşmasını Osmanlı hükümetine imzalatmaya mecbur bırakmaktır.

Avusturya- Sırbistan arasında savaş başladığında Bulgaristan tarafsızlığını ilan etmişti. Türkiye ile hareket edeceğini de telgrafla Osmanlı hükümetine bildirmişti. Fakat Romanya ve Yunanistan, Bulgaristan'ın Makedonya üzerindeki emelleri nedeniyle Bükreş Anlaşmasını ihlal edeceği konusunda endişeleniyorlardı. Osmanlı hükümeti o sırada Yunanistan ile ilişkilerinde gerilim yaşanıyordu. Romanya sefirine göre, Türkiye, Yunanistan ile uzlaşabilirse Balkan devletleri arasında bir miğfer görevi rolünü üstlenebilirdi. Yani Balkan ülkelerini birbirleriyle uzlaştırabilir ve savaş tehlikesine karşı ortak bir savunma kurulmasını sağlayabilirdi. Bu da Türkiye lehine bir gelişme olacaktır. Fakat Bulgaristan Başbakanı Radoslavof'a göre Yunanistan ile uzlaşmak mümkün değildir. Yunanistan ile uzlaşma sağlansa bile güvenilir bir müttefik idi. Sofya Sefiri Ali Fethi Bey'e göre Osmanlı hükümetinin çıkarları doğrultusunda Yunanistan veya Bulgaristan uygun şartlara sahip müttefikler değillerdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti hiçbir tarafa bağlı kalmayıp şimdilik Balkan devletlerinin izlediği politikayı takip ederek koşullara göre hareket etmeliydi. Ayrıca Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan aralarında daha önce yaptıkları anlaşmaya göre

⁴¹⁴ "Bulgar Mahfili", **Tanin**, 8 Şubat 1914, nr: 1841, s.1.

hala birbirleriyle ittifak halindeydi⁴¹⁵. Romanya sefiri, Bulgaristan'ın şimdiki durumdan fayda sağlamaya çalıştığını ve bu durumun Romanya ve Yunanistan için olduğu kadar Türkiye içinde tehdit oluşturduğunu ifade etmişti⁴¹⁶. Ali Fethi Bey'de Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhak edileceğini ve Bulgaristan'ın sınırlarını daha da genişletmek için toprak kazanmaya devam edeceği görüşündeydi. Ayrıca Sırbistan'ın düştüğü bu durumun Balkanlardaki dengeyi bozmuş olduğundan yeniden bir tadilat yapılması kaçınılmaz olacaktır. Bu yeni kurulacak dengelerin Bulgaristan lehine olmasının önüne geçilmeliydi. Bunun için Osmanlı Devleti Romanya ile birlikte Yunanistan ile de ittifak yapmalıydı. Eğer Balkanlarda bir tadilat yapılacaksa Balkan ülkeleriyle uzlaşarak yapılmalıydı. Kurulacak olan Balkan ittifakından Osmanlı hükümeti olabildiğince fayda temin etmeliydi. Ayrıca Ali Fethi Bey'e göre Osmanlı hükümeti Bulgaristan'a hiçbir şekilde tam anlamıyla güvenmemelidir⁴¹⁷. Bunun dışında Ali Fethi Bey'in aldığı bir istihbarata göre Almanya ve Avusturya Bulgaristan'ı kazanmak için Bulgaristan sınırlarını Makedonya tarafından genişletileceğini ve Makedonya'ya muhtariyet verecekleri konusunda taahhüt verdiğini öğrenmişti. Ali Fethi Bey öngörülerinde haklı çıkmıştır. Bulgaristan'ın şimdiki koşullardan olabildiğince fayda temin etmeye çalışıyordu. Balkanlardaki dengeyi sabitlemek hatta Bulgaristan'ı durdurabilmek için Osmanlı Devleti'nin bütün Balkan devletleriyle bir ittifak anlaşması yapması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görmekteydi⁴¹⁸.

Diğer taraftan İtilaf Bloku'nda Rusya, Bulgaristan Kralı ile bir görüşme yapmak talebinde bulunmuştu. Bu görüşmede Rusya, Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmeyi ve ortak hareket etmeyi teklif edecekti. Fakat Radoslavof, Ali Fethi Bey'e Bulgaristan'ın bu teklifi onaylamayacağını dair güvence vermişti. Zira Bulgaristan Kralı Ferdinand Balkan Savaşları sonunda Rusya'nın kendileri yerine Sırbistan'ı desteklemesinden dolayı Rusya'nın içinde olduğu itilaf grubuna güven

⁴¹⁵ **HR.SFR.04.877.83.1-1,1-2.** Sofya Sefir Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 25 Temmuz 1914 tarihli yazı.

⁴¹⁶ **HR.SFR.04.877.83.4-1.** Sofya Sefir Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 28 Temmuz 1914 tarihli yazı.

⁴¹⁷ **HR.SFR.04.877.83.12-1.** Sofya Sefir Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 2 Ağustos 1914 tarihli yazı.

⁴¹⁸ **HR.SFR.04.877.83.15-1.** Sofya Sefir Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 4 Ağustos 1914 tarihli yazı.

duymuyordu⁴¹⁹. Ayrıca Radoslavof Bulgaristan hükümetine Almanya ve Avusturya'nın Makedonya ile ilgili teklifte bulunduklarına dair bilgiyi yalanlamıştır⁴²⁰.

Osmanlı Devleti ise Avrupa devletlerinden biriyle ittifak kurmak zorunluluğunu farkında idi. Çünkü İttihat ve Terakki idarecileri Balkan Savaşlarında İngiltere-Fransa-Rusya grubu veya Almanya- Avusturya grubundan herhangi birinin desteğini almış olsaydılar, savaşın çıkmasının önleyebileceğini düşünüyorlardı. Almanya- Avusturya grubu Balkan Savaşı başladığında savaşa müdahale etmek hususunda tereddüt etmişti. İngiltere- Fransa- Rusya grubu ise Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybedeceğini düşünmüyordu. Fakat yine de Osmanlı Devleti'ni desteklememişlerdi. Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'nin mahkum olduğu yalnızlık politikasının sonuçları ağır olmuştur⁴²¹. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarına göre takip ettiği “pasif bir yalnızlık” politikası yerine ayakta kalabilmek için bundan sonra “aktif bir politika” takip etmek durumunda idi. Bu doğrultuda savaş başlamadan önce hem İttifak hem İtilaf devletleri ile uzlaşmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti ilk olarak İtilaf devletlerine ittifak için başvurmuştur⁴²².

Osmanlı Devleti ilk olarak İngiltere'ye ittifak girişimlerinde bulunmuştu. Daha önce İngiltere'ye ilk ittifak teklifi 1911'de Trablusgarp Savaşı sırasında yapılmıştı. Londra Büyükelçisi Tefvik Bey, İngiltere Bahriye Nazırı Churchill ve Dahiliye Nazırı Müsteşarı Nicholson ile ayrı ayrı ittifak için görüşmüştü. Osmanlı Devleti'nin bu ittifak teklifleri İngiltere idarecileri tarafından reddedilmişti. Osmanlı Devleti ve İtalya arasında yapılan Trablusgarp Savaşı'nda İngiltere, tarafsızlık politikasını takip ettiğini bildirmişti. Fakat İngiltere müttefik olarak İtalya'yı Osmanlı Devleti'ne tercih etmişti. Ayrıca İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile yapacağı her türlü

⁴¹⁹ Üç Devirde Bir Adam Ali Fethi Okyar, **a.g.e.**, İstanbul-1980, s.217.

⁴²⁰ **HR.SFR.04.877.83.16-1**. Sofya Sefir Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 4 Ağustos 1914 tarihli yazı.

⁴²¹ Suat Zeyrek, “Balkan Devletlerinin İttifak Arayışı ve Osmanlı Devleti”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Yay., No:5191, S.57, 2013/1, İstanbul-2013. S.96.

⁴²² Ali Kaşyugun, **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşına Giriş (1911-1914)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş -2014, s.68-69.

anlaşma Rusya'nın karşı çıkmasıyla gerçekleşmeyecekti. Zira İngiltere ile Rusya 1907'de Orta Doğu üzerindeki çıkarları üzerinde uzlaşmaya varmıştı. Bunun dışında İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunamayacağını düşündüğünden bu ittifakı bir yük olarak görmüştür. İngiltere'ye ikinci ittifak teklifi ise 12 Haziran 1913'te yapılmıştı. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı politikalarında bir değişiklik olmadığından bu ittifak teklifi de reddedilmişti. İngiltere bu ittifak teklifini reddetme gerekçesi olarak, Osmanlı Devleti'nin ilk önce Fransa ve Rusya'yı ikna etmesi gerektiği idi. Osmanlı Devleti diğer İtilaf Bloku devletlerini ikna edemediğinden İngiltere'ye başka bir ittifak teklifinde bulunmamıştır⁴²³.

Fransa'ya İttifak girişimleri Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın Akdeniz'deki Fransız donanmasının tatbikatı için Fransız Büyükelçisi M. Bompard tarafından davet edildiği sırada yapılmıştır. Saray-Bosna suikastından iki hafta önce Cemal Paşa Paris'e gitmişti. Paris'te Cemal Paşa Fransa ile ittifak görüşmeleri yapmayı umuyordu. Fakat Cemal Paşa İttifak görüşmeleri için Fransız yetkili bir muhatap bulamamıştı. Bunun üzerine Fransa Dışişleri Bakanı Vivien, Cemal Paşa ile görüşmesi için Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdürü Marjori'i görevlendirmişti. 13 Temmuz'da Cemal Paşa ile Marjori bir görüşme yapmıştı. Cemal Paşa, İtilaf devletlerinin Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı tam bir çembere almak istiyorlar ise Osmanlı Devleti'ni bu ittifaka dahil etmeleri gerektiğini bildirmişti. Ayrıca Fransa'dan Osmanlı Devleti'ne Rusya'nın taarruzuna karşı güvence ve Adalar meselesinin Osmanlı Devleti'nin lehine çözülmesini istemişti. Marjori, Osmanlı Devleti'nin önce İngiltere ve Rusya'dan bu ittifak için onay alması gerektiğini söylemişti. Ayrıca Adalar meselesinin askeri bir yolla değil barışçıl bir şekilde çözülmesini tavsiye etmişti. Marjori, Fransa hükümetinin şimdilik hiçbir teşebbüste bulunmayacağını bildirmişti. Bu cevap üstü örtülü bir şekilde Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifinin reddedilmesi anlamına geliyordu. Fransa Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifini değerlendirmeye dahi almamıştı. Zira Osmanlı Devleti'nin talepleri Fransa tarafından pek uygulanabilir görülmemiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere'den sonra Fransa'yı da ittifak için ikna edemeyeceğini anlamıştır⁴²⁴.

⁴²³ Ali Kaşyugun, **a.g.e.**, s.77-78.

⁴²⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 551-557.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalmasını istiyordu. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak kurması durumunda, Karadeniz'de İttifak devletlerinin donanması serbestçe dolaşabilecekti. Bu Rusya'nın daha fazla cephede savaşması anlamına gelmekteydi. Rusya'nın denizden tek çıkış yolu Arhangelsk Limanı olacağından büyük ekonomik bir buhran ile karşı karşıya kalacaktı. Bu yüzden Rusya, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını sağlayacaktı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifini hemen reddetmeyip süreci uzatmaya çalışmıştı. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ittifak teklifi Enver Paşa aracılığıyla 5-14 Ağustos 1914'te Osmanlı hükümetinin haberi olmadan yapılmıştı. Enver Paşa, Rusya'nın bu ittifakı kabul etmesine karşılık İstanbul'daki Alman askeri heyetinin gönderileceğini ve Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalacağını söylemişti. Ayrıca Bulgaristan'ın İtilaf devletlerine katılmasını da sağlayacaktı⁴²⁵. Osmanlı Devleti, Balkanlarda Rusya aleyhine hareket edecek Balkan devletlerine karşı ordularıyla karşı duracaktı. Buna karşılık Rusya'da Adalar meselesini ve Batı Trakya sınırlarını Osmanlı Devleti lehine çözecekti. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifini kabul etmesi mümkün değildi⁴²⁶. Çünkü Rusya 20. Yüzyılın başından itibaren Karadeniz ve Akdeniz'de Rus donanmasının serbestçe dolaşması için faaliyetler yürütüyordu. Rusya 1908 ve 1912'de bu hususta attığı adımlar başarıya ulaşamamıştı. Rusya ısrarı sayesinde 1914'ün sonlarında boğazlar ile ilgili yüzyıllık politikasını İngiltere'ye kabul ettirebilmişti⁴²⁷. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifinin kabul edilmesi Rusya nazarında İstanbul ve boğazlardan vazgeçmesi anlamına geliyordu. Bu yüzden Rusya Osmanlı Devleti'nin ittifak teklifini hemen cevap vermeyecek sürünmcede bırakacaktı. Enver Paşa ve Osmanlı idarecileri Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak kurmayacağını öngörüyordu. Zira Rusya ile ittifak görüşmeleri sürerken Almanya ile bir ittifak anlaşması yapılmıştı⁴²⁸.

Almanya savaş öncesinde Osmanlı Devleti ile ittifak yapma konusundaki düşünceleri pek olumlu yönde değildi. İstanbul'da 1914'ün ortalarında Alman Askeri

⁴²⁵ Sevilya Aslanova, **20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)**, İlkim Ozan Yay., Antalya-2011, s.156-157.

⁴²⁶ Sevgi Çetinkaya, **a.g.e.**, s.41.

⁴²⁷ Jean Pichon, **Cihan Harbinin Şarka Ait Kaynakları**, Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul-1939, s.96.

⁴²⁸ Sevgi Çetinkaya, **a.g.e.**, s.42.

Heyetinde görevde olan Genel Kurmay Başkanı Von Moltke, Osmanlı askeriyesi hakkında bir rapor yazmıştı. Bu rapora göre Osmanlı ordusu savaşılabilecek güçten yoksun idi. 18 Mayıs 1914'deki mevkidaşı Avusturya Genel Kurmay başkanına yazdığı bir mektubunda Moltke, Osmanlı Devleti'nin ittifak grubuna katılmasının büyük bir hata olacağından söz etmişti. Bunun aksine Liman Von Sanders 1914'ün Temmuz'unda Osmanlı ordusunun ciddi bir ilerleme kaydettiğini ve bu ilerleme ile savaşa tam anlamıyla hazır 4-5 kolordunun hazır bulundurulabileceğini savunmuştu. Almanya idarecileri arasında bu şekilde Osmanlı Devleti hakkında iki uç görüş hakim idi. Almanya'nın olası bir savaşta Osmanlı Devletinden ciddi bir askeri kuvvet beklentisi bulunuyordu. Almanya savaş başlar başlamaz Osmanlı ordusunu Rusya'ya karşı kullanmayı hedefliyordu. Hatta gerekirse Osmanlı askerlerini Alman idaresinde Mısır, İran, Afganistan ve Kafkasya'ya götürebilmeliydi. Bu bölgelerdeki Müslümanlar Osmanlı Sultanı'nın cihat ilanıya İtilaf devletlerine karşı savaşa dahil edilmeliydi⁴²⁹.

Osmanlı Devleti için en büyük tehlike Rusya idi. Çünkü Rusya'nın demiryolları Batum, Kars, Sarıkamış, Iğdır ve Tebriz şehirlerine kadar uzatılmıştı. Rus kuvvetleri bu demiryollarını kullanarak Osmanlı Devleti'ni Kafkasya'dan İran'a kadar kuşatabilirdi. Karadeniz'de güçlü bir donamaya sahip tek devlet yine Rusya idi. Rusya'nın Karadeniz'den boğazların iki yakasına asker çıkararak İstanbul'u işgal edebilirdi. Balkanlarda Bulgaristan ile ittifak kurarak Trakya'dan Osmanlı Devleti'ne taarruz etmesi mümkün idi. Bu yüzden Osmanlı Devleti idarecileri Rus tehlikesine karşı büyük bir devlet ile ittifak yapılmasını bir zorunluluk olarak görmüşlerdi⁴³⁰.

Dolayısıyla geriye Almanya ile ittifak yapmak kalmıştı. 1914 yılının temmuz ayı ortalarında Almanya ile görüşmeler sonucunda bir ittifak anlaşması hazırlanmıştı. Osmanlı Devleti ile Almanya 1 Ağustos 1914'te anlaşma metnini imzalanmıştı. Bu İttifak anlaşmasının hükümleri Rusya'ya karşı savunma amaçlı idi. Avusturya-Macaristan ile de mektuplaşma yoluyla bu ittifak anlaşması karşılıklı onaylanmıştı⁴³¹.

⁴²⁹ Jehude L. Wallach, 'Bir Askeri Yardımının Anatomisi' Türkiye'de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara-1985, s.134-36.

⁴³⁰ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım**, C.2, Nehir Yay., İstanbul-1990, s.27.

⁴³¹ Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, a.g.e., s.115-116.

Almanya ile yapılan ittifak anlaşmasından hemen sonra Bulgaristan ile de bir ittifak anlaşması yapılmıştı. Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşma metni, İstanbul Antlaşması için müzakereler yapıldığı sırada halihazırda mevcut idi. Cemal Paşa'ya göre Radoslavof hükümeti ve Bulgar Kralının onayına sunulması bahanesiyle bu anlaşma metninin imzalanması geciktirilmişti. Bulgaristan ile ittifak görüşmeleri ikinci kez İstanbul'daki Bulgar Sefaretinde, Cemal Paşa, Talat ve Halil Beyler, Albay Jekof ve Bulgar sefiri Toşeff arasında gerçekleşmişti. Fakat Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı ittifak anlaşması yapmaya razı edememişti. Bu ittifak çabaları 1914 yılı boyunca devam etmişti. Birinci Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin ittifak çabalarına olumlu cevap vermişti. 19 Ağustos 1914 tarihli Osmanlı Bulgar ittifak anlaşmasına göre; her iki taraf yekdiğerinin sınırına tecavüz etmeyecekti. Balkan devletlerinden birinin taraflardan birine savaş ilan ederse diğer tarafta savaş ilan edecek ve askeri yardımda bulunacaktı. Bu hüküm nedeniyle taraflar herhangi bir Balkan devletine savaş ilan etmeden önce müttefikinin onayını almak zorunda idi. Her iki hükümette seferberlik ilan edecek ve ordularını hakkında birbirlerine bilgi alışverişinde bulunacaktı. En önemli madde ise, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Romanya ile de bir ittifak anlaşması yapacaktı. İttifak yapılması mümkün değilse, Romanya'nın Bulgaristan'a saldırmayacağına dair Osmanlı Devleti'nin bir teminat vermesi gerekiyordu. Bu şart sağlandığı taktirde Bulgaristan Osmanlı Devleti ile birlikte savaşa katılacaktı⁴³². Bulgaristan Romanya ile ittifak yapılması koşulu sayesinde, Osmanlı Devleti ile birlikte harbe katılmayı olabildiğince geciktirecek bir fırsat yakalamıştır.

Almanya'nın 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etmesiyle birlikte Osmanlı Devleti hemen seferberlik hazırlıklarına başlamıştı. Almanya'nın beklentisi Osmanlı Devleti'nin de savaşa katılması yönünde idi. Fakat Osmanlı hükümeti henüz hazırlıklarını tamamlayamamıştı. Bu yüzden savaşa katılmanın şimdilik mümkün olmadığını Almanya'ya kabul ettirmişti. Bundan sonra Osmanlı Devleti İtilaf ve İttifak devletlerine karşı tarafsızlığını ilan etmiş ve seferberliğin de tedbir amaçlı yapıldığını duyurmuştu⁴³³. Fakat Halil (Menteşe) Bey'e göre Osmanlı Devleti'nin savaşa erken

⁴³² Cemal Paşa Hatıralar, **a.g.e.**, s.75-76.; Bülent Yıldırım, **a.g.e.**, s.181-183.; Tevfik Bıyıklıoğlu, **a.g.e.**, s.101-102.

⁴³³ Cemal Paşa Hatıralar, **a.g.e.**, s.149-150.

katılması bir kaza eseri olmuştur. İngiliz donanması tarafından kovalanan Breslau ve Goben Alman zırhlıları Çanakkale'ye sığınmıştı. Osmanlı Devleti'nin tarafsız olması nedeniyle 24 saat içinde savaş gemilerini kendi karasularından çıkarması ya da gemileri rehin alması gerekiyordu. Bu iki seçenek hem Almanya ile yapılan ittifak anlaşması gereğince hem de Alman hükümetinin kabul edebileceği bir durum değildi. Ayrıca Osmanlı Devleti tarafsızlığını ihlal edecek hareketlerden kaçınıyordu. Henüz savaşa dahil olmak da istemiyordu. Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in önerisiyle bu iki Alman gemisi satın alınmıştı. Osmanlı Devleti bu öneriyi Almanya'ya zar zor kabul ettirmişti. Böylece Halil Bey'in önerisi sayesinde Osmanlı hükümeti iki ay gibi bir süre kazanmıştı. Rus savaş gemileri Boğazları torpille kapatmak için harekete geçmişti. Bu sırada satın alınmış olan Breslau ve Goben Alman zırhlıları Rus donanmasına ateş açmıştı. 29 Ekim'de gerçekleşen bu olay ile birlikte Osmanlı Devleti' de bu savaşa katılmış oldu⁴³⁴. Zira İtilaf devletleri bu savaş gemilerinin Osmanlı Devleti tarafından satın alındığına inanmamıştı. Alman zırhlılarına Osmanlı bayrağı çekilmiş fakat Alman Amirali ve mürettebatı gemileri idare etmeye devam etmişti. Karadeniz'de gezen Rus donanması ile bu iki Alman zırhlısının çarpışması kaçınılmazdı. Bunun sonucunda Rusya, İngiltere ve Fransa 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdi⁴³⁵. Halil Bey, Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşına bir kaza eseri girdiğini iddia etmişti. Fakat Ali İhsan Sabis'e göre, Alman zırhlılarının Karadeniz'de gezen Rus donanmasını vurma emrini Enver Paşa vermişti. Enver Paşa, 22 ve 25 Ekim'de Alman Amiral Souchan'a "*Karadeniz'de zorla hakimiyet kazanılmalıdır*", "*Rus filosunu arayınız*", "*vaziyet müsait bulduğunuz anda Rus filosuna hücum ediniz*" gibi tebliğlerle vurma izin vermişti. Fakat Amiral Souchan sadece Rus filosunu vurmakla kalmamış ticaret gemilerini dahi vurmuştu. Enver Paşa'nın Rus donanmasını vurma emri, Rusya'nın savaş ilan etmesini kaçınılmaz kılmıştı. Zira Amiral Souchan'ın bu taarruz emrini kontrolsüzce yerine getirmesinin, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine ayrıca bir etkisi olduğu söylenemez idi⁴³⁶.

⁴³⁴ Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları, **a.g.e.**, s.139-141.

⁴³⁵ Cemal Paşa Hatıralar, **a.g.e.**, s.156-157,169.

⁴³⁶ Ali İhsan Sabis, **a.g.e.**, s.93-94.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde Almanya'nın baskısı olmakla birlikte ancak Osmanlı idarecilerinin izniyle mümkün olmuştur⁴³⁷.

Savaşın başlamasıyla birlikte Almanya, Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmek istiyordu. Bu yüzden Bulgaristan'ın nasıl bir pozisyon alacağı konusunda çalışmalara başlamıştı. Almanya, Bulgaristan'ın Avusturya-Macaristan ile ilgili endişelerini gidererek İttifak Bloku'na katılmasına ikna etmeye uğraşmıştı. Nihayetinde Bulgar Başbakan'ı 2 Ağustos'ta Almanya ve Avusturya-Macaristan sefirlerine anlaşma esaslarını sunmuştu. Buna göre Bulgaristan'ın toprak bütünlüğü her türlü saldırıya karşı korunacaktı. Ayrıca ittifak devletleri Bulgaristan'ın sınırlarını genişletmeye yardım edecektir. Bulgaristan öncelikli olarak Romanya'nın da bu gruba dahil edilmesi şartını öne sürmüştü. Eğer Romanya İtilaf Bloku'nda yer alacak olursa, Dobruca Bulgaristan'a verilecek ve Bulgaristan Romanya'nın topraklarını işgal etme hakkına sahip olacaktır⁴³⁸. Bulgaristan eğer savaşa katılacaksa Romanya tarafından bir taarruz olmayacağı konusunda emin de olmalıydı. Osmanlı Devleti nasıl ki Bulgaristan'dan herhangi bir tehlikenin gelmeyeceğinden emin olmak istiyordu, Bulgaristan da bu doğrultuda Romanya üzerinden bir güvence istemiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti Romanya'yı bu konuda ikna etmeye uğraşmıştı. Romanya ise tarafsızlığını tehlikeye düşürebilecek hiçbir adımı atmaya yanaşmıyordu. Çünkü savaşa dahil olduğu takdirde başkentlerinin hemen işgal edileceğini düşünüyorlardı⁴³⁹. Osmanlı Devleti Romanya'yı kazanmak için Talat Bey'in önderliğinde bir heyet göndermişti. Romanya ile ittifak kurabilmek için Talat Bey ve heyeti iki kez Bükreş'e gitmişlerdi. İlk ziyaretlerinde bir sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine ikinci ziyaretlerinde Romanya'ya vaatlerde bulunmuşlardı. Buna göre, Sırbistan'ın bir kısım toprağı Bulgaristan'a, Besarabya'da da Romanya'ya verilecekti. Fakat Romanya tarafsızlığını korumayı sürdürmüştü. Hatta Alman General Goltz Paşa da Romanya'ya bir ziyarette bulunmuştu. Goltz Paşa, yaptığı görüşmelerde Romanya'nın İtilaf Bloku'na katılma taraftarı olduğunu belirtmişti. Nitekim Goltz Paşa bu öngörüsünde

⁴³⁷ Jehude L. Wallach, **a.g.e.**, s.150.

⁴³⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C.2. Kısım 4, "*Fikir Cereyanları, inkılap Hareketleri İç Didişmeler, Birinci Genel Savaşın Patlaması*", s.663.

⁴³⁹ Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar, **a.g.e.**, s.17.

haklı çıkacaktı. Romanya “*bekle gör*” siyasetini takip ediyordu⁴⁴⁰. Ayrıca Romanya orta sefiri ile Sofya Sefiri Ali Fethi Bey Romanya’nın tarafsızlığı konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardı. Romanya orta sefirine göre, Romanya’nın şimdilik İtilaf devletlerine katılacağına dair bir işaret bulunmuyordu. Fakat Romanya’nın Bulgaristan’ın topraklarını genişleterek Bükreş Anlaşmasını ihlal etmesine izin vermeyecekti⁴⁴¹. Romanya’nın Bulgaristan’ın topraklarını genişletmesine karşı olması, İttifak devletleri ile Romanya’nın uzlaşmasının önünde bir engel olmuştur.

Bundan sonra Bulgaristan, Almanya ve Avusturya – Macaristan devletleriyle yapılacak ittifak anlaşması ile daha fazla ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti ile sürdürülen anlaşma müzakerelerini ise geciktirmeye çalışmıştır⁴⁴². Çünkü Bulgaristan Kralı Ferdinand, Balkan Savaşların yenilgisinden sorumlu tutuluyordu. Bu yüzden de Edirne’nin kaybına karşılık Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmelerinde olabildiğince toprak koparmak istiyordu⁴⁴³. 1915 yılının Temmuz ortalarından itibaren Osmanlı-Bulgar görüşmeleri Bulgaristan’ın bu stratejisi bağlamında başlamıştır. Daha müzakerelerin başlarında Bulgaristan basınında Osmanlı Devleti’nin Bulgaristan ile ittifak yapmak için toprak vereceği propagandası yapılıyordu. Drevnik gazetesi Edirne’den geçen şimendifer hattının Osmanlı hükümeti tarafından Bulgaristan’a terk edildiğini dahi ileri sürmüştü. Öyle ki “*Türkler kendi kalelerinin kapılarını Bulgarlara açtıklarını*” ve bunu dostluklarının bir delili olarak sunduklarını iddia etmişti⁴⁴⁴. Drevnik ile birlikte Balkanska gazeteleri “*tavizati araziye*” hakkında Osmanlı hükümeti ve Bulgaristan arasında süren müzakereler sonucunda Bulgaristan hükümetinin taleplerinin kabul edildiğini ileri sürmüştü⁴⁴⁵. Halbuki Said Halim Paşa’nın Fethi Bey’e arazi terki hakkında müzakereler yapılmadığı gibi Bulgaristan hükümetiyle böyle bir taahhüt dahi verilmediğini bildirmiştir. Bulgaristan basını bu

⁴⁴⁰ Eray Bayramol, “Romanya’nın Tarafsızlığı”, **Türkiye- Rusya Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2/ Kış 2019, s.90-100. s.95,97.

⁴⁴¹ Ökkeş Narinç, Mustafa Ekincikli, “Balkanlarda Denge Oyunu 1914”, **Humanitas; Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(10):143-159, 2017, s.149.

⁴⁴² Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s.664.

⁴⁴³ Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar, **a.g.e.**, s.216.

⁴⁴⁴ **HR.SFR.04.890.31.lef**, 1-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Said Halim Paşa’ya gönderilen 11 Haziran 1915 Tarihli yazı.

⁴⁴⁵ **HR.SFR.04.890.31.lef**, 1-1. Sofya Sefiri Fethi Bey’den Said Halim Paşa’ya gönderilen 12 Haziran 1915 Tarihli yazı.

tür propagandalar ile Osmanlı- Bulgar görüşmelerine yön vermek ve kendi lehlerine bir anlaşma yapılmasını sağlamak için uğraşıyordu⁴⁴⁶.

Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmek için İtilaf ve İttifak devletleri tekliflerde bulunmuşlardı. İtilaf Bloku, Bulgaristan hükümetine kendi taraflarında savaşa katılması durumunda Midye-Enez hattına kadar ve Sırbistan Makedonya'sının bir kısmını vereceğini taahhüt etmişti. Buna karşılık Sofya'daki Alman Sefiri de Bulgar Başbakanına Edirne'nin batısındaki şimendifer hattının Bulgaristan'a terkedilmesi ile ilgili Osmanlı Devleti ile görüşmelerde bulunduğunu bildirmişti. Böyle bir bilgiden habersiz olan Sofya Sefiri Ali Fethi Bey, Osmanlı hükümetinden bu hususun doğru olup olmadığının teyit edilmesini istemiştir⁴⁴⁷. Ayrıca Bulgaristan hükümeti de Sofya Sefiri Ali Fethi Bey'e bu teklif hususunda sorular sormuştu. Ali Fethi Bey'in konudan habersiz olması nedeniyle Bulgaristan hükümetinin sorularını cevapsız bırakmıştı. Sofya Sefiri Ali Fethi Bey, bilgi ve deneyimi ile Sofya'da bir sefirden çok Osmanlı- Bulgar siyasetine yön verebilecek bir etkiye sahip idi. Bu konuda kendisine bilgi verilmeyip, Sofya'daki Alman sefiri ve İstanbul'daki Alman Ataşemiliterinin kendi aralarında Bulgaristan yetkilileriyle bilgi alışverişinde bulunması Ali Fethi Bey'i çok kızdırmıştı. Ali Fethi Bey, bu kadar önemli bir bilgiden habersiz bırakılmasını büyük bir sitemle Said Halim Paşa'ya *"menafî Osmaniye'nin hariçte ve kabinesi Almanlara terkedilmiş ise onu da bildirmek lazımdı"* yazmıştı. Buradan da anlaşılacağı üzere Almanya, Bulgaristan'ı kazanmak için Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzunu kullanıyordu⁴⁴⁸. Almanya, Sırbistan'a karşı İttifak Bloku'nun müşterek taarruzunu bir zorunluluk olarak görüyordu. Bu bağlamda Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı yapacağı taarruzu kritik bir hamle olarak görmüştür. Ayrıca Bulgaristan'ın İttifak Bloku'na katılması, Osmanlı Devleti'nin vereceği bazı tavizler ile mümkün olacağını düşünüyordu⁴⁴⁹. Daha sonra anlaşıldı ki Alman Sefiri tarafından şimendifer güzergahının Osmanlı hükümeti ile görüşüleceği meselesi doğru değil idi. Bulgaristan

⁴⁴⁶ **HR.SFR.04.890.31.**lef, 1-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 13 Haziran 1915 Tarihli yazı.

⁴⁴⁷ **HR.SFR.04.260.62.**lef,8-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 1 Haziran 1915 Tarihli yazı.

⁴⁴⁸ **HR.SFR.04.260.62.**lef,3-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 7 Haziran 1915 Tarihli yazı.

⁴⁴⁹ **Mareşal Colmar Freiherr Von Der Goltz'un Hatıraları**, Çev. Ve Yay. Haz.: Mehmet Mert Çam, İlgı Kültür Sanat Yay., İstanbul-2018, s.43.

hükümeti bu yanlış bilgi sayesinde Osmanlı Devleti'nden toprak talebinde bulunmaya başlamıştı⁴⁵⁰. Ali Fethi Bey'e göre İtilaf devletlerinin teklifleri ve Bulgaristan kabinesindeki Rus destekçisi Rusofiller Partisinin icraatları, Bulgaristan basını ve Bulgaristan hükümetinin bu doğrultudaki toprak talepleri kabul edilemezdi. Fakat Bulgaristan hükümetini kesin bir ifadeyle reddedilmeyerek ümit verilmeli ve Osmanlı Devleti aleyhine oluşan ortamın yumuşatılması sağlanmalıydı. Diğer taraftan Bulgaristan hükümeti de Osmanlı hükümetinin kendi ittifakına ihtiyacı olduğunu göstermek için benzin ve petrol vermekten imtina etmişti. Şimendifer hatlarındaki Osmanlı Devleti'ne ait nakliyat sorunları çıkarmıştı. Bu şekilde Osmanlı hükümetini arazi terkine mecbur bırakacaklarını düşünmüşlerdi⁴⁵¹.

Bu sırada Almanya ise Bulgaristan ile aralarında yapılacak itilafnamenin çerçevesini oluşturmuştu. Bulgaristan hükümeti de Berlin'e Miralay rütbesinde bir askerini göndermişti⁴⁵². Aslında Bulgaristan ile Almanya, Avusturya-Macaristan arasında görüşmeler bitmek üzere idi. Zira Bulgaristan ile Almanya'nın anlaşması muhtemel görünüyordu. İttifak anlaşması için kritik öneme sahip olan nokta, İstanbul'da yürütülen Osmanlı-Bulgar görüşmeleri idi. Bulgaristan Almanya ile anlaşmayı imzalamak için Osmanlı hükümetiyle yaptığı müzakerelerde taleplerinin yerine getirilmesi şartını koymuştu⁴⁵³. Bu gelişmeler doğrultusunda Bulgaristan hükümeti, Osmanlı hükümetine arazi terki konusunda resmi bir teklifte bulunmuştur. Bulgaristan, Midye-Enez hattını tekrar gündeme getirmişti. Aslında Meriç Nehri hattı üzerinde de birtakım tavizler elde etmek istiyordu. Midye -Enez hattını gündeme getirerek ölümü gösterip sıtmaya razı etmeye çalışmıştı⁴⁵⁴. Ayrıca Kırkkilise üzerinde de dahi hak iddia etmişlerdi. Bulgaristan hükümeti müzakerelerin son safhasında Kırk Kilise'nin doğusundan birkaç kilometre arazi verilmek üzere bütün Meriç ve şimendiferle birlikte Meriç'in batısındaki bütün araziye talep etmişlerdi. Osmanlı

⁴⁵⁰ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,23-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 17 Haziran 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵¹ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,23-3. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 17 Haziran 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵² **HR.SFR.04.** 260.62. lef,27-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Paşa'ya gönderilen 24 Temmuz 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵³ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,40-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 16 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵⁴ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,31-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 18-19 Temmuz 1915 Tarihli yazı.

hükümeti ise Arda Köprüsüyle Meriç Nehri'nin güneyindeki Ahıköy arasında çizilecek bir hat ile Edirne Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere Meriç'in kanalizasyonunu Bulgarlara bırakarak şimendifer ve Meriç'in batısını terk etmeye razı olmuştu. Bu doğrultuda kesin bir teklifi Halil Bey vasıtasıyla Bulgaristan tarafına bildirmişti. Ayrıca Kırkkilise konusunda da ısrar edilmeyecektir⁴⁵⁵. Halil Bey'in Osmanlı hükümeti adına sunduğu teklif Bulgaristan Kralını pek memnun etmemişti. Bu teklif üzerine İstanbul'da süren müzakerelere bir süre ara verilmiştir. Fakat Bulgaristan hükümeti bu teklifi yeterli bulmasa da yapılacak olan hudut anlaşmasının çerçevesi bu doğrultuda olmuştur⁴⁵⁶. Ali Fethi Bey'e göre henüz savaş Balkanlara sıçramadan Sırbistan'ın izole edilmesi gerekiyordu. Bulgaristan hükümetiyle hali hazırda bir ittifak anlaşması mevcut olmasına rağmen toprak talep etmesi ve bu taleplerinin sonu gelmemesi Bulgaristan hükümetine güvenilmeyeceğini göstermiştir. Dahası şimdiki Bulgaristan hükümet ile uzlaşılsa bile bir sonraki gelen hükümet bütün anlaşmaları çiğneyebilirdi⁴⁵⁷. Bu yüzden ittifak anlaşmasında bazı esaslar kesin olarak belirlenmesi gerekiyordu. Özellikle Bulgaristan ile ittifak anlaşması yapılır yapılmaz savaşa hemen dahil olacak ve Sırbistan üzerine yürümesi konusunda herhangi bir tereddüde yer bırakılmamalıydı⁴⁵⁸. Ayrıca Enver Paşa'ya göre tüm şartlar yerine getirdikten sonra Bulgaristan hükümetine toprak verilmesi söz konusu olabilirdi. Bu durumda kendilerine Ardan Köprüsünden Ahırköy'e kadar Karaağaçtan beş kilometre uzaktan geçmek üzere Edirne'nin batısında bir kısım arazi verilebilirdi. Fakat Meriç'in batısında kalan bütün araziyi vermek ve Meriç'in Kanalizasyonu hattında birtakım tavizler vermek kabul edilemezdi. Radoslavof'un bu bitmek tükenmeyen talepleri yüzünden görüşmeler uzamıştı. Bulgaristan'ın savaşa dahil olması konusunun kesinlik kazanması gerekiyordu. Enver Paşa, Bulgaristan hükümetinin bütün talepleri kabul edilse dahi *“yine bir dolap bulup işi uzatacaktır”* diyordu⁴⁵⁹. Diğer taraftan

⁴⁵⁵ **HR.SFR.04.** 260.62. Ief,33-1. Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 6-7 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵⁶ **HR.SFR.04.** 260.62. Ief,38-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 11 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵⁷ **HR.SFR.04.** 260.62. Ief,38-2. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 11 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵⁸ **HR.SFR.04.** 260.62. Ief,35-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 9 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁵⁹ **HR.SFR.04.** 260.62. Ief,36-1,36-2. Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 9 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

Bulgaristan'a son yapılan teklifte Meriç'in doğusunda arazi verileceğine dair bir işaret bulunmamaktaydı. Fakat Bulgaristan hükümeti her seferinde yeni bir talepte bulunmuştu. Batı Trakya'nın doğusunda bir kısım arazinin Bulgaristan'a terk edilmesi hem askeri olarak hem de iktisadi olarak Osmanlı Devleti açısından büyük sorunlara neden olacaktı. Özellikle Edirne'nin ilerde bir tehlike karşısında savunmasını zorlaştıracaktı. Bu durumda batıdan gelecek bir istilaya karşı Çatalca hattı işlevsiz kalabilirdi. Dönemin şartları nedeniyle Bulgaristan'a bir mahkumiyet söz konusuydu. Bu yüzden Bulgaristan bu durumu çok iyi kullanmıştı. Almanya ve Avusturya-Macaristan, Bulgaristan'ın uyguladığı bu politikanın farkında olduğundan, Bulgaristan hükümetiyle yapılacak anlaşmaya hemen seferberlik ilan etmesi ve sonrasında Sırbistan'a karşı harp ile etmesi gibi hükümler koymuşlardı. Bulgaristan'ın savaştaki konumu kesinlik kazanmadığı için Alman ve Avusturya-Macaristan Sırbistan'a taarruz hareketini sürekli ertelemişti. Çanakkale'de İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri taarruz halindeydi. Eğer bu taarruza karşı mukavemet gösterilemez ise bundan sonra Alman orduları dahi Osmanlı Devleti'ni kurtaramayacaktı. Sırbistan'ın izole edilmesiyle birlikte boğazlardan destek gelmesinin önü açılmış olunacaktı. Ayrıca Bulgaristan'ın savaşa girmesinden sonra Rusya'ya karşı yapılacak cephelerdeki bir kısım yük Bulgaristan kuvvetlerine devredilecekti. Bu şekilde İttifak kuvvetlerinin cephelerdeki yükü hafifleyecekti⁴⁶⁰. İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin gayretleri sayesinde Çanakkale cephesinde başarısız olmuşlardı. Fakat İngiltere Çanakkale'den veya başka bir üs noktasından saldırmak için harekat planları geliştiriyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin İttifak devletlerinden bir an önce yardım almalıydı. Bu yardım da Bulgaristan üzerinden göndermek ile mümkün olacaktı⁴⁶¹. Koşullar bu kadar önemli ve hassas bir durumdayken Bulgaristan hükümeti bu seferde Meriç nehri sahillerinden kendilerine iki kilometrelik arazi istemişti. Avusturya İstanbul sefiri hem Enver Paşayla hem de Talat Bey ile görüşerek Osmanlı hükümetinden son bir fedakarlıkta bulunmasını istiyordu⁴⁶². Bu mesele için İstanbul

⁴⁶⁰ **HR.SFR.04.** 260.62. İef,52-1,52-2,52-3. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 25 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁶¹ Erich Von Falkenhayn, **Birinci Dünya Savaşında Almanya**, Çev.: Mehmet Nihat, Yay. Haz.: Faruk Yılmaz, İz Yay., İstanbul-2012, s.94.

⁴⁶² **HR.SFR.04.** 260.62. İef,63-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Enver Paşa'ya gönderilen 1 Eylül 1915 Tarihli yazı.

Alman Sefareti Müsteşarı bile Sofya'ya doğru yola çıkmıştı⁴⁶³. Almanya, Bulgaristan'ın İttifak devletlerine katılmasının Osmanlı Devleti'nin Meriç'in batısından toprak verilmesiyle sağlanacağını düşünüyordu⁴⁶⁴. Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı biran evvel harekete geçmesi uğruna Meriç'in doğusundan bir veya iki kilometrelik arazi terkine razı olmuştu. Enver Paşa, Ali Fethi Bey vasıtasıyla Radoslavof'a bunun son fedakarlık olduğunu ve Bulgaristan hükümetinin bitmek tükenmek bilmeyen taleplerinden bıktığını artık harbe katılıp katılmayacağını kesin olarak bildirmesini söylemişti⁴⁶⁵. Bu çekişmeli müzakereler sonunda Osmanlı- Bulgar Sınır Düzeltmesi Anlaşması, 6 Eylül 1915'te Almanya ve Avusturya sefirleri huzurunda Radoslavof tarafından imzalanmıştır. Bunun hemen sonrasında Almanya ile Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan arasında bir ittifak anlaşması yapılmıştı. Ayrıca Almanya, Avusturya- Macaristan ve Bulgaristan arasında bir de askeri bir anlaşma daha imzalanmıştı. Buna göre Bulgaristan 28 Eylül'den itibaren Bulgaristan ordusunu Sırbistan'a karşı harekete geçireceğine dair taahhütte bulunmuştur⁴⁶⁶. Bulgaristan hükümeti 1883 tevellütlü erkekleri askerliğe çağırarak genel seferberlik hazırlıklarına başlamıştır⁴⁶⁷. Seferberlik ilanından hemen sonra Bulgaristan, Almanya ile imzaladığı askeri anlaşma gereği Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Bulgaristan halkı bu savaş ilanını sükunetle karşılamıştı. Böylelikle Bulgaristan Birinci Dünya Savaşına İttifak Bloku'nun yanında fiili ve resmi olarak katılmıştır⁴⁶⁸.

⁴⁶³ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,64-1. Said Halim Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 30 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁶⁴ Erich Von Falkenhayn, **a.g.e.**, s.132.

⁴⁶⁵ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,65-1. Enver Paşa'dan Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 31 Ağustos 1915 Tarihli yazı.

⁴⁶⁶ **HR.SFR.04.** 260.62. lef,81-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 7 Eylül 1915 Tarihli yazı.

⁴⁶⁷ **HR.SFR.04.** 261.62. lef,29-1. Sofya Sefiri Fethi Bey'den Said Halim Paşa'ya gönderilen 23 Eylül 1915 Tarihli yazı.

⁴⁶⁸ **HR.SFR.04.** 261.47. lef,1-1. Filibe Şehbenderliğinden Sofya Sefiri Fethi Bey'e gönderilen 18 Ekim 1915 Tarihli yazı.

SONUÇ

Birinci Balkan Savaşı henüz bitmiş 3 Aralık 1912’de Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti arasında ateşkes imzalanmıştı. Ateşkes ile birlikte barış görüşmelerine başlanmıştı. Fakat Bulgaristan’ın temel prensibi topraklarını daha fazla genişletmek olmuştu. Bu yüzden ne diğer Balkan devletleriyle uzlaşmış ne de Edirne’den vazgeçmeye yanaşmıştı. Halbuki Londra Barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti ve Bulgaristan için belirlenen sınır Midye-Enez hattı olarak tespit edilmişti. Diğer Balkan devletleri bu görüşmeler sırasında Bulgaristan ile uzlaşamayacağını ve bu saldırgan politikasından vazgeçmeyeceğini anlayınca bu sefer de Bulgaristan’a karşı birleşmişlerdi. Bulgaristan’ın bu saldırgan politikaları İkinci Balkan Savaşı’na neden olmuştu. Ancak iki savaş arasında önemli bir fark vardı. Bu fark Rusya’nın İkinci Balkan Savaşında Bulgaristan’ı desteklememesi idi. Bu durum Bulgaristan’da adeta bir travma yaşanmasına neden olmuştu. Rusların İkinci Balkan Savaşı’ndaki bu son politikası Bulgarlar tarafından “ihamet” olarak algılanmıştır. Nitekim Bulgarların Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf Bloku’nda olan Ruslara güvenememesinin yolunu açmış ve Bulgaristan’ın İttifak Bloku’nu seçmesinin nedenleri arasından biri olmuştur.

İkinci Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan bir önceki savaştan elde ettiği pek çok kazanımını kaybetmişti. Osmanlı Devleti ise 23 Temmuz 1913’te Edirne’yi geri almıştı. Bu süreçte Bulgarlar hem Balkan devletlerinin baskısıyla karşılaşmış hem de büyük devletlerden beklediği desteği görememiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti ile İstanbul Antlaşması’nı Balkan devletleriyle de Bükreş Antlaşması’nı imzalamaya razı olmuştur. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması bu iki ülke arasında hiç değilse askeri gerilimi bitirmişti. Fakat İstanbul Antlaşması hükümlerinin uygulanma sürecinde tekrar sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bulgar yetkilileri anlaşma hükümlerini kendince yorumlayıp birtakım faydalar sağlamaya çalışmışlardı. Özellikle Tahdid-i Hudut Komisyonu’nun çalışmaları sırasında bazı noktalarda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Bulgar komisyonu Osmanlı topraklarında kalan üç kilometrelik arazi -Soğuksu Meselesi- üzerinde bile hak iddia etmişlerdi. Keza Tahdid-i Hudut Komisyonu gibi Meriç Nehrinin sınırının tespiti çalışmaları boyunca da aynı sorunlar yaşanmıştı.

Meriç Nehri'nin Tahdid-i Hudut çalışmaları sırasında ortaya çıkan 'Talveg Meselesi' iki devletin birbirine karşı olan menfaat çatışmasının bir sonucu idi. İstanbul Antlaşması'nın birinci maddesinin son fıkrasında Meriç Nehri için sınırın nehrin talvegine göre belirleneceği kabul edilmişti. Ayrıca Meriç Nehri'nin paylaşılması hakkında karma bir komisyonun kurulmasını ve bu komisyonun ortak çalışmaları sonucuna göre nehrin paylaşılmasına karara bağlanmıştı. Bu doğrultuda 1914'ün Mayıs ayı başlarında Osmanlı delegeleri Meriç Nehri ve etrafında keşifler yapmıştı. Bu keşifler sonucunda Meriç Nehri'nin talveğinin sınır olarak kabul edilmesi uygun görülmemiştir. Çünkü Meriç Nehri'nin sınırı ve adacıkların paylaşılması talveg tanımına göre yapıldığında Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacağı anlaşılmıştı. Meriç Nehri'nin yatağı Osmanlı sahilinden toprak aşındırarak Bulgaristan sahiline doğru genişliyordu. Bu yüzden nehrin talvegine göre nehrin sınırı Osmanlı sahiline daha yakın ve nehrin üzerindeki adacıkların çoğu Bulgaristan hükümetine kalıyordu. Bu doğrultuda Osmanlı hükümeti komisyon çalışmaları boyunca talveg yerine hatt-ı nasife, hatt-ı vasatı gibi tanımlamalarla aleyhlerine olan bu durumu düzeltmeye çalışmışlardı. Osmanlı Devleti, Meriç Nehri üzerinde geçerli olacak sınırın eşit olarak, nehri ikiye bölen bir hat olmasını istemişti. Meriç Nehri üzerindeki adaların da eşit olarak paylaşılmasından yana bir görüş benimsemişti. Osmanlı Devleti bu görüşünü Bulgaristan'a kabul ettirmek için çok uğraşmıştı. Bulgaristan hükümeti ise talveğin sınır kabul edilmesi konusunda ısrarcı olmuştu. Çünkü Bulgaristan, Meriç Nehri'nin talvegine göre yapılacak düzenlemelerin kendi lehine sonuçlanacağını biliyordu. Fakat 1914 yılının sonlarına doğru Osmanlı -Bulgar ilişkileri kritik bir önem arz etmişti. Özellikle Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasındaki gerilimin büyük bir savaşın patlamasına neden olduğu sırada, Osmanlı Devleti Bulgaristan ile ilişkilerinin bozulmasına neden olacak herhangi bir teşebbüsten kaçınmıştı. Osmanlı Devleti, Bulgaristan ile ilişkilerinin bozulmaması adına Meriç Nehri ile ilgili görüş ve taleplerini bir süreliğine ertelemiştir. Karma komisyon ise Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte komisyon delegelerinin askeri uzmanlar olması ve asıl görev yerlerine dönmeleri nedeniyle kendiliğinden dağılmıştır. Bulgaristan'ın da önceliği askeri hazırlıklar olduğu için iki ülke arasında Meriç Nehri sınırı ile ilgili komisyon çalışmaları bir süreliğine durmuştur.

Osmanlı hükümeti ve Bulgaristan hükümeti İstanbul Antlaşması'nın uygulanması sırasında karşılıklı olarak sürekli sorunlar yaşamıştı. Çünkü her iki hükümet de kendi fayda ve menfaatleri doğrultusunda anlaşmayı yorumlamaya ve uygulamaya çalışmıştır. Bu anlaşmazlıklarda sadece iki devletin kendi aralarındaki fayda ve çıkar çatışması neden olmamıştı. Ayrıca İstanbul Antlaşması metninin içerik bakımından yetersiz olduğu ya da bazı maddelerin ve konuların eksik bırakılmış olması da nedenler arasındadır. Bu doğrultuda İstanbul Antlaşması'nın hazırlanış aşamasındaki sürece baktığımızda taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamadan hızlı bir şekilde bir barış yapıldığı görülecektir. 8 Eylül 1913'te Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında barış antlaşması için görüşmelere başlanmıştı. Bu görüşmeler boyunca iki devlet arasında temel sorun sınırlar olmuştur. Osmanlı Devleti barış görüşmeleri için sunduğu temel şartı Meriç-Edirne sınırının kabul edilmesi idi. Yani Edirne Osmanlı Devleti'nde kalacak ve Edirne'nin muhafazası için gerekli olan arazi de Osmanlı Devleti'ne verilmeliydi. Fakat barış görüşmeleri boyunca Bulgaristan baş delegesi General Savof, Kırkkilise ve Dimetoka'nın Bulgaristan'a bırakılmasını ısrarla istemişti. Ayrıca Meriç Nehri'nin iki ülke arasında sınır olarak kabul edilmesi ve nehrin her iki sahilinin de Bulgaristan hükümetine bırakılmasını talep edilmişti. Bulgaristan hükümetinin bu talepleri nedeniyle görüşmeler uzamıştı. Zira barış görüşmelerinde sadece sınır meselesi yüzünden süren tartışmalar Eylül'ün 21-22'sine kadar sürmüştü. İstanbul Antlaşması ise 29 Eylül'de imzalanmıştı. Bu yüzden de diğer meseleler yeterince görüşülememiştir. Halbuki her iki hükümetin delegeler heyetiyle birlikte askeri, mali ve hukuk müşavirlerinden oluşan bir memurlar heyeti de vardı. Bu memurlar heyetinden oluşan bir alt komisyon kurulmuştu. Bu alt komisyon Bulgaristan'a bırakılan arazilerdeki halkın sorunlarını çözmek için önceden kendi aralarında toplantı yaparak bir rapor hazırlamıştı. Bu raporlar sonraki barış görüşmesi toplantılarında zaman kazanmak ve sorunların çözülmesini kolaylaştırmasını sağlayacaktı. Fakat İstanbul Antlaşması'nın içeriğine bakıldığında Meriç Nehri'nin paylaşılması, Türk-Bulgar mübadelesi ve mübadillerin ve muhacirlerin emlak sorunları gibi meselelerin çözülmesi ilerde kurulacak komisyonlara bırakılmıştı. Bu komisyonlarda (Meriç Tahdid-i Hudut Komisyonu, Trakya Mübadele-i Muhacirin Muhtelit Komisyonu) barış antlaşması yapıldıktan sonra çalışmalara başlamış ama sorunları çözememiştir. Çünkü bu komisyonlar kendi

hükümetleri lehine hareket ettiklerinden dolayı alınacak kararlarda bir uzlaşma sağlayamamıştılar. Ayrıca Bulgaristan’a terkedilen arazilerdeki halkın ve Balkan Savaşları nedeniyle Osmanlı Devleti’ne göç etmiş muhacirlerin askerlik ve vatandaşlık gibi meseleleri bir karara bağlanmış olmasına rağmen uygulanması sırasında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu durumda barış anlaşması metni için iki ülke arasındaki üzerinde uzlaşılmayan hususlar ve sorunlara çözüm sağlayacak yeterli, nitelikli ve tam bir anlaşma metni olduğu söylenemez idi. Bu bağlamda bir örnek vermek gerekirse antlaşmanın 6. maddesinde “*muhasemata iştirak etmiş veyahud muahede-i hazıradan evvelki vekayi siyasiyede medhaldar bulunan bil-cümle eşhas hakkında tarafeyn-i akideynce tam manasıyla bir afv-umumi bahş olunmuştur*” denilmekteydi. Bu hükme göre iki ülke arasında yaşanan savaşlarda ve bununla ilgili olaylara dahil olmuş kimselerin suçları affedilecektir. Fakat burada bir zaman ve mekandan söz edilmemiştir. Yani bu genel affın Batı Trakya veya sadece Edirne Vilayeti için mi hatta Balkan Savaşları sırasında işlenmiş savaş suçlarını mı yoksa öncesinde de işlenen suçları kapsayıp kapsamadığı anlaşılmamaktadır. Zira Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yaşanan çatışmalar sadece Balkan Savaşları boyunca sınırlı değildi. Antlaşma maddesindeki *muahede-i hazıradan evvelki vekayi siyasiyede medhaldar bulunan ...* bu ifadeye göre barış anlaşmasının imzasından önceki siyasi suçlar için bir genel af uygulanacaktır. Bu durumda bu uygulanacak genel af çok geniş bir zaman dilimini içine almaktadır. Zira bu anlaşmanın bu şekilde uygulanması Osmanlı Devleti açısından mümkün değildir. Bu anlaşma hükmünün nasıl uygulanacağı Babıali Hukuk Müşavirlerince yeniden değerlendirilmesi gerekmiştir. Bir diğeri de İstanbul Antlaşması’nın ticaretle ilgili 4. maddesi idi. İki ülke arasındaki iktisadi hayatın bir an önce normale dönmesi için eski ticaret antlaşması bir yıllığına yürürlüğe konulmuştur. Yeni ticaret anlaşmasının hazırlanması içinde karma bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat bu komisyon yeni bir ticaret anlaşması hazırlayamamış ve 1911 tarihli eski ticaret anlaşmasına bazı maddeler eklenerek yeniden yürürlüğe konulmuştu. Bu ticaret anlaşması da yeterli bulunmamış ve 1915’te fesh edilmişti. Fakat Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla yeni bir ticaret anlaşmasının hazırlanması mümkün olmamıştı. Bu yüzden 1914 tarihli ticaret anlaşması 1916 yılına kadar uzatılması gerekmiştir. Zira Osmanlı hükümeti ve Bulgaristan hükümeti ticaret anlaşması ile ilgili düzenlemelerde bir türlü uzlaşmamıştır. Ancak daha İstanbul

Antlaşması hazırlanırken ticaretle ilgili maddede belli esaslar ve kuralların çerçevesi çizilebilirdi. Böylece ticaret anlaşması için kurulacak komisyonda bu esaslara göre bir ticaret anlaşması metni hazırlayabilirdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yeni bir ticaret anlaşmasının hazırlanması sürecinde sürekli bir gerilim yaşanmıştır. Keza Meriç Nehri'nin paylaşılması hususu da buna benzer idi. Osmanlı hükümeti antlaşma metninde Meriç Nehri'nin sınırının belirlenmesinde nehrin talvegine göre düzenlenmesini kabul etmişti. Barış antlaşması imzaladıktan sonra Osmanlı delegeleri 1914'ün Mayıs ayında Meriç Nehri mecrası için bir keşif yapmıştı. Bu keşif sonucunda Meriç Nehri'nin sınırı nehrin talvegine göre yapılmaması gerektiği sonucuna varmıştı. Bu durumda Osmanlı hükümeti İstanbul Antlaşması sırasında ve daha öncesinde Meriç Nehri ile ilgili bir keşifte bulunmamıştır. Ancak Osmanlı Devleti 1914'ün Mayıs ayında yapılan keşifler sonucunda Meriç Nehri ile ilgili düzenlemelerin nehrin talvegine göre yapılmaması için girişimlerde bulunmuştu. Fakat iki ülke arasında Meriç Nehri'nin sınır olması şartını sunan yine Osmanlı Devleti idi. Bu bağlamda Meriç Nehri mecrası için daha barış antlaşması yapılmadan önce bir ön keşif yapılmalıydı. İki ülke arasında hayati bir öneme sahip olan sınır meselesi hususu üzerinde bu konuyu uzmanları tarafından ciddi bir araştırma ve inceleme yapılması ve bu doğrultuda antlaşma metni hazırlanması gerekirdi. Bu araştırma ve inceleme için de pek tabi zamana ihtiyaç vardır. Ayrıca İstanbul Antlaşması'nın hazırlanış sürecinde dönemin şartlarının da etkisi düşünülmelidir. Her iki hükümet de bir an önce bir barış anlaşması yapması gerekmişti. Bulgaristan'ın ve Osmanlı Devleti'nin mali ve iktisadi durumu Balkan Savaşı sonrasında daha da kötüye gitmişti. Bulgaristan için bu mali buhrandan kurtulmanın yolu Avrupalı devletlerden biriyle bir borç anlaşması yapmaktı. Bu borç anlaşması için de Balkanlardaki gerginliğin bir nebze olsun azaltılması gerekiyordu. Bu sayede borç anlaşması yapacağı ülkelere güven verilmiş olunacaktı. Bu şartlar dahilinde Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında bir barış anlaşması yapılmıştı. Ayrıca barış anlaşması için Osmanlı-Bulgar görüşmeleri sürerken Bulgaristan'ın Avrupa devletlerinden destek görememişti. Bulgaristan barış anlaşmasının yapılması hususunda dış baskıya da maruz kalmıştı. Bu hususlar da bir an önce bir barış anlaşmasının yapılmasına etkisi olmuştu. Bu bağlamda barış anlaşması metni üzerinde fazla durulmamıştı. Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin İstanbul Antlaşması ile belirlenen sınırlarında dahi bir uzlaşma

sağlanamamıştı. Bulgaristan'ın bu memnuniyetsizliğini 6 Eylül 1915'te Tashih-i Hudut Anlaşmasını Osmanlı Devleti'ne imzalatmasından ve bir kısım toprak koparmayı başarmasından anlaşılacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Balkanlardaki dengelerin yerine oturmadığının farkında idi. Bu yüzden hiç değilse kendi aralarındaki dengeyi sabitlemek için hızlıca bir barış antlaşması yapmışlardı. Bu koşullarda antlaşma metni üzerinde çok durulmamıştı. Bu yüzden de antlaşmanın uygulanması sırasında sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle muhtelit komisyona bırakılan meseleler genellikle sürünmcede kalmıştı. Komisyonlar sorunlarını çözmek için sonradan talimatnameler hazırlamıştı. Fakat bu talimatnamelere rağmen bir türlü uzlaşma sağlanamamıştı. Özellikle Bulgaristan'a bırakılan arazilerdeki Müslümanlar ve Osmanlı Devleti'nde yaşayan Bulgarların tabiiyeti ve askerlik ile ilgili meseleleri kısa sürede çözülememişti. Bunun dışında mübadele ve emlak gibi konularda ortaya çıkan sorunların ve mağduriyetlerin çözülmesi mümkün olamamıştı. Zira Bulgaristan hükümeti İstanbul Antlaşması'nın hükümlerine aykırı politikalar yürütmekten de geri kalmamıştı. Yine Bulgaristan tarafında kalan müslümanların din ve vicdan hürriyetleri İstanbul Antlaşması'na göre teminat altına alınmış olmasına rağmen aykırı uygulamalar yapılmıştır. Ayrıca Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin tabiiyetine geçmek isteyenlerin işlemlerinde Bulgar yerel memurları vasıtasıyla sorun çıkartmış ya da geciktirmişti. Hatta Bulgar yetkilileri, bu kişileri zorla askerlik hizmetine almıştı. Halbuki bu gibi kişilerin her iki devletten birinin tabiiyetine geçmek için dört yıl bir süre hakkı tanınmıştı. Osmanlı Devleti de bazı durumlarda İstanbul Antlaşmasındaki hükümlerin aksine kendi politikaları çerçevesinde uygulamalara gitmiştir. Bu noktada Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'ni terekeden Bulgar asıllı vatandaşlarının geri dönmesine izin vermemişti. Zira bu kişiler Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardı. Savaş sırasında Müslüman halka zulüm yapmış ve Bulgar ordusuyla birlikte hareket etmişlerdi. Osmanlı Devleti de bu kişilerin hem geri dönmesine izin vermemiş hem de Osmanlı vatandaşlığını seçme hakkından muaf tutmuştur. Ayrıca bu kişilerin İstanbul Antlaşması'ndaki 6. madde ile kendilerine tanınmış olan genel aften yararlanmalarına müsaade etmemişti. Osmanlı Devleti'nin bu politikası İstanbul Antlaşması'na aykırı bir uygulama idi. Osmanlı Devleti'nin bu uygulama ile ilgili gerekçesi, Osmanlı Devleti'nin bekası ve Müslüman halkın

güvenliği için alınmış tedbirler olduğu yönünde idi. Balkan Savaşından sonra özellikle Edirne’de her iki halkın bir arada yaşaması mümkün görünmüyordu. Bu hususta Osmanlı ve Bulgar idarecileri aynı görüşü savunmuşlardı. Osmanlı Devleti kendisine karşı aleyhte faaliyet yürütmüş olan Bulgar asıllı veya Hristiyan vatandaşlarını bu şekilde cezalandırmış olduğu da düşünülebilir. Nitekim Bulgaristan hükümeti de buna benzer politikalar takip etmişti. Fakat Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte Osmanlı Devleti ve Bulgaristan hükümeti iyi ilişkiler yürütmeye gayret etmişti. Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek adına bir süreliğine Bulgaristan’daki müslümanlara özellikle Pomaklara karşı kötü uygulamalarına son vermişti. Buradan da anlaşılabileceği üzere Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti ve Bulgar Krallığı arasında bir barış antlaşması imzalanmış olmasına rağmen iki hükümet arasında gerginlikler ve anlaşmazlıklar devam etmişti.

Almanya’nın 19 yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’ne karşı yaklaşımı kendi etki ve nüfuzu altına almaya yönelik olmuştu. Osmanlı Devleti’nde inşa edilen demiryolları, Osmanlı Ordusunun modernizasyonu bu hedef doğrultusunda yürütülen faaliyetler idi. Osmanlı Devleti ise 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Romanya, Karadağ ve Sırbistan’ın bağımsızlıklarını tanımış ve kendisine bağlı özerk bir Bulgaristan Prenslüğü’nin kurulmasına razı olmuştu. Böylece Balkanlardaki topraklarının çoğunu kaybetmişti. Halbuki 1856 Paris Antlaşması’na göre İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koruyacaklardı. Fakat Berlin Kongresinde Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumak bir yana anlaşmanın imzalanmasından sonra İngiltere, 1878’de Kıbrıs’ı 1882’de Mısır’ı, Fransa ise 1882’de Tunus’u işgal etmiştiler. Bundan sonra Osmanlı Devleti İngiltere ve Fransa’ya güvenemeyeceğini anlamıştır. Osmanlı Devleti- Almanya ilişkileri bu şartlarda gelişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü tek başına koruyamayacağını düşünmekteydi. Almanya büyük devletler arasında daha güvenilir bir müttefik olarak öne çıkmıştır. Zira Almanya Osmanlı Devleti’nin topraklarını işgal etmemiş ve buna yönelik politikalar takip etmemiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü korumak ve en önemlisi Rusya gibi bir tehdidi karşı Almanya ile iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. İkinci Abdülhamit döneminde Almanya ile ilişkiler büyük bir ivme kazanmıştır. Almanya ile ticari, iktisadi ve askeri ilişkiler

büyük bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle Osmanlı ordusunun modernizasyonunda ağırlıklı olarak Almanya'dan gelen askeri uzmanlar tercih edilmiştir. Bu askeri uzmanlar arasında Feldmareşal Colmar Van Goltz Paşa önemi bir yere sahiptir. Goltz Paşa'nın önerisiyle İstanbul'un Ruslar tarafından işgal edilmesi tehlikesine karşı boğazlar tahkim ettirilmişti. Böylece olası bir savaşta boğazlardan gelecek Rus tehlikesi bertaraf edilmiş olunacaktı. Ayrıca Bağdat-Basra demiryolunun imtiyazı Alman şirketlere verilmesi de Osmanlı- Almanya ilişkilerinde önemli bir husustur. Bağdat-Basra demiryolu sadece ticari kaygılarla inşa ettirilmemişti. Ayrıca İngiltere'nin sömürgelerine giden yola bir set çekmek ve olası bir savaşta askeri birlikleri daha kolay ve hızlı bir şekilde Suriye ve Irak gibi bölgelere sevk etmek için de inşa ettirmişti. Osmanlı Devleti ve Almanya arasındaki bu olumlu gelişmeler Birinci Dünya Savaşı'nda aynı blokta yer almalarının yolunu açmıştır. Osmanlı Devleti'nin İttifak Bloku'nda yer alması için sadece bu olumlu gelişmelerin etkisi yeterli değildir. 28 Haziran 1914'te Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da suikasta uğraması ile başlayan gerilim Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti Balkan Savaşlarında büyük devletlerden herhangi birinin desteğini sağlayamamıştı. Zira Balkan Savaşları boyunca ve Londra Konferansı sırasında bu desteğin eksikliğini büyük ölçüde hissetmişti. Bu yüzden de Birinci Dünya Savaşı başlamadan destek arayışına girmişti. Osmanlı Devleti'nin önceliği İngiltere olmuştu. Fakat İngiltere Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü korumaktan daha 19 yüzyılın başlarından itibaren vazgeçmişti. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye yaptığı ittifak teklifleri sonuçsuz kalmıştı. Diğer İtilaf Bloku devletlerine de ittifak teklifleri yapılmıştı. Fransa Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere ile aynı politikayı benimsemişti. Osmanlı Devleti'nin ittifak tekliflerini ciddiye dahi almamıştı. Rusya ise boğazlar ve Karadeniz ile ilgili istekleri düşünülünce Osmanlı Devleti ile aynı blokta yer alması mümkün değildi. Zira Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yayılmacı politikalarının önünde İngiltere ve Fransa engel teşkil ediyordu. Fakat Rusya ve Fransa 1894'te, İngiltere ve Rusya 1907'de kendi aralarında ki çıkar çatışmaları üzerinde uzlaşınca doğal olarak Rusya'yı durduran bir güç kalmamıştı. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yapmış olduğu ittifak teklifi samimi ve gerçekçi olmamıştır. Rusya se bu teklifi hemen reddetmemiş, Osmanlı Devleti'ni oyalamaya çalışmıştı. Bu sırada Almanya ile Osmanlı Devleti arasında 1 Ağustos

1914'te İttifak Anlaşması imzalanmıştı. Almanya, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu ittifak anlaşmasından sonra Bulgaristan'ı da İttifak Bloku'na dahil etmek istiyordu. Bu bağlamda Almanya ve Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı İttifak Bloku'na katılması için ikna çalışmalarına başlamıştır.

Bulgaristan yayılmacı politikasını Balkan Savaşlarından sonra da devam ettirmeye çalışmıştı. İstanbul Antlaşmasına göre iki ülkenin sınırları tespit edilmiş ve iki ülkede bu sınırlara tecavüz etmeyecek veya sınır ihlali yapmayacaktı. Aksine Bulgaristan, Tashih-i Hudut Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin sınırlarından bir kısım toprağı almayı başarmıştı. Bu anlaşma sayesinde Bulgaristan'ın ilk kazanımını elde etmiş oldu. Fakat Bulgaristan'ın asıl kazanımı; Makedonya ve İkinci Balkan Savaşında kaybettiği toprakları geri almak idi. Bu kazanımlarını elde etmeyi sağlamak için de güçlü bir devlet veya devletlerle ittifak kurması gerekiyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İtilaf ve İttifak Blokları Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmek için çalışmalara başlamıştı. Bulgaristan ise Osmanlı Devleti'ne ve savaşan devletlere tarafsız kalacağını duyurmuştu. Ancak Sofya Sefiri Ali Fethi Bey'e göre Bulgaristan tarafsız kalmayacaktır. Savaşın gidişatına göre güçlü olan tarafa dahil olacaktır. Zira Bulgaristan'ın Makedonya üzerinde hak iddia etmesi ve bulduğu ilk fırsatta işgale kalkışacağı görüşü o dönemin hakim görüşü idi. Bu durumda Yunanistan olaylara seyirci kalamayarak Bulgaristan ile bir çatışmaya girebilir ve yeni bir Balkan Savaşı'nın çıkmasına neden olabilirdi. Ayrıca Bulgaristan Balkan Savaşlarından sonra Dobruca'nın Romanya'ya verilmiş olmasından hala rahatsızlık duymakta idi. Bu doğrultuda Ali Fethi Bey, Osmanlı hükümetine Balkanlardaki dengenin bozulmasının önüne geçmek için Balkan devletleriyle ortak bir ittifak kurmasını tavsiye etmişti. Osmanlı Devleti Balkan devletleri ile uzlaşarak bir ittifak bloğu kurmak için yeterli çabayı göstermemiştir. Bunun yerine güçlü devletlerden biriyle ittifak kurma yolunu seçmişti. Fakat Bulgaristan ile 19 Ağustos 1914'te gizli bir ittifak anlaşması yapmayı sağlamıştı. Osmanlı Devleti Almanya ile İttifak Antlaşması yaptıktan sonra bu ittifaka Balkan devletlerinden en az birini dahil etmeye çalışmıştır. Bunun için en uygun Balkan devleti Bulgaristan idi. Bulgaristan Balkan Savaşlarından sonra ekonomik olarak zor bir duruma düşmüştü. Bu güç durumdan kurtulmak için Avrupalı devletlerden borç anlaşması yapmak için görüşmelere başlamıştı. İtilaf Bloku

devletleri Bulgaristan'a borç vermeye yanaşmamışlardı. Almanya ise Bulgaristan'ı kendi tarafına çekebilmek için 1914 yılının Nisan aylarından itibaren borç anlaşması görüşmelerine başlamıştı. Almanya, Bulgaristan ile yaptığı borç anlaşması sayesinde Bulgaristan'ı İtilaf Bloku'ndan uzaklaştırmayı başarmıştı. Bu sırada Bulgaristan hükümeti ve Bulgaristan kamuoyu Bulgaristan'ın bu savaşta tarafsız kalmasını destekliyordu. Bulgaristan'ın tarafsızlık politikası şartlı bir tarafsızlık idi. Buna göre Bulgaristan tarafsız kalacak fakat bu politikasının sonunda birtakım menfaatler temin etmeliydi. Hatta bu tarafsızlık politikasının en çok Osmanlı Devleti'ne yarar sağladığı ileri sürülmüştü. Osmanlı Devleti'nin buna karşılık olarak Bulgaristan'a birtakım tavizler verilmesi isteniyordu. Bulgaristan kamuoyu gibi Bulgaristan hükümeti de bu düşünceye sahip idi. Zira Bulgaristan'ın İttifak Bloku'na katılması için yürütülen görüşmeler boyunca Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden Kırkkilise, Dedeâğaç-Mustafapaşa Şimendifer hattının kendilerine verilmesini talep etmişlerdi. Bulgaristan'ın bu toprak talepleri yüzünden görüşmeler sürünmcede kalmıştı.

Osmanlı Devleti ve İttifak Bloku devletleri Bulgaristan'ı kendi taraflarına çekmek konusunda oldukça ısrarcı olmuşlardı. İttifak Bloku ve Osmanlı Devleti arasında bir kara bağlantısı kurulmak isteniyordu. Çünkü 1915 Şubat ayından itibaren İtilaf Bloku donanmaları Çanakkale Boğazını bombardımana başlamıştı. Osmanlı Devleti 1915 yılının sonuna kadar İtilaf kuvvetlerine başarılı bir şekilde direnmişti. Fakat İttifak devletlerinden bir an önce yardım alması gerekiyordu. Bu yardımın Bulgaristan üzerinden yapılması planlanmıştı. Ayrıca Sırbistan'a bir kara harekâtı da yapılması kararlaştırılmıştı. Bu bağlamda Almanya, Bulgaristan'ın İttifak Bloku'na katılması hususunda ısrarcı davranıyordu. Almanya'nın etkili siyaseti ve Osmanlı Devleti'nin fedakarlık adı altında Tashih-i Hudut Anlaşmasıyla verdiği bir kısım arazi sayesinde Bulgaristan İttifak Bloku'na kazandırılmıştı. Aslında Osmanlı Devleti Almanya'nın baskısıyla Bulgaristan'a taviz vermek yerine Ali Fethi Bey'in de dediği gibi Balkanlardaki dengeyi sabitlemek hatta Bulgaristan'ı durdurmak için diğer Balkan devletleriyle ortak bir nokta da uzlaşmaya çalışabilirdi. Osmanlı Devleti'nin de içinde olduğu bir Balkan ittifakının kurulması iyi bir seçenek olabilirdi. Bulgaristan ise Almanya'nın Birinci Dünya Savaşını kazanacağına inanması ve kaybettiği toprakları geri alacağı düşüncesiyle İttifak Bloku'na dahil olmuştu. Bulgaristan

Balkanlardaki konumunun önemini, Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki kara bağlantısının kendi topraklarından geçmesini ve Almanya'nın Bulgaristan'ın kendi grubuna katmasındaki ısrarı gibi neden ve koşulları çok iyi değerlendirmişti. Bulgaristan Kamuoyu savaşın başlamasıyla birlikte Osmanlı-Bulgar ilişkilerini daha yakından takip etmeye başlamıştı. Çünkü Osmanlı Devleti ile yapılacak bir ittifaktan, Bulgar idarecileri ve kamuoyunun birtakım beklentileri bulunuyordu. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan Tahdid-i Hudut Antlaşması bu beklentinin bir sonucu idi. Dolayısıyla gerek Bulgaristan kamuoyunun etkisiyle gerek Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzu sayesinde bu amacına ulaşmıştı. Bunu bir koz olarak kullanmış ve kaybettiği Edirne'nin kaybını hiç değilse telafi edebilmişti. Bulgaristan 6 Eylül 1915'te Osmanlı Devleti ile Tashih-i Hudut Anlaşmasını imzalamıştı. Osmanlı Devletinden Meriç'in sol sahilinden iki kilometre ve Dimetoka ile birlikte bir kısım arazide koparmayı başarmıştı. Bundan sonra seferberlik ilan etmiş ve 12 Ekim'de Sırbistan'a savaş açmıştı. Böylece Birinci Dünya Savaşına İttifak Bloku tarafında katılmıştı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler temelde karşılıklı çıkarlara dayanıyordu. Fakat İki ülke Birinci Dünya Savaşında aynı tarafta savaşa girmişlerdi. Bu yüzden de bir süreliğine de olsa ortak çıkar ve hedefler doğrultusunda hareket etmişlerdi.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BOA: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BEO.: Babıali evrak Odası

DH.EUM.3. ŞUBE.: Dahiliye Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 3. Şube

DH.MB.HPS. M.: Dahiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti Belgeleri

DSDHADB.: Satın Alınan Evrak Hacı Adil Bey Evrakı

DH.SYS. : Dahiliye Siyasi Kısım Belgeleri

HR.İD. : Hariciye İdari Kısım Belgeleri

HR. HMS.İŞO. : Hariciye Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri

HR.SFR.O4.: Hariciye Sofya Sefareti

HR.SYS. : Hariciye Siyasi Kısım Belgeleri

M.V. : Meclisi Vükela Mazbatası

GAZATELER

Sabah

Tanin

Tasfir-i Efkar

Sırat-ı Müstakim

HATIRAT

Çavdar, Tevfik:	Talat Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü , Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1995.
-----------------	--

Çelik, Recep:	Kölemen Abdullah Paşa 1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın Hatıratı (Tahlil-Metin) , İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Dan: Prof. Dr. Mehmet Saray, İstanbul-1991.
İpekoğlu, Murat:	Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları , Altınordu Yay., 2. Baskı, İstanbul-2019.
İzzet Paşa, Ahmet:	İstiklal Harbi'nin Gerçekleri Feryadım , C.1. Yay. Haz., Süheyl İzzet Furgaç- Yüksel Konar, Timaş Yay., İstanbul- 2019.
Kabacalı, Alpay:	Cemal Paşa hatıralar , Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1. Baskı, İstanbul-Mayıs 2001.
Kutay, Cemal:	Üç Devirde Bir Adam Fethi Okyar , Tercüman Yay., İstanbul-1980.
Lauzanne, Stephane:	Uçurumun Kenarındaki Türkiye 1. Balkan Savaşı ve Çekilen Acılar , Bileşim Yay, İstanbul-2005.
Mareşal Colmar Freiherr Von Der Goltz'un Hatıraları:	Çev. Ve Yay. Haz.: Mehmet Mert Çam, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul-2018.

Pichon, Jean:	Cihan Harbinin Şarka Ait Kaynakları , Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Kanaat Kitabevi, İstanbul-1939.
Sabis, Ali İhsan:	Harp Hatıralarım , C.2, Nehir Yay., İstanbul-1990.
Selahattin, Mehmet:	İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Maksad-ı Teessüs ve Süret-i Teşekkülü ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin Sebeb-i Felaket ve İnkısamı Bildiklerim , Yay. Haz. Ali Birinci-Cüneyd Okay, Vadi Yay., Ankara-2006.
Şevket Paşa, Mahmut:	Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Günlüğü , Arba Yay. İstanbul- 1988.
Şimşek, Nurettin:	Teşkilat-ı Mahsusa’nın Reisi Süleyman Askeri Bey Hayatı Siyasi ve Askeri Faaliyetleri , Altınordu Yay., 3. Baskı, İstanbul-Ocak 2020.
Türkgeldi, Ali Fuat:	Görüp İşittiklerim , TTK Yay.,5. Baskı, Ankara-2010.

TELİF ESERLER

Ağanoğlu, H. Yıldırım:	Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makus Talihi “Göç” , Kumsaati Yay., 1. Baskı, İstanbul-Kasım-2001.
Alp, İlker:	Pomak Türkleri (kumanlar-Kıpçaklar) , Trakya Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne-2008.

Aslanova, Sevilya:	20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917) , İlkin Ozan Yay., Antalya-2011.
Balkaya, İhsan Sabri:	Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943) , TTK Yay., Ankara-2005.
Bayur, Yusuf Hikmet:	Türk İnkılap Tarihi “Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asya'sının Paylaşılması için Anlaşmalar” , C.2. Kısım II. TTK Yay., Ankara-1991.
—:	Türk İnkılap Tarihi, “ Fikir Cereyanları İnkılap Hareketleri İç Didişmeler Birinci Genel Savaşın Patlaması ”, C.2. Kısım IV. TTK Yay., Ankara-1991.
Bıyıklıoğlu, Tevfik:	Trakya'da Millî Mücadele , C.1., TTK Yay., Ankara-1992.
Bozkurt, Gülnihal:	Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914) , TTK, yay, Ankara-1989.
Çavuşoğlu, Halim.	Balkanlarda Pomak Türkleri , Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yay., Ankara-1993.
Deliorman, Altan:	Mustafa Kemal Balkanlarda , Türkiye Yayınevi, Ankara-1959.
Dündar, Fuat:	İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918) , İletişim Yay., İstanbul-2002.

Erdem, Ufuk:	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1869-1923) , TTK Yay., Ankara-2018.
Falkenhayn, Erich Von:	Birinci Dünya Savaşında Almanya , Haz. Faruk Yılmaz, İz Yay., İstanbul-2012.
Halaçoğlu, Ahmet:	Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913) , TTK Yay., Ankara-1995.
Hall, Richard C.:	Balkan Savaşları 1912-1913 , Çev., M. Tanju Akad, Homes Yay., 1. Baskı, İstanbul-2003.
H. Karpas, Kemal:	Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri , Çev.: Bahar Tırnakçı, Tarif Vakfı Yayınları-133, İstanbul-2003.
_____:	Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji , Timaş Yay, İstanbul-2009.
İnalcık, Halil:	Tanzimat ve Bulgar Meselesi , Ankara Üniv., Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezleri Serisi, No:2, TTK Yay., Ankara- 1943.
İpek, Nedim:	Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri , TTK, Yay., 2. Baskı, Ankara-1999.
İşlet Sönmez, Banu:	II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti , Yapı Kredi Yay., İstanbul-2007.
Jelavich, Barbara:	Balkan Savaşları 18 ve 19 Yüzyıllar , C.1. Küre Yay., 3.Baskı, Nisan- 1879.
Karal, Enver Ziya:	Osmanlı Tarihi (İslahat Fermanı Devri 1861-1876) , C.7, 6. Baskı, TTK Yay., Ankara-2003.

_____:	Osmanlı Tarihi (İkinci meşrutiyet ve I. Dünya Savaşları 1908-1918) , C.9., 2. Baskı TTK. Yay., Ankara-1999.
Koçak, Yalçın- Özyiğit, Ertan:	Batı Trakya Türk Cumhuriyeti , Wizart Edutainmet Yay. İstanbul-2014.
McCarthy, Justin:	Ölüm ve Sürgün , Çev.; Fatma Sarıkaya, TTK, Yay., 2. Baskı, Ankara-2014.
Ortaylı, İlber:	İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu , Ankara Üniv., Sosyal Bilgiler Fakültesi Yay., no: 479, Ankara-1981.
Önsoy, Rıfat:	Türk-Alman İktisadi Münasebetleri (1871-1914) , Enderun Kitabevi, İstanbul-1982.
Özyüksel, Murat:	Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfuz Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları , Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul-2013.
Pamuk, Şevket:	Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914 , İletişim Yay., 4. Baskı, İstanbul-2007.
Rathmann, Lothar:	Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi , Çev., Ragıp Zarakolu, Belge Yay., İstanbul- 2001.
Sancaktar, Fatih Mehmet:	Yunan Boykotu- Hiss-i Milliden Harb-i İktisadiye (1909-1911) , Akademi Tıtiz Yayınları, İstanbul – 2012.
_____:	Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi (1876-1923) , Ötüken Yay., İstanbul-2021,

Sarıkoçuncu, Ali:	Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938) , Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 16, Ankara- 2002.
Seren, Özcan:	Pomak Kimliği , Ceren Yay., 2013- Edirne.
Stone, Norman:	Birinci Dünya Savaşı , Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Ketebe Yay., İstanbul- 2019.
Şimşir, Bilal:	Bulgaristan Türkleri (1878-1985) , Bilgi Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul-1986.
Tuğlacı, Pars:	Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri , Cem Yayınevi, İstanbul-1984.
Türk, Fahri:	Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914 , IQ Kültür ve Sanat Yay., İstanbul-2012.
Unat, İlhan:	Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler-Mahkeme Kararları) , Ankara Üniv., Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara-1966.
Uçarol, Rıfat:	Siyasi Tarih (1789-1994) , Filiz Kitabevi Yay., 4. Baskı, İstanbul 1995.
Ülman, A. Haluk:	Birinci Dünya Savaşına Giden Yol , Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., no:333, Ankara-1972.
Wallach, Jehude L.:	‘Bir Askeri Yardımının Anatomisi’ Türkiye’de Prusya-Alman Askeri Heyetleri 1835-1919 , Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara-1985.

Yıldırım, Bülent:	Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918) , TTK. Yay., Ankara-2014.
Zürcher, Erik Jan:	Modernleşen Türkiye'nin Tarihi , İletişim Yay., 7. Baskı, İstanbul-2000.

MAKALELER

Bayramol, Eray:	"Romanya'nın Tarafsızlığı", Türkiye- Rusya Araştırmalar Dergisi , Sayı 2/ Kış 2019, s.90-100.
Bozkurt, Abdurrahman:	Balkan Savaşlarında Edirne'yi Kurtarma Harekatı", 100 Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne Sempozyumu , Edirne Valiliği Kültür Yay., Edirne Kitaplığı:13, Ekim-2013, s.135-148.
Bozkurt, Gülnihal:	Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar, Ankara Üniv., Hukuk Fakültesi Dergisi , C. 43, Sayı 1-4, 1993, 49-61.
Dobrav, Angel:	"1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri , Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara-2005, s.1-7.
Eraslan, Cezmi:	"93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı) Osmanlı Devleti için Önemi Üzerine Düşünceler", 1877-1878 Osmanlı -Rus Savaşı (93 Harbi)- Vatan Neresi Uluslararası Sempozyumu 1-2 Kasım 2018 , Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, Yayın No: 24, İstanbul-2019, s.23-28.

Erler, Mehmet Yavuz:”	Osmanlı İdari Yapısında Bulgar Vatandaşlarının Göçü ile İlgili Bazı Düzenlemeler (1901-19010)”, XIV. Türk Tarih Kongresi ve Kongreye Sunulan Bildiriler , C. II, Kısım I, TTK Yay., Ankara-2005, s.316-359.
Gencer, Ali İhsan:	Ayastefanos, Diyanet İslam Ansiklopedisi , C.4. İstanbul-1995, s.225.
Gözler, Kemal:	“XV ve XVI’ıncı Asırlarda Lofça Pomak Köylerinin İlk Müslüman Sakinleri (1479-1579)”, XIII. Türk Tarih Kongresi , C. III, Kısım III, TTK. Yay., Ankara-2002, s.1397-1437.
Güllü, Ramazan Erhan:	Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü, Gaziantep Üniv., Journal of Social Sciences , 17 (1), 350-361, 2018, s.350-361.
Kılıç İskender, Pelin:	“93 Harbi Sonrasında Pomakların Türkiye’ye Göçüne Dair Tespitler”, Geçmişten Günümüze Göçler 1 , Editör Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun-2017, s.269-284.
Koylu, Zafer:	Ayastefanos Antlaşması ve Sonrasında Balkanlarda Bulgaristan’ın Genişleme Politikaları: Makedonya, Osmangazi Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Uluslararası Sempozyumu; Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler , Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay. 7- Tarih Dizisi 2, Mayıs 2005, s.105-114.

Köse, Osman:	“Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)”, Turkish Studies İnternational Periodical Fort the Languges Literature and History of Turkish or Türkic , Volume 1/2 Fall 2006, s.259-302.
Koyuncu, Aşkın:	Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913), OTAM , 33/ Bahar 2013, s.139-196.
Küçük, Cevdet:	Babıali Baskını , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul-1995, s.389-390.
Memişoğlu, Hüseyin:	“Pomaklar”, DİA. , C.34, 2007-İstanbul, s.320-322.
Narinç,Ökkeş-Ekincikli, Mustafa:	Balkanlarda Denge Oyunu- 1914, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ‘HUMANITAS’ , S.10-2017, s.143-159.
Saatçi, Meltem Begüm:	II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda “Bulgar Rolü”, Osmangazi Üniv., Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Uluslararası Sempozyumu; Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler , Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay. 7- Tarih Dizisi 2, Mayıs 2005, s.115-128.

Sarınay, Yusuf:	Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar İlişkilerinin Gelişmesi (1908-1914), Osmangazi Ünv., Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Uluslararası Sempozyumu; Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Bildiriler , Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yay. 7- Tarih Dizisi 2, Mayıs 2005, s.133-138.
Sancaktar, Fatih Mehmet:	“Balkan Savaşları Esnasında Osmanlı Hükümetleri”, 100 Yıldönümünde Balkan Savaşları ve Edirne Sempozyumu , Edirne Valiliği Kültür Yay., Edirne Kitaplığı:13, Ekim-2013, s.39-49.
—:	“Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913-Aralık 1917)” Atatürk Araştırma Dergisi , C. XXVII. S. 81, Kasım 2011, s.577-602.
Sarısır, Serdar:	1913 İstanbul Antlaşması ve Osmanlı Bulgar Mübadele Sözleşmesi, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi , S.7, Yıl 4 Şubat 2006, s.55-60.
Soy, H. Bayram:	“II Wilhelm, Weltpolitik ve II Abdülhamit”, Türkler Ansiklopedisi , C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2002, s.57-91.
Tepekaya, Muzaffer:	“Osmanlı-Alman İlişkileri” Türkler Ansiklopedisi , C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2002, s.28-44.
Ünlü, Mucize:	“Pomaklar ve Balkan Savaşları Sürecinde Göçlerine Dair “, Geçmişten Günümüze Göçler

	1, Editör Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yay., Samsun-2017, s.257-268.
Zeyrek, Suat:	“Balkan Devletlerinin İttifak Arayışı ve Osmanlı Devleti”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi , İstanbul Üniversitesi Yay., No:5191, S.57, 2013/1, İstanbul-2013, s.69-103.

TEZLER

Artuç, Nevzat:	Osmanlı Devleti’nde Bulgar İsyanları ve Bulgar Meselesi (1878-1886) , Süleyman Demirel Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta-1998.
Aydın, Mahir:	Şarki Rumeli Vilayeti (Ortaya Çıkışı-İdari Teşkilatı-İlhakı) , İstanbul Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi, Doktora Tezi, Dan: Kemal Beydilli, İstanbul-1989.
Bayraktarova, Emine:	Bulgaristan’daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919) , Marmara Ün., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Dan. Prof. Dr. Cevdet Küçük, İstanbul-2009.
Birbudak,Togay Seçkin:	Balkan Savaşlarında Edirne , Gazi Ün., İstanbul Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dan: Necdet Hayta, Ankara- 2008.

Çetin, Erol:	Bulgaristan Prensliği ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908) , İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Doktora Tezi, Dan: Prof. Dr. Toktamış Ateş, İstanbul- 2003.
Çetinkaya, Sevgi:	Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşına Girişi , İstanbul Üniv., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-1995.
Demir, Osman:	Dere Yataklarının Mülkiyet ve Kullanım Biçimi Açısından İncelenmesi , Karadeniz Teknik Üniv., Fen Bilimleri Enstitüsü, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Anabilim Dalı, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Programı, Dan. Yrd. Doç. Dr. Cemil Bıyık, Trabzon-Haziran 1999.
Kaleli, Yunus Emre:	Edirne Müdafii Mehmet Şükrü Paşa ve Balkan Harbi Müzesi , Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dan: Yrd. Doç. Dr. Serdar Sarısır Sakin, Kayseri-2012.
Kaşyugun, Ali:	Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin İttifak Arayışları ve I. Dünya Savaşına Giriş (1911-1914) , Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş-2014.

Konaç, Ayşe Tuğçe:	Paisii Hilendarski'nin Slav-Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğinin Oluşmasındaki Önemi , Trakya Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne-2019.
Korkmaz, Âdem:	Mithat Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri , İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Dan: Prof. Dr. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul-2016.
Korkmaz, Ender:	Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri' , İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2017.
Köksal, Osman:	Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkati (29 Nisan 1330) , Ankara Üniv., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1987.
Kutlar, Nurgül:	Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi , Dicle Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksel Lisans Tezi, Diyarbakır-2019.
Osmanağaoğlu, Cihan:	Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tabiiyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi , İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu

	Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul-2003.
Önder, Selahattin:	Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930) , Ankara Üniv., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Doç.Dr. Ahmet Mumcu, Eskişehir- 1990.
Özgür, Gülay:	Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü , Dokuz Eylül Üniv., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan., Doç. Dr. Kemal Arı, İzmir-2008.
Mike, Faruk.:	Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Balkan Ekonomilerinin Karşılaştırılması 1800-1914 , Çukurova Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dan.: Prof. Dr. Nejat Erk, Adana-2012.
Saatçi, Meltem Begüm:	Makedonya Sorunu (1903-1913) , Akdeniz Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Dan. Prof. Dr. İsrail Kurtcephe, Antalya- 2004.
Tuncer, Umur:	Batı Trakya Türk Cumhuriyeti , İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Dan: Doç. Dr. Mehmet Saray, İstanbul-1985.
Zeyrek, Suat:	Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri , İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim

	Dalı, Yüksek Lisans tezi, Dan: Prof.Dr Fatih Mehmet Sancaktar, İstanbul-2012.
--	---

İNTERNET KAYNAKLARI

https://avalon.law.yale.edu/19th_century/hangue02.asp (Erişim Tarihi: 08.06.2022).

https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hangue04.asp (Erişim Tarihi: 08.06.2022).